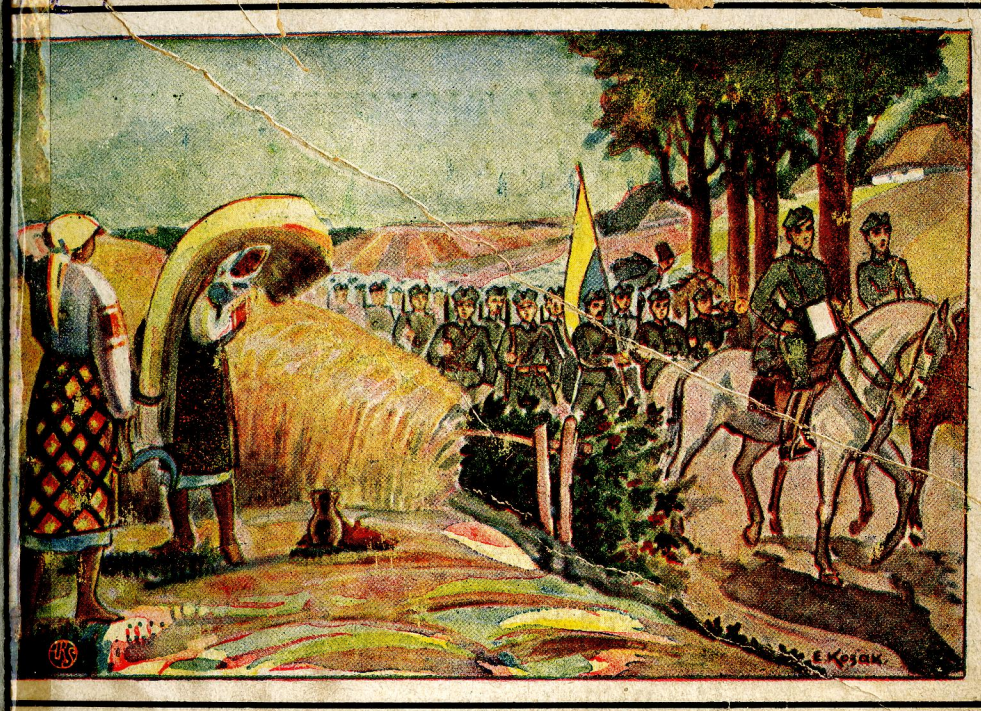

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

НА 1930 РІК

ЛЬВІВ 1929
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ЧЕРВОНА КАЛИНА“

ВЕЛИКУ ЩОТИЖНЕВУ ІЛЮСТРОВАНУ СЕЛЯНСЬКУ ГАЗЕТУ

НАРОДНЮ СПРАВУ

що виходить кождого тижня під неділю

У ЛЬВОВІ, ВУЛ. БОЇМІВ 4.

Кождий свідомійший селянин передплачує і читає

БО НАРОДНЯ СПРАВА пише, що діється в світі, поучує, як треба боронити селянських справ.

РАДИТЬ у всяких податкових і господарських справах.

ВЧИТЬ, як треба по новому господарити, аби мати дохід з господарки, як годувати худобину, як самому її лікувати та хоронити перед пошестями, як господарити в саді і пасіці.

ПОУЧУЄ ЖІНОК, як вести домашну господарку, як пекти і варити, доглядати дітей.

КРІМ ТОГО кождому свому передплатникови у випадку загибелі рогатої худоби виплачує Народня Справа 120 золотих допомоги.

ДОТЕПЕР за перший піврік свого існування **виплачено 250 допомог на суму 30 тисяч золотих.**

ТОМУ не зволікайте і сейчас замовте та висилайте передплату на „Народню Справу.“

Коштує на рік 12 зол., піврічно 6 зол., чвертьрічно 3 зол.

АДРЕСА:

„НАРОДНЯ СПРАВА“

ЛЬВІВ, ВУЛ. БОЇМІВ Ч. 4.

шифр.

Звертаємося з проханням до Впов. громадянства, а зокрема до всіх наших прихильників, яким лежить на серці поширення та розвій нашого видавництва, щоби вступали громадно в члени Кооперативи — „Червона Калина“.

Членський уділ виносить 25 золотих, вписове 5 золотих. Уділ можна сплачувати ратами по 5 зл.

Дійсні члени одержують даром кожного року великий калєндар-альманах „Червоної Калини“, а крім цього всі видання „Червоної Калини“ за половину ціни.

НАДЗІРНА РАДА:

Д-р. Ст. Шухевич, голова
Мих. Галущинський, заступник
члени: Михайло Терлецький
Т. Мартинець
Ю. Полянський
Д-р. Вол. Щуровський
М. Матчак

ДИРЕКЦІЯ:

О. Навроцький, П. Постолюк,
Л. Лепкий, заст. П. Пасіка, І. Тиктор

Редактор видавництва:

Л. Лепкий

АДРЕСА:

ЧЕРВОНА КАЛИНА
ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

Ч. тел. 57-79 **Конто ПКО. Варшава ч. 152.514.**

АВБ ім. В. С...

925(4Укр) Львів

АДВОКАТ

Д-р СТЕПАН ШУХЕВИЧ

Львів, вул. Чарнецького 24.

Берестейський Мир

з нагоди 10-тих роковин (9/II. 1918—9/II 1928). Спомини та матеріяли. Зладив і попередив вступом І. Кедрин.

Зміст: Від Видавництва. 1) Кедрин: Берестейський Мир. 2) М. Голубець: Берестє Литовське. 3) Др. М. Залізняк: Моя участь у мирових переговорах в Берестю Литовському. 4) О. Севрюк; Берестейський Мир. 5) В. Винниченко: Мир з Центральними Державами. 6. Ґр. О. Чернін: Берестє Литовське. 7) Ґен. Гофман: Берестейський Мир. 8) Ґен. Людендорф: Мирові переговори у Бересті Литовському. 9) Колін Рос: Звіт. 10) Текст мирового договору. 11) Тайний договір про Галичину та Буковину. Карта України. 20 аркушів друку. 320 сторін + 16 сторін ілюстрацій. — **Ціна 8 золотих.**

»Діло« ч. 86. з дня 20. квітня 1928 пише:

»Перед нами нове, досить обємисте і коштовне видання рухливої »Червоної Калини«. Ця видавнича кооператива, особливо чутка на наше недавнє минуле, відгукнулася і на один з найбільших, бо маніфестаційно-державних актів найновійшої історії українського народу.

Тихо, без гомону, майже німо проминули 10-літні роковини Берестейського Мира, того справді епохального акту, що вперше від соток літ поставив нас у »народів вольних колі«, що від непамятних часів вивів нас, як державну націю, на широкий шлях міжнародніх

ЛІКАР

Д-р ВОЛОДИМИР СВІДЕРСЬКИЙ

Білий Камінь

III
Д- 28.155/1930 Доп.

АДВОКАТ
Д-р МИХАЙЛО ВОЛОШИН
Львів, вул. Шашкевича 2.

зносин, що перед цілим світом засвідчив зірвання рабських оков з великого народу. Тихо й без гомону проминув день 9. лютого 1928, який закінчував першу декаду літ від памятного дня, в якому підписувано мир у Бересті між Українською Народньою Республикою і почвірним союзом: Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією. Ледві дрібні ґазетні замітки відзначили цей день у світовій пресі, хоч Берестейський Мир перший офіційно поклав кінець світовій війні на східному фронті, перший започаткував припинення світової різні під величнім кличем: »без анексій і контрибуцій«, перший нині з розмислом забутий, споневіряний і зненавиджений пізнішими переможцями, розпочав серію мирових договорів. І саме те, що він був першим мировим договором, накопичило на ньому грубу верству ненависти та опісля спричинило його знехтування й уневажнення б. членами антанти зі сходу і заходу та їх тихими спільниками.

Зі зрозумілих причин не відсвятковано роковин того гомінкого акту і в нас. Та й як його святкувати, коли ми находимося в такому положенні, що могилу Берестейського Мира привалили не лише грубі звали каміння з рук чужих, але й дрібні камінчики з рук своїх. Читайте оцінку Берестейського Мира у quasi-марксівському, по суті розхрістаному »Відродженні Нації« В. Винниченка або вздержливо вибачливі спомини »сменовеховца« О. Севрюка, творця того мира, а переконаєтеся, як у нас шанується й оцінюється великі історичні моменти й акти.

Єдиним наявним свідоцтвом шановливости і — так сказатиб — любовного відношення до цього зворотного

АДВОКАТ
Д-р ФРАНЦ СВІСТЕЛЬ
Перемишляни

ЛІКАР

Д-р ЕВГЕН ОЛЕКСІЙ

Львів, Жовківська 85 (напроти Підзамча)

акту в історії українського народу є солідне видання »Червоної Калини« під написом »Берестейський Мир«. Ця книжка є відрадною появою для звеличання німих роковин гомінкого акту, що — на жаль — був тільки епізодом нашого політичного життя. Складається вона зі вступної статті редактора цього збірника І. Кедрина під загальним написом »Берестейський Мир«, статті солідної, вдумчивої, написаної з хистом. Особливо перша, — назвім її — історіософічною — частина цеї статті є гідна уваги й признання для її автора. Опісля йде коротка, принагідна замітка М. Голубця про Берестє під написом »Берестє Литовське«, яка попереджує серію споминів урядових і неурядових учасників мирової конференції в Бересті.

Серію споминів розпочинає д-р Микола Залізняк майже 100-сторінковою статтею: »Моя участь у мирових переговорах в Берестю Литовському«, статтею незвичайно цікавою і вичерпуючою. Може бути, що д-р Залізняк занадто багато уваги присвячує своїй особі, та такою є вже основна прикмета більшости споминів, в яких чинник індивідуально-субєктивний переважає елєменти змістово-обєктивні. Цей »еготизм« др-а Залізняка для нас стане тим більше зрозумілий, коли уявимо собі дуже багату й ріжнородну діяльність автора підчас світової війни та закиди й лєгенди, що імлою таємничости сповивали його особу. Зовсім зрозуміло, що д-р Залізняк використав нагоду, щоб частинно оборонити себе перед тими закидами, виявляючи засоби й методи своєї праці, їх значіння і наслідки та свою ролю в переломових моментах життя українського народу.

ЛІКАР

Д-р ОСИП ЗАЛУЖНИЙ

Золочів

АДВОКАТ

Д-р ІЛЛЯ САЛАГУБ

Белз

Коли д-р Залізняк по більшій части водить нас позакулісовими стежками Берестя та показує зразки вдатного дипльоматичного маневрування, то in medias res самих переговорів уводить нас Ол. Севрюк, голова української мирової делеґації у своїх уривках зі споминів, уривках, що торкаються берестейського мира. Прочитавши Залізнякову незвичайно цікаву працю, поминаючи зручно вплетені самооборонні виступи, не стрічається в Севрюковій статті багато несподіванок. А всетаки читається її з напруженим зацікавленням. Можливо, що гостроту нашої цікавости дещо темперує якийсь ніби утаєний, ніби наявний вибачливий тон у відношенні до своїх петербурських партнерів у Бересті під проводом Троцького. Особливо різко позначується ця вибачливість у попрікуванні свого товариша М. Любинського за відому промову проти більшовиків.

Той самий тон, хоч заправлений специфічним іронічним сосом, пробивається і в quasi аналізі та quasi оцінці В. Винниченка. Знаменитий письменник і в політиці повертається, як у романі. В зустрічі з дійсністю він вічно невдоволений. Позбавлений нарраторського засобу, яким він так знаненито вміє користуватися в романі, він постійно підводить чорні коліри під українську політику, якої він сам magna pars fuit. Словом, — він постійно виприскує, коли покористуватися його таки терміном, слова невдоволення, докорів, закидів і попрікань на адресу всіх і вся. Невдоволений Винниченко тим, що український уряд (до речі — під проводом таки Винниченка як голови Ґен. Секретаріяту) »вибачався« перед союзниками (антантою) за навязання мирових переговорів з почвірним союзом; невдоволений,

ЛІКАР

Д-р СТАНИСЛАВ ПОЛЯНСЬКИЙ

Володимир Волинський

АДВОКАТ

Д-р ПЕТРО ЗВОЛИНСЬКИЙ

Болехів

що Україна перша не виступила з мировою пропозицією (»не брались гаряче за спинення цього катування міліонів людей«); невдоволений, що на мировій конференції в Берестю відносини української делеґації до делеґації почвірного союзу були кращі, ніж до більшовицької делеґації«; невдоволений і тим, що »ці держави« (почвірного союзу) як і »союзники« по суті були нам близчі, ніж »большевики« і т. і., словом ґенеральне »принціпове« невдоволення.

Після українських авторів ідуть спомини німецько-австрійських учасників мирової конференції в Бересті, а саме: ґр. О. Черніна (»Берестє Литовське«), ґен. М. Гофмана (»Берестейський Мир«) і ґен. Е. Людендорфа (»Мирові переговори у Берестю Литовському«). На кінці додано звіт журналіста для начальника відділу воєнних операцій німецького східного фронту про стан на Україні в березні 1918 р., текст мирового договору в Берестю та тайний договір про Галичину та Буковину.

Коли спомини й освітлення берестейських подій в українських авторів заносять деякою зручно скриваною котурноватістю, то від німецьких авторів бє безпосередність і щирість. Чи то буде чепурний, важкою журбою за непевну долю двоєдиної монархії пригнічений Чернін, чи розброюючо-брутальний Гофман чи вкінці самопевний Людендорф — всі вони просто і безпосередньо змальовують події.

В споминах, зібраних у виданій книжці, встають перед нами події зперед десяти літ, їх напружуюче чергування, дієві особи гомінкого епізоду, а все зацікавлення скупчується біля України й її делеґації.

Десятиліття великого й гомінкого епізоду відсвятку-

ЛІКАР

Д-р ОСИП ГРОБЕЛЬНИЙ

Станиславів, вул. Ґолуховського 20.

ЛІКАР
Д-р РОДІОН СЛІПИЙ
Струсів

ємо найкраще, хоч тихо та німо, коли на основі виданої книжки перейдемо всі етапи Берестя і подій після нього та освідомимо наше молоде покоління про цей акт-метеор, що засіяв був на сонцем опроміненому небозводі наших великих державних починів«.

Федір Дудко.

Чорторий

(І частина істор. трильогії »В Заграві«).

Роман. — Фільми української революції 1919—1920. 1928 р. сторін 187. **Ціна: 3·50 зол.**

Волод. Дорошенко пише:

У нас досі бракувало повісти, що змалювалаб події боротьби за державність на Великій Україні. Широковідоме й заслужене на полі видавання визвольної літератури видавництво „Червона Калина“ нарешті виповнило цю діймаючу прогалину видаючи роман Ф. Дудка »Чорторий«, де описані події 1919 р. Перед нами покищо перша частина цего роману, де в живій займаючій формі змальовані, на тлі особистих переживань героя, події визвольної боротьби Армії УНР. з большевиками, денікінцями, а також епізоди стихійної повстанської партизантки. Автор, наочний свідок тогочасних подій, що сам багато бачив, пережив й передумав, виявляє себе тут добрим спостерігачем і правдивим дієписцем. Маючи перед нами ріжні епізоди і типи недавнього минулого, автор заставляє читачів

АДВОКАТ
Д-р ЕВГЕН ЩУРОВСЬКИЙ
Винники

ЛІКАР

Д-р ДМИТРО БЛАВАЦЬКИЙ

Бібрка

не тільки їх наново переживати, але й задуматися над їх траґізмом, що ще збільшує вартість його книжки.

Написана легким стилем і гарною мовою прецікава його повість читається до кінця з неослабним інтересом. Закриваючи книжку на останній сторінці, мимоволі жалкуєш, що ще не маєш у руках дальших її частин. Сподіваючись отже, що і автор і видавництво не забаряться з цими частинами, тимчасом гаряче поручаємо першу, тимбільше, що вона становить окрему для себе цілість. Серед безлічи ріжного роду друкованого паперу, яка наводнює наш книжковий ринок, слушно розчаровуючи й дегустуючи читача, »Чорторий« безперечно явище у нас виїмкове, варте всякої уваги. Це не макулятура, а річ справді літературна.

Квіти і Кров

II. частина іст. трильогії »В Заграві«.

Роман. — Фільми української боротьби 1919-1920 рр

Сторін 192. **Ціна: 4·00 зол.**

Український Голос ч. 6. з д. 10. II. 1929 пише:

Згадана книжка — се друга частина більшої повісти п. з. »*В Заграві*«. Перша частина п. з. »*Чорторий*« появилася вже дав ійше і була принята і критиками і читачами дуже прихильно (прим. Вол. Дорошенко назвав »*Чортория*« явищем виїмковим). Автор випов-

АДВОКАТ

Д-р АНДРІЙ ЛУНІВ

Борщів

АДВОКАТ
Д-р ГРИГОРІЙ СТЕЦЮК
П'дгайці

нює прогалину в нашім краснім письменстві, представляючи нашу визвольну боротьбу в рр. 1919—1920. Не можна однак забувати, що се красне письменство, а в мистецькім творі, в повісти, мусить бути любов так що воєнні події є лише тлом, на якім відбувається акція повісти. Тому я уважаю дуже влучним заголовок »*Квіти й Кров*« і мотто повісти. Але усі шляхи її (любови) укриті квітами й кровю. Квітами й кровю, яке автор взяв від Кнута Гамсуна (славного сучасного норвежського письменника). Квіти в згаданій повісти — се любов Іполита до Лідії Михайлівної, а кров — се воєнні події, які дійсно дуже обильно значать свої сліди кровю. Час, який обіймає повість, се ледви кілька місяців панування большевиків по уступленню Директорії з Київа. Головні особи повісти — се Лідія Михайлівна — »мазепинка« і большевицький комісар Іполит — вчорашній петлюрівець. Симпатії читача є по стороні Лідії Михайлівної, хочби з сеї простої причини, що вона є цілий час націоналісткою, не лякається говорити правди ані жидові Б. Горовицові, ані Іполитові. Однак симпатії читача до Лідії можуть ще мати і глубшу причину. На Лідію глядить читач не лише як на квіт-любов, але також як на квіт в національному розумінні. Вона являється тут в повісти представницею наших найкращих народних стремлінь, вона картає остро жида Горовица, який живе на Україні, але мимо сего не хоче признати її ніяких прав. В розмовах з Іполитом Лідія також дуже рішучо боронить своїх поглядів і вказує на небезпеку зі сторони московського «інтернаціоналу«. Квітами уважаю також дуже гарну картину з природи в часі прогульки Лідії і Іполита

АДВОКАТ
Д-р РОМАН ДОМБЧЕВСЬКИЙ
Стрий

АДВОКАТ
Д-р ІВАН РОҐУЦЬКИЙ
Самбір

до Межигіря. Кров — себто самі воєнні події, панування »Чека« — представлені може за слабо і контраст може за блідий. Тут нагадується мені книжка польки М. Дунін-Козіцької »Burza od wschodu«, де життя в Київі під большевиками представлене о много докладнійше. Попри головне оповідання — любов Лідії і Іполита є численні епізоди, які можна дійсно назвати фільмами. Всі важнійші особи — се жінки (Лідія, Маруся, Наталка, Ліза, Дарка), але се тому, що петлюрівці пішли з Київа, а тих, що остали, не мали ми ще нагоди пізнати. Се станеться мабуть в третій частині. Впрочім повість написана легко, так що читач і не отямиться, а вже має перед собою останню сторінку. — *І. М.*

Глум

Оповідання. — Львів 1925. — Сторін 52. — **Ціна: 1·20 зол.**

»*Український Голос*« *в ч. 19. з 10. травня 1925 р. про* »*Глум*« *пише*:

»Прочитавши на першій стороні, що оповідання вийшло накладом В-ва »Червона Калина«, читач бере книжку з довірям до рук, знаючи, що видавництво »Червона Калина« друкує гарні й інтересні твори. Сподівання читача сповнюються по прочитанню згаданого оповідання. Автор його знаний вже нашим чи-

АДВОКАТИ
Д-р ІВАН БЛАЖКЕВИЧ
Д-р РОМАН САВОЙКА
Дрогобич

ЛІКАР
Д-р ВОЛОДИМИР БІЛОЗОР
Коломия, вул. Крашевського

тачам. »Глум« — це епізод з кривавого епільогу Директорії, тож зрозуміла річ, що з цього оповідання віє якимсь сумом. Четар Сиротюк відступає з сотнею українських стрільців перед наступом большевиків, і попадає в большевицький полон. По переслуханню у начальника штабу, який в звірський спосіб обійшовся з Сиротюком, мають четаря розстріляти. Лише завдяки припадкові завертають його і замикають на ніч на те, щоби на другий день його розстріляти. Виратував його політичний дівізійний комісар Гордієнко. Сиротюк утік і добився до своїх і потім мав нагоду стрінутися з колишнім своїм катом, начальником Свірібєвим, але не пімстився на нім, а було за що, бо на його приказ розстріляно Гордієнка. Немов на глум він його відвозив автом, як делеґата большевицького до фронтової лінії. Ці дві дієві постаті: — чоловіка наскрізь брутального звіря Свірібієва, і Сиротюка — чоловіка гуманного лишають глибоке враження в душі читача, а сцена переслухання Сиротюка у Свірібієва мусить кожного обурити«.

І. М.

За золотоверхий Київ

Зміст: 1. чет. К. К.: Бої на вулицях Києва. 2. Клим Поліщук: При Центральній Раді.

Львів 1922. — Сторін 32. — **Ціна: 1·60 зол.**

АДВОКАТ
Д-р ВОЛОДИМИР СТАРОСОЛЬСЬКИЙ
Львів, вул. Крашевського 23.

ЗУБНИЙ ЛІКАР

Д-р ІВАН БЕРЕЖНИЦЬКИЙ

Львів, вул. Підвалля 7.

Дмитро Дорошенко.

Мої спомини про недавнє-минуле

Частина І. Галицька руїна 1914—1917. — Львів 1923. — Сторін 131. — **Ціна: 2·00 зол.**

Частина ІІ. З початків відродження української державности. Доба Центральної Ради. — Львів 1923. — Сторін 96. — **Ціна 2·00 зол.**

Частина ІІІ. Доба Гетьманщини 1918. — Львів 1923. Сторін 122. — **Ціна 2·20 зол.**

Частина ІV. Під Директорією. На чужині. 1919—1920. — Львів 1924. — Сторін 100. — **Ціна 2·20 зол.**

»Книжка« ч. VI.: »Дуже рухливе й видатне Видавництво »Червона Калина« має велику заслугу перед історією нашої визвольної боротьби за це, що видало Дорошенкові »Спомини« з так важного періоду нашої бувальщини. Горячо поручаємо »Спомини« всім, хто цікавиться долею свойого народу в недалекій і так бурливій минувшині«.

»Український Голос« з дня 25. IX. 1923. ч. 46.: »Спомини« Д. Дорошенка це незвичайно цінний вклад у нашу визвольну літературу. А збільшує вартість їх не тільки велика сила фактичного матеріялу, дотепер майже невідомого з інших джерел, але гарне оброблення, поправна мова, легкий, доступний стиль, тверезість поглядів, велика скромність і обєктивність автора, не тільки у відношенню до партийних противників, але й до большевиків«.

АДВОКАТ

Д-р ВОЛОДИМИР БЕМКО

Бережани

АДВОКАТ

Д-р ОСИП ЛЕВИЦЬКИЙ

Делятин

Між молотом а ковалом

Причинки до історії Української Армії.

Зміст: 1. Мирон Дольницький: Над пропастю.
2. Ярослав Кузьмів: Кінец кровавої епопеї.
3. Степан Божик: З останніх днів У. Г. А.

Львів 1923. — Сторін 79. — **Ціна: 1·50 зол.**

Л. Н. В-к: »Книжечку повинні прочитати усі, кому дорога традиція боротьби Галицької Армії за незалежність України і які хочуть використати навіть блуди й недостачі її для красшої долі завтрішнього дня«.

»Книжка« ч. 6. »Всі спомини написані незвичайно живо і з чуттям. Мова гарна і чиста. Книжочка окрашена артистично виконаними символічними знаменами українського війська, представляється симпатично і повинна находитися в кождій українській хаті«.

Степан Левинський.

Від Везувія до пісків Сагари

Зміст: У Неаполі. Palermo La Felice. На порозі Африки. Що розказував мені Туніс? Пустиня й оази. На півдни. Боже й чортове в Кайруані.

Прегарна вінєта арт. Бутовича. Друковано на люксусовім папері. Розкішні ілюстрації.

Львів 1926. — Сторін 84. — **Ціна: 3·25 зол.**

ЛІКАР

Д-р ЦІПАНОВСЬКИЙ

Коломия, вул. Тарновських 6.

АДВОКАТ

Д-р ВОЛОДИМИР ЕЛЄКТОРОВИЧ

Чортків

Халіда Едіб.

В огні

Повість з турецької возвольної війни. Переклав Василь Софронів. — Львів, 1927. — Сторін 234. — **Ціна: 4 50 зл.**

Голоси преси:

Літ. Наук. Вістник кн. VII—VIII. з 1927 р.

Видавництво »Червона Калина«, що має на меті давати нашому громадянству саме певну дидактичну лєктуру, добре зробило, спинившися на повісти турецької письменниці.

Повість ця будить і в чужинецького читача симпатії до турецького народу, до його визвольних змагань. Разом із авторкою та її земляками переймаємося і ми долею героїв. »В огні« бажаємо їм витривати до кінця, осягнути поставлену ціль, словом тішимося їх успіхами й ненавидимо їх ворогів. Халіда Едіб загріває своїм твором і нас. Тому, поки ми не маємо подібної власної повісти з своєї визвольної боротьби, читаймо чужу і звідти черпаймо цілющу воду на свої рани, причащаймося животворного духа, який з кожної сторінки промовляє до нас старою максимою: dulce et decorum est pro patria mori. А той хто не боїться вмерти за батьківщину, як не боялися цього герої Халіди Едіб — той побідить.

»*Табор*« *ч. 3. з 1927*:

»...Титульна сторінка книжки має вже твердження (М. Струтинського), що повість читається з запертим віддихом і що ніби турецька авторка перенесла на

АДВОКАТ

Д-р ЯРОСЛАВ СЕЛЕЗІНКА

Радехів

АДВОКАТ
Д-р МИХАЙЛО ФІЛЬЦ
Яворів

малоазійський ґрунт картини з української революції. І дійсно, не одриваючись від книжки, перегортується сторінки. За яких 5—10 листків як би промінням пронизує мозок думка про повну анальоґію долі двох країн. Як нам, так і Туреччині (властиво ангорському урядові) випало боронити рідний край від чужинецької навали молодими арміями, що повстали в хаосі революції. А тому, підчас читання повісти, мимоволі на кожному кроці відновлюються в памяти подібні ж часи 1919. року... Чудовими рисами малює авторка жіночу постать, що є головною в цій повісти. »Дівча зі Смірни« — це Жанна д'Арк Анатолії, що запалює вогонь помсти і гаряче прагнення до визволення Батьківщини у серцях похилених перед нею лицарів. Вона веде їх по шляху до визволення Смірни.

»*Поступ*« *ч. 5—6. з 1927:*

»Повість писана жагучо, пристрасно, писана кровю і то щирою, сердечною. Жіночі очі, що накладають на мущину окови найтрусливіщих рабських звичок, які приковують його до домашнього огнища, до кімнати, провадять його деколи й у пекло.

І в тому випадку в пекло стрільного пороху, смерти на полі, в окопах, в пекло партизанських боїв, завдяки одній жінці Айші, з якої війна зробила героїню, забравши її мужа й сина, забитих у жорстокий спосіб завойовниками, а лишаючи в серці одиноку тепер ціль в її житті: добро й визволення вітчини.

Повість кінчиться трагічно (писана в формі дневника) але по її прочитанні мимовільно насуваються рефлєксії: а ми? Декотрі уривки можнаби живцем примінити до

АДВОКАТ
Д-р МАРІЯН ГАРДЕЦЬКИЙ
Кути

ОНБ ім. В. Стефаника

АДВОКАТ
Д-р ІВАН ВОЛЯНСЬКИЙ
Станиславів, вул. св. Йосифа ч. 1. І. п.

наших обставин, і справедливо пише М. Струтинський, що читач часто затрачує екзотичність сюжету й »здається йому, що турецька авторка перенесла на малоазійський ґрунт картини з української революції«.

Богдан Лепкий.

От так собі

Мініятури. — Ст. 129. **Ціна: 1·50 зол.**

Михайло Рудницький в »Ділі« з дня 1. квітня 1927 р. пише про »От так собі«: Вона дає більше як обіцює своїм заголовком. Нема в нас письменників, які наслідувалиби цей дуже сучасний рід літератури, такий поширений нині на Заході; мініятури на один часописний фейлєтон і легке оповідання. Жаль, що Б. Лепкий пише їх тільки як intermezzo між поважнішою працею. Деякі з них, мережані легкою іронією та соняшним гумором, вартують більше, як груба поважна повість.

Слота

Поезії — **Ціна: 0·90 зол.**

Історія України

в оповіданнях. — Друкується.

АДВОКАТ
Д-р СТЕПАН БОХЕНСЬКИЙ
Збараж

АДВОКАТ

Д-р ОСТАП НАВРОЦЬКИЙ

Делятин

Зірка

Повість з повоєнних часів.

Василь Софронів

Грішник

Нариси. — Сторін 104. — **Ціна: 1·50 зол.**

Др. Остап Грицай: Американська »Свобода« ч. 140—143. »Літературні Новини« пише:

»Грішник — збірка незвичайно цікава. Раз тому, що це твір прозовий, а далі інтересна вона обрисами свойого внутрішнього обличча.

»...В тім дрібнім вирізку життя, змальованім тут — зазначуються обриси справжньої дійсности так гостро, так переконуючо, а подекуди й захоплюючо, що читається його книжечку з щораз глибшою увагою, а при кінці з жалем, що вона така коротка. Софронів цікавить так тому, що від його нарисів віє чимсь свіжим, новим і вщерть природнім, ізза чого сміливий підхід в його любовних історіях пригадує дещо творчу стихійність у творах молодого Винниченка.

»...А найбільш вражаючий з усіх нарисів це »Непорочна«, любовна історія упослідженої сільської дівчини...

»...Обидві головні постаті тут змальовані автором як типи просто майстерньою рукою й я не вагаюся сказати, що чудово видержаний тон скептичного реалізму враз зі знаменито заобсервованими подробицями

АДВОКАТ

Д-р МИХАЙЛО ВОРОБЕЦЬ

Калуш

АДВОКАТ

Д-р. ЕВГЕН ДАВИДЯК

Львів, вул. Вірменська ч. 19.

як в характеристиці осіб, так і в накресленню подій, пригадує подекуди Мопасана.

»З Новоукраїнки до Відня« виявляє знову обсерваційний хист автора в найкращому світлі...

»...Словом Софронів виявляє обриси таланту небуденного, а коли освободиться від помітних ще нині чужих впливів, то можна надіятися від нього творів зовсім своєрідного типу...«

Микола Голубець

Львів

Зміст: Історія міста від найдавніших часів. Історичні памятники старовини.
Львів в часах великої і визвольної війни.
Провідник по Львові.
23 ілюстрацій. — Сторін 179. — **Ціна: 3·00 золотих.**

Українське мистецтво ч. 3. з грудня 1926. пише:

Потреба в провіднику по Львові відчувалася вже давно тимбільше, що новійші польські провідники далеко не стояли на висоті строгої науковости та безсторонности.

Основна праця, великого знатока старого Львова — М. Голубця, дала зручний перегляд топографії та історії Львова, його монументальних памяток, як світського так і релігійного характеру. Цінність його нарису полягає в тому, що тут вдало зєднано принціп топогра-

АДВОКАТ

Д-р МИКОЛА НИКОЛАЙЧУК

Надвірна

АДВОКАТ і військовий оборонець
Д-р ВОЛОДИМИР ЗАГАЙКЕВИЧ
в Перемишлі, вул. Костюшка ч. 3.

фічного огляду рівнобіжно з історично-хронольоґічним розвитком монументального мистецтва. Тому ми маємо не тільки »провідник« по місту у вузькому значінню цього слова, але також солідну моноґрафію про Львів — його історію, розвиток та мистецькі памятки.

Всеволод Петрів
ґен. штабу, ґен. хорунжий.

Спомини

з часів української революції (1917—1921). Частина І. До Берестейського Миру. —**Ціна: 3·50 зол.**

Др. М. Рудницький пише:

»Очевидець наших визвольних змагань — дає картину подій, що хвилюють більше як сензаційна повість. Вірність, щирість, безпосередність, сотні подробиць революційної боротьби неімовірних мов порив невідомих героїв...«

»Літ. Наук. Вістник« книжка IV. з року 1928:

»З усіх досі написаних у нас споминів із недавнопережитого, може ні одні не залишають такого сильного враження своєю щирістю, безпретенсійністю, холодною обєктивністю й глибоким тверезим поглядом в минуле, як спомини ґенерала Петрова. Спомини написані дуже цікаво й читаються з неослабним інтересом, як ліпший роман, до останнього рядка, але — не

АДВОКАТ
Д-р КОРНИЛО ТРОЯН
Ходорів

ФОТО І РАДІО
ПАСЕК & ТЕРЛЕЦЬКИЙ
Станиславів „Уніон“

в хвилюванні справа. Справа в де-чому іншому, глибшому. а саме в тому, що ці спомини не тільки хвилюють, але і вчать. Бо мало ще дати правдивий перебіг подій у тому вигляді, в якому вони відбулись, — це завдання правдивого літописця. Трудніше оцінити ці події серед тих обставин, в яких вони моглиб прибрати цілком інші форми. А автор веде свій опис властиво в цьому дусі, кидаючи назад глибокі, хоч і не зовсім ще спокійні (хоч так зрозуміло для живого свідка й активного учасника недавньої боротьби) погляди на перейдені шляхи, а серед них, ідучи по кривій наших етапів боротьби з усіма її ухилами в той чи інший бік, викриває безліч хиб, і непростимих прогріхів, за котрі ми несемо на собі тяжку відповідальність перед нащадками.

В своїх спогадах ґен. Петрів виступає як чесний український громадянин і патріот, в душі якого боляче відгукуються всі невдачі нашої національної боротьби і як воєнний »спец« (автор споминів один із нечисленних в наших рядах офіцерів ґенерального штабу мирного часу), котрого вся та аматорщина, що вела воєнний провід нашої боротьби, разить так само, як фальшивий звук тонко-музикальне ухо. Виступаючи послідовно в ролях коменданта революційно сформованого на російському фронті українського запорожського полку ім. кошового отамана Костя Гордієнка (»гордієнківців«) і кінних гайдамаків, начальника на ріжних чільних посадах за ґетьманування Скоропадського, начальника української житомирської Юнацької Школи, коменданта Північної Дивізії і потім Волинської Ґрупи, військового міністра, інспектора піхоти й наприкінці,

АДВОКАТ
Д-р ПАВЛО ЛИСЯК
Журавно

АДВОКАТ

Д-р СЕМЕН ШЕВЧУК

Львів, вул. Ґродзіцьких 2.

начальника українського Ґенерального Штабу, автор споминів багато бачив і пережив — і наслідки того пережитого перебігають цікавими рядками перед нашими очима в його цінній праці.

Перший том спогадів обіймає час від початків українського руху серед військових на російському фронті, до виїзду Центральної Ради з Київа під натиском Муравйовської навали до Житомира. В цілому ряді цікавих моментів ґен. Петрів дає побіжні характеристики де-яких помітних українських діячів, політичних верств і урядів, які своєю майстерністю не уступають перу ліпшого літературного таланту.

Видавництво Червона Калина, яке видрукувало до цього часу цілий ряд цікавих книжок, має можливість сміливо пишатися випущенням у світ цих безперечно цінних споминів«.

В. Софронів: Бо війна війною — вичерпане
Е. Яворівський: Серед куль і ґранат »
Ю. Шкрумеляк: Поїзд мерців »
Тобілевич: Рідні гості »

Ґен. Всеволод Петрів

Спомини — частина II.

Від Берестейського Мира до заняття Полтави.

Стор. 184. **Ціна 3·50 зол.**

ІНЖІНІР-АРХІТЕКТ

ЕВГЕН НАГІРНИЙ

Львів, Ринок 37.

АДВОКАТ
Д-р ЕВГЕН ЛОВИЦЬКИЙ
Підгайці

Український Голос ч. 9. з 2/3 1929. пише:

Друга частина складається з 7 розділів: І. розділ оповідає про наступ на Київ, ІІ. — про Київ і його вигляд, ІІІ. — про формування українських частин у Київі, ІV. — про бої під Гребінкою і Лубнами, V. — про Ромоданську операцію, VІ. — про Хорол і тамошні настрої і VІІ. — про похід на Полтаву і заняття Полтави. Вже самі заголовки поодиноких розділів вказують на се, про що автор буде говорити. В ІІ. частині представив автор події двох місяців (від кінця лютого до кінця квітня 1918 р.). Не всі розділи є однаково цікаві для пересічного читача. Для нас галичан особливо цікаві два перші розділи. З них довідуємося, з якими труднощами мусіла боротися українська армія. Говорячи про Лубни автор пише ось що: »Тут (в Лубнах) і щирі балачки з в йськом, хоч іноді і при горячих спорах, зокрема на політичні теми, а там у Київі були ми чужими, може більше чужими як армія в царські часи«. (ст. 86). Для таких читачів, що розуміються на воєнних операціях, є дуже цікаві розділи ІV. і V. Про господарку німців не довідуємося богато, бо автор занятий в першій мірі судьбою українських частин, а про німців говорить мало. На початку книжки говорячи про спілку з німцями, автор пише: »Тяжко собі уявити серйозність договору з такими нерівними оружними силами обох сторін: з одного боку здисціплінована німецька міліонова армія, з другого невеликі українські відділи...« Наслідки сего, як знаємо, показалися пізнійше. Цікаві є також епізоди про двох повстанчих отаманів (Баса і Вареника). Загальне вражіння,

АДВОКАТ
Д-р ДМИТРО МУДРЕЦЬКИЙ
Чесанів

АДВОКАТ

Д-р ГРИЦЬ ОЛІЙНИК

Грималів

яке робить лєктура книжки, велике. Причина може і тому, що автор, хотяй фаховий старшина ґенер. штабу, звертає також увагу на явища і не військові (національний і соціяльний підклад української революції). — *І. М.*

Частина III. і IV. друкуються.

Д-р Степан Шухевич.

Спомини

Частина I. Від листопада 1918. до квітня 1919.
Сторін 176. **Ціна 4·00 зол.**

Розвал Австрії. Відгук листопадових подій в Одесі. Виїзд австрійських військ з Вел. України. Українські установи в Підволочисках. Галицький уряд в Тернополі. Настрої в Тернополі. Начальна Команда У. Г. А. і її установи. IV. Бриґада та її орґанізація. На фронті в часі облоги Львова. Завішення зброї. Антантська місія. Весняні бої.

Частина II. Від квітня 1919. до липня 1919.
Сторін 176. **Ціна 4·00 зол.**

Дальші бої під Львовом. Відносини в Начальній Команді. Перший відворот. Ґ. Греків начальним вождом. Пролом під Чортковом. Офензива Гал. Армії. Другий відворот. Ґен. Тарнавський командантом Армії. Ріжні місії. Перехід за Збруч.

Частина III. Від липня 1919. до січня 1920.
Сторін 162. **Ціна 4·00 зол.**

АДВОКАТ

Д-р СТЕПАН ФЕДАК

Львів, вул. Сикстуська ч. 48.

НОТАР

МИХАЙЛО ТАТУХ

в Підбужу

Відносини в Подільськім Камянці. Диктатура і Начальна Команда. Протибольшевицька офензива. Начальна Команда у Винниці. Похід на Київ. Бої з Денікіном. Настрої серед стрільців У. Г. А. Непорозуміння між двома урядами. Тиф. Нарада у Винниці. Переговори з Добрармією. Ґен. Микитка командантом армії, ґен. Ціріц шефом штабу. Суд над ґен. Тарнавським. Відворот на Одесу. Прихід большевиків.

Частина IV. Від січня 1920. до квітня 1920.
Сторін 164. **Ціна 4·00 зол.**

Ревком ЧУГА. Перші дні співжиття з большевиками. Переговори делеґатів УГА з большевиками в Київі. Враження з подорожі до постою Начальної Команди. Розмова з ґен. Ціріцом та ґен. Микиткою. Події над Дністром. Полевий Штаб ЧУГА в Балті. Реорґанізація Гал. Армії. Червоні бриґади УГА. Кінець самостійности УГА.

Частина V. — **Ціна 4·00 зол.**

Приїзд до Київа. Київ і його вигляд. Настрої за большевиків. Події на фронті. Перехід двох бриґад на сторону У. Н. Р. Офензива Поляків на Київ. Ґен. Ридз-Сміґли в Київі. Дивізія ґен. Безручка. Пролом польського фронту. Штаб Гол. От. у Винниці. Відворот польської і У. Н. Р-івської армії. Ліквідаційна Комісія У. Г. А. Рештки галичан домів. —

„Діло“ ч. 66.39. з 26/3 1929. „Шлях до катастрофи“ пише:

Так, це шлях до катастрофи і такий заголовок був би зовсім оправданий для споминів д-ра С. Шухевича, що отсе появилися в двох томиках (цілість обійматиме 4 томи). Бо їх автор, не скриваючи нічого, мужно,

НОТАР

ІВАН РАСТАВЕЦЬКИЙ

Львів, Рутовського 7. напроти лат. катедри.

ЛІКАР-СПЕЦІЯЛІСТ НЕДУГ ВНУТРІШНИХ
Д-р ОСТАП ПРИЙМА
Ординує у Львові, вул. Личаківська 32. І. пов.
Просвітлювання Рентґеном

отверто й по жовнірськи твердо подає нашому загалові причини, що довели до нашої катастрофи, так як він усе те бачив і переживав. Подає просто і звязко, не прикрашуючи свого стилю крилатими фразами, не бавлячись у ніяке моралізаторство. У нього говорять тільки факти й події — своєю залізною льоґікою.

Десять літ минуло або саме минає від описаних автором подій, від часу, коли кожний день у нас творив свою історію. Наслідки тих подій — переживаємо всі на своїй скірі, вони на довго припечатали нашу долю. Мужним і зрілим людям пора глянути з перспективи того десятьліття мужно цілій правді у вічі, хочби вона була найболючіша. Поможуть нам пізнати цю, інколи справді дуже гірку, правду саме спомини д-ра С. Шухевича.

Автор, б. старшина австро-угорської армії, якого розвал центральних держав застав в Одесі. Звідти він негайно вертає в Галичину, де вступає в ряди Української Галицької Армії, з якою перебув цілу її долю й недолю до кінця. І все те, що він пережив як старшина (отаман) УГА, списав він за свіжої памяти (літом і осіню 1920. р.), а щойно тепер витягнув з архіву й передав широкій громаді. Тимто його спомини мають немалу вагу, бож це писала людина авторитетна, старшина, що добре визнавався в ріжних справах і в богатьох брав безпосередню участь, а в дечому відіграв визначну або й головну ролю.

В перших двох книжках, що отсе перед нами, малює д-р Шухевич події від листопада 1918 до 1919 р. себто часи української влади в Галичині й подвиги

СТОМАТОЛЬОҐ-ДЕНТИСТ
Д-р СТЕПАН ДМОХОВСЬКИЙ
Львів, вул. Сикстуська 35.

ЛІКАР
Д-р СТЕПАН РУБЕЛЬ
Солотвина

УГА, аж до її переходу за Збруч. Будучи в самому осередку подій (спершу при Начальній Команді, потім на фронті як комендант IV. бригади, а вкінці як персональний референт знову при Нач. Ком.), автор подає богато такого, що міг заобсервувати тільки він, що було доступне тільки йому або дуже небогатьом одиницям. Тому в його споминах є немало матеріялу просто ревеляційного. А взагалі більшість усього того, що подає нам автор, є нашому загалові невідома, бо у нас про ці часи й події появилось друком дуже мало матеріялів. Суцільного образу тих подій ми досі не мали, бо коли у нас що про ті часи й друковано, то були це тільки короткі уривки або самі по собі незначні епізоди, які не могли мати претенсій на повноту. Спомини д-р Шухевича — це перша спроба дати по можности повний образ тих подій, вияснити причини нашої невдачі, як він їх бачив, що в інтересі правди і для науки нам і нашим нащадкам слід щиро повитати.

Наче в калейдоскопі пересуваються перед нами події: розвал Австрії і відгук того розвалу в Одесі, виїзд австрійських військ з Вел. України і звязані з тим пригоди, праця українських установ у Підволочисках, де спершу приділено автора, побут Галицького Уряду в Тернополі й тодішні настрої, праця Начальної Команди і її установ, відносини в IV. бригаді і її організація, наш фронт в часі облоги Львова, завішення зброї, приїзд антантської місії, весняні бої (I. том). А в другому томі маємо пластичний опис дальших боїв під Львовом, опісля автор малює нам відносини в Нач. Команді, де він мав уже постійний

ЛІКАР
Д-р МИКОЛА ТЕРЛЕЦЬКИЙ
Тустановичі

ЛІКАР
Д-р ІВАН МАТІЯШЕК
Мельниця н. Дністром

приділ, а потім наш перший відворот, іменування ґен. Грекова начальним вождом і звязані з тим надії, пролом під Чортковом, офензиву УГА і другий відворот аж до переходу на Вел. Україну, усунення ґен. Грекова і його причини, іменування ґен. Тарнавського командантом УГА, висилку автора з місією до команди польських військ і його поворот до Камянця — з нічим. Кінчиться цей том розділом (стор. 171 — 176), в якому змальовані перші хвилі УГА на Вел. Україні. (Розділ цей належить уже хронольоґічно до III. тому).

В усіх цих розділах розкинено масу більше і менше влучних характеристик людей і відносин, подано також богато фактів, що характеризують ту велику, переломову добу нашої історії і її духа. Не місце тут вичисляти хочби імена зачеплених автором осіб чи подавати характеристику тодішніх відносин. Це завелоб нас за далеко. Але всеж таки слід ствердити, що автор старався бути завсіди щирим, обєктивним і справедливим і не щадив нікого, хто на його погляд допускався зловживань, не виконав свого обовязку, або не доріс до принятих на себе завдань. Автор різко осуджує наш примітивізм і нерозуміння ваги переживаного моменту, наш наївний спосіб думання, з чого ми не освободились до нинішнього дня; він клеймить корупціонізм і називає поіменно корупціоністів, хочби вони сиділи в самому уряді! З такою самою відвагою говорить про злий підбір людей в Нач. Команді, зокрема про от. Павленка, що розповідав свому окруженню про найбільші тайни мілітарного характеру і взагалі не відповідав на становище коман-

АДВОКАТ
Д-р ЛЕВ ГАНКЕВИЧ
Львів, Руська 3.

АДВОКАТ
Д-р АЛЕКСАНДЕР МАРІТЧАК
Львів, вул. Крашевського 19.а

данта армії. Не диво, що пізніше майор польського ґен. штабу ґр. К. (Козєбродзкі?) говорив авторові: »Чому ви не брали Львова в дні експльозії? Ви мали двічи нагоду заволодіти містом без вистрілу. Висталаб одна компанія піхоти. Раз у часі експльозії, коли наша залога з жахом покинула позиції думаючи, що неприятель уже здобув місто, другий раз в часі нашої офензиви коло Вовчухів. Тоді ціла залога Львова вийшла була під Городок, а на фронті довкола Львова залишилися тільки нечисленні міліціянти. Взагалі нас дивувала тактика вашої команди; здається, гірше не можна було війни вести! У нас сміялися, що ваша команда веде війну для нас і що Павленкові й цілому його штабові належиться за те від нас найвищий польський ордер«...

Добре схарактеризована і в належнім світлі представлена в споминах поміч Придніпрянщини в наших змаганнях. Починаючи від людей в Нач. Команді, скінчивши на тих придніпрянських відділах, що прийшли нам на поміч під Львів — усе те відбилося тільки відємно на нашій акції. Ці відділи спричиняли обездоленій Галичині тільки богато нових клопотів і започаткували небезпечну аґітацію на фронті за киданням зброї і втечею домів, себто за дезерцією.

Окремо слід звернути увагу на „страшенну нісеніт-ницю“ (слова автора), якою був плян Н. К. пропустити десь з початком квітня 1919 р. більшовицькі відділи на Львів отворивши перед ними з цією метою наш фронт. Приказу в цій справі не виконали самі частини, тимбільше, що більшовицькі відділи (незнаної нікому сили, на всякий випадок нечисленні і з боєвого пог-

АДВОКАТ
Д-р МИХАЙЛО ТЕРЛЕЦЬКИЙ
Львів, вул. Баденіх 12.

АДВОКАТ

Д-р ОСТАП КОПЦЮХ

Косів

ляду маловартні) були десь далеко за Збручем... Теж причинок до наївности нашого військового проводу!

Зате з нетаєною симпатією характеризує автор військо на фронті. З признанням підносить він в ріжних місцях своїх споминів геройство і відданість великій справі фронту (старшин і простих стрільців), що змагався з противником серед найтяжчих умовин, підчас коли запілля приглядалося всьому майже байдуже і... критикувало. Особливо різко клеймить автор тих людей у запіллі, що відтягнувшись (при помочі протекції) від фронтової служби, гуляли й бешкетували тоді, коли фронт кервавився... Таксамо осуджує поступування лівих партій, що для приподобання некритичним масам послугувалися демаґогією і тим вносили в наші карні ряди тільки дезорієнтацію й розвал, а на фронті доводили до непотрібних, нічим неоправданих конфліктів і деморалізації.

Позатим є ще в обох томах неодна цікава характеристика, неодна незнана досі подробиця, неодно здорове помічення автора. З того боку II. том цікавіший може, як перший, бо в ньому для протиставлення ріжним відємним, темним сторінкам нашого тодішного життя підкреслено як слід і немало ясних моментів, характеристичних для постави нашої армії і нашого населення, зокрема сільського в тому часі. Жмуток світла кинено тут також на поставу населення польського й жидівського, а при тому в кількох місцях на прикладах виказано нездарність нашого розвідчого апарату.

Безпристрасну оцінку цих споминів, оскільки така взагалі можлива, можна буде подати по появі всіх

АДВОКАТ

Д-р ІВАН ХИЧІЙ

Гусятин

АДВОКАТ
Д-р ВОЛОДИМИР ІЛЬНИЦЬКИЙ
Дрогобич

чотирьох томів. Те, що маємо досі, управнює до надії, що й друга половина споминів д-ра Шухевича буде не менше цікава, як перша. На всякий випадок книжку д-ра Шухевича повинен прочитати кожний український громадянин, прочитати і призадуматися — а тоді пізнає, в чому лежать причини нашої невдачі і чому той шлях, яким ми ішли, довів нас до катастрофи. З тих споминів ми повинні навчитися, як не слід нам поступати і яких хиб нам треба конче визбутися. Бо ніколи не запізно пізнати правду, хочби вона була найсумніша, якщо тільки з того пізнання зуміємо витягнути відповідні висновки. А хто почувається автором покривдженим, кого він осудив може за різко, — той має змогу боронитися і спростувати те, що на його думку невірне чи несправедливе. Споминів з того часу у нас як кіт наплакав, тому появу пояснень чи причинків до подій тої доби можна буде тільки повитати. Спомини — це ще не історія, тільки субстрат, матеріял для істориків, які на їх основі і на основі богатьох інших джерел мають відтворити колись цілу ту добу sine ira et studio.

»*Український Голос*« *з д. 19/4. 1929:*

»Коли хочеш читачу, дочитати до кінця це моє невибагливе оповідання, то затисни кулаки і закуси зуби, щоб мав спромогу оце читання докінчити« (стор. 46) — ось як характеризує сам автор III. частину своїх Споминів під зглядом змісту. Вже самі заголовки на окладинці не ворожать нічого доброго. Диспозиція виглядає ось як: Відносини в Подільськім Камянці. Диктатура і Начальна Команда. Протибольшевицька офензива. Начальна Команда у Винниці. Похід на Київ.

АДВОКАТ
Д-р ВІКТОР ПАЦЛАВСЬКИЙ
Дрогобич

АДВОКАТ
Д-р ТЕОДОР ВАНЬО
Золочів

Бої з Денікіном. Настрої серед стрільців У. Г. А. Непорозуміння між двома урядами. Тиф. Нарада у Винниці. Переговори з Добрармією. Ґен. Микитка командантом армії, ґен. Ціріц шефом штабу. Суд над ґен. Тарнавським. Відворот на Одесу. Прихід большевиків. Страшний образ пересувається перед очима читача. При лєктурі сеї III. частини треба в деяких місцях дійсно закусувати зуби. В Начальній Команді ріжні особисті інтриґи, між Диктатурою а урядом Петлюри напружені відносини, стратеґічне положення розпучливе, в армії брак обуви, муніції, а до того ще страшна пошесть тифу. Видержати се все — треба було дійсно залізних нервів, бо хто їх не мав, сей божеволів, як ось ся сестра-жалібниця, »що стратила на Великій Україні свого мужа і дитину, сама перебула пятнистий тиф і збожеволіла. Тепер днями і ночами співала одну і ту саму сумну, одностайну тужливу пісню. Її спів аж усвідровувався у наші мозги«. (стор. 155). Така сумна, одностайна і тужлива мельодія звенить у душі читача по прочитанню III. частини Споминів Шухевича. Деякі розділи книжки читаються як найбільш сензаційна повість, лише на жаль з сею ріжницею, що сензація стає щораз сумнійшою, більш болючою...

Історія з румунським обманцем Йонеском се лише доказ, як в мутній воді ріжні несовісні люди хотять обловитися. Доволі загадочною є особа шефа ґен. штабу Ціріца. Жаль викликує доля полк. ґен. штабу Шаманека, до котрого читач по прочитанню II. частини Споминів відчував велику симпатію. Не потребую зокрема поручати III. частину »Споминів«, бо хто прочитав дві перші, сей з певністю прочитає і трету.

АДВОКАТ
Д-р ЯРОСЛАВ ОЛЕСНИЦЬКИЙ
Золочів

АДВОКАТ

Д-р ІВАН СОХАЦЬКИЙ

Калуш

Юра Шкрумеляк.

Чета Крилатих

Повість з воєнних часів. Сторін 262.

Ціна 5·00 зол.

»Чета Крилатих« — це перша повість Юри Шкрумеляка, відомого популяризатора воєнної та діточої літератури, автора численних стрілецьких оповідань, віршів та нарисів. Повість ця, повна таємничости, описує дивні пригоди геройської »Чети Крилатих« — написана легко й приступно так, що з найбільшим вдоволенням прочитає її інтеліґент, селянин, молодь і дітвора.

»Новий Час« з дня 22. квітня 1929. ч. 44 пише:

Недавно вийшла накладом видавництва »Червона Калина« повість Юри Шкрумеляка »Чета Крилатих«. Досі — здається нам — не появилася ще ніде фахова оцінка цього твору. На сторінках »Нового Часу« вмістимо таку оцінку незабаром, а сьогодні подаємо голос одного з молодих читачів, як вислів безпосереднього враження після прочитання книжки.

Недавно вилетіла з »Червоної Калини« — »Чета Крилатих«, повість Юри Шкрумеляка. Не розбираючи цієї повісти фахово, годиться відразу зазначити, що вона робить на читача помітне враження. Додати теж треба, що сєнкевічівські й інших, подібних йому авторів, історичні повісті в великій мірі підготовили психольоґічно польську масу до грядучого зривного моменту, зуміли її навчити хотіти о д н е. В нас того рода повістей до війни не було й наша маса не була підготована психольоґічно до того, щоби одностайно

АДВОКАТ

Д-р ІВАН НОВОДВОРСЬКИЙ

Коломия

АДВОКАТ
Д-р СТЕПАН АРДАН
Любачів

стати за свою справу. Ми програли... Розуміє це добре »стара война«, що хоч програла боротьбу в полі, то все таки не скапітулювала перед ворогом внутрі своєї душі й почате діло продовжує далі, правда, вже не залізом, але збруєю не менше сильною — словом.

І саме може тим є й сильно помітна »Чета Крилатих«, що вона, коли вже не є, то певно буде тим одним з різьбарів нової психіки, передовсім у того нашого покоління, що не бачило на власні очі нашого власного недавнього-минулого. Коли нам ходить про те, щоби в того нового покоління виплекати віру у свої власні сили, гарячу любов до всього рідного, почуття соборности, культ сильної волі, то даваймо йому читати — »Чету Крилатих«. В цій повісті не побачиш кволости, сентиментального плачу, розніженого душевного лінивства, байдужности. Навпаки, нас захоплює цілий ряд геройських подвигів, одна боротьба з усякого рода перешкодами, небезпеками, смертю. І як, врешті, осолоджує напружену душу читача фінал: акорди побіди!

Ми дуже часто нарікаємо на те, що мовляв закордон не хоче нас розуміти, а вже найдужче злющо проклинаємо його за те, що нашу долю »вирішив« не в нашу користь. Але поспитаймо себе, чим ми далися пізнати закордонові до війни? І автор »Чети Крилатих« повчає: покажім заграници нашу вроджену національну інтелігенцію, здібність, широкосяглу творчість, спішім дати людству щось позитивного, а будьмо певні, що й закордон інакше заговорить про нас. І те зрозуміння, що тільки наша сильна активність, боротьба, нам щось позитивного принесе, ми повинні

АДВОКАТ
Д-р ІВАН САНОЦЬКИЙ
Надвірна

АДВОКАТ
Д-р ІЛЛЯ САЛАМАХА
Підкамінь

вщіплювати у те наше нове, молоде покоління, підготовляючи його психольоґічно до великого моменту: національної побіди. І тут в пригоді »Чета Крилатих«.

Історична традиція — сильний вузол, що вяже давне через дійсне з майбутнім. Те хіба кожний нині скаже, що традицій князівських міжусобиць нині не треба. І тим більшу має вартість педаґоґічна »Чета Крилатих«, коли саме вона вщіплює почуття традиції до тих геройських подвигів нашої армії XX віка, коли вона має »прославляти вчинки й загрівати до памяти про тих«, що своїми кістками хотіли вдержати добутий Ідеал.

Не місце тут вичисляти всі добрі сторони »Чети Крилатих«, радше треба заохотити, щоби кожний українець ту повість прочитав, а передовсім кожний з нас повинен заохотити те молоде, підростаюче покоління до прочитання її. Не тільки тому, що автор (»стара война«) повісти »по своїй змозі сповнив свою повинність« і пригадуючи вчинки нашої славної армії, пригадав теж нашому загалові її заповіт, але передовсім тому, що тільки такі повісті можуть нам виховати свіжі »чети крилатих«.

Виховавши їх, ми зможемо сміло сказати: »Ми здобудемо те, за що згинули Вони й тисячі Братів наших«.

Читач

»*Український Голос*« *з д. 12/4. 1929 пише:*

Рівночасно зі »Споминами« Шухевича появилася сензаційна повість Ю. Шкрумеляка з часів нашої визвольної боротьби. Обі сі книжки доповняють себе взаїмно, очевидно з тим застереженням, що щось іншого є спомини, а що іншого повість. Авторові роз-

АДВОКАТ
Д-р ІВАН КУНЦІВ
Рава Руська

АДВОКАТ
Д-р ОЛЕКСАНДЕР ПЕЛЕНСЬКИЙ
Комарно

ходилося о се, щоби змальованням незвичайних подвигів одної чети, піддержати в як найширших кругах читачів геройську традицію недавно-минулого. В повісти »Чета Крилатих« бачимо два окремі світи: дійсний світ — се дійсні воєнні події з р. 1918—1919, а фантастичний світ — се ріжні неімовірні події, які з незвичайною силою захоплюють цікавість пересічного читача. Авторові вдалося сплести зручно оба світи в одну цілість. Вже сам початок повісти є незвичайний. Серед стукоту духів появляється записник П. Зазулі, вістуна з »Крилатої Чети« і на його основі автор пише оповідання. Головною особою повісти є хорунжий Василь Крук, комендант »Чети Крилатих«, який від послідних днів Австрії до останньої хвилі істнування УГА доконує ріжних геройств. Видно, що автор добре обзнакомлений з воєнними подіями, бо представив їх з великим хистом. Такі картини як перехід УГА за Збруч та описи тифу роблять на читача глубоке враження, або порівнання судьби »Чети Крилатих« з підстреленим круком. »Це наш образ! — подумав собі хорунжий. — Та чи подасть нам хто цілющої води перед смертю«. (стор. 159) — Важну ролю відограє в життю Крука любов до Марти. Постать Марти має в собі щось незвичайного, таємничого; вона являється Крукові в найтяжчих хвилях і ратує його. Дуже влучно подав автор повісти патріотичну тенденцію оповіданням про Януша Ольху Роговського. В його дворі знайшов Крук великий скарб, при помочі якого він пізнійше здійснює свій винахід літака-лодки. Сей винахід зробив відтак Україну голосною на цілім світі. Що повість потрафить зацікавити читача, на се найліпший доказ

АДВОКАТ
Д-р ВОЛОДИМИР КІЖИК
Янів к. Львова

АДВОКАТ
Д-р БОГДАН САВЧАК
Щирець

то, що мені сказав один читач: »я хотів читати »Чету Крилатих« до сну, а був так зацікавлений, що відложив книжку аж по прочитанню останньої картки«. Думаю, що сі слова богато говорять, а Видавництво »Червона Калина« може лиш радіти, що видало повість, яку може кождий читати.

Час ч. 239. 29. VII. 1929. (Чернівці).

Автор цеї повісти знаний нам з численних патріотичних віршів та менших оповідань, а »Чета Крилатих« це перша його повість з послідної визвольної війни. Сама назва »Чета Крилатих« не зовсім повна, бо з повісти видно, що це була чета »крилатих« і »зубатих«, себ-то чета зложена з стрільців з іменами птиць і звірів. Провідник цеї пробоєвої чети, хорунжий Василь Крук, вибирає під Львовом в перших днях падолиста 1918. р. самих стрільців з іменами птиць, як прим. Дятель, Голуб, Зазуля і и., а доповняє свою пятьдесятку стрільцями з іменами звірів, як прим. Олень, Вовк і ин. Своєю очайдушною відвагою дуже прислугувалася ця чета українській армії, але брак оружжа, чисельна перевага ворога, а ще більше пошесть тифу винищила її цілковито, так що з цілої чети спаслося тільки шістьох стрільців.

Героями повісти є хорунжий Василь Крук і його наречена Марта Загаєвська. Автор познакомлює нас з дитячими роками жвавого Василька в селі Яворин коло Коломиї, що вже семилітним хлопчиком виратовує пятилітну Марту зпід коліс льокомотиви. З цего часу завязалася між обома дітьми щира дружба, що з часом перемінилася в нерозлучну любов помимо того, що

ЛІКАР
Д-р ОЛЕКСАНДЕР БАРВІНСЬКИЙ
Львів, вул. Хшановської 10.

ЛІКАР
Д-р ТИТ ЕВГЕН БУРАЧИНСЬКИЙ
оператор і спеціяліст в хоробах горла, вуха і носа — ЛЬВІВ, вул. Сапіги 25.

Марта покинула Яворин і Василь навіть не знав, де вона проживає.

Вибухла війна і Василь — вже академік — вступив до Січових Стрільців, перебув щасливо всі бої по стороні австрійської армії і з кінцем вересня 1918 прийшов з кошем Січ. Стрільців до нашої Вижниці. З кінцем жовтня виїжджає на похорон матери, а відти просто під Львів. Тут доказує геройств з своєю четою »Крилатих і Зубатих«, відступає за Збруч і вкінці вертає в Галичину, находить великий скарб і з тим скарбом переходить в Закарпатську Україну. Тут студіюють оставші при життю стрільці техніку і будують два величезні літаки нової конструкції, що летять без ніякого шуму, збудовані з незнаного ще досі металю і перевисшають всі дотеперішні бистротою лету і такою будовою, що можуть плисти і під водами океану і летіти в недосяжній височині. Один з цих літаків назвали вони »Воля України« а другий »Чета Крилатих«.

На цих літаках відбувають вони подорож довкруги світа, вводять в зачудованння конструкцією цих літаків французів і американців, та приєднують в той спосіб ці два народи для укр. справи, а відтак летять дальше здобувати і прихиляти серця людства для визволення України зпід ворожих ярем.

Богато тут містики і фантазії (поява духів, віщі сни, поява Марти при хорім на тиф хорунжім, чудесне визволення Василя з большевицької тюрми, знайдення скарбу, а вкінці Жіль Вернівська будова нових літаків), але це все причиняється до живости оповідання і до

ЛІКАР
Д-р ВАСИЛЬ КАШУБИНСЬКИЙ
Львів, Клепарів, вул. Сокола 417.

ЛІКАР-ОКУЛІСТ
Д-р ЛЕОНТІЙ МАКСИМОНЬКО
Львів, вул. Підвалє 7.

заінтересування повістю. Так як фантастичні повісти Жіль Верна стали лєктурою молоді цілого цивілізованого світа, так ця повість Ю. Шкрумеляка повинна стати лєктурою нашої молоді, учити її любови до всего рідного і пошани до памяти тих, що зложили на жертвеннику України найдорозше, що мали — своє життя.

Стиль повісти дуже легкий, мова чиста.

Хто хоче вирватися на якийсь час з сірої буденщини, най прочитає цю повість, а певно не пожалує і ще довго стане під впливом тих вражінь, що їх викличуть ці навіяні фантазією та вилеліяні любовю всего рідного, крилаті думки автора.

Святослав Лакуста.

Володимир Лопушанський.

Перемога

Повість з визвольної війни.

Частина І. Сторін 135. **Ціна: 3·00 зол.**

Частина ІІ. Сторін 125. **Ціна: 3·00 зол.**

»Автор ентузіястично принятої повісти »У споконвічному вирі« виявляє в »Перемозі« ще складнійший конструктивізм і ще глибшу чуттєвість. Його виразна ідеольогічна безкомпромісність вражає незвичайно приємно. »Перемогу« читається »одним духом«, з захопленням. На тлі подій визвольних змагань Української Нації і Її геройської Галицької Армії зарисовуються контури майбутнього.. «

Евген Яворовський.

АДВОКАТ
Д-р РОМАН КОВШЕВИЧ
Богородчани

ЛІКАР

Д-р МАЛЬЧИК ОЛЕКСА

Львів, вул. Лонцкого 8.

У нас можна дістати тогож автора повість »У споконвічному вирі«. **Ціна: 5·00 зол.** Сторін: 218.

»Укр. Голос« ч. 33. з 19/8. 1929.

Остання визвольна війна стала предметом ріжних споминів, які все ще появляються і в яких очевидці представляють воєнні події в ріжних закутинах нашої землі. Кромі споминів появляються також твори красного письменства, в яких автори дають менше або більше обємисті картини з війни. Автор висше згаданої повісти видав вже другу повість з визвольної війни. Зміст повісти »*Перемога*« — се один епізод з боїв україн. нац. армії з большевиками. Головною особою повісти є отаман повстанців Соня Сокіл. Головною ціллю її життя по страшній родинній трагедії є пімста на большевицькім комісарі Гершку Юффе. Соня дістається кілька разів в дуже грізну, майже безвихідну ситуацію, але за кождим разом удається її вратувати життя. Ціль, задля якої вона жиє, вкінці осягає, — большевицький комісар Юффе покараний — вправді не безпосередно з її власної руки, але кара мабуть ще більша Коли Соня осягнула вже ціль свого життя, хоче стати сестрою милосердія в шпиталі галицької армії. Сама особа Соні, ціла її судьба, її очайдушна відвага, викликують подив у читача і незвичайно сильне заінтересування, так що тяжко є відложити книжку не прочитавши її до кінця. Дуже симпатичні є також особи галицького четаря Букатовича і повстанця Максима. Постать комісаря Юффе — се немов сума всяких лихих прикмет, які чоловік може лише мати. Юффе не вдоволився тим, що вимордував родичів Соні,

АДВОКАТ

Д-р ОЛЕКСА ДЕРЕШ

Долина

ЛІКАР
Д-р МАРІЯН ПАНЧИШИН
Львів, вул. Клушинська 3.

але хоче ще за всяку ціну дістати Соню в свої руки на ганьбу. Жертвою його пристрасних стремлінь паде також і барон Рудольф, німецький старшина, який лишився на службі большевиків. — Додатні прикмети повісти — се гладке оповідання, скоре темпо, яким автор добре віддає скорий хід воєнних подій. Декуди може є кілька місць надто натягнених, але на всякий випадок повість читається з великим зацікавленням, а се вже богато значить, коли читач не нудиться при лектурі книжки. — *О. М.*

Між виданими книжками »Червоної Калини«, на особливу увагу заслугує найновіща повість Лопушанського »Перемога«. В цій повісти автор змальовує перебування галицької армії на В. Україні і боротьбу з московськими окупантами. На тлі визвольних змагань українського народу, дуже гарно змальована постать отамана повстанців — Соні Сокіл. Це є местник нетілько за свою особисту кривду, але й за кривду цілого українського народу. В постаті Соні автор дав героїчний образ жінки, яка в боротьбі за Батьківщину не знає жадних компромісів і сентиментів. Пишучи про повстанців, автор на ступає слідами деяких письменників, що вважають повстанців на пів бандитами, а навпаки, автор бачить в них оборонців Рідного Краю, які хопились зброї, аби вигнати чужих наїздників. Хоч автор в своїй повісті і не дає глибшої псіхо-аналізи, але завдяки гармонійному зіграню окремих акцій, ціла повість робить враження, живого фільмового образу.

Читаючи цю надзвичайно симпатичну повість, створюється враження, що знаходишся на широких просто-

ЛІКАР
Д-р СОФІЯ ПАРФАНОВИЧ
Львів, вул. Домаґалічів 2.

ЛІКАР
Д-р ВОЛОДИМИР ГАМЕРСЬКИЙ
Бучач

рах України і разом з героями переживаєш їх радість і смуток.

Цю повість можемо поручити як одну з найкращих лектур для молоді, а спеціяльно для жіноцтва.

Полтавець Хмурий

Роман Купчинський

Заметіль

Цикль історичних романів.

I. КУРИЛАСЯ ДОРІЖЕНЬКА. Повість зі стрілецького життя. — Львів 1928. — Сторін 208. — **Ціна: 4.00 зол.**

М. Струтинський пише про цю повість:

»Повість Р. Купчинського — це перша у нас спроба відтворити осередовище, в якому зродилася і зросла в могутню силу стрілецька ідея. Герої повісти, близькі знайомі автора. Події, які описує, пережив як співучасник та очевидець. З цього боку твір автора являється для історика рр. 1914—1918 горячим документом. Масовий читач буде вдячний авторові за талановиту панораму картин з бурливих воєнних років, в яких формується новий тип українця«.

II. ПЕРЕД НАВАЛОЮ. Друга частина циклю історичних романів »Заметіль«, продовження повісти »Курилася доріженька«, в якій змальовані тривожні настрої в Галичині в часі московської навали. Ціла Голгофта страждань, знущання

ЛІКАР
Д-р ЯРОСЛАВ ЛОПАТИНСЬКИЙ
Гологори

ЛІКАР
Д-р МИКОЛА ҐІЛЕЦЬКИЙ
Журавно

австрійців над неповинним населенням, потрясаючі нервами картини, які зручно переплітає автор соняшною мережею цікавих переживань молодих стрілецьких героїв. — **Ціна: 4 зол.**

III. ВИЛІТАЛИ ОРЛИ — друкується.

»Український Голос« з д. 27/4 1929. пише:

Згадана повість — се друга частина великої повісти »ЗАМЕТІЛЬ«. Перша її частина »КУРИЛАСЯ ДОРІЖЕНЬКА« — була вже тут обговорена. Звісний поет Роман Купчинський, який пробув зі стрільцями всі їх мандрівки, який був свідком днів слави УСС і вкінці їх упадку, може найскорше покликаний представити історію УСС в белєтристичнім творі. »Перед навалою« має підзаголовок »Повість зі стрілецького життя« і такою вона дійсно є, бо в ній автор представив початок стрільців, їх виїзд зі Львова до Стрия, а звідтам на Закарпаття. Тут сформовано одну сотню, яка мала відійти на фронт. Головна особа повісти — та сама, що в першій частині — Петро Зварич. Він все є в осередку акції і від него довідуємося всіх найважнійших новин. Він їде з Бужан до Львова увільняти о. Керницького, одначе йому се не вдається. По дорозі до Львова бачить він в Словіті перше воєнне страхіття, поведення мадярів зі стареньким священиком. Зварич »побачив старенького, сивого як голуб, дідуся, прикованого за одну руку до гарматнього дула«. У Львові побачив Зварич цілу метушню воєнну, виїзд Стрільців, їх розчарування, що лише певна частина може лишитися, а прочі мусять розійтися домів. Рівночасно однак воєнні події ідуть скорим темпом вперід, московські війська посуваються вже під Карпати...

АДВОКАТ
Д-р СИМЕОН ВОЗЬНЯК
Кросно

АДВОКАТ
Д-р МАРІЯН КРЕЧКОВСЬКИЙ
Золотий Потік

Кромі воєнного діла має Зварич ще іншу велику журбу на серці, а іменно Наталку, яка остала в Бужанах. В однім гірськім селі стрічає він її у місцевого пароха і довідується, що пані Керницька виїхала з Бужан фірою і заїхала аж сюди. Стріча з Наталкою була для Зварича дуже милою несподіванкою. Він хотівби, щоби Наталка була зовсім безпечна, дорадчує мамі виїхати до Відня, сам перевозить їх через границю і помагає їм всісти до ваґону. В повісти »Перед навалою« представив нам автор щойно початки стрілецької епопеї, сеї нашої »кровавої слави«. Вартість повісти бачу в її значінню для молодого покоління, котре повинно її читати, бо звідтам довідається того, чого до тепер не знало. Повість є написана гладко, читається дуже легко і надається до масового поширення. Тепер ми дуже цікаві на дальші частини, бо в них представить автор вже героїчні діла Стрільців. Вже є заповіджена трета частина п. з. »ВИЛІТАЛИ ОРЛИ«, яку певно кождий читач возьме з великою цікавістю до рук.

М. Капустянський, ґен. штабу ґен. хор.

Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році.

Короткий воєнно-історичний огляд.

Ч. I-II з 23 кольоровими схемами-шкіцами і документами в додатках. 2 зол. Вичерпане.

ҐІНЕКОЛЬОҐ-ОПЕРАТОР
Д-р КОСТЬ ВОЄВІДКА
Станиславів, вул. Липова 3.

АДВОКАТ
Д-р АНТІН ГОРБАЧЕВСЬКИЙ
Чортків

Ч. III. з 25 кольоровими шкіцами і документами в додатках. **Ціна 3. зол.** — Сконфісковане.

В II. частині найде читач, поруч огляду й оцінки операцій обєднаних армій аж до здобуття Київа, багато цікавих і мало знаних або й неодному зовсім незнаних подробиць до історії боротьби за українську державність. Уже сам факт, що автор подає інтересні причинки до історії придніпрянських партій та їх діяльности, характеристику обох урядів і армій та майже усіх визначніших політичних та військових діячів, робить цю книжку необхідною для кожного, хто цікавиться історією останнього нашого визвольного зриву. А цікавитися тим повинен кожний українець.

Антін Вільшенко:

Життя і пригоди Цяпки Скоропада.

Ілюстрації Осипа Сорохтея. Сторін 270. — **Ціна 4·50 зол.**

»*Український Голос*« *пише*:

»Ось і маємо вже першу епопею про життя й подвиги Укр. Січових Стрільців. Героєм епопеї є популярна постать Цяпки, про котрого загально оповідають багато переказів і анекдотів. Автор А. Вільшенко переказує дуже докладно й подрібно його життєпис, починаючи від народження, далі описує його ґімназійні й університетські студії (I. пісня), початок світової війни, творення січових відділів і перші їх бої та подвиги

АДВОКАТ
Д-р СТЕПАН ВИТВИЦЬКИЙ
Дрогобич

АДВОКАТ

Д-р ІВАН БАНДЕЛЬ

Львів, вул. Краківська 17/II.

Цяпки (II.), його побут у коші (III) і у вишколі, закладання лицарського ордену Залізної Остороги, у якому стає Цяпка великим комтуром, пляни нової роботи для національної справи, вихід у поле (IV). Далі слідують події в звязку з революцією на В. Україні, перехід галичан до »червоних«, арешт Цяпки, втеча його до укр. повстанців і заслання його до Архангельська (VII), вкінці пригоди його в північній країні.

Книжку, що оповідає про визвольну війну й піддержує у нас стрілецьку традицію, можна сміло поручити нашому загалові тим більше, що таких книжок у нас дуже мало, а епопея Вільшенка це перший цього роду твір. Видано книжку добре.

Друкуються і ще цього року будуть в розпродажі:

Масарик, през. **ЧСР.: Світова революція** — переклад за дозволом автора.

Брилинський: **Воєнні оповідання.**

Бенеш, міністр заграничних справ **ЧСР.: Спомини.** (Приготовляється переклад).

Др. І. К.: **Договір з Денікіном.** (Доповнення споминів Дра Шухевича).

АДВОКАТ

Д-р ІВАН ВОЛОШИН

Львів, вул. Фридрихів 12.

АДВОКАТ
Д-р ВОЛОДИМИР ҐІЛІЦІНСЬКИЙ
Ярослав

ЧУЖІ ВИДАННЯ, ЯКІ МОЖНА НАБУТИ В „ЧЕРВОНІЙ КАЛИНІ“:

Літопис української революції. Матеріяли й документи до історії української революції. Том II. Книга 4. Від року 1917—1922. 362 стор. друку. Брат проти брата. Розділ I. Побідний шлях і реальна дійсність. Розділ II. Вихід з Київа та шукання порятунку за кордоном. Розділ III. Спроби консолідації і болючі розбіжности. Фронт. Розділ IV. Боротьба з Денікіном. Розділ V. Од нарад до зради? Галицькі проводирі доконують переходу їх армії до Денікіна. Розділ VI. Залишення урядом Камянця і прихід Поляків. Розділ VII. Листопадова катастрофа. Розділ VIII. Деж причина катастрофи? **Ціна 15 зол.**

Літопис української революції. Матеріяли й документи до історії української революції. Том II. Книга 5. Від року 1917—1823. Розділ I. Перші кроки в навязанню УНР. дипльоматичних зносин з Польщею. Розділ II. Українська дипльоматична місія в Польщі та її перші кроки. Розділ III. Перший вузол польсько-українського союзу. Декларація 28. жовтня 1919. Созділ IV. Декларація 2. грудня 1919. Розділ V. Від декларації 2 грудня до умови 22, квітня 1920. Розділ VI. Союзна умова 22. квітня 1920. 398 ст. **Ціна 20 зол.**

АДВОКАТ
Д-р ТАРАС КОРИТОВСЬКИЙ
Калуш

ТРИЗУБ тижневик політики, культури, громадського життя та мистецтва, заснований Вяч. Прокоповичем, виходитиме в 1930 році по старому що-неділі в Парижі при участи тих самих співробітників.

НОВІ УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ НА 1930 РІК:

	1 рік	пів року	3 місяці	1 місяць	окр. число
Франція	80 фр.	40 фр.	20 фр.	8 фр.	2 фр.
Чехія	80 к. ч.	40 к. ч.	20 к. ч.	10 к. ч.	3 к. ч.
Польща	25 зл.	15 зл.	8 зл.	3 зл.	1 зл.
Румунія	500 леїв	300 леїв	150 леїв	50 леїв	20 леїв
Німеччина	12 мар.	6 мар.	3 мар.	2 мар.	0,50 м.
Спол. Штати П. А. .	3 дол.	1,5 дол.	1 дол.	0,40 дол.	0.10 дол.
Канада	3 дол.	1,5 дол.	1 дол.	0,40 дол.	0,10 дол.

У Парижі набувати в книгарні В. Поволоцького, 13 Rue Bonaparte, Paris VI. За кордоном журнал передплачувати й набувати можна у представників »Тризуба«: 1) В Канаді — W. Sikewich, 512 Bannermann ave Winnipeg. Man. 2) В Румунії — Dm, Herodot, Strada Delea Veche, 45. Bucarest. 3) В Чехословаччині — Прага: F. Slodecky, Horni Cernosice u Prahy, Villa Krotochvil. Подєбради: у п. Ліневича. Pension Domovica, c. 1. Podebrady. 4) В Польщі — J. Lipowecki, Podwale 16, m. 15. Warszawa для грошевих переказів — пошт. рахунок 13.435 Warszawa, Jan Lipowiecki. 5) В Спол. Штатах у „Surma Book," 103, Av. A, New York, N. Y. U. S. A.

СВІЙ ДО СВОГО! ОДИНОКА ЛУЧБА ЗІ СВІТОМ!

Український Радіовий Дім **ДОРОЖОВЕЦЬ І ЗАТЕЙ** **ЛЬВІВ, Чарнецького 3, телєфон 6-74.**

ПОРУЧАЄ РАДІО—АПАРАТИ

для Всечеснішого Духовенства, ВП. Учительства, для Кооператив, Читалень, Касинових Товариств і др.

Продаємо за готівку і на сплати до 1 року при одержанню 25 проц. продажної ціни в готівці. — Наші 1-8 лямпові апарати виконані після найновіших заграничних взірців **Ціна за комплєт** — (батерія анодова акумулятор, голосник, пара слухавок, антена) почавши від 250 зол. **Крім цього поручаємо ЖАРІВКИ** до мешкань, бюр та церков зі світляними хрестами в жаріяках та всілякі арматури — **Набиваємо** акумулятори — **Направляємо** і продаємо ріжні части до Радіо-апаратів. — **Переводимо** електричні інсталяції.

Оправа як також **продажа** ріжнородних образів найдешевше у фірмі **М. САМОСІЙ** **Львів, вулиця Руська ч. 18.**

Фірма „ІРА" властитель Ковалів **ЛЬВІВ, вул. Кохановського ч. 7.** Має на складі всі споживчі товарі, як також солонину і американський смалець. Кава, чай і какао в більшій кількости. **Ціни гуртівні.**

Дентист ЯКІВ НАСС **Львів, вул. Сикстуська ч. 17. II. п.**

Скріплювання хитаючихся зубів, пльомбування й винимання зубів, без болю. Штучні зуби в кавчуку і золоті після найновішої системи. Пацієнтів з провінції полагоджується в найкоротшому часі. П. Т. Урядовцям і студентам значна знижка. **Телєфон 65-73.**

ОДИНОКЕ ОКЕАНСЬКЕ ПЕРЕВОЗОВЕ ТОВАРИСТВО НА ЦІЛУ СХІДНУ КАНАДУ

ПРОДАЄ КОРАБЕЛЬНІ КАРТИ на всі корабельні лінії й на всі части світа;

ПЕРЕСИЛАЄ ГРОШІ до Рідного Краю і загалом до всіх частей світа — телеґрафічно до 5 днів, або почтою до 14 днів;

ВИРОБЛЯЄ ВСЯКІ ДОКУМЕНТИ для спровадження еміґрантів зі всіх европейських країв;

ПОЛАГОДЖУЄ ВСЯКІ ПРАВНИЧІ справи в Канаді скоро, дешево й точно.

УПРАВИТЕЛЬ: ГРИГОРІЙ МЕХ

Адреса:

Ocean Travellers Association of Canada
347 Craig St. West Montreal, Que.

АПАРАТИ
і
фотоґрафічне приладдя

першорядних фабрик для п. п. Аматорів і Фотоґрафів по цінах найнищих

поручає

А. ШАРФ

Львів, вул. Сикстуська ч. 22
Телєфон 53-47 **Телєфон 53-47**

ЗАВЕДЕННЯ ЦУКОРНИЧО-ПЕРНИКАРСЬКЕ **„LUSIA“**
ЙОСИФ МЕНШ Львів, вул. Полтвна 11. Телєфон 42-97

поручає: пляцки кришталові, пляцки медові, бабки медові, бішкопти, макарошники оріхові і т. п.

ЧИТАЙТЕ ЧАСОПИС

„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“

виходить 1-го і 15-го кожного місяця.

Передплата на чверть року тільки 3·50 зол., для членів кружків тільки 3 зол.

Місячні безплатні додатки: **„Українська Господиня“ і „Шовківництво“.**

„УКРАЇНСЬКИЙ ПАСІЧНИК“

виходить раз на місяць. Передплата цілорічна 5 зол., піврічна 2·50 зол.

Адміністрація: **Львів, вул. Зіморовича ч. 20.**

ПОЗІР! ЖІНКИ! ПОЗІР!

Вступайте в члени кооперативи:

„УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО“

ЖІНОЧА ПРОМИСЛ. КООПЕРАТИВА З ОБМ. ПОР. У ЛЬВОВІ

Адреса: **Львів, Ринок ч. 39.**

Уділ 10 зол. Вписове 1 зол.

ДРУКИ І ПЕЧАТКИ

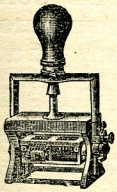

виготовляє естетично і по найнищих цінах тільки

ДРУКАРНЯ І ФАБРИКА ПЕЧАТОК

І. ФРІДМАН

Львів, Сикстуська 4. Тел. 17-90.

АРХІТЕКТ

Інж. ОЛ. ПЕЖАНСЬКИЙ

державно уповажнений інжинір архітектури і будівництва

Львів, вул. Пелчинська 22.

виконує

проєкти церков, світських будинків, кошториси і веде будівельне підприємство.

ЗАРОБИШ 200—300 золотих місячно й забезпечиш собі й родині егзистенцію, працюючи на удосконаленій й сильно збудованій машині панчошничій без конечного знання фахового, потрібний тільки капітал зол. 340, решта на місячні сплати.

„РОБУС“

Товарі вироблені на тій машині скуповуємо, платячи за виріб і доставляємо сирівці.

Жадайте похвальних листів і блищих інформацій в фірмі:

TOWARZYSTWO HANDLOWE J. KALISZ i Ska, Cieszyn ul. Trzech Braci 6.

В кожній хаті має бути

ЦИКОРІЯ
Кольба

„ЗИЗ“ одинокий на західних землях України сатирично-гумористичний журнал

виходить два рази в місяць під ред. ЕДВАРДА КОЗАКА

Чвертьрічна передплата 3·50 зол.

Жадайте оказового числа.

Адреса: **„ЗИЗ“ — Львів, вул. Руська ч. 18.**

Позір! Свій до свого!

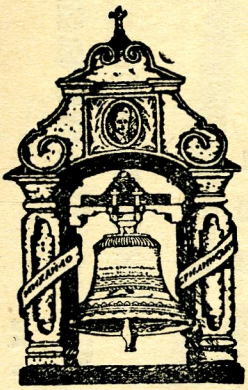

Краса і гордість парохії — церковні дзвони. Коли хочете мати милозвучні дзвони замовляйте

в одинокій українській відливарні

МИХАЙЛА БРИЛИНСЬКОГО

У ЛЬВОВІ,

вул. Замарстинівська число 41, тел. 63 56, або Львів-Замарстинів, вул. св. Михайла число 14.

(Власні доми).

За витреваліть дзвонів дається довголітня ґарантія.

Умови догідні. Сплати ратами.

Попирайте Рідний промисл!

Солідність фірми потверджують численні похвальні листи, котрими зганада фірма може похвалитися.

Пруський вуголь і дрова

найлучшої якости
та у кожній скікости
так у Львові
як також на провінцію

доставляє

ІВАН КАЛИТЯК

ЛЬВІВ,

вул. На Байках ч. 14.

Ч. тел. 38-24.

СВІЙ ДО СВОГО!

Одинока українська пекарня

Марії ЗАЛЄСЬКОЇ

у Львові, вул. Мучна 15.

випікає бульки,

хліб питльований і разовий.

ПЕРША УКРАЇНСЬКА ҐАЛЯНТЕРІЙНА ТОРҐІВЛЯ

Д. КОНЮХА

У ЛЬВОВІ, РИНОК 37,
(побіч Народної Торговлі)

поручає для реклями:

жіноче і мужеське біле, панчохи, краватки, постіль. Прибори до подорожі, канцелярійні і шкільні та забавки.

Незрівнаної якости

Горівки **лікери**

Рік основ. 1782

І. А. БАЧЕВСЬКИЙ

Знесінне
біля Львова

Скрізь до набуття

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ НА 1930 РІК

ЛЬВІВ — КИЇВ
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЧОЇ КООПЕРАТИВИ
„ЧЕРВОНА КАЛИНА“
ВИГОТОВЛЕНО В ДРУКАРНІ ОО. ВАСИЛІЯН У ЖОВКВІ 1929. PRINTED IN POLAND.

СІЧЕНЬ

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР

14. 1649. Візд Хмельницького до Київа. 17. 1654. Переяславська угода. 22. 1918. Проголошення самостійности Української Держави. 22. 1919. На Софійському майдані в Київі святочне проголошення зєднинення всіх українських земель в одну соборну Державу.

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-католицькі	Свята: римо-католицькі	Сонце: схід	Сонце: зах.	Місяць: схід	Місяць: зах.
1	19	С	*Грудень 1929.* М. Боніф.	**Новий рік 1930.**	7 51	16 16	9 24	17 18
2	20	Ч	Ігнатія Бог. свмч.	*Імени Ісус*	7 51	16 17	9 55	18 25
3	21	П	Юліянни мч.	Геновефи	7 51	16 18	10 20	19 33
4	22	С	Анастазії вмч.	Евгенія	7 51	16 19	10 40	20 42
1. Глас 3. Євг. утр. воскр. 6. — На Літ. Ап. зач. 328. Єв. Мат. зач. 1.								
5	**23**	**Н**	**Н. пер. Різ.,** 10 м. на Кр.	**Н. по Різдв.** Телєсф.	7 51	16 20	10 57	21 50
6	24	П	*Нав. Різдва,* Евгенії	**Трох Королів**	7 50	16 21	11 12	22 59
7	**25**	**В**	**Різдво Христове**	Лукіяна м.	7 50	16 22	11 26	— —
8	**26**	**С**	**Соб. Пр. Бог., Йосифа** ☽	Северина ав.	7 50	16 23	11 41	0 9
9	**27**	**Ч**	**Стефана првмч.**	Юліяни й Василіси	7 49	16 24	11 59	1 22
10	28	П	20 тис. муч. в Ніком.	Івана Добр. еп.	7 49	16 26	12 20	2 39
11	29	С	Дітий убит. у Вифл.	Гигіна папи	7 49	16 27	12 48	4 1
2. Глас 4. Єв. утр. воскр. 7. — На Літ. Ап. зач. 200. Єв. Мат. зач. 4.								
12	**30**	**Н**	**Н. по Різд.** Анізії мч.	**1. по 3. Кор.** *Св. Род*	7 48	16 28	13 27	5 25
13	31	П	Меланії прп.	Леонтія еп.	7 48	16 30	14 23	6 45
14	**1**	**В**	*Січ.* **Н. Р., Обр. Г., В.В.** ☾	Ілярія	7 47	16 31	15 35	7 52
15	2	С	Сильвестра папи	Павла Пуст.	7 46	16 33	17 1	8 42
16	3	Ч	Малахії пр.	Маркила п. і м.	7 45	16 34	18 31	9 19
17	4	П	Собор 70 Апост.	Антонія ав.	7 45	16 36	19 59	9 46
18	5	С	*Нав. Бог.,* Теопемт.	Пр. св. Пет. в Римі	7 44	16 37	21 22	10 8
3. На Літ. Ап. зач. 302. Єв. Мат. зач. 6.								
19	**6**	**Н**	**Богоявлення Господне**	**2. по 3. Кор.** Мар і тов.	7 43	16 38	22 40	10 26
20	7	П	Собор Ів. Хрестителя	Севастіяна	7 43	16 40	23 57	10 42
21	8	В	Юрія, Еміліяна прп. ☾	Агнети д. м.	7 42	16 41	— —	10 58
22	9	С	Полієвкта мч.	Вінкентія м.	7 41	16 43	1 11	11 17
23	10	Ч	Григорія прп. і Домет.	Раймунда	7 40	16 45	2 23	11 38
24	11	П	† Теодозія В. прп.	Тимотея еп. м.	7 39	16 46	3 35	12 3
25	12	С	Татіяни мч., Евпракс.	Нав. Ап. Павла	7 38	16 48	4 44	12 35
4. Глас 6. Єв. утр. воскр. 9. — На Літ. Ап. зач. 224. Єв. Мат. зач. 8.								
26	**13**	**Н**	**Н. по Просв.** Єрм. і Страт.	**3. по 3. Кор.** Полік.	7 37	16 49	5 47	13 17
27	14	П	Отців в Сінаї	Івана Золот.	7 36	16 51	6 41	14 9
28	15	В	Павла Тив. і Івана прп.	Леоніда і тов. м.	7 34	16 53	7 25	15 10
29	16	С	Покл. оков. Ап. Петра ♍	Франца Сал. еп.	7 33	16 54	7 58	16 15
30	17	Ч	† Антонія Вел. прп.	Мартини д. м.	7 32	16 56	8 24	17 24
31	18	П	Атаназія і Кирила св.	Петра з Нолі	7 31	16 57	8 45	18 36

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 8 о год. 4^{11}. Повня дня 14 о год. 23^{21}. Послідня кв. дня 21 о год. 17^{07}. Нів дня 29 о год. 20^{07}.

СТОЛІТНІЙ КАЛЄНДАР: З початку мрачно і мірно зимно, після 6 дощ і сніг, сильні вітри; в другій половині місяця сильна студінь та заметіль,

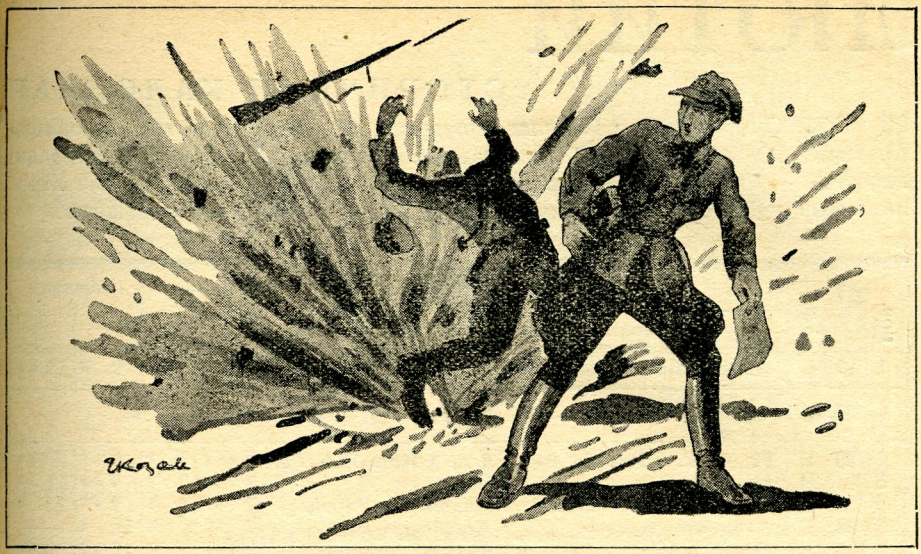

ЮНАК ІВАН КІУТА.

(подав: **ґен. Всевол. Петрів**)

Большевицький 5 кінний ім. Троцького полк вогнем гармат і обходом з боків вибив Житомирську Юнацьку Школу з села Вільска, що лежить у 12 км. на захід ст. Житомира. Непривичне ще до бою юнацтво, без гармат лише з легкими скорострілами »Люіса« з тяжкою бідою, відстрілюючись від ворога, видобулося зі села на просторий лан під гайком.

Ворог переслідує, та юнацькі розстрільні лаштуються ставити опір у рівчиках під гайком та по хуторах. Штаб школи — начальник, лєктори тактики та стріляння, осавул та завідуючий звязком стоять на невеличкому горбку, що на шляху під лісом, бігають піші звязки з донесеннями та наказами. Ворожі стрільна гупають кудись у гайок, надіючись попасти там на резерви, яких у юнаків немає, бо всі вже в розстрільній.

Юнак Іван Кіута з села Левкова зпід Житомира, щойно прибіг з донесенням від другої сотні з хуторів і струнко витягнувся перед начальником школи, який став читати донесення. Раптом вороже стрільно зриває землю на шляху перед штабом, а за хвилинку чорна хмара диму та землі вкриває всіх. Паде юнак... Тепла кров бризкає в лице начальника штабу, а нога з чоботом летить кудись у хащі, — з зойком хапається осавул за бік.

»Пане полковнику! змініть місце, бо вже прицілилися!« — кричить юнак і хоче піднятись з кріавої калюжі, але новий вибух глушить його слова.

Ледви вдалося втягнути раненого в гайок і сяк так загамувати кров.

Довго несло юнацтво своїх ранених, відступаючи крок за кроком, при чому Кіуту довелося залишити на недалекому хуторі, бо холодно було і богато крови з нього сплило. В ночі підійшов до юнаків юнацький гарматний відділ, а на ранок большевики відступили і Юнацька Школа заняла Житомир. В міській лікарні відшукали юнаки Кіуту вже неживого, його ще при свідомости привезли селяни з хуторів. Сестра жалібниця передала школі листа написаного дрожачою рукою: »Славне юнацтво, вмираю за Україну. Перекажіть батькам та громаді, що наказ чесно народові служити — виконав.«

ЛЮТИЙ

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР

20. 1054. Смерть князя Ярослава Мудрого. 27. 1664. Смерть полковника Богуна. 2-10. 1915. Бої УСС. під Славськом і Лавочним. 9. 1918. Центральні держави — Німеччина, Австрія, Туреччина й Болгарія підписують з Україною мир у Берестю та визнають її окремою самостійною державою.

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-католицькі	Свята: римо-католицькі	Сонце: схід	Сонце: зах.	Місяць: схід	Місяць: зах.
1	19	С	Макарія прп.	Ігнатія еп. і м.	7 30	16 59	9 3	19 42
5.			Глас 7. Єв. утр. воск. 10. — На Літ. Ап. зач. 295. Єв. Луки зач. 94.					
2	**20**	**Н**	**32. по С.** †Евтимія Вел	**4. по 3 Кор.** *М. Б. Гр.*	7 29	17 1	9 18	20 49
3	21	П	Максима прп.	Власія еп	7 28	17 3	9 32	21 58
4	22	В	Тимотея ап., Анастазія	Андрія К., Верон.	7 26	17 4	9 47	23 9
5	23	С	Климентія свмч.	Агафії д і м.	7 25	17 6	10 4	— —
6	24	Ч	Ксенії прп.	Тита еп., Дороти	7 23	17 7	10 22	0 23
7	25	П	† Григорія Богосл.	Ромуальда ав.	7 21	17 8	10 46	1 40
8	26	С	Ксенофонта прп.	Івана з Мати	7 20	17 10	11 18	3 1
6.			Глас 8. Єв. утр. воскр. 11. — На Літ. Ап. зач. 296. Єв. Луки зач. 89.					
9	**27**	**Н**	**Мит. і фар.** † П. м. Ів. Зол	**5. по 3. Кор.** Аполь.	7 18	17 11	12 4	4 20
10	28	П	Єфрема прп.	Схоластики	7 17	17 13	13 6	5 32
11	29	В	Перен. мощ. Ігнатія Б.	*Поява МБ. Людд.*	7 16	17 15	14 25	6 29
12	**30**	**С**	**Трох Святителів**	7 Основ Серв.	7 15	17 17	15 53	7 12
13	31	Ч	Кира і Івана безср.	Григорія П.	7 13	17 18	17 23	7 44
14	1	П	*Лютий.* Трифона мч.	Валентина еп і м.	7 11	17 20	18 51	8 8
15	**2**	**С**	**Стрітення Госп.**	Фавстина і Йов. м.	7 9	17 21	20 14	8 27
7.			Глас 1. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. зач. 135. Єв. Луки зач. 79.					
16	**3**	**Н**	**Бл. сина.** Сим. й Анни	**Старозап.** Юліяни д.	7 8	17 23	21 35	8 45
17	4	П	Ізйдора прп.	Юліяна	7 6	17 25	22 53	9 1
18	5	В	Агафії мч.	Симеона еп. і м.	7 4	17 26	— —	9 19
19	6	С	Вукола прп.	Конрада і Зузанни	7 2	17 28	0 9	9 39
20	7	Ч	Партенія і Луки прп.	Льва еп	7 0	17 29	1 23	10 3
21	8	П	Теодора Страт. вмч.	Фелікса еп і м.	6 59	17 31	2 34	10 34
22	9	С	Никифора мч.	Марґ з Корт.	6 57	17 33	3 41	11 12
8.			Гкас 2. Єв. утр. воскр. 2. — На Літ. Ап. зач. 140. Єв. Мат. зач. 106.					
23	**10**	**Н**	**Мясоп.** Харлампія мч.	**Мясоп.** Петра Д.	6 55	17 34	4 38	12 1
24	11	П	Власія свмч.	Матея ап.	6 53	17 36	5 24	13 0
25	12	В	Мелетія св.	Леандра	6 51	17 38	6 1	14 5
26	13	С	Мартиніяна прп.	Віктора	6 49	17 39	6 29	15 13
27	14	Ч	Авксентія прп.	Александра м.	6 47	17 41	6 51	16 22
28	15	П	Онисима ап., Пафнут.	Теофіля м	6 45	17 42	7 9	17 32

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 6 о год. 18^{26}. Повня дня 13 о год. 9^{39}. Послідня кв. дня 20 о год. 9^{44}. Нів дня 28 о год. 14^{33}.

СТОЛІТНІЙ КАЛЄНДАР: З початку місяця морози. Після 8 дуже сильні морози, 13 і 14 сильні бурі зі снігом, від 21 до кінця тепло й дощі.

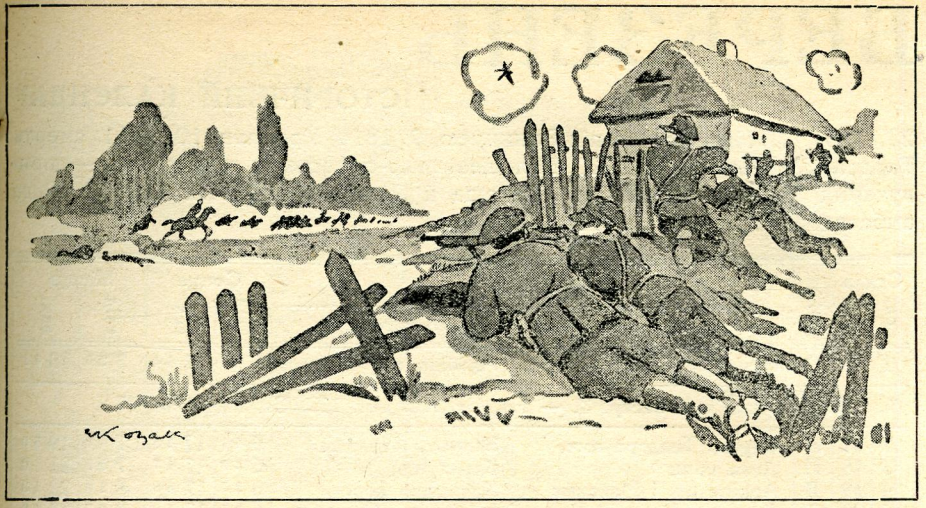

ЮНАК ТРОФИМ ОСТАПЧУК.

(подав ґен. Всев. Петрів)

У березні 1919. р. Житомирська Юнацька Школа мусіла продовжувати свою науку під гуркіт гармат та свист куль. Не поспіли юнаки вивчитись тримати кріс, як довелося йти у бій. Без гармат, лишень з 4-ма легкими скорострілами »Люіса« на шляху Вільск — Житомир і в селі Вільску зустрілися з 5. ім. Троцького кінним полком. Спробували москалі пустити вперед легке авто з кулеметами, але юнацтво підпустивши його на 25 кроків перебило шоферів і обслугу.

Почався бій. Юнацька розстрільна розсипалася поза рівчаками та плотами, а москалі у віддалі яких 800-1000 кроків почали проскакувати кінними ґрупами, намагаючись охопити Вільск з обох боків.

Стріляють юнаки, але даремно, бо це не на 25 кроків і треба вміти вцілити. У відповідь теж починають свистати кулі, бухають дві гармати намацуючи юнацькі розстрільні.

Пливуть хмарками шрапнелі, водограями бють ґранати.

Начальник школи з підполковником, який викладав у школі теорію стріляння, йдуть по розстрільній. Підполковник разураз нагинається, дає вказівки, нагадує теоретичні правила, як треба стріляти.

Начальник школи пройшов трохи вперед і поглянув із далекогляду на ворога, коло його ніг козак Трофим Остапчук, 18-річний селянський хлопець з с. Горошки, стріляє раз за разом, намагаючись поцілити в якогось вершника, очевидячки старшину, що герцює, та не зважаючи на стрілянину між лісками, кермує цілою акцією. Витягнув пять набоїв, сягає до набійниці по нових пять і раптом бачить, що над ним стоїть начальник школи. У хлопця аж сльози станули в очах: »пане полковнику! — просить — та візьміть того чорта на мушку, я не вмію, а він певно глузує з мене!«

Підійшов завідуючий навчанням стріляння, ляг коло Остапчука, наклав йому ортоскоп на кріс і радість! За два стріли проклятий вершник паде на землю...

Юнак аж підскакує і кричить: »поцілив пане полковнику — слава!» А над юнацькою розстрільною швидко одна за одною пливуть хмарки ворожих шрапнелів, бє в землю оловяний дощ і чути зойки перших ранених.

БЕРЕЗЕНЬ

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР

23. 1651. Побіда Богуна під Винницею. 9. 1814. Уродини, 10. 1861. смерть Тараса Шевченка. 18. 1920. Большевицько-польський мир у Ризі — прилучення Волині, Холмщини, Підляша й Поліся до Польщі. 4. 1923. Рада амбасадорів признає Галичину Польщі.

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-католицькі	Свята: римо-католицькі	Сонце: схід	Сонце: зах.	Місяць: схід	Місяць: зах.
1	16	С	Памфила і тов. мч.	Альбіна еп.	6 43	17 44	7 25	18 41
9.	Глас 3. Єв. утр. воскр. 3. — На Літ. Ап. зач. 112. Єв. Мат. зач. 17.							
2	17	Н	**Сироп. Теодора вмч.**	**Запуст.** Павла м.	6 41	17 45	7 40	19 50
3	18	П	Льва папи	Кунеґунди	6 39	17 47	7 55	21 0
4	19	В	Архіпа ап. і Максима	Казимира кор.	6 37	17 48	8 10	22 13
5	20	С	Льва еп. Катан.	Ів. від Хр. *Попелец.*	6 35	17 49	8 27	23 29
6	21	Ч	Тимотея прп.	Перпетуї і Фел.	6 33	17 51	8 48	— —
7	22	П	Найд. мощ. Муч. в Евг.	Томи з Акв.	6 31	17 54	9 17	0 48
8	23	С	Полікарпа свмч.	Вінцентого Кадл.	6 29	17 54	9 56	2 6
10.	Глас 4. Єв. утр. воскр. 4. — На Літ. Ап. зач. 329. Єв. Йоана зач. 5.							
9	24	Н	**1. посту.** 1 і 2 н. гол. І. Хр	**Вступна.** Францішки	6 27	17 56	10 49	3 19
10	25	П	Тарасія св.	40 мучеників	6 25	17 57	11 59	4 20
11	26	В	Порфірія св.	Рожі, Фран і Пел.	6 23	17 59	13 21	5 7
12	27	С	Прокопія прп.	*Сух*, Григ. Вел. пап.	6 21	18 0	14 49	5 42
13	28	Ч	Василія іспов.	Христини д і м.	6 19	18 2	16 17	6 7
14	1	П	*Март.* Евдокії прпмч.	*Сух.* Матильди кор.	6 17	18 3	17 42	6 29
15	2	С	Теодота свмч	*Сух.* Климента Двер	6 15	18 5	19 5	6 47
11.	Глас 5. Єв. утр воскр. 5. — На Літ. Ап. зач. 304. Єв. Мар. зач. 7.							
16	3	Н	**2. посту.** Евтропія і тов.	**Суха.** Киріяка м.	6 13	18 6	20 26	7 4
17	4	П	Гарасима прп.	Патрикія	6 11	18 8	21 44	7 22
18	5	В	Конона мч.	Кирила Єрус.	6 9	18 9	23 2	7 40
19	6	С	42 муч. в Амореї	*Йосифа Обруч.*	6 7	18 11	— —	8 3
20	7	Ч	Василія свмч.	Евфимії д. і м.	6 5	18 12	0 18	8 31
21	8	П	Теофілякта прп.	Венедикта ав.	6 3	18 14	1 29	9 7
22	9	С	† 40 Муч. в Севастії	Катерини швед.	6 1	18 15	2 31	9 53
12.	Глас 6. Єв. утр. воскр. 6. — На Літ. Ап. зач. 311. Єв. Мар. зач. 57.							
23	10	Н	**3. посту.** Кондр і тов. мч.	**Глуха.** Фелікса м.	5 59	18 17	3 22	10 48
24	11	П	Софронія пат.	Гавриїла	5 57	18 18	4 2	11 51
25	12	В	Теофана іспов.	*Благов. ПДМ.*	5 55	18 20	4 33	12 59
26	13	С	Пер. мощ. прп. Никиф.	Емануїла м.	5 53	18 21	4 57	14 9
27	14	Ч	Венедикта прп.	Івана Дамаск.	5 51	18 23	5 16	15 18
28	15	П	Агапія мч.	Івана К.	5 48	18 24	5 33	16 27
29	16	С	Савина і Юліяна мч.	Кирила	5 46	18 25	5 47	17 37
13.	Глас 7. Єв. утр. воскр. 7. — На Літ. Ап. зач. 314. Єв. Мар. зач. 40.							
30	17	Н	**4. посту.** Алексія прп	**Середопост.** Квірина	5 44	18 26	6 2	18 49
31	18	П	Кирила Єрус.	Бальбіни діви	5 42	18 28	6 17	20 2

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 8 о год. 5^{00}. Повня дня 14 о год. 19^{58}. Послідня кв. дня 22 о год. 4^{13}. Нів дня 30 о год. 6^{46}.

СТОЛІТНІЙ КАЛЄНДАР: З початку сильні вітри зі снігом, опісля гарно; від 7—9 дощ, опісля сніги й зимно до кінця.

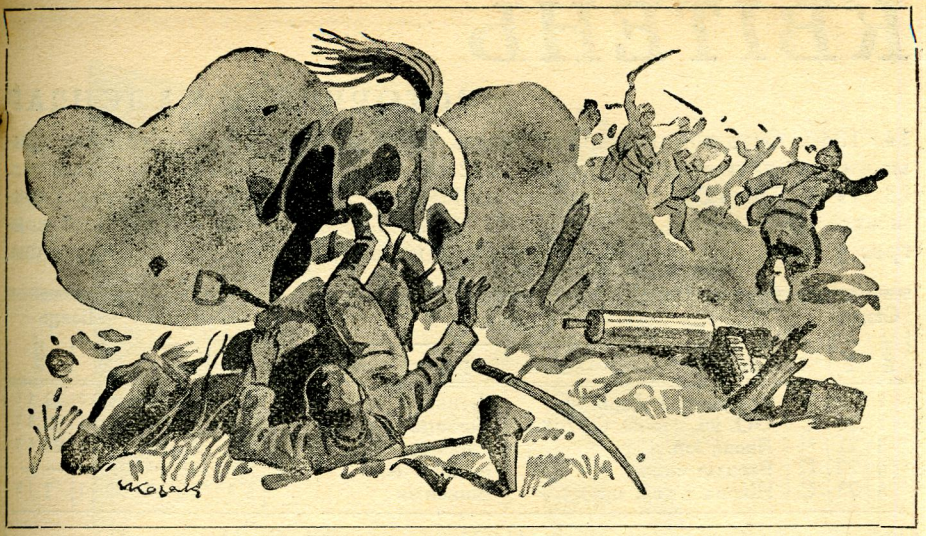

ХОР. ПАНАРЕТІВ РЯТУЄ ЖИТТЯ ЧЕТОВОМУ.

(подав **А. Марущенко-Богданівський**)

Під кінець серпня 1920. р. Лубенський кінний полк наступав на Хоростків, під яким скопалися червоні курсанти, обсипуючи лубенців градом гарматнього та скорострільного вогню.

На лівому крилі полку наступала 3. сотня сот. Шила, а перед нею їхала І. чета, яка почала заходити праве крило курсантів і не зважаючи на свої малі сили стала атакувати ворожу розстрільну. В часі тієї атаки четовий С. Мартинюк, ледви вспів добігти пару кроків до скорострільа й замахнутися шаблею на скорострільця, як цей покинув скорострільа та став тікати, але нагло кінь Мартинюка паде від кулі, шабля випадає окрівавлена з руки, в якій одірвало два пальці і він паде під трупа коня, що придавлює його своїм тягарем. Мартинюк пробує висвободитися, але не в силі.

До нього наближаються ворожі курсанти, бо він лежить недалеко коло покинутого скорострільа. Ранений метається як дикий звір у клітці, його огортає розпука.

Хор. Панаретів будучи на противному кінці чети інстинктовно гонить до місця небезпеки і бачить безборонного раненого, приваленого конем і землею, на якого вже насідають курсанти.

Чвалом гонить до четового, подає ліву руку, а правою убезвладнює ворожого скорострільця, що вже з поворотом підбіг до скорострільа. Ранений Мартинюк хапається здоровою й раненою рукою що сили за руку Панаретова, зі всіх сил двигається тілом, та з несамовитим криком від пекучого болю, виривається зпід кінського трупа і одним зручним скоком вже сидить на коні як прилютований, охопивши цупко хор. Панаретова.

Чвалом вискочили вони за залізничий насип в бік Дністра. Курсанти були цим очайдушним вчинком так приголомшені, що й перестали стріляти, а коли опритомнились, то хор. Панаретів зі своїм вратованим козаком був уже гень далеко.

КВІТЕНЬ

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР

14. 1340. Останній галицький князь Юрій II. гине з рук боярів за прихильність латинській вірі. 25. 1622. Смерть Конашевича-Сагайдачного. 28. 1915. Бій УСС. з Москалями на Маківці. 7. 1917. Проголошення Української Центральної Ради у Київі. 19. 1917. Перший всеукраїнський конгрес у Київі визнає Центральну Раду найвищим національним орґаном.

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-католицькі	Свята: римо-католицькі	Сонце: схід	Сонце: зах.	Місяць: схід	Місяць: зах.
1	19	В	Хризанта і Дарії мч.	Гуґона	5 40	18 29	6 33	21 18
2	20	С	ОО. уб. в м. св. С. *Покл.*	Франца	5 39	18 31	6 53	22 37
3	21	Ч	Якова іспов.	Ришарда еп.	5 37	18 32	7 19	23 57
4	22	П	Василія свмч.	Ізидора еп.	5 35	18 34	7 54	— —
5	23	С	Нікона і тов. прпмч.	Вінкентія	5 33	18 35	8 42	1 12

14. Глас 8. Єв. утр. воскр. 8. — На Літ. Ап. зач. 321. Єв. Мар. зач. 47.

6	24	Н	**5. посту.** Зах. і Якова	**Чорна.** Келест. пап.	5 31	18 37	9 46	2 16
7	25	П	**Благов. Пр. Бог.**	Епіфанія	5 29	18 38	11 3	3 6
8	26	В	Собор Арх. Гавриїла	Діонізія еп.	5 27	18 40	12 27	3 43
9	27	С	Матрони прп.	Марії Клеоп.	5 24	18 41	13 53	4 11
10	28	Ч	Іляріона і Стефана прп.	Єзекіїла пр.	5 22	18 43	15 16	4 33
11	29	П	Марка еп., Кирила діяк.	*МБ. Страд.* Льва В.	5 20	18 44	16 38	4 51
12	30	С	*Лазар. суб.*, Ів. Лістивич.	Юлія пап.	5 18	18 46	17 58	5 08

15. Єв. утр. Мат. 83. — На Літ. Ап. зач. 247. Єв. Йоана зач. 41.

13	31	Н	**Квітна.** Іпатія еп.	**Квітна.** Германеґіль.	5 16	18 47	19 18	5 24
14	1	П	*Квітень.* Марії Єг.	Юстина	5 14	18 49	20 37	5 42
15	2	В	Тита прп. і Амфіяни	Анастазії м.	5 12	18 50	21 56	6 3
16	3	С	Никити іспов.	Венедикта Й. Ляб.	5 11	18 52	23 10	6 29
17	4	Ч	*Вел. Четв.* Иосифа	*В. Четв.* Анікита пап.	5 9	18 53	— —	7 2
18	5	П	**Вел. Пятн.** Теод. і Агат.	*В. Пят.* Аполонія м.	5 7	18 54	0 18	7 43
19	6	С	*Вел. Суб.* Евтихія св.	*В. Суб.* Ґеоргія еп.	5 5	18 55	1 15	8 35

16. На Літ. Ап. зач. 1. Єв. Йоана зач. 1.

20	7	Н	**Воскр. Хр.** Ґеоргія еп.	**Воскр. Хр.** Теодора	5 3	18 57	2 0	9 36
21	8	П	**Світл. Понед.** Іродіона	**Св. Понед.** Анзельма	5 1	18 58	2 34	10 43
22	9	В	**Світл. Втор.** Евпсихія мч.	Сотера і Кая мм.	4 59	18 59	3 0	11 53
23	10	С	Терентія і тов. мч.	Войтіха еп.	4 57	19 1	3 21	13 2
24	11	Ч	Антипи свмч.	Фіделіса	4 55	19 3	3 39	14 11
25	12	П	Василія прп.	Марка ев.	4 53	19 4	3 54	15 21
26	13	С	Артемона свмч.	Клита і Маркел.	4 52	19 6	4 8	16 32

17. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. зач. 14. Єв. Йоана зач 65.

27	14	Н	**1. Томина.** Мартина	**1. Біла.** Петра Кан.	4 50	19 7	4 23	17 44
28	15	П	Аристар., Пуда і проч.	Павла	4 48	19 8	4 39	19 0
29	16	В	Агафії, Хіонії, Ірини мч.	Петра з Вер.	4 46	19 10	4 57	20 20
30	17	С	Симеона прп.	Катерини Сієн.	4 44	19 11	5 21	21 42

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 6 о год. 12^{25}. Повня дня 13 о год. 6^{49}. Послідня кв. дня 20 о год. 23^{09}. Нів дня 28 о год. 20^{08}.

СТОЛІТНІЙ КАЛЄНДАР: З початку зимно, опісля гарно й тепло; від 7 дощі і сильна студінь до 22; потім погідно й тепло.

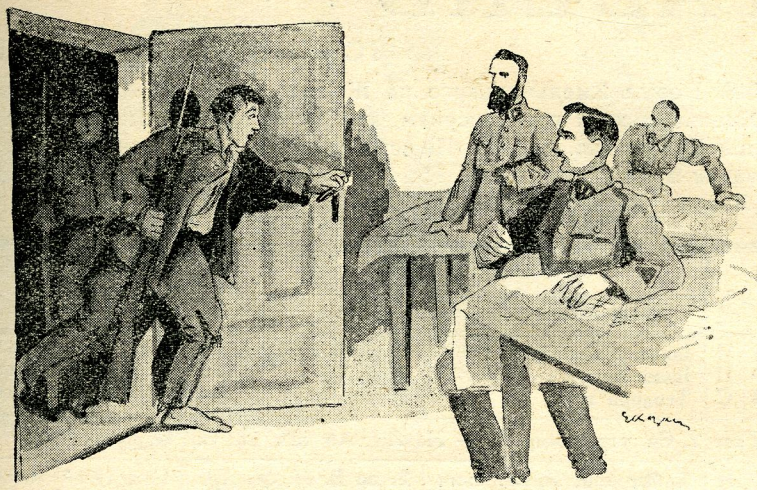

МАРАТОНСЬКИЙ БІГ СТР. ПОТАПЕНКА.

(Подав **Р. Сушко**)

Було це весною 1919 р. Війська У. Н. Р. відступили взад. В Шепетівці висунені клином далеко вперед боронять залізничого вузла Січові Стрільці. Для охорони лівого крила і розвідки висилає штаб команди Січ. Стрільців в напрямі Шепетівка—Звягель панцирник »Воля«, з оборотною вежою, двома гарматами та шістьма скоростр лами.

В околиці Майдан Вілля панцирник попадає у ворожу засідку. Ворог зриває шлях зпереду і ззаду.

Починається бій.

Панцирник борониться та не має вигляду на рятунок.

Бій такого панцирника, коли гремить 2 гармати і 6 скорострілів, чути далеко. Штаб дивізії догадується, що там щось недобре і висилає на підмогу ще один панцирник. Та за цей час команда »Волі« посилає стрільця Потапенка, родом з Полтавщини, щоби продерся лісами через ворожу лінію та дав знати в штаб С. С. про небезпеку.

Потапенко босий, без шапки, тільки з крісом у руці, пускається бігом крізь гущі лісів та дебри і біжить, що тільки сил стане, щоб виконати важке завдання. Він чує, що від нього залежить доля панцирника й життя його товаришів! Цілий облитий потом, задиханий, ледви держиться на ногах, а біжить. Вкінці обезсилений з кровю на ногах прибігає над раном до штабу:

— »Воля« попала в засідку! Конечна відсіч!.. — ледви вимовив і впав омлілий.

Команда штабу негайно вислала на допомогу відділ піхоти. Одначе ця допомога не була вже потрібна. Два панцирники дали собі і так раду, прорвали ворожий фронт і прочистили шлях. Та геройський і повний посвяти вчинок стрільця Потапенка залишиться на довго в памяті Січ. Стрільців. Був це дійсно маратонський біг і то серед граду куль та ворожої небезпеки. Стр. Потапенко перебіг тоді понад 40 км. за нецілих 3 години.

ТРАВЕНЬ

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР

14. 1648. Побіда Хмельницького на Жовтих Водах. **26. 1648.** Побіда Богдана Хмельницького під Корсунем. **1659.** Побіда Виговського над Москалями під Конотопом. **5. 1917.** Перший український військовий зїзд у Київі — зачаток Української Армії. **15. 1919.** Перший відворот Галицької Армії з під Львова. **25. 1926.** Смерть отамана Петлюри в Парижі.

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-католицькі	Свята: римо-католицькі	Сонце: схід	Сонце: зах.	Місяць: схід	Місяць: зах.
1	18	Ч	Івана Декапол. прп.	Филипа і Як. ап.	4 43	19 13	5 53	23 1
2	19	П	Івана прп.	Атаназія еп.	4 41	19 14	6 38	— —
3	20	С	Теодора прп.	*Царицї Кор. П*	4 39	19 15	7 38	0 10
18.			Глас 2. Єв. утр. воскр. 3. — На Літ. Ап. зач. 16. Єв. Мар. зач. 69.					
4	21	Н	**2. Миронос.** Януар. свмч.	**2. по В.** *Н. св. Хр.*	4 38	19 17	8 51	1 5
5	22	П	Теодора Сик. прп. ☽	Пія V. п.	4 36	19 18	10 14	1 46
6	23	В	† *Георґія вмч.* (на нед.)	Івана з Ол.	4 34	19 19	11 38	2 16
7	24	С	Сави Стр мч.	Флявії і Доміт.	4 33	19 21	13 1	2 39
8	25	Ч	† Марка єв.	Станислава еп.	4 31	19 22	14 21	2 57
9	26	П	Василія свмч.	Григорія Наз.	4 30	19 23	15 39	3 14
10	27	С	Симеона свмч.	Ізидора	4 28	19 24	16 57	3 30
19.			Глас 3. Єв. утр. воскр. 4. — На Літ. Ап. зач. 3 і 29. Єв. Йоана з. 14 і 52.					
11	28	Н	**3. О розсл.** Ясона і Сос.	**3. по В.** Францішка	4 27	19 26	18 15	3 47
12	29	П	9 Мч. в Кизиці ♍	Панкратія	4 25	19 27	19 33	4 5
13	30	В	† Якова ап.	Серватія	4 24	19 29	20 50	4 29
14	1	С	*Май.* Єремії прор.	Боніфатія м.	4 23	19 30	22 1	4 58
15	2	Ч	Атаназія В пат. Єр.	Івана зі Салі	4 21	19 31	23 4	5 36
16	3	П	† Теодозія Печ. прп.	Бл. Андрія Боб.	4 20	19 32	23 54	6 24
17	4	С	Пелягії прмч.	Пасхаліса	4 19	19 34	— —	7 23
20.			Глас 4. Єв. утр. воскр. 7. — На Літ. Ап. зач. 28. Єв. Йоана зач. 12.					
18	5	Н	**4. Самар.** Ірини мч.	**4. по В.** Венанція м	4 17	19 35	0 33	8 28
19	6	П	Йова Многострад.	Петра	4 16	19 36	1 3	9 36
20	7	В	Явлення Чес. Хреста ☽	Бернардина	4 15	19 38	1 25	10 45
21	8	С	† *Івана Бог.* (на нед.)	Тимотея м.	4 14	19 39	1 43	11 55
22	9	Ч	† Пер. мощ. св. Николая	Юлії д.	4 13	19 40	1 59	13 3
23	10	П	† Симеона Зил. ап.	Дезідерія еп. і м.	4 12	19 41	2 13	14 12
24	11	С	Мокія свмч. і Методія	*МБ. Пом. в.*	4 11	19 43	2 28	15 23
21.			Глас 5. Єв. утр. воскр. 8. — На Літ. Ап. зач. 38 і 68. Єв. Йоана з. 34 і 61.					
25	12	Н	**5. О сліпор.** Еліф. і Герм.	**5. по В.** Григорія II. п.	4 10	19 44	2 43	16 37
26	13	П	Гликерії мч.	Филипа Нер. *Хр. дні*	4 9	19 45	3 0	17 55
27	14	В	Ізидора мч.	Беди В.	4 8	19 46	3 22	19 18
28	15	С	Пахомія В. прп. ♉	Августина еп. і в.	4 7	19 47	3 51	20 40
29	**16**	**Ч**	**Вознесення Господнє**	**Возн. Госп.** Юлії д.	4 6	19 48	4 31	21 56
30	17	П	Андроніка ап.	Фелікса	4 6	19 49	5 26	22 59
31	18	С	Теодота мч.	*МБ. П. л.* Петрон.	4 5	19 50	6 38	23 46

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 5 о год. 17^{53}. Повня дня 12 о год. 18^{29}. Послїдня кв. дня 20 о год. 17^{22}. Нів дня 28 о год. 6^{37}.

СТОЛІТНІЙ КАЛЄНДАР: З початку приморозки, опісля гарно; від 4—6 доші й бурі, від 7—26 погідні дні, але холодні ночі з приморозками, при кінцї дощ.

ЧЕТ. БОГДАН ГНАТЕВИЧ НА МАКІВЦІ.

(Подав **Л. Веринський**)

Маківка а поруч неї Клива, Погар та Острий Верх були тими природними твердинями, що боронили переходу долиною Опору з Галичини на Закарпаття і мадярські доли. Не диво, що москалі намагалися за всяку ціну добути ці гори і що російське командування кидало все нові маси до наступів.

Маківку боронили Стрільці, сусідні верхи — мадяри та німці.

Москалі дві доби під ряд поновлювали наступ на Маківку. Полонені розказували, що вони не діставали їсти, а їхня команда заявила, що лиш тоді дістануть їсти, як добудуть Маківку. І пхалися москалі під гору як карамха. Дві добі, день і ніч, Стрільці в безнастаннім напруженні відбивали наступи — вистрілюючи москалів як зайців. Дня 27. рано російське командування кинуло в атаку всі свої резерви і москалям вдалося підійти до до стрілецьких окопів. Сам щовб вершка Маківки обсадила чета чет. Гнатевича. Положення було безвихідне, бо попередньої ночі команда забрала з того важного становища всі скоростріли й кинула їх в інше місце. Чета вистріляла всі набої і годі було дістати доповнення, тому що ворог держав безнастанно під обстрілом всі переходи. А москалі сунули зрезигновано вперед. Для них не було рятунку, бо позаду підганяли російські скоростріли і не пускали назад до окопів. Вони падали як мухи, але сунули гурмами. Вже наблизилися ледви на віддаль 30 кроків. Під вершком, перед Стрільцями були окопи, з яких москалі вигнали залогу ручними ґранатами вибиваючи її до ноги. В тих опущених окопах залишилися скриньки з муніцією. Тоді чет. Гнатевич рішається на очайдушний крок. Вискакує зі своїх окопів, біжить проти граду московських куль і ледви кілька кроків перед ворогом вихоплює скриньку з муніцією та розкидає її між Стрільців.

Чета діставши нову муніцію знову посипала рясним вогнем. Дула крісів пекли в руки, горяча пальба ні на хвилинку не змовкала. Москалі встелювали горами трупів вершок, але його не добули. Чет. Гнатевич зі своєю четою держався і видержав аж до того часу, поки не надійшла підмога 1-го і 2-го куріня, яка по тригодиннім бою зліквідувала прорив і викинула ворога.

ЧЕРВЕНЬ

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР

25. 1225. Галицький князь Роман гине в бою з поляками під Завихостом. 6. 1224. Невдатна битва князів з татарами над рікою Калкою. 8. 1652. Побіда Хмельницького під Батогом. 29. 1918. Уступлення Центральної Ради; Павло Скоропадський стає гетьманом. 8. 1918. Побідний бій Галицьких Військ під Чортковом. 27. 1919. Війська УГА. добувають Бережани.

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-католицькі	Свята: римо-католицькі	Сонце: схід	Сонце: зах.	Місяць: схід	Місяць: зах.
22. Глас 6. Єв. утр. воскр. 10. — На Літ. Ап. зач. 44. Єв. Йоан зач. 55								
1	**19**	**Н**	**6. Св. Отців.** Патрикія	**6. по С.** Бл. Якова	4 5	19 51	8 0	— —
2	20	П	Талалея мч	Маркелія	4 4	19 52	9 25	0 19
3	21	В	† Констант. і Олени	Кльотильди	4 3	19 53	10 49	0 44
4	22	С	Василіска мч.	Францішка Кар.	4 3	19 54	12 10	1 4
5	23	Ч	Михаїла еп.	Боніфатія еп. м.	4 2	19 55	13 28	1 21
6	24	П	Симеона прп.	Норберта еп	4 2	19 56	14 45	1 37
7	25	С	† З. Н. г. св. Ів. *Суб. зауп.*	Роберта	4 1	19 56	16 1	1 53
23. Глас 7. Єв. Йоана зач 65. — На Літ. Ап зач. 31 Єв. Йоана зач. 27.								
8	**26**	**Н**	**Сош. св. Духа.** Карпа ап.	**С. св. Духа.** Медар.	4 1	19 57	17 17	2 11
9	**27**	**П**	**Пресв. Трійці.** Терапонта	**Пон. С св. Д.** Феліц.	4 0	19 58	18 33	2 32
10	28	В	Никити еп.	Маргарети кор.	4 0	19 59	19 46	2 59
11	29	С	Теодозії д. прмч.	*Сух.* Варнави ап.	4 0	20 0	20 52	3 32
12	30	Ч	Ісаакія прп.	Івана Фак.	4 0	20 0	21 47	4 16
13	31	П	Єрмія ап. і Єрмея м.	*Сух.* Антонія з Пад.	4 0	20 1	22 31	5 12
14	1	С	*Червень.* Юстина мч.	*Сух.* Василія еп.	3 59	20 1	23 3	6 15
24. Глас 8. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. зач. 330. Єв. Мат. зач. 36.								
15	**2**	**Н**	**1. по С. Всіх Св.** Никиф.	**1. по С. Св. Трійці**	3 59	20 2	23 28	7 32
16	3	П	Лукіяна мч. і проч.	Івана Редж.	3 59	20 2	23 48	8 31
17	4	В	Митрофана еп.	Райнера	3 59	20 3	— —	9 40
18	5	С	Доротея свмч.	Ефрема діяк.	3 59	20 3	0 4	10 48
19	6	Ч	*Пресв. Евх* (на нед.)	**Боже Тіло.** Юліянни.	3 59	20 3	0 19	11 55
20	7	П	Теодота свмч.	Сильверія пап.	3 59	20 4	0 32	13 4
21	8	С	Теодора Страт. свмч.	Альойзія Ґонз.	3 59	20 4	0 47	14 16
25. Глас 1. Єв. Йоана зач. 24. — На Літ. Ап. зач. 149. Єв. Йоана зач. 25.								
22	**9**	**Н**	**2. по С.** Кирила А.	**2. по С.** Павлина еп.	3 59	20 4	1 3	15 30
23	10	П	Тимотея, Теодота свмч.	Агрипіни	3 59	20 4	1 22	16 50
24	11	В	Вартоломеа і Варн. ап.	Різдво Івана Хр.	3 59	20 4	1 47	18 13
25	12	С	† Онуфрія Вел. прп.	Вільгельма ав	3 59	20 4	2 21	19 33
26	13	Ч	Акилини мч.	Павла і Івана м.	4 0	20 4	3 10	20 44
27	14	П	*Прсв. Серця Іс.* (на нед.)	*Пр. Сер. Іс.*, Владисл.	4 0	20 4	4 16	21 38
28	15	С	Амоса прор.	Іринея еп. м.	4 1	20 4	5 37	22 18
26. Глас 2. Єв. Йоана зач. 36. — На Літ. Ап. зач. 306. Єв. Йоана зач. 9 і 10.								
29	**16**	**Н**	**3. по С.** Тихона еп.	**3. по С. Петра і Павл.**	4 1	20 4	7 5	22 47
30	17	П	Мануїла, Савела і пр. мм.	Пам. св. Павла	4 2	20 4	8 32	23 9

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 3 о год. 22^{56}. Повня дня 11 о год. 7^{12}. Послідня кв. дня 19 о год. 10^{00}. Нів дня 26 о год. 14^{47}.

СТОЛІТНІЙ КАЛЄНДАР: З початку холодно і часті дощі; в другій половині місяця гарна погода.

КОЗАК АХТИМЕНЧУК РЯТУЄ ЖИТТЯ СВОМУ ТОВАРИШЕВІ.

(подав: **А. Марущенко-Богданівський**)

День 14. жовтня 1920. р. стався знаменитим в історії окремої кінної дивізії, зокрема першої бриґади, — де були полки: 1-ий полк кінний М. Залізняка, 2-ий запоріжський, 1-ша батерія дивізіону полковника Алмазова, які захопили: 750 полонених, 5 скорострілів, 800 крісів, 20 скринь гарматніх набоїв, 50 скринок набоїв крісових та скорострільних і 65 фір іншого військового майна.

В часі цього бою козак Дорошенко з уманського кінного запоріжського полку так заохотився атакою, що на поганім конику непомітно зарвався геть далеко аж під самого ворога.

Раптом із ліса вискочив ворожий вершник на доброму коні і пустився на вздогін за козаком Дорошенком, і побачивши, що він має поганого коня, перестав стріляти і з шаблею пігнав за ним з криком »здавайся«!

Козак Дорошенко підганяв коня та безсила коняка ледви плентала ногами. Побачив це здалеку козак Ахтименчук, натиснув свого бистрого і вмить станув напереріз ворожому їздцеві, що замахнувся вже рубнути Дорошенка »з плеча«, не побачивши Ахтименчука, що наскочив на нього майже із заду, тоді як Дорошенко вже тільки боронився очайдушно поломаним списом, бо шаблю ворог вибив з рук, — а все через того коника.

Ахтименчук одним махом рубнув ворожого їздця, який безвладно випустив шаблю з руки і облившись кровю повалився на сідло. Дорошенко вмить відкинув поломаний спис, зіскочив зі свойого здохляка і викинувши зі стремен ноги теплого ще трупа, вскочив як кіт на доброго коня та під стрілами насідаючих большевиків, вхопив ще шапку забитого їздця і легким чвалом пустився далі, потягнувши за собою ще й свого здохляка.

»Братіку, голубчику, я тобі, скільки жити буду, не забуду« сказав Дорошенко до свого спасителя.

»Брате, в бою помагай, про себе забувай, бо так голосить наша шеста заповідь дивізії« — відповів вдоволено Ахтименчук.

ЛИПЕНЬ

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР

16. 1651. Битва під Берестечком. 10. 1709. Битва під Полтавою. 18. 1775. Москалі руйнують Січ. 16. 1919. Відворот Галицької Армії за Збруч. 1919. Смерть полк. Вітовського, першого секретаря військових справ З. О. У. Н. Р. в часі перелету літаком з Німеччини на В. Україну.

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-католицькі	Свята: римо-католицькі	Сонце: схід	Сонце: зах.	Місяць: схід	Місяць: зах.
1	18	В	Леонтія мч.	*Пр. Крови І. Хр.*	4 2	20 4	9 57	23 27
2	19	С	† Юди Тад. ап., Зосима	*Посщ. ПДМ.*	4 3	20 4	11 17	23 44
3	20	Ч	Методія свмч. ☽	Анатолія еп.	4 4	20 4	12 35	23 59
4	21	П	Юліяна Тарсийського мч.	Теодора еп.	4 4	20 3	13 51	— —
5	22	С	Евсевія свмч.	Антонія Мар. зах.	4 5	20 3	15 7	0 16
27. Глас 3. Єв. утр. воскр. 4. — На Літ. Ап. зач. 96. Єв. Мат. зач. 23.								
6	**23**	**Н**	**4. по С.** Агрипіни мч.	**4. по С.** Лукії мч.	4 6	20 3	16 23	0 37
7	24	П	**Різдво св. Івана Хр.**	Кирила і Методія	4 6	20 2	17 36	1 1
8	25	В	Февронії мч.	Єлисавети цр.	4 7	20 2	18 44	1 32
9	26	С	Давида прп.	Вероніки	4 8	20 1	19 42	2 13
10	27	Ч	Самсона прп ♋	7 Братей муч.	4 9	20 0	20 28	3 4
11	28	П	Пер. мощ Кира і Івана	Пія І. пап.	4 10	20 0	21 4	4 4
12	**29**	**С**	**Петра і Павла**	Івана Ґвальберта	4 11	20 59	21 32	5 11
28. Глас 4. Єв. утр. воскр. 5. — На Літ. Ап. зач. 103. Єв. Мат. зач. 28.								
13	**30**	**Н**	**5. по С.** Собор 12 Ап.	**5. по С.** Анакл. папи	4 12	19 58	21 53	6 20
14	1	П	*Липень.* Косми і Дамяна	Бонавентури	4 13	19 58	22 10	7 29
15	2	В	† Пол. Риз. Пр. Б.	Генрика	4 14	19 57	22 25	8 36
16	3	С	Якинта мч. і Анатолія	*МБ. Шкаплір.*	4 15	19 56	22 39	9 44
17	4	Ч	Андрея Крит. св.	Алексія	4 16	19 55	22 52	10 51
18	5	П	† Кирила і Методія ап.	Симеона з Л.	4 17	19 54	23 7	11 59
19	6	С	† Атаназія Атон. прп. ♍	Вінкентія з Пав.	4 18	19 53	23 24	13 11
29. Глас 5. Єв. утр. воскр. 6. — На Літ. Ап. зач. 110. Єв. Мат. зач. 29.								
20	**7**	**Н**	**6. по С.** Томи і Акакія	**6. по С.** Чеслава	4 19	19 52	23 46	14 27
21	8	П	Прокопія мч.	Пракседи д.	4 21	19 51	— —	15 46
22	9	В	Панкратія сщм.	Марії Магдал.	4 22	19 50	0 14	17 7
23	10	С	† Антонія печер.	Аполінарія еп.	4 23	19 49	0 54	18 22
24	11	Ч	Евфимії мч., Ольги княг.	Кунеґунди кор.	4 24	19 48	1 52	19 24
25	12	П	Прокла й Ілярія ♎	Якова ап.	4 25	19 57	3 6	20 11
26	13	С	Собор Арх. Гавриїла	Анни	4 27	19 46	4 33	20 45
30. Глас 6. Єв. утр. воскр. 7. — На Літ. Ап. зач. 116. Єв. Мат. зач. 33.								
27	**14**	**Н**	**7. по С.** Акили ап., Онис.	**7. по С.** Рудольф. Акв.	4 28	19 44	6 4	21 10
28	15	П	† Володимира Вел. кн.	Віктора п.	4 29	19 43	7 34	21 31
29	16	В	Атиногена свмч.	Марти діви	4 30	19 41	8 58	21 48
30	17	С	Маріни вмч.	Руфіна м.	4 31	19 40	10 20	22 5
31	18	Ч	Якинта, Еміліяна мч.	Ігнатія Льой.	4 32	19 39	11 39	22 22

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 3 о год. 5^{03}. Повня дня 10 о год. 21^{01}. Послідня кв. дня 19 о год. 0^{29}. Нів дня 25 о год. 21^{42}.

СТОЛІТНІЙ КАЛЄНДАР: До 4 хмарно й дощі, опісля великі спеки з громовицями; від 18 до кінця місяця часті дощі.

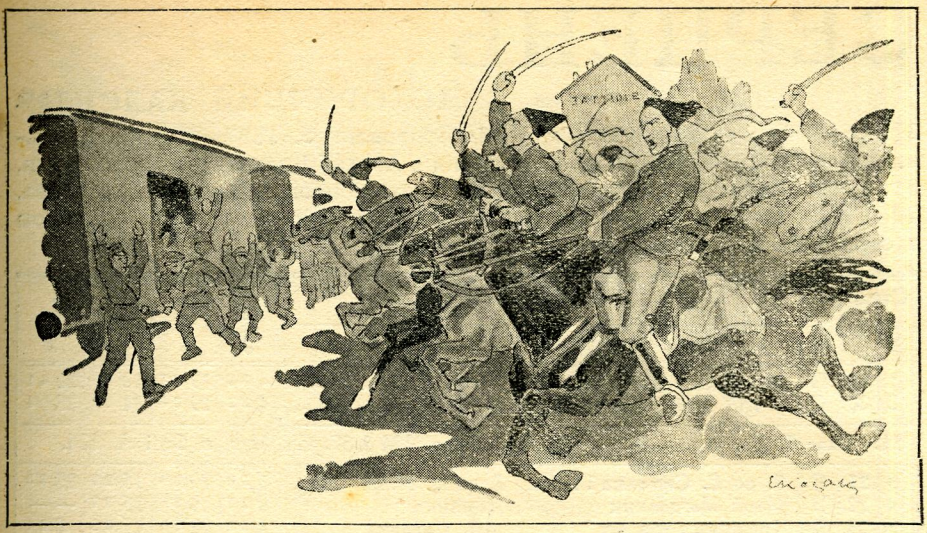

СОТНИК ЦАРЕНКО ПІД ЗАТИШЕМ.

(подав **А. Марущенко-Богданівський**)

Дня 30. серпня 1919. р. Армія УНР. разом з братньою Галицькою Армією заняла Київ. Та не довго довелося радіти з побіди, втішатися добуттям золотоверхої столиці України. Почалось з відомої сутички з денікінцями в Київі, а в слід за цим розгорілись бої з москалями на цілому фронті. По втраті Київа українське вояцтво запалало жагою пімсти на ворозі, який замісць рятувати свою справжну батьківщину Росію від большевицького заливу, кинувся на Україну, щоби Її знову поневолити.

Частина Переяславського Кінного Полку стояла тоді на одеськім фронті.

В половині вересня кмдт. полку, полковник Аркас вислав розвідочну сотню під командою сотника Царенка, в силі до 50 шабель, з трьома скорострілами в сторону залізничої стації Затише. Сотня рушила ранком. На переді стежі крадькома підійшли в центр району росташування денікінців, які відпочивали на стації Затише у ваґонах, не виставивши навіть сторожі.

Коли донесено сотникові, що денікінці ось так собі безпечно »відпочивають«, цей звернувся до козаків:

— »Козаки, переяславці! Перед нами цілий потяг денікінців. Нас мало, але ми сильні духом, сильні вірою в святе діло. Покажіть москалеві, що значить українська шаблюка! Добути, або дома не бути! За волю Батьківщини — з Богом в атаку!«

Горстка очайдушників рванулась із ліса і з могутнім »слава« вмить обскочила потяг.

Заскочені денікінці остовпіли. Все тревало заледви декілька хвилин і на пероні стояло 300 полонених 3-го драґунського полку, поміж котрими було 50 відсотків старшин, а решта старі досвідчені підстаршини. Комендант цього полку »ротмістр« Лянко не витримав такого сорому, що його »баєвий палчок« захопило 50 козаків як стадо баранів і застрілився.

За яких 10 хвилин рушив потяг у сторону Жмеринки зі здобичею. Крім всіх тих полонених віз зі собою 2 гармати, парусот стрілен, 12 скорострілів і понад 350 коней.

СЕРПЕНЬ

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР

31. 1649. Побіда Хмельницького під Зборовом. 5. 1657. Смерть Хмельницького. 2. 1914. Загальна мобілізація в Австрії і початок світової війни. 31. 1919. Галицькі і Наддніпрянські війська побідно входять до Київа. 20. 1920. Договір у Севр, яким визнано Галичину окремою державою з окремими границями.

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-католицькі	Свята: римо-католицькі	Сонце: схід	Сонце: зах.	Місяць: схід	Місяць: зах.
1	19	П	Макрини і Дія прп.	Петра в оков.	4 33	19 37	12 56	22 41
2	20	С	† *Ілії прор.* (на нед.)	*ПМД. Ангел.*	4 35	19 36	14 13	23 4
31. Глас 7. Єв. утр. в. 8. — На Літ. Ап. з. 124 і 57. Єв. Мат. з. 58 і Л. 114.								
3	**21**	**Н**	**8. по С. Симеона і Івана**	**8. по С.** Н. св. Стеф.	4 36	19 35	15 27	23 33
4	22	П	Марії Магдалини	Домініка	4 37	19 33	16 37	— —
5	23	В	Трофима і тов. мч.	*МБ. Сніжної*	4 39	19 32	17 38	0 11
6	24	С	† Бориса і Гліба мч.	† *Преобр. Госп.*	4 40	19 30	18 28	0 58
7	25	Ч	† Успення св. Анни	Каєтана	4 41	19 28	19 7	1 56
8	26	П	Єрмолая свмч.	Кирияка м.	4 43	19 27	19 36	3 1
9	27	С	† Панталеймона вмч.	Романа м.	4 44	19 26	19 58	4 10
32. Глас 8. Єв. утр. воскр. 9. — На Літ. Ап. зач. 128. Єв. Мат. зач. 59.								
10	**28**	**Н**	**9. по С.** Прохора і ин. ап.	**9. по С.** Лаврентія	4 46	19 25	20 16	5 19
11	29	П	Калиніка мч.	Зузанни д.	4 47	19 23	20 32	6 27
12	30	В	Сили і ин. ап.	Кляри д.	4 49	19 21	20 45	7 35
13	31	С	Евдокима прв.	Гіполита і Кас. м.	4 51	19 19	20 59	8 42
14	1	Ч	*Серп.* Пр. Ч. Х, Маков.	Евзевія еп.	4 52	19 17	21 13	9 49
15	2	П	Перен. мощ. св. Стеф.	**Успення Пр. Б.**	4 53	19 16	21 28	10 59
16	3	С	Ісаака, Далмата і Фав.	Йоакима	4 54	19 14	21 47	12 11
33. Глас 1. Єв. утр. воскр. 10. — На Літ. Ап. зач. 131. Єв. Мат. зач. 72.								
17	**4**	**Н**	**10. по С.** 7 М. в Еф. мч.	**10 по С.** Яцка в.	4 55	19 12	22 11	13 28
18	5	П	Евсигнія мч.	Єлени	4 57	19 10	22 44	14 46
19	**6**	**В**	**Преображення Господ.**	Людвика Тол. еп.	4 58	19 8	23 33	16 2
20	7	С	Дометія і Пассіва мч.	Вернарда	4 59	19 6	— —	17 9
21	8	Ч	Еміліяна еп.	Івании Фр. Шан.	5 1	19 5	0 38	18 1
22	9	П	† Маттія ап.	Тимотея і тов. м.	5 2	19 3	1 59	18 40
23	10	С	Лаврентія мч.	Филипа Бен.	5 4	19 1	3 28	19 10
34. Глас 2. Єв. утр. воскр. 11. — На Літ. Ап. зач. 141. Єв. Мат. зач. 77.								
24	**11**	**Н**	**11. по С.** Евпла мч.	**11. по С.** Вартоломея	5 5	18 59	5 0	19 32
25	12	П	Фотія, Анікити мч.	Людвика к.	5 7	18 57	6 28	19 51
26	13	В	Максима ісп.	*МБ. Ченстох.*	5 8	18 55	7 54	20 8
27	14	С	Михея прп.	Йосифа Кал.	5 9	18 53	9 17	20 25
28	**15**	**Ч**	**Усп. Пресв. Богород.**	Августини	5 11	18 51	10 38	20 44
29	16	П	Пер. нерук. Обр. Госп.	Усікн Гол. Ів. Хр.	5 12	18 49	11 58	21 6
30	17	С	Мирона мч.	Рожі Лім.	5 14	18 47	13 16	21 33
35. Глас 3. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. зач. 158. Єв. Мат. зач. 79.								
31	**18**	**Н**	**12. по С.** Фльора і Лавра	Раймунда	5 15	18 45	14 29	22 8

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Перша кв. дня 1 о год. 13^{26}. Повня дня 9 о год. 11^{58}. Послідня кв. дня 17 о год. 12^{31}. Нів дня 24 о год. 4^{37}. Перша кв. дня 31 о год. 0^{57}.

СТОЛІТНІЙ КАЛЄНДАР: З початку похмурно й холодно; від 5—9 гарна погода, опісля дощ. В другій половині місяця погода нестала.

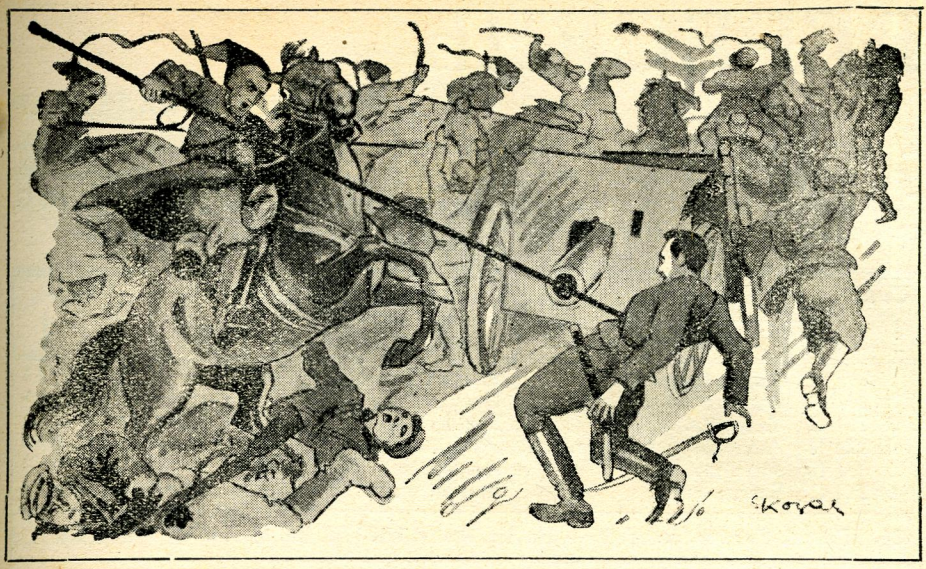

5 „ЧИГИРИНЦІВ“ ДОБУВАЄ ВАЖКУ ГАРМАТУ.

(подав **А. Марущенко-Богданівський**).

День 15. вересня був похмурний і туманний. Поки сонце встало, 3-ий кін. чигиринський ім. Б. Хмельницького полк і 4-ий кін. ніжинський ім. І. Сірка та перша батерія дивізіону полк. Алмазова звели бій з большевиками на схід від с. Н. Кінчаки, забрали до неволі 260 полонених, 150 фір обозу та заняли село Товстобаби.

Пять козаків »чигиринців« — Шибченко, Верета, Ругаїв, Кармелицький і однорічник Маркович, довідавшись від селян, що большевики втікли з обозом і з тяжкими гарматами на Монастириска, перемахнули через Золоту Липу і як голодні вовки в пилипівку пустились чвалом за ними.

В долині на битому шляху допали хвіст большевицького обозу.

— »Гармати, хлопці!« — несамовитим голосом крикнув козак Кармелицький і пігнав в цім напрямку, решта пустилася за ним сіючи рясно вогнем з ручних скорострілів по втікаючім обозі.

Дігнали. Наїжені списи, блиск шабель, зробили своє: большевики як сполошені птахи зіскакували з возів та гармат й кидаючи зброю тікали в густий ліс. Цього й було треба завзятій »пятці«, що з криком »слава« не дивлячись на убійчий вогонь скорострілів, окружила перші фіри та стала шаблями й списами успокоювати непокірних.

Гармата була впереді за 5-ою фірою, із якої посипав скороструіл і ранив козаків Кармелицького та Верету.

Ранений Кармелицький розюшений як дикий звір всадив остроги в боки »Буланого« і цей в одну мить переніс його аж під самий скороструіл. Один мах шаблі і скорострільчик перекинувся, а Кармелицький з коня та на гармату — повернув скороструіл за большевиками, а тамті чотири козаки перетяли їм дорогу....

Гармата і 6 фір стояли, як вкопані, решта обозу понеслась що духу далі. Та козаки не всилі були їх доганяти. Двох було ранених і всі коні були попідстрілювані. Але важка гармата, 8 коней зі запрягом, скороструіл »Ціккерса« і 38 чоловік обслуги — дісталося в руки відважній пятці.

ВЕРЕСЕНЬ

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР

2. 1657. Похорони Богдана Хмельницького і вибір Вигозського гетьманом. 6. 1672. Дорошенко добуває Камянець, займає Поділля та частину Галичини. 3. 1914. Російський ґен. Роде займає Львів. Переїзд У. С. С. до Стрия. 10. 1915. Перший бій У. С. С. з москалями під Сянками.

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-католицькі	Свята: римо-католицькі	Сонце: схід	Сонце: зах.	Місяць: схід	Місяць: зах.
1	19	П	Андея Стр. мч.	Егідія і Броніcл.	5 17	18 43	15 34	22 53
2	20	В	Самуїла пр.	Стефана кор.	5 18	18 41	16 27	23 48
3	21	С	Тадея ап.	Зенона мч.	5 19	18 39	17 9	— —
4	22	Ч	Аґатоніка і тов. мч.	Розалії д.	5 21	18 37	17 41	0 52
5	23	П	Лупа мч.	Лаврентія	5 22	18 35	18 5	2 0
6	24	С	Евтиха свмч.	Захарії пр.	5 24	18 33	18 24	3 9
36. Глас 4. Єв. утр. воскр. 2. — На Літ. Ап. з. 166 і 33. Єв. Мат. з. 87. і Мар. 24.								
7	25	**Н**	**13. по С.** Вартоломея ап.	**13. по С.** Бл. Мельх	5 25	18 31	18 39	4 17
8	26	П	Адріяна, Наталії мч.	**Різдво ПДМ.**	5 26	18 29	18 53	5 26
9	27	В	Пімена прп.	Петра Кляв.	5 28	18 27	19 6	6 33
10	28	С	Мойсея Мур. прп.	Николая з Тол.	5 29	18 24	19 20	7 40
11	29	Ч	*† Усік. Г. Ів. Х.* (на н.)	Прота і Яцка м.	5 30	18 22	19 35	8 50
12	30	П	Александра патр. Конст.	Гвіда	5 31	18 20	19 52	10 1
13	31	С	† Пол. Ч. Пояса Пр. Б.	Филипа м.	5 33	18 18	20 14	11 46
37. Глас 5. Єв. утр. в. 3. — На Літ. Ап. з. 170 і 282. Єв. Мат. з. 89 і Л. з. 13.								
14	1	**Н**	**14. по С.** *Верес.* † Сим.	**14. по С.** *Воздв. Ч. Хр.*	5 34	18 16	20 43	12 32
15	2	П	Маманта мч.	*7 Стр. ПДМ.*	5 35	18 14	21 24	13 48
16	3	В	Антима свмч., Теоктиста	Корнилія і Кипр.	5 37	18 12	22 20	14 57
17	4	С	Вавили свмч., Мойсея	*Сух.* Зн. св. Франц.	5 38	18 10	23 32	15 54
18	5	Ч	Захарії і Єлисавети	Йосифа з К.	5 40	18 8	— —	16 37
19	6	П	Чудо Арх. Михаїла	*Сух.* Януарія еп. м.	5 41	18 6	0 56	17 8
20	7	С	Созонта мч.	*Сух.* Евстахія мч.	5 42	18 4	2 25	17 33
38. Глас 6. Єв. утр. в. 4. — На Літ. Ап. з. 176 і 240. Єв. Мат. з. 92 і Л. 54.								
21	8	**Н**	**15. по С. Різдв. Пр. Бог.**	**15. по С.** Матея ап. і ев.	5 44	18 2	3 54	17 53
22	9	П	Йоакима і Анни	Томи з Віл.	5 45	18 0	5 22	18 11
23	10	В	Минодори і Митр. мч.	Теклі д. і м.	5 47	17 58	6 46	18 27
24	11	С	Теодори прп.	*ПДМ. Викупу*	5 48	17 55	8 10	18 46
25	12	Ч	Автонома свмч.	Володислава з Ґ.	5 50	17 53	9 33	19 6
26	13	П	Об. Хр., Корнилія	Кипріяна і Юст. м.	5 51	17 51	10 55	19 32
27	14	**С**	**Воздв. Чесного Хреста**	Косми і Дамяна	5 52	17 49	12 13	20 4
39. Глас 7. Єв. утр. воскр. 5. — На Літ. Ап. зач. 181. Єв. Мат. зач. 105.								
28	15	**Н**	**16 по С.** Никити вмч.	**16 по С.** Вячеслава к	5 54	17 47	13 23	20 46
29	16	П	Евфимії вмч.	Михаїла арх.	5 55	17 45	14 22	21 38
30	17	В	Софії, Віри, Надії і Люб.	Єроніма	5 57	17 43	15 8	22 40

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Повня дня 8 о год. 3^{48}. Послідня кв. дня 15 о год. 22^{13}. Нів дня 22 о год. 12^{42}. Перша кв. дня 29 о год. 15^{58}.

СТОЛІТНІЙ КАЛЄНДАР: До 5 вітри й холод; від 6—8 дощі й бурі, опісля погідно ночі холодні; від 15—17 гарна погода, потім до кінця вітри й зимно.

ХОР. КЛІЩ НА ЛИСОНІ.

(Подав **Б. Гнатевич**)

Великої слави досягло наше Січове Стрілецтво в боях за Бережани у вересні 1916 р.

Потутори, Дикі Лани, а зокрема Лисоня — це ті боєвища, на яких кожний камінчик просякнений стрілецьким потом і кровю. На Лисій горі під Бережанами впав цей найкращий цвіт стрілецької молоді. Мало хто вийшов тоді цілий із того пекла, богато було вбитих, а ще більше ранених. І доказувало тоді стрілецтво очайдушних подвигів, які задивували навіть німців, що прийшли саме зпід Вердену та австрійців і турків, які разом зі стрільцями приймали участь в тій жахливій борні.

Та годі описувати всі ці геройства, що там діялися, годі вичислювати всіх тих героїв, доводиться згадати тільки про деяких, зокрема про тих, що їх не стало вже між живими, що наложили там головою.

Одним із подвижників тієї стрілецької слави, про якого добра память не повинна пропасти безслідно, був і хор. Кліщ.

В часі наступу москалів, ранком 3. вересня 1916 р., він боронив двома скорострілами правого крила, на якому стояла сотня Кучабського.

Москалі наступали на цей малий відтинок цілим полком.

Пхалися під гору як карамха і хоча падали як снопи, то не подавалися.

Хор. Кліщ мав тільки два скоростріли. Вся обслуга лежала перебита, й на добавок один скорострїл затявся. Тоді хор. Кліщ вхопив за другий.

Він бачив, що в ньому одному вся надія, що виходу іншого не має: або здержить московську навалу, або пропаде весь фронт. Затиснув зуби, ціпко ухопив скорострїл і косив ворожу гущу так довго, аж поки сам не дістав кулею в чоло.

Та наступ був відбитий, — москалі не мали більше сили посуватися вперед, щоб обійти праве крило, яке було опорою оборони стрілецької позиції.

ЖОВТЕНЬ

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР

1253. Галицький Князь Данило коронується на короля Галичини і Володимирії. 14. 1624. Запорожці перепливають чайками Чорне Море і захоплюють Царгород. 6. 1918. Відкриття українських університетів в Камянці та Київі. 19. 1918 Українські Національні Збори у Львові проголошують на українських землях Австрії Українську Державу.

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-католицькі	Свята: римо-католицькі	Сонце: схід	Сонце: зах.	Місяць: схід	Місяць: зах.
1	18	С	Евменія прп.	Бл. Івана з Дуклі	5 58	17 41	15 44	23 47
2	19	Ч	Трофима і Сават. мч.	Ангелів Стор.	6 0	17 39	16 10	— —
3	20	П	Евстахія його жени і діт.	Кандида і Герарда	6 1	17 37	16 30	0 57
4	21	С	Кондрата ап.	Франца з Ассижу	6 3	17 35	16 47	2 6
40. Глас 8. Єв. утр. воскр. 6. — На Літ. Ап. зач. 182. Єв. Мат. зач. 62.								
5	**22**	**Н**	**17. по С.** Фоки свмч.	**17. по С.** *МБ. Рожан.*	6 4	17 33	17 1	3 14
6	23	П	Зачат. Ів. Хр.	Брунона ав.	6 5	17 31	17 14	4 22
7	24	В	Теклі првмч.	Марка пап.	6 6	17 29	17 27	5 30
8	25	С	Евфрозинії прп.	Бригіди д.	6 8	17 27	17 42	6 39
9	26	Ч	† *Прест. Івана Бог.*	Людвика Бетр.	6 9	17 25	17 59	7 51
10	27	П	Калистрата мч.	Францішка Борг.	6 11	17 23	18 19	9 5
11	28	С	† Харітона прп.	Еміліяна м.	6 12	17 21	18 45	10 23
41. Глас 1. Єв. утр. в. 7. — На Літ. Ап. з. 188 і 73. Єв. Лук. з. 17 і Й. з. 61.								
12	**29**	**Н**	**18. по С.** Киріяка прп.	**18. по С.** Максиміл.	6 14	17 19	19 22	11 39
13	30	П	Григорія свмч.	Едварда к.	6 15	17 17	20 12	12 50
14	1	В	*Жовт. † Покр. Пр. Б.*	Каликста пап. і м.	6 17	17 15	21 18	13 50
15	2	С	Кипріяна свмч.	Тереси д.	6 18	17 13	22 36	14 36
16	3	Ч	Діонізія Ареоп. свмч.	Герарда М.	6 20	17 11	— —	15 10
17	4	П	Єротея свмч.	Маргарети Аляк.	6 21	17 9	0 1	15 36
18	5	С	Харитини мч.	Луки ев.	6 23	17 7	1 27	15 57
41. Глас 2. Єв. утр. в. 8. — На Літ. Ап. з. 194 і 131. Єв. Лук. з. 26 і И з. 65.								
19	**6**	**Н**	**19. по С.** † Томи ап.	**19. по С.** Петра з Ал.	6 24	17 5	2 53	16 14
20	7	П	Сергія і Вакха мч.	Івана Кант	6 26	17 3	4 17	16 31
21	8	В	Пелагії і Таісії прп.	Уршулі д. і м.	6 28	17 1	5 40	16 48
22	9	С	† Якова ап.	Кордулі д.	6 29	17 0	7 3	17 7
23	10	Ч	Евлампія і Евлампії мч.	Серванда і Герм.	6 30	16 58	8 26	17 30
24	11	П	Филипа ап., Теофана еп.	Рафаїла Арх.	6 32	16 56	9 48	17 59
25	12	С	Прова, Тар. і Андрон.	Криспіна	6 33	16 54	11 4	18 37
42. Глас 3. Єв. утр. воскр. 9. — На Літ. Ап. зач. 200. Єв. Лук. зач. 30.								
26	**13**	**Н**	**20. по С.** Карпа мч.	**20. по С.** Евариста п.	6 35	16 53	12 10	19 26
27	14	П	Параскеви прп.	Фльорентія	6 36	16 51	13 4	20 26
28	15	В	Евфимія прп., Лукіяна м.	Симона і Тад. ап.	6 38	16 49	13 43	21 32
29	16	С	Льонгина сот. мч.	Наркіза еп.	6 39	16 47	14 13	22 41
30	17	Ч	Осія пр., Андрея мч.	Альфонса Родр.	6 41	16 45	14 35	23 51
31	18	П	† Луки ап. і ев.	Вольфґанґа	6 43	16 44	14 53	— —

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Повня дня 7 о год. 19^{56}. Послідня кв. дня 15 о год. 6^{12}. Нів дня 21 о год. 22^{48}. Перша кв. дня 29 о год. 10^{22}.

СТОЛІТНІЙ КАЛЄНДАР: До 9 вітри й дощі, опісля ясно й погідно; від 21 до кінця веремя нестале.

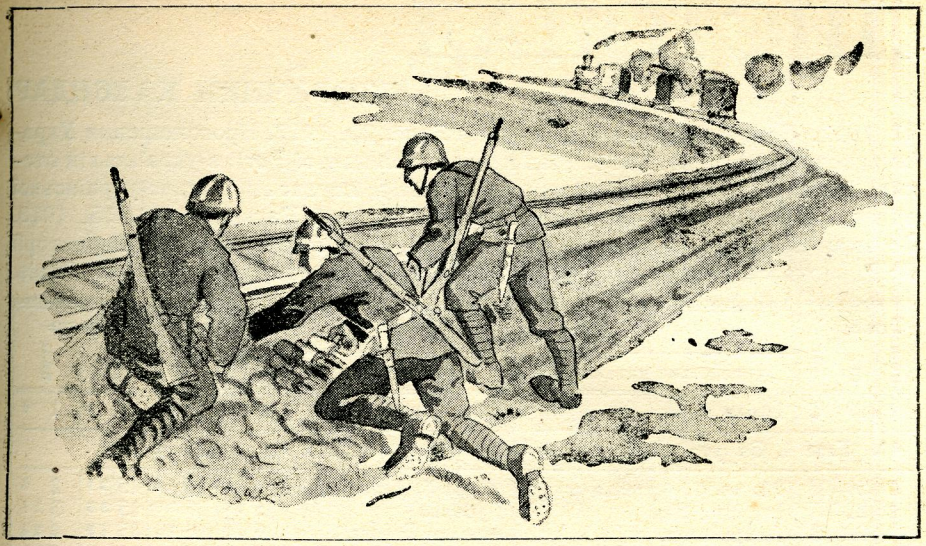

ДЕС. ЗАХАРКІВ ПОВЗДЕРЖУЄ ПАНЦИРНИК.

(подав **А. Стефанишин**)

Це було в тих часах, коли XI. Бриґада У. Г. А., приділена до »Вапнярської Ґрупи« полк. Удовиченка, стояла в боях на лінії Жмеринка—Рудниця. Большевицька 45 дивізія намагалася за всяку ціну розбити цю ґрупу, та вдарити в плечі української армії, що держала тоді фронт під Київом.

XI. Бриґада по важких боях і втратах дістала наказ дня 1. вересня повести наступ на Крижопіль. По нічлігу в лісі під Княжевом почався наступ. Ціла бриґада скупчилась в цім містечку і звідси мала наступати далі на Крижопіль. Одначе несподівано надїхав більшовицький панцирний поїзд та став обстрілювати Княжево гарматним огнем. Містечко наче вимерло. Кругом нього ні кущів ні дерев — чисте поле, на якому треба розвиватись у розстрільну. А панцирник підїздить щораз то ближче.

Треба його доконче прогнати, або хоч задержати на місці. Артилєрії тоді хвилево не було, ані не було з нею ніякого телєфонічного звязку.

Десятник Захарків, невеличкий ростом підстаршина з 1. гуцульського куріня, голоситься на охотника рятувати положення. Він бере зі собою ще двох стрільців та вязанку зі 6-ти ручних ґранатів і йде на панцирник...

Всі дивуються, що він робить. Цеж на очах панцирника неминуча смерть.

З панцирника помітили десятника, що біжить зі стрільцями. Панцирник сіє кулями. Та десятникові і стрільцям це якби нічого: то прилягають, то біжуть, то відскакують на боки і все більше наближуються до поїзду, щоб перед ним розірвати шини. Вкінці панцирник ґатить картачами, але й те не помагає. Дес. Захарків добігає до залізничого тору.

Вже приліг до насипу. Спішно підкопує щось баґнетом та, не зважаючи на скорострільний вогонь, швидко порається й підкладає звязані ґранати. Панцирник мабуть помітив. Перестає стріляти, робить відворот і ховається за горбом. Це використовують відділи XI. Бриґади, розвиваються в боєву лінію та починають побідний наступ на Крижопіль, який добувають атакою на баґнети.

ЛИСТОПАД

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР

17. 1917. Большевицький переворот в Росії. 20. 1917. Проголошення України республикою. 21. 1917. Зїзд народів колишньої Росії в українській столиці Київі. 1. 1918. Українці займають Львів, початок польсько-української війни. 14. 1918. Основання Української Академії Наук у Київі. 15. 1918. Гетьман Скоропадський проголошує федерацію з Росією, виступ Директорії УНР., початок перевороту. 22. 1918. Українські війська покидають Львів.

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-католицькі	Свята: римо-католицькі	Сонце: схід	Сонце: зах.	Місяць: схід	Місяць: зах.
1	19	С	Йоіля прор.	**Всіх Святих**	6 44	16 42	15 8	1 0
44.	Глас 4. Єв. утр. воскр. 10. — На Літ. Ап. зач. 203. Єв. Лук. зач. 36.							
2	**20**	**Н**	**21. по С.** Артемія мч.	**21. по С.** *День Задуш.*	6 45	16 40	15 21	2 8
3	21	П	Іляріона Вел.	Губерта	6 46	16 39	15 35	3 16
4	22	В	Аверкія еп.	Кароля Бором.	6 48	16 38	15 49	4 24
5	23	С	Якова ап.	Зихарії і Єлисав.	6 49	16 36	16 4	5 36
6	24	Ч	Арети і ин. мч.	Леонарда пап.	9 51	16 35	16 23	6 59
7	25	П	Маркіяна і Мартирія мч.	Бл. Антонія Бал.	6 53	16 34	16 48	8 8
8	**26**	**С**	**Димитрія вмч.**	Ґотфріда еп.	6 54	16 32	17 21	9 27
45.	Глас 5. Єв. утр. воскр. 11. — На Літ. Ап. зач. 215. Єв. Лук. зач. 83.							
9	**27**	**Н**	**22. по С.** Нестора мч.	**22. по С.** Теодора мч.	6 56	16 31	18 8	10 41
10	28	П	† Параск. вмч.	Андрія з Авел.	6 57	16 29	19 10	11 56
11	29	В	Анастазії Рим. прп.	Мартина еп.	6 59	16 28	20 24	12 36
12	30	С	Зиновія і Зиновії мч.	Мартина пап.	7 1	16 27	21 47	13 13
13	31	Ч	Стахія і Амплія ап.	Станіслава Кост.	7 3	16 25	23 11	13 41
14	1	П	*Падолист.* Косми і Дам.	Йосафата еп. і м.	7 4	16 24	— —	14 3
15	2	С	Акиндина мч.	Ґертруди д.	7 5	16 23	0 35	14 21
46.	Глас 6. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. зач. 220. Єв. Лук. зач. 38.							
16	**3**	**Н**	**23. по С.** Акепсіма мч.	**23. по С.** *МБ. Остр.*	7 7	16 22	1 57	14 36
17	4	П	Йоанікія прп.	Григорія	7 9	16 21	3 17	14 52
18	5	В	Галактіона **мч.**	Романа м.	7 10	16 20	4 38	15 10
19	6	С	Павла св.	Єлисавети кор.	7 12	16 19	5 59	15 31
20	7	Ч	Єрона мч.	Фелікса Вал. в.	7 13	16 18	7 21	15 57
21	**8**	**П**	**Соб. св. Михаїла Арх.**	*Введ. в хр. ПБ.*	7 15	16 17	8 42	16 30
22	9	С	Онисифора і Порф. мч.	Кекилії д. і м.	7 16	16 16	9 53	17 14
47.	Глас 7. Єв. утр. воскр. 2. — На Літ. Ап. зач. 221. Єв. Лук. зач. 39.							
23	**10**	**Н**	**24 по С.** Єраста ап.	**24. по С.** Климента	7 18	16 15	10 53	18 10
24	11	П	Міни, Віктора і ин. мч.	Івана від Хр.	7 19	16 14	11 38	19 15
25	12	В	*† Йосафата свмч.*	Катерини д. і м.	7 21	16 21	12 12	20 25
26	13	С	† Івана Золотоуст. св.	Леонарда з П. М.	7 22	16 22	12 38	21 35
27	14	Ч	† Филипа ап. *Пущен.*	Валеріяна еп.	7 23	16 23	12 57	22 44
28	15	П	Гурія і ин. мч.	Здислави	7 24	16 24	13 13	23 52
29	16	С	† Матея ап. і єв.	Сатурна	7 25	16 25	13 28	— —
48.	Глас 8. Єв. утр. в. 3. — На Літ. Ап. з. 224 і 311. Єв. Лук. з. 53 і Й. з. 36.							
30	**17**	**Н**	**25. по С.** Григорія еп.	**1. Адв.** Андрія ап.	7 27	16 9	13 40	0 95

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Повня дня 6 о год. 11^{28}. Послїдня кв. дня 12 о год. 13^{27}. Нів дня 20 о год. 11^{21}. Перша кв. дня 28 о год. 7^{18}.

СТОЛІТНІЙ КАЛЄНДАР: З початку гарна погода, від 9—15 дощ, опісля гарно. В другій половині місяця гарні дні переплітані дощами.

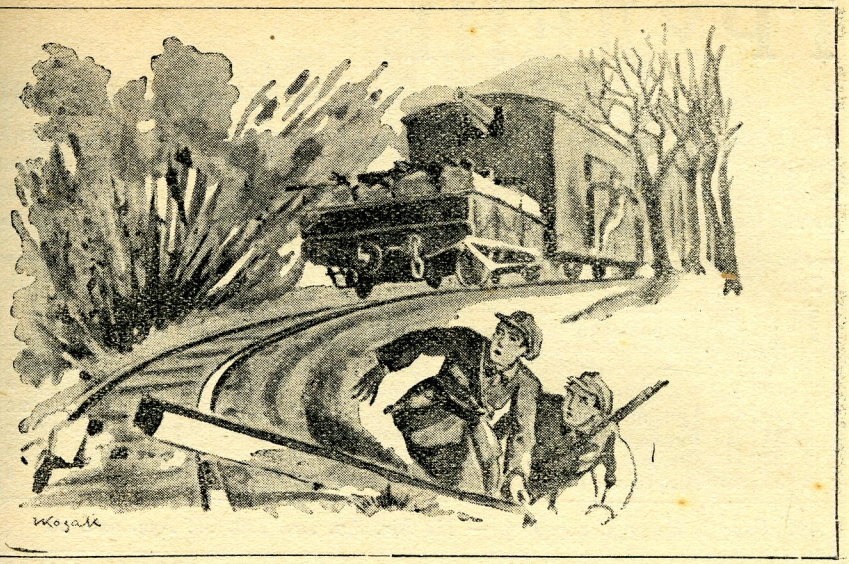

КОРОСТИШІВСЬКІ СЕМИНАРИСТИ.

(Подав **Р. Сушко**)

Підчас відвороту Центральної Ради з Київа в лютім 1918р., 40 коростишівських семинаристів поступило добровільно до Укр. Армії і всі зголосилися до артилєрії Січових Стрільців. Богато з тих молоденьких хлопців вигинуло в часі визвольних змагань і неодин із них виявив себе справжнім герсєм у цих безнастанних боях. Одну таку подію, в якій геройського вчинку доказали два коростишівські семинаристи, подаємо на тому місці.

В бою під Мотовилівкою в листопаді 1918 р., в якім побідило 00 Січових Стрільців проти кілька тисяч добровольців та сердюків, ріша-ючим ментом був виїзд панцирника С.С-ів на зади ворога. У хвилині, коли цей імпровізований панцирник вїхав у мотовилівський ліс, обсаджений сильно противником, добровольці підложили на залізничім шляху пороги, примонтовані навпопереки до рейок, з метою спинити панцирник. Щоби панцирник не міг просунутись дальше, треба було за всяку ціну усунути перешкоду.

Та зробити це було дуже важко. Ворог під рясним обстрілом скорострілів та гармат держав шлях та панцирник.

Тому, що положення вимагало посунення панцирника вперед, командант цього панцирника Р. Дашкевич дає наказ усунути запору. До виконання цього важкого завдання зголошуються два коростишівські семинаристи добровільно і сміливо йдуть на певну загибіль. Та щастя їм сприяло. Хоч були присипані цільним вибухом ґранат, то наказ виконали, запору усунули, а іншим стрільцям вдалося їх в час витягнути на панцирник. Панцирник став тоді продовжувати своє діло і вїхавши у ворожі розстрільні, викосив ворожу обсаду та промостив шлях для наступу піхоти.

Цей подвиг двох геройських семинаристів причинився до вирішення славного мотовилівського бою в користь Січових Стрільців, які проломивши цю важну позицію під Мотовилівкою, рушили дальше вперед на захоплення української столиці Золотоверхого Київа.

ГРУДЕНЬ

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР

19. 1240. Татарський хан Батій руйнує Київ. 21. 1761. Царський указ зносить Гетьманщину на Україні. 4. 1803. Смерть останнього кошового Запорожської Січи Івана Кальнишевського на засланню над Білим озером. 14. 1918. Січові Стрільці з військами Директорії добувають Київ.

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-католицькі	Свята: римо-католицькі	Сонце: схід	Сонце: зах.	Місяць: схід	Місяць: зах.
1	18	П	Плятона мч	Елігія еп.	7 28	16 8	13 54	2 6
2	19	В	Авдія пр., Варлаама мч.	Бібяни д.	7 30	16 8	14 9	3 16
3	20	С	Григорія Декап. еп.	Франца Ксав.	7 31	16 8	14 26	4 29
4	**21**	**Ч**	**Введ. в храм Пр. Бог.**	Варвари д. і м.	7 33	16 8	14 48	5 45
5	22	П	Филимона ап., Кикилії	Сави еп.	7 34	16 7	15 18	7 6
6	23	С	Амфілохія і Григ. еп. ☽	Миколая еп.	7 35	16 7	16 0	8 23
49. Глас 1. Єв. утр. воскр. 4. — На Літ. Ап. зач. 229. Єв. Лук. зач. 66.								
7	**24**	**Н**	**26. по С.** Катерини вмч.	**2. Адв.** Амвросія	7 36	16 7	16 58	9 34
8	25	П	Климента п.	**Неп. Зач. ПДМ.**	7 37	16 7	18 11	10 31
9	26	В	Алипія Стовп. прп.	Леокадії д.	7 38	16 7	19 34	11 14
10	27	С	Якова Перс. вмч.	*МБ. Льорет.*	7 39	16 6	20 59	11 46
11	28	Ч	Стефана прпмч.	Дамазія м.	7 40	16 6	22 23	12 8
12	29	П	Парамона і Філюмена ☾	Александра м.	7 41	16 6	23 45	12 27
13	30	С	† Андрея перв. ап.	Лукії д. і м.	7 42	16 6	— —	12 43
50. Глас 2. Єв. утр. воскр. 5. — На Літ. Ап. зач. 223. Єв Лук. зач. 71.								
14	**1**	**Н**	**27. по С.** *Груд.* Наум. пр.	**3. Адв.** Спиридіона	7 43	16 6	1 4	12 59
15	2	П	Авакума пр.	Максиміна	7 44	16 6	2 23	13 16
16	3	В	Софонія пр., Теодула	Евсевія еп. і м.	7 45	16 7	3 42	13 34
17	4	С	Варвари і Івана Дам.	*Сух.* Лазаря еп.	7 45	16 7	5 2	13 58
18	5	Ч	† Сави Освящ. прп.	*Очікув. МБ.*	7 46	16 7	6 21	14 27
19	**6**	**П**	**Миколая св. чуд.**	*Сух.* Немезія еп.	7 57	16 8	7 36	15 7
20	7	С	Амвросія еп. ☽	*Сух.* Теофіля м.	7 47	16 8	8 40	15 58
51. Глас 3. Єв. утр. воскр. 6. — На Літ. Ап. зач. 250. Єв. Лук. зач. 76.								
21	**8**	**Н**	**28. по С.** Патапія еп.	**4. Адв.** Томи ап.	7 48	16 8	9 32	17 0
22	**9**	**П**	**Неп. Зач. Пр. Бог.**	Зенона м.	7 49	16 9	10 11	18 8
23	10	В	Мини і Єрмогена мч.	Вікторії д. і м.	7 49	16 9	10 39	19 19
24	11	С	Даниїла Стовп. прп.	*Нав.* Адама і Еви	7 50	16 10	11 0	20 29
25	12	Ч	Спиридіона еп.	**Різдво Христове**	7 50	16 10	11 17	21 37
26	13	П	†Евстратія і Авксен. мч.	**Стефана**	7 50	16 11	11 33	22 44
27	14	С	Тирса і Левкія мч.	Івана ап. і єв.	7 50	16 12	11 46	23 50
52. Глас 4. Єв. утр. воскр. 7. — На Літ. Ап. зач. 257. Єв. Лук. зач. 76.								
28	**15**	**Н**	**Н. Праотців.** Елевтерія ☽	**Н. по Р.** Дітей уб. у В.	7 51	16 13	11 59	— —
29	16	П	Аггея пр.	Томи еп.	7 51	16 13	12 13	0 57
30	17	В	Даниїла пр.	Евгенія еп.	7 51	16 14	12 28	2 8
31	18	С	Севастіяна і ин. мч.	Сильвестра пап.	7 51	16 15	12 43	3 21

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Повня дня 6 о год. 1^{40}. Послідня кв. дня 12 о год. 21^{07}. Нів дня 20 о год. 2^{24}. Перша кв. дня 28 о год. 4^{59}.

СТОЛІТНІЙ КАЛЄНДАР: З початку дощ і сніг, опісля тепло. Від 12—18 часті дощі і мраки, від 20 студінь і морози.

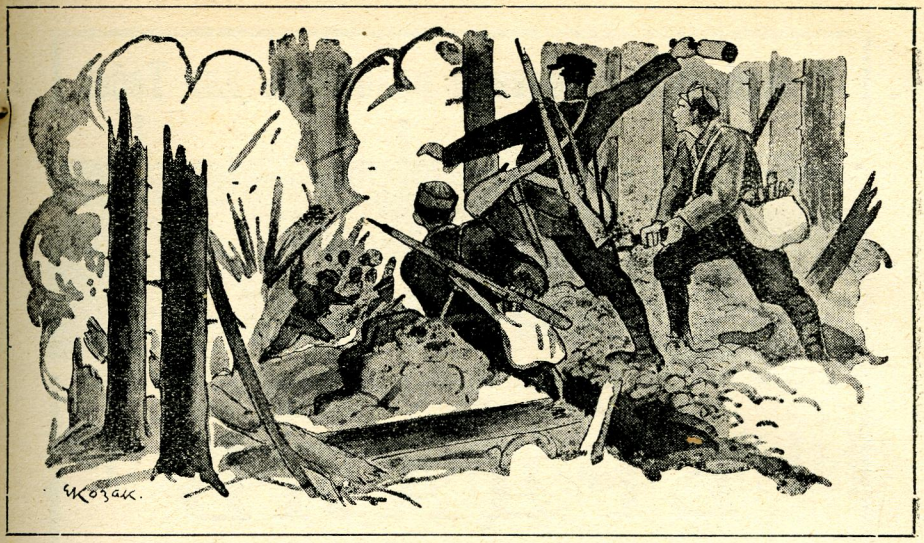

ХОР. МІНЧАК НА ЛИСОНІ.

(подав Б. Гнатевич)

Бережани, повітове місто положене над великим ставом при долині Золотої Липи. Колись належало до більших міст в Східній Галичині. Тепер піднепало і завмерло. Та підчас світової війни вславилося воно великими і кровавими боями, зокрема оборонною природної твердині, гори Лисоні, на якій держали позиції Січові Стрільці.

Йдучи з Бережан в сторону Потутор, мурованим шляхом, який провадить до Підгаєць, бачимо праворуч лагідні узгіря зі селом Посуховом та розкинутими по них лісками — ліворуч дещо вищу горбовину покриту на вершку лісом зі склоном до гостинця в сторону Потутор. Найвисша гора цього узгіря це Лисоня. Вона розграничує ріку Золоту Липу від потічка Ценівка і творить в тому місці дуже важну запору, найспосібніше місце для оборони доступу до Бережан від сходу.

Тамто пролились, в часі російської офензиви в 1916 р., не ріки а море крови. Цілі полки, бриґади, дивізії, корпуси, щезали безслідно на тім бойовищі, а ненаситна гора Лисоня проглитала, мов звір у своїй пащі тисячі жертв. Скільки літ проминуло від того часу, а ще до нині на Лисоні незатерті сліди цих жахливих і кровавих змагань. Ще повно там усякого воєнного приладдя, ще кости та черепя людське біліють на мураві.

Бій на Лисоні мав богато очайдушних і цікавих епізодів і згадуючи про його не можна поминути одного моменту: оборони ліса, що на верху Лисоні.

В тому лісі йшла борба рукопаш. Одні одних на очах заколювали багнетами, розбивали прикладами, розривали ґранатами, а то й давили за горла.

Хор. Мінчак зі жмінкою стрільців окружений в гущавині зі всіх боків москалями борониться до останньої хвилини. Вже немає виходу, немає рятунку та не піддається. Хоча майже всі стрільці з його відділу впали, або були ранені, він ще з декількома оставшими при життю тільки ручними ґранатами спинює московську навалу і цілої пів години видержує проти соток ворогів. За цеї пів години він успів спинити розгін москалів, поки не скупчилися рештки стрілецьких розбитих сотень та протинаступом не викинули ворога на давні його позиції.

Ті фабричні заведення працюють для Тебе!

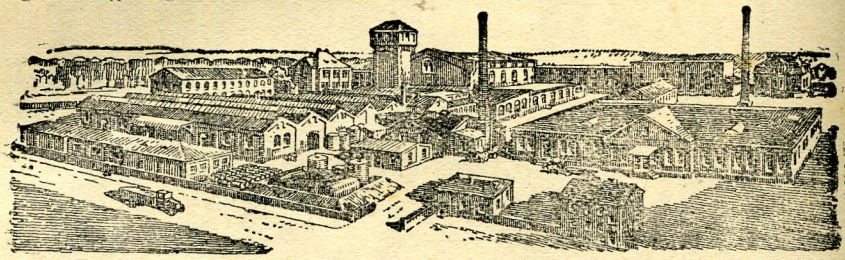

СПІЛКА АКЦІИНА ДЛЯ ХЕМІЧНОГО І МЕТАЛЕВОГО ПРОМИСЛУ „ХЕМІМЕТАЛЬ“, ЗАВЄРЦЄ. — ЗАГАЛЬНИЙ ВИД.

ЕРДАЛЬ

зі жабкою на пуделку плекає обув і вироби зі скіри, надає їм трівалий полиск відпірний на вогкість і всі інші впливи воздуху, в ужиттю натомість відзначається надзвичайною видайністю.

Всі пуделка „ЕРДАЛЬ“ заосмотрені ідеальними патентованими отвирачами.

„ЕРДАЛЬ“ не коштує більше мимо цього, що пуделка з пастою ЕРДАЛЬ заосмотрені в практичні отвирачі, котрі уможливлюють легке їх отвирання.

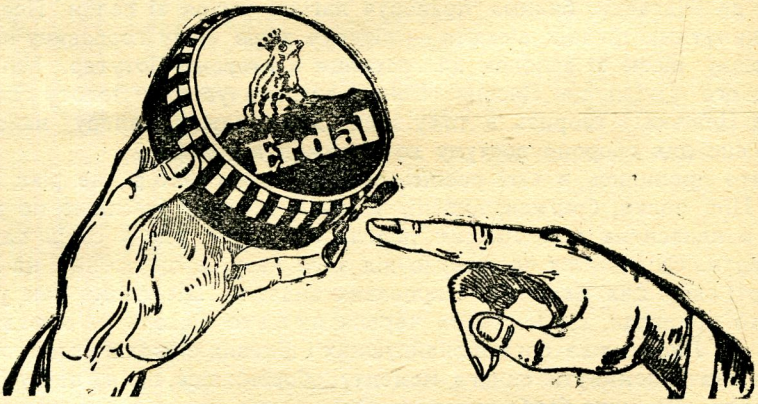

Отвирач належить великим і всказуючим пальцем так довго крутити, доки він не стане знова поперек, значить аж верне до свого первісного положення. Денце через це само піднесеться без посмарування пальця і без ушкодження. Пуделка можна знова так сильно замикати як і передше, щоби паста не псувалася.

Купуйте через це пасту „ЕРДАЛЬ“ зі жабою на пуделку, бо це у Вашому інтересі.

АЛЬМАНАХ

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

РІЧНИК IX.

під редакцією: ЛЕВКА ЛЕПКОГО.

ЛЬВІВ 1930.

ЗМІСТ:

Стор.

Василь Дзіковський: Маківка 1
Юрко Старосольський: На Маківці 10
Богдан З.: З історії Закарпаття 11
Юрко Гарасимів: Десять днів на Підкарпаттю 15
А. Крезуб: Бої за Львів і Наддніпрянські Січові Стрільці . . . 27
Маріян Карпенюк: День 31. серпня 1919 р. в Київі 34
Дм. Донцов: До міст! 48
А. Крезуб: Напад большевиків на Кремянець в травні 1919 р. . 54
Ірина Шмігельська-Климкевичева: Великдень у Жмеринці . . 68
Юра Шкрумеляк: Кохання поручника Залізного 70
Уривки з воєнних любовних листів 78
Евген Дидик: З повстанцями 80
Устя Грицик: Дещо з того, що пережила 89
А. С.: Помста 97
Я. Водяний: В Холоднім Яру 99
Р. Сушко: Базар 104
Я. Водяний: З обіймів смерти 123
А. Марущенко-Богданівський: На світанку 127
Сергій Дашків: Діти недолі 132
Адмар: Нариси з Поділля 135
Др. Богдан Гнатевич: Лисоня 136
Мирон Заклинський: На чужій роботі 142
Анатоль Курдидик: Міля 148
На Цитаделі 151
Вол. Куч.: Коняк 154

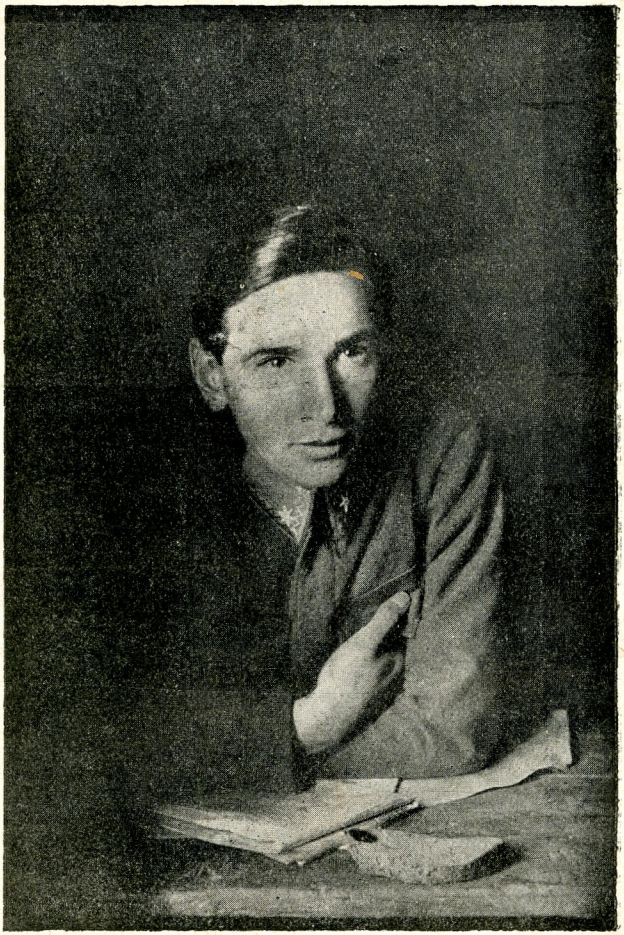

Федір Черник,
хорунжий УСС., герой боїв на Маківці і Лисоні, поляг як сотник київських С. С-ів під Мотовилівкою 1918 р.

ВАСИЛЬ ДЗІКОВСЬКИЙ.

МАКІВКА.

(З нагоди 15-ої річниці побідного бою*).

І.

Ідучи скільським шляхом, або поїздом на полудне, побачимо вже з Тухлі високі верхи гір, порослі смерековим лісом. Два найвищі верхи, це верхи Кливи, високої на 1068 м. і Маківки (найвищий верх 953 м.). Гора Маківка має три верхи — всі порослі лісами. З північно-західної і північної сторони опоясує Маківку річка Головчанка**). З тої сторони гора стрімкіща і неприступна, а найбільш неприступна з північно-західної сторони від Плішки. Здовж річки Головчанки тягнеться село Головецько. Село — як усі гірські села — велике і розкинуте по горах. Колись досить гарне, може й богате, в часі боїв в тих сторонах напів зруйноване і спалене. Людей в селі дуже мало, майже нема. За селом на протилежних горах, на Погарі, московські становища. Сюди в село сходяться, бувало, стрілецькі та ворожі стежі на чати, а то й по воду приходять. Тоді й стрілялись, а часом то залапували одні других.

Перед боями за Маківку перебували У. С. С. в кількох місцях відразу. Управи курінів та більша часть стрільців стояли кватирами в Грабівці Скільським***). Трохи було при команді бригади, як т. зв. охорона бриґади, а ще інші в лісах під Мунчілем****), або й на Маківці. Ті робили цапки т. зн. деревляні кобильниці, обмотані кільчастим дротом, та зносили їх на становища.

---

*) Василь Дзіковський, автор нарисів про бої під Бережанами і на Маківці та праці з обсягу української геральдики — »Про український герб« — скінчив ґімназію в Перемишлі, потім студіював історію на фільозофічнім виділі у Львові. Як звичайний стрілець пройшов всі походи та бої з У. С. С-ами від 1914 р. Добрий вояк, талановитий публіцист та надійний молодий історик поляг на вулицях Львова в перших днях листопада 1918 р., похований на цвинтарику під Технікою. Стаття про Маківку була поміщена в однодневці »Маківка«, виданій з нагоди дволітньої річниці маковецького бою у Львові 1917.

**) Впадає до ріки Опір.

***) Маленьке село між горами на полудень від гір Маківки і Кливи.

****) Мунчіль — гора на полудневий захід від Маківки; висока на 1014 м.

Щоденним заняттям стрільців була будова цапків і стрілецьких ровів та інша фортифікаційна робота.

На дворі стояла вже тепла погідна весна.

Сніги потали, розвилась, розцвіла деревина. Земля вкрилася зеленим моріжником та шовком порастаючих мохів.

В монотонне життя стрілецтва, в ту важку непривітну буденщину, вносить весна свіжість, якісь надії на краще... По кватирах, при роботі, в тихі ясні вечері йдуть довгі розговори про бої, що ось-ось розіграються, та й може відчинять дорогу в рідну Галичину.. В ожиданні тих подій минає друга половина квітня, аж нечайно приходить 29-й, а з ним й початок великих боїв за Маківку.

II.

Бої на Маківці почались барабанним московським огнем на цілій лінії 130-тої бриґади. Ворожа артилєрія почала стріляти зараз по півночі з середи 28-го квітня на 29-го. На Маківці стояли під ту хвилину австрійські та угорські війська, та галицькі дядьки ополченці. Ті послідні сиділи на Маківці зараз від приходу союзних військ у ті сторони.

Командантом Маківки був тоді австр. сотник Дрозд. Становища були ріжно обсаджені. Там де найвищий верх (953 м. вис.), найсильніше, бо тут був добрий доступ для ворога. Правобіч, на так званім 3 тім верху Маківки, сиділи москалі, тому це крило було дуже сильно обсаджене. Одначе на лівому крилі Маківки була дуже слаба обсада, бо лиш одна сотня наших дядьків-ополченців, якими проводили стрілецькі старшини, хорунжі Яремкевич і Тучапський. В тій стороні гора найстрімкіша і дуже неприступна, — тому то й слаба обсада. Ніхто з наших не сподівався, щоби москалі наступали з тієї сторони. А воно проти сподівань так сталося. Ворожа артилєрія била найбільше на саму середню часть гори і там сподівались наші московського удару. Тимчасом то був лиш підступ, а правдивий приступ виконали москалі саме на тім лівім і неприступнім крилі.

Це пішло їм дуже легко. Нишком вилапали всі полеві сторожі і несподівано наскочили на сонних дядьків-ополченців. Наступав цілий курінь, а за ним, оскільки вірити наочним свідкам і звідомленням полонених, йшли 3 полки. Очевидно, що слабі числом, та й заскочені несподіваним нападом, дядьки не могли боронитися.

Москалі вилапали половину, а може й більше, друга якось втекла і дала знати про московський прорив. Так повстав вилім, в який впхався один ворожий полк. Тепер починають москалі розширювати свою лінію. Значиться заходять праве й ліве крило обсади і валкують їх, розширяють вилім. Так доходять мало не до половини Маківки, під верх 953, найважніше становище 130-тої бриґади.

Під ту хвилю стояли У. С. С. кватирами в згаданім вже селі Грабівці. Зараз з початком ворожого вогню затрівожено оба куріні; колиж почався приступ, сотник Дрозд, комендант Маківки, зажадав негайно помочі.

Тоді висилають стрільців. І так на ліве крило Маківки, в місце, де наступив прорив, йде курінь Гриця Коссака, а на середну часть лінії пів куріня Шухевича, а то сотні Мельника і Будзиновського і чета (33 стрільців) зі сотні Омеляна Левицького. Чету провадив дес. Данило Болгаренко.

На гору виходили стрільці малими відділами по роєві, а навіть менше, бо цілу дорогу обстрілювала ворожа артилерія, бажаючи не допустити скріплення. А іншої дороги на гору не було, хиба навпростець лісом, що було неможливе, бо тоді військо розсипалосяби по горах і вертепах і вже не зібралосяб до купи.

Був теплий весняний ранок. З далеких гір нісся свіжий вітровий легіт, в пошумі пукаючих дерев тріщало ломане кулями гілля, на сході займалось червоними хмарами небо...

Десь в половині гори стрінулись стрільці з Дроздом. Цей порозумівся кількома словами зі старшиною. Зараз потім впав приказ розвинутися в розстрільну.

Дрозд показав напрям і в одній хвилині стрілецькі розстрільні рушили під верх гори...

Була 6-та година рано.

Чим блище верха, хід розстрільної ставав швидший, а на верху поляни перемінився у величезний розгін. Перша московська лінія розлетілась відразу від стрілецького удару, не могла стримати стрільців, які вже були поза ними і цілим розгоном вдарили на ворожу лінію.

Як звивались і працювали стрільці, не можна описати, хіба що писав би про кожного зокрема. За лопотом крісів, гуком гармат і ручних бомб, вибивалось одно могуче: »Гурра!«

Москалі сипали страшним огнем — та цей не був у силі стримати стрілецького напору. За хвилину наші хлопці зігнали москалів з гори і пруть дальше, тим разом вже з гори в долину до річки Головчанки. В погоні займають до 100 москалів в полон, решту зганяють до річки. Богато з них витопилося в Головчанці, бо вона тут рвучка та глибока. Рештки переправляються якось за річку і западаються в надрічній гущавині... На полі боротьби залишили москалі більше як 200 людя вбитих і богато ранених.

Великої слави досягло тоді наше січове товариство. Героями того дня були сміливі проводирі стрілецькі, наші юні старшини: четар Кучабський, що то сам один йшов на цілий ворожий рій, неустрашимий хорунжий Кобєрський, четар Гнатевич, котрий волік цілу скриньку набоїв і розкидав стрільцям, а дальше славні хорунжі Свідерський і Степанівна, з четарів: холоднокровний Мельник, Яримович і Артимович, четар Каратницький та хорунжий Яремкевич. Той останній з реш-

тою ополченців здержував ворога аж до приходу підмоги, а потім пішов назад зі своїми дядьками по славу...

А зі стрільців всі ті, що лягли в чеснім бою головами — вони ж ішли перші і своїм тілом мостили дорогу побіді...

А кромі тих ті славні брати Юра та Василь Зітинюки, дес. Ганьківський, Радович, стр. Саженица, Кривий та богато, богато інших... безіменних Саженицъ, Зітинюків...

Брати Зітинюки добули ворожий скорострїл, побили двох москалів, а 9-ох забрали в неволю. Дес Ганьківський попав в полон ще на початку стр. протиприступу. Там перевязав тяжко раненого австр. старшину, взяв його на плече і з ним продерся через лінію.

Саженица вбиває старшину від скорострїла і бере скорострїл та 10 людей в неволю...

А подібних примірів геройства і пожертвования було дуже богато в тім завзятім бою...

Дві інші сотні другого куріня мали того дня службу при бриґаді і становили запас. Часть стрільців доносила на гору муніцію і ґранати. Достава набоїв була не менше трудним і небезпечним завданням від приступу там, на верху Маківки. На гору вела одна-одинока дорога, котрою можна було вийти на верх. А над нею панувала ворожа артилєрія і засипувала її градом стрілен, стараючись не допустити на гору запасів муніції.

На відбитих становищах просиділи стрільці до полудня. Коло 3-ої години прийшла підмога (35 полк краєвої оборони і ще якісь мадяри) та змінила стрільців. Стрільці відходять в резерву до Грабівця і під гору Маківку.

В ночі 30-го квітня поновили москалі приступ, тимразом на праве крило Маківки і прорвалися. І знову закликали стрільців відбивати втрачене становище. Пішли ті самі сотні, що й за першим разом. З першого куріня лишились: сотня Носковського і півсотні Дудинського, з другого Вітовського і Левицького. Вони творять стрілецький запас і стоять в поготові коло команди бриґади.

Москалі напирали в силі двох курінів. Борба трівала мало не цілий день. Стрільці відбили легенько кілька ворожих наступів і виперли москалів за Головчанку. Того дня добули стрільці три скорострїли і взяли богатий полон — як обчисляють 173 бранців.

Вечером переходять москалі знову по цей бік Головчанки і обкопуються у підніжа Маківки. Рівночасно скріплюють третий верх Маківки і відси підсуваються під стрілецькі становища. Стрільців не відпускають вже з позиції, але лишають на тім місці, де сиділи за дня. Неспокійна, трівожна ніч минула у великім напруженні і непевности. Московські відділи наблизилися на віддаль мету ручної ґранати, та непокоїли стрілецькі та австрійські сторожі. День 1-го травня почався оборонними перестрілками і нападами сторожей. Найбільше

напирають москалі зі свойого верха, і то просто на становища першого куріня, трохи пізніше й на курінь другий. Та кількакратний напад не вдається. Стрільці розгромлюють москалів і відпирають до їх становищ на третім верху.

Коло полудня наступають москалі наново, тимразом вже на право від стрільців на становища дядьків. Дядьків було мало, всего дві сотні, але мимо слабих сил боронилися завзято і по геройськи. Аж коли залили їх своїми масами, старі відступили, але недалеко. З прорваним крилом межували, як сказано, стрільці — сотні Мельника і Будзиновського. З хвилею проломання лінії, стрільці згаданих сотень творять крилову розстрільну і з боку обстрілюють напираючу московську масу. Цей вогонь спинює на хвилю їх розгін і дає змогу дядькам зібратися і впорядкуватися до відпору. За той час затрівожено решту сотень, які стояли в запасі і кинено на скріплення дядьків. Отже пішли сотні Левицького, Носковського і Дудинського. В тій саме хвилині, коли ворог, заскочений вогнем двох стрілецьких сотень, спинився в напорі на другу сторону гори — долучився стрілецький запас і скріпив старих хоробрих дядьків.

За той час німецька і австр. артилерія била на північний склін Маківки і цільним вогнем нищила підходячий на гору ворожий запас.

Осталі в запасі чотири стрілецькі сотні виходять на гору і вдаються в бій під особистою командою отамана Коссака.

Долучивши до дядьків, стрільці не спинились, а погнали дальше і пірвали дядьків з собою. Рівночасно наперли дві сотні з боку і взяли москалів в два вогні. Зразу стріляли і то так сильно, що поодиноких стрілів не було зовсім чути. Здавалось, що то бє кількадесять скорострілів. Шум свисту куль заглушував все, навіть крик напираючих хлопців. А де дальше оба стрілецькі крила здушили москалів і пішли на них пробоєм. Атак був такий дужий і так могучий, що два ворожі полки розлетілись з одного маху. Стрільці порвали, пошматкували всю ворожу лінію і окрилюючи з боку, почали зганяти москалів в долину. У великім безладі, під ударами прикладів, збігає ціла ворожа череда в долину, впрост до річки. І повторяється втеча з 29-го. Богацько москалів топиться в Головчанці, рештки перепливають якось і так ратуються від заглади.

Пізніші полонені розказували, що з двох повних полків вратувалось всього на оден курінь людей.

В тих боях показали стрільці свою боєву справність і вартість українського вояка. Двома світлими побідами зломили ворожу силу і приневолили її до втечі, втративши притому дуже мало, бо всього 42 вбитих і вдвоє стільки ранених. За це добули 5 скорострілів і забрали до 300 люда полону, не числячи вже кількох соток вбитих та ранених, що їх забрали інші сусідні війська.

III.

Неділя другого травня застає стрільців на становищах. Днина тепла, ясна... Московська артилерія обстрілює цілу Маківку і дорогу до Грабівця. Під охороною артилерії переходять москалі на цю сторону Головчанки і підсуваються на цілій Маківці. Найбільше напирають на право від стрілецького відтинку. Москалів допущено під самі позиції, які за той час скріпив стрілецький запас (50 люда сотні Дудинського, сотня Мельника і часть сотень Будзиновського і Букшованого) та дві німецькі сотні з полку князя престолонаслідника. Стрільці і німці розбили на прах кілька ворожих розстрільних і взяли величезний полон. Самі стрільці злапали кількасот москалів*).

Вечером прийшло на Маківку мадярське військо і змінило стрільців. Оба куріні сходять в запас. Перший йде на гору Плішку (верх 1032 м.), другий відходить до села Головецька (в полудневу часть села, яка лежить між горами Маківкою та Плішкою).

Як віднеслась і оцінила стрілецькі побіди вища команда, свідчить дивізійне признання для УСС., яке подаємо нище в перекладі на українську мову.

ОБОРОНА МАКІВКИ В СВІТЛІ УРЯДОВОГО ПРИКАЗУ АВСТРІЙСЬКОЇ КОМАНДИ

Ц. і к. 55 I. T. D.
Ч. 122/2.

До 130. Бриґ. Укр. бат. 1 і 2 в станиці.

Станиця, 2. мая 1915.

Від ряду днів намагається ворог вибити пролім у наших становищах. Як передтим його напади звернені були на Татарівку, так тепер видав він клич:

„Маківка!“

Нехай коштує, що хоче, він мусить її здобути.

Зі страшною перевагою, з нечуваною настійчивостю, з погордою смерти й невтомною витревалістю поновляв він в послідних двох днях свої напади.

Здана зовсім на себе саму, без помочи зовнішних резерв, старалася хоробра, але така мала числом залога, проявляючи просто надлюдські зусилля, відповісти своїй присязі, зберегти і збільшити славу армії, відперти ворога.

Але занадто великі трудности, занадто могучий ворог, занадто велике фізичне вичерпання наслідком попередніх, тижні треваючих трудів.

*) В записках до літописі У. С. С. подає д. Новіна Розлуцький число полонених на 1700 люда. Тільки малиб злапати стрільці в спілці з німцями з »Kronprinzregiment-у«.

Вона захиталася, в дводенних боях вдалося ворогові здо бути части становища нашого по геройськи воюючого відділу.

Аж тут в найгрізнішій хвилі появилися

українці.

Нехай коштує, що хоче, відвічний ворог мусить бути відпертий. З запалом, одушевлені правдивим патріотизмом, з розмахом як шумна буря, якій ніщо опертися невсилі, кинулися молоді, хоробрі сини сеї країни, в обороні рідної землі на ворога і приневолили його відступити від того, що він уважав уже за здобуте.

Небезпеку поконалося.

Українські Стрільці
два рази рішили бій у нашу користь.

Гордо можуть стрільці поглядати на свої подвиги. Вічно зістане в історії слава тих хоробрих діл, — золотий лавровий листок також в історії їх народу.

Важка була боротьба й вимагала жертв.

Тим, що остали, висловлюємо нашу повну подяку і наш подив; Героям, що лягли головами, віддаючи, вірні своїй присязі, останню краплю крови, тим, що вже не можуть радіти побідою, присвячуємо в честь їх памяти згадку.

Українці!

Повні гордости можете поглядати на ваші найновіші геройські подвиги, кожний мусить гордитися приналежністю до вашого корпусу, маєте право вважати себе вибраним відділом, і я певний, що в кожнім небезпечнім положенню можна на вас числити.

Щоби ці бажання сповнилися — тричі слава!

Фляйшман, ґенерал в. р.

Dl.

Читав. З приводу цих визначних подвигів витаю найсердечніше підчинені мені українські баталіони 1. і 2. і чую себе щасливим, що такі геройські відділи належать до бриґади.

Дякую кожному з вас за вашу рішучу постанову, до останнього обороняти нашу дорогу вітчину. Цей наказ має бути прилюдно оголошений в корпусі Українських Стрільців.

Вітошинський, полковник, в. р.

УБИТІ НА МАКІВЦІ

Стр. Білянчук Михайло, 18 літ, з Жабя, пов. Косів.
Стр. Бехметюк Ілько, 22 літ, з Сідлиськ, п. Надвірна.
Стр. Ганущак Ілько, 19 літ, з Корнича, п. Коломия.
Стр. Григорчук Юрко, 20 літ, з Корнича, п. Коломия.

Стр. Грицак Ілько, 19 літ, з Балинець, п. Коломия.
Стр. Григорчук Олекса, 18 літ, з Річки, п. Косів.
Стр. Дупрейчук Танас, 21 літ, з Полянок, п. Косів.
Стр. Іличук Василь, 18 літ, з Красноїлі, п. Косів.
Стр. Вітинюк Василь, 29 літ, з Жабя, п. Косів.
Стр. Карпин Федь, 22 літ, зі Звенигороду, п. Бібрка.
Стр. Кішка Іван, 19 літ, з Дахнова, пов. Чесанів.
Стр. Конюшевський Осип, 25 літ, з Зарваниці, повіт Підгайці.
Стр. Курендаш Олекса, 19 літ, з Гриняви, п. Косів.
Стр. Лаврук Іван, 19 літ, з Княждвора, п. Печеніжин.
Стр. Максимюк Микола, 18 літ, з Прокурави, п. Косів.
Стр. Матковський Осип, 22 літ, з Висоцька, повіт Турка над Стрием.
Стр. Мицканюк Михайло, син Василя (Проданюка) 23 літ, з Яворова, п. Косів.
Стр. Мицканюк Дмитро, син Михайла, 22 літ, з Яворова, пов. Косів.
Стр. Мицканюк Микола, 21 літ, з Річки, пов. Косів.
Стр. Ребеньчук Іван, син Гната, 20 літ, з Яворова, пов. Косів.
Стр. Палійчук Василь, 20 літ, з Брустур, пов. Косів.
Стр. Петрів Дмитро, 20 літ, з Крехівців, п. Станиславів.
Стр. Попелюк Кость, 26 літ, з Рибного, пов. Косів.
Стр. Пик Федір, 20 літ, з Вишкова, пов. Самбір.
Стр. Савчук Дмитро, 19 літ, з Отинії, пов. Товмач.
Стр. Страшинчук Омелян, 17 літ, зі Станівець долішних, пов. Вашківці — (Буковина).
Стр. Тимчишин Іван, 21 літ, з Торговиці, пов. Товмач.
Стр. Тимчишин Пилип, 20 літ, з Трудовача, п. Золочів.
Стр. Ткачук Борис, 23 літ, з Річки, пов. Косів.
Стр. Ткачук Федь, 21 літ, з Красноїлі, пов. Косів.
Стр. Формусяк Дмитро, 22 літ, з Балинець, пов. Коломия.
Стр. Шевчук Юліян, 19 літ, з Черновець (Буковина).
Стр. Цвілинюк Дмитро, 19 літ, з Ясенова Горішного, пов. Косів.
Стр. Юзьвяк Микола, 18 літ, зі Стрілківців, п. Борщів.
Разом убитих 34, а ранених 83 стрільців.

РАНЕНІ НА МАКІВЦІ

Десятник Мороз Василь, з Пісочної, пов. Жидачів. Стр. Сорич Дмитро, з Мишина, пов. Печеніжин. Стр. Шкрібляк Олекса, з Перехресного, пов. Косів. Вістр. Батейко Михайло, з Медики, пов. Перемишль. Стр. Петращук Петро, з Брустур, пов. Косів. Стр. Бельнега Федь, з Довгополя, пов. Косів. Стр. Федорчак Онуфрій, з Гриняви, стр. Петрів Лука, з Брустур, пов.

Косів. Стр. Петрик Петро, з Устєрік, пов. Косів. Стр. Дячук Іван, з Ясеніва горішного, пов. Косів. Стр. Савич Василь, з Пониківців, пов. Броди. Стр. Бамбук Микола, з Жабйого, пов. Косів. Стр. Максимюк Амброзій, з Ясеніва, пов. Косів. Стр. Білоус Іван, з Рогатина. Десятник Антонюк Юрко, з Голов, пов. Косів. Стр. Шкрібляк Ілько, з Яворова, пов. Косів. Стр. Копчук Юрко, з Річки, пов. Косів. Стр. Адамів Іван, з Жилибор, пов. Рогатин. Стр. Данищук Петро, з Брустур, пов. Косів. Віст. Савюк Дмитро, з Кобак, пов. Косів. Стр. Савюк Василь, з Криворівні, пов. Косів. Стр. Сидорук Михайло, зі Східниці, пов. Дрогобич. Стр. Маґорюк Юрій, з Криворівні, пов. Косів. Стр. Саган Михайло, з Пилип, пов. Коломия. Стр. Гнида Василь, зі Залуча, пов. Рогатин. Стр. Ребенчук Федь, з Яворова, пов. Косів. Стр. Калинич Дмитро, з Довгополя, пов. Косів. Стр. Петрованьчук Микола, з Космача, пов. Печеніжин. Стр. Козицький Микола, з Черновець. Стр. Григорчук Гриць, зі Соколівки, пов. Косів. Стр. Проців Петро, зі Стрільча, пов. Городенка. Стр. Мельничук Михайло, з Любківців, пов. Снятин. Стр. Тимчишин Микола, з Торговиці, пов. Товмач. Віст. Бутин Северин, зі Загіря, пов. Зборів. Десят. Назарак Юліян, з Черкащини, пов. Чортків. Стр. Чумпрійчук Амброзій, з Ясеніва гор., пов. Косів. Стр. Дзвінчук Михайло, з Космача, пов. Печеніжин. Стр. Фотомайчук Адам, з Княждвора, пов Печеніжин. Вістун Якибюк Іван, з Шешор, пов. Косів. Стр. Павловський Антін, з Коломиї Стр. Ревюк Микита, зі Станиславова. Стр. Дручків Микола, з Брустур, пов. Косів. Стр. Соколин Семен, з Балинець, пов. Коломия. Хорун. Ґоїв Юліян, зі Снятина. Десятн. Сорук Іван, з Жабйого, пов. Косів. Стр. Нагірняк Евген, з Залуча пов. Снятин. Стр. Федорик Микола, з Лючі, пов. Печеніжин. Віст. Борис Іван, з Сідого, пов. Самбір. Віст. Ґедзун Федь, з Кудерявців, пов. Камінка струм. Віст. Черкалюк Михайло, з Жабйого, пов. Косів. Віст. Явний Осип, з Ланів, пов. Львів. Ст. десятн. Сідельник Василь, з Рави Руської. Віст. Шийка Ілько, з Лісник, пов. Бережани. Стр. Петрованчук Микола, з Космача, пов. Печеніжин. Віст. Полянський Іван, зі Старої Соли, пов. Стар. Самбір. Стр. Братус Василь, з Овсяниці, пов. Рогатин. Хор. Кобєрський Остап, з Самбора. Вістун Ґулка Іван, зі Сторонибаб, пов. Золочів. Стр. Кузик Теодор, з Поморян, пов. Золочів. Десятн. Кузьмович Степан, з Тернополя. Вістун Кисіль Гриць, з Цеперова, пов Львів. Стр. Старецький Михайло, з Перемишлян. Стр. Бокай Юрко, з Княждвора, пов. Печеніжин. Стр. Скапович Михайло, з Гніздичева, пов. Жидачів. Вістун Твердохліб Іван, з Коломиї. Стр. Тутулуйчук Андрій, стр. Терпелюк Микола, з Княждвора, пов. Печеніжин. Стр. Ордевич Микола, з Романова, пов. Бібрка. Стр. Ставничий Дмитро. Вістун Ґаба Іван, з Кут, пов. Золочів. Стр. Мельниченко Петро, з Поточиск, пов. Городенка. Стр. Стефанів Петро, стр. Стефанський Михайло, з Балинець, пов. Коломия. Десятн. Шумський Осип, з Боднарова, пов. Станиславів.

Стр. Петришак Пактела, з Хлібичина лісного, пов. Коломия.
Підхор. Порайко Іван, з Тулови, пов. Снятин.

ЮРКО СТАРОСОЛЬСЬКИЙ.

НА МАКІВЦІ

(Із пластової прогульки »Лісових Чортів«).

Три великі олені стрілою погнали через зруб. Їхні ясні хребти лестіли в сонці у скоках через колоди. Пролетівши половину зрубу олені спинилися, повертали свої гарні голови і гляділи у низ. Там на краю ліса десять малих постатей пнялося глубоким снігом у гору.

Здивувалися олені: »Хто це ті люде, що в такий час, під саме Різдво, відважилися забрити у їхнє лісове царство! В таку пору вони ще гостини не мали!«

Нараз велику тишу перервала пісня, пісня, що її олені так часто чули в соняшні дні в літку — пластова пісня.

І зрозуміли олені, ще раз глянули в долину, та зникли в гущавині.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Слідами оленів та медведів ми пнялися у гору. Стежка у літку досить вигідна, тепер засипана глубоким, твердим снігом, спинювала наш похід. Але гнало нас у гору сонце, що саме стало на півдні, а додавало сили це дивне враження, яке на кожнього робить чарівне слово: »Маківка«.

Скоро ми станули на місці. На тому місці, де колись шумів спокійно старий ліс, де пізніше шалів танок смерти і проводилась найбільша трагедія людства, де тепер, як памятник великого минулого, хиляться сірі, деревляні хрести.

Ми станули мовчки межи ними. І не знаю чому, ми стояли так довго — довго не промовивши слова. Та знаю, що причиною тієї мовчанки не був отсей звичайний цвинтарний настрій. Бо наші гадки не бігли в минуле; вони полинули кудись далеко-далеко вперед. А там, у майбутньому найшли вони щось велике, могутнє. І захоплення стиснуло наші горла. А в очах наших не було смутку, — в них горів дивний вогонь і вони ясно гляділи на понурі хрести.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Яке чудове місце на цвинтар! Яке інше від усіх, усіх на цілому світі! Так далеко звідсіля цей поганий світ з його недобрими мешканцями. Тільки щирі приятелі приходять у гостину, а сторожать добрі лісові звірята, які не знають, що таке людське зло.

А довкруги... З одної сторони сильветка темного, густого ліса творить романтичний підклад для сірих хрестів. Напроти

сам шпиль Маківки. Його узбіча, це дальший свідок цього, що тут діялося. Колись пишався тут великий густий ліс. Та прийшов один день і він став в обороні своїх гір.

І тепер нема цього ліса. Столітні смереки поклали свої голови-чуби; залишилися поторощені пні, покалічені ворожими ґранатами. Бідні дерева! Але і за ними не треба жаліти. Бо ось зпоміж пнів та колод густо рвуться у гору молоденькі, ясно зелені смерічки. Скоро вони стануть лісом. Стануть на місце тих,що впали та вкриють свіжою зеленю сголену Маківку.

А ген довкруги гори, білі лискучі гори, ці гори, за які сталася »Маківка«.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Сонце горячо сміялося із чистого синього неба, ґралося своїми промінями на хрестах та поторощених смереках. Чудово було! Та надто довго тревала вже наша гостина у братів-героїв. Нам треба було відійти; наш шлях провадив нас на доли, у села, міста, між недобрих людей. Там ми за кілька днів святкуватимемо Різдво. А наші герої і хрести і постріляні смереки остануть самі. Та ні! Коли різдвяна зірка принесе свою вістку, коли понесеться голосне »Христос Родився«, тоді, враз з цею піснею полинуть наші серця на самітний цвинтар і тут святкуватимуть це свято...

Сонце сильно похилилося над близьку гору, коли ми вертали на доли. На наших душах так радісно, так легко було, а проте йшли ми мовчки і пісня чомусь не співалася. Поволі ступали ми по засніженому хребті, а за нами клалися на лискучий сніг довгі, сині тіни.

3. січня 1928. р.

БОГДАН З.

З ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ.

»Наш рідний край, о любі братя
Перлина Божа на землі.
Наш край — зелене Закарпаття,
Зелені гори в срібній млі...«
(С. Ч.)

Українське Закарпаття тягнеться від Буковини — від ріки Вишови (Руськова), аж до Попраду, що вливається в Дунаєць. Колись давно жили українці аж поза Дебрецін, що звався тоді Доброчин, а Міскольц-Мишківці; й Семигород заселили були українці. Ще й досі є там назви »Руський верх, руський потік«. Або теперішня Молдавія, це наше давне берладське князівство з пристанню над Дунаєм, Малим Галичем (Ґалац).

Тепер західною межою є ріка Попрад, хоч з давних ґрамот видно, що українці жили аж по Тренчин. Наш Спиш був дуже славний у тих давних часах, бо там добували спиж

(бронз, мідь) і срібло. Спиш називали також срібною землею.

Серед історичних невзгодин українці на рівнині пропали. З них остались тепер тільки »мадяри греко-католики« зі старослав'янською відправою в церкві.

Ще перед приходом мадярів жили українці на Закарпаттю й належали до київсько-української держави.

880 р., як пише Несторова літопись, прийшли з Азії мадяри. Князь Олег розбив їх, як наємників Хозарів. Тоді вони згодилися бути граничною сторожею на північній та полудневій границі київськоі держави. Князь Олег поділив їх на дві части. Одні осіли у Фінляндії, другі покочували у Панонію над Дунаєм, як дістали українців з Семигороду на провідників.

Підчас приходу мадярів були за Карпатами такі держави: На заході до Нітри сягала велико-моравська держава під князем Святополком. Межи Дравою а Рабою славянська держава князя Привини, підчинена німцям. Поміж Дунаєм а Тисою болгарська держава під князем Заляном. Поміж Тисою а Карпатами в Семигороді руcько-волоська держава князя Менумрода. Межи Нітрою і Тисою держава білих хорватів (племя русинів) під князем Ляборцем.

Як мадяри перейшли Карпати і відпочали, вдарили на князівство Ляборця і добули Ужгород та Мукачів. Князь Ляборець хотів передістатися в Галичину, одначе його дігнали і вбили над рікою Свіржавою, що з того часу зветься Лябірцею. З тих часів споминає історія ще місто Руський город (Оросвар) на Спишу аж коло Братислави Мадяри зруйнували болгарську та велико-моравську державу. Радо приймали українців кольоністів, бо від них вчились господарства і покидали своє кочівниче життя. Від українців і приймили Христову віру славянського обряду. Зате угри помагали князеві Святославові у поході на Царгород 971. р.

Начальний князь угорський, Токшань, що побив Італію, був сином української княжни і почував себе до обовязку слухати київського князя.

Живі зносини все були між тодішною Угорщиною та Україною. Звідси й ішла вся культура, бо кочівники, переміняючись в осілий народ, потребували її. Князь Ґейза І. привів на Угорщину священиків грецького обряду і вони ширили Христову віру на старослав'янській мові з книгами Кирила й Методія. Цей самий обряд вже давніше мали семигородські русини. З рук сих священиків приймив Хр. віру цілий княжий дім Ґейзи разом з наслідником престола, Стефаном І., пізнійшим угорським королем. Всі дворяне та достойники королівські говорили українською мовою. Корона, котрою коронувався св. Стефан, хоч прислав її папа, походить з Греції. Коронаційну кирею (плащ) вишивали золотом та жемчугами черниці Василіянки у монастирі у Весьприймові. На ній вишитий іконостас, а в горі є напись церковною азбукою:

»Буди Господи милость Твоя на нас нынѣ и во вѣки!«

Із памяток Закарпаття звертають на себе увагу руїни замку в Невицькім. Народне повіря говорить, що Невицьке було оселею »Поган-дівчат«. (Може це сліди боротьби поганства з християнством?)

Володимир Великий, як відбивав Червону Русь, привернув київській державі і Закарпаття. Ще й тепер є заложене ним місточко Ладимирово (Володимирове) коло Маковиці. Границі київської держави сходилися тоді з границями Чехії та Угорщини. В 1015. р. Святослав, син Володимира, підчас міжусобиць перебував на Закарпаттю. В угорських літописях записано, що син короля Стефана, Емерих, був князем Русинів на Закарпаттю. Угорські князі, Андрій та Леонтій по смѣрти короля Стефана втікли на Русь і тут перебували, доки угорські вельможі не закликали Андрія на королівський престол. Сей Андрій оженився з Настасею, донькою князя Ярослава. З Андрієм переселилося богато українців і вони заняли високі уряди в державі і дістали нові землі. Андрій спровадив з Київа наших монахів. В Мукачеві заложили вони монастир. На королівськім дворі панувала українська мова. По смерти Андрія заняв престол внук Ярослава, Соломон, вихований королевою Настасею »в руській вірі« та в поважанню до високої київської (української) культури.

Другий угорський князь Альмус оженився з Предславою, донькою князя Святополка. Його брат, король Коломан (чи Беля II.?), оженився з Евфимією, донькою Волод. Мономаха, Його син взяв за жінку доньку великого князя Мстислава І. Евфрозину.

І досі є недалеко Іршави село Імстичів, що звалося перше Мстиславів, з давним монастирем ОО. Василіян. Підчас війни віднайшли срібний дзвін в селі Богоревиці коло Берегова, що його дарувала на Закарпаття українська княжна.

Є один переказ, що Романова вдова перебувала на Мукачівськім замку з княжатами Данилом та Васильком.

Підчас 1. нападу татарів угорський король Беля IV. утік у Дальматію, а проти татарів вислав свого палятина Володислава (Русина) в Карпати. Він здержував з укр. втікачами татарів, доки міг. Мусів уступити перед переважаючою силою. В 1235. р. жалуються монахи монастира у Грушеві (коло Марм. Солотвини), що при нападі татарів пропали їм всі документи і грамоти.

Галицький король Данило вмів вести політику з татарами в користь укр. держави. Угорський король Беля прислав свого посла до нього і просив, щоби син Данила Лев оженився з його дочкою. Уложили згоду. Князь Лев оженився з королівною Констанцією, а король Данило випустив з неволі мадярських вельмож, зловлених у битві під Ярославом.

Король Беля стягав кольоністів з Галичини на відбудову Закарпаття.

За короля уг. Володислава почалося 4. поселення українців.

Вертаючи з походу на татарів, видав у Київі указ, що українці можуть йти на Закарпаття. Богато тоді прийшло і поселилося у Мараморощині над Тисою і в Шарищині.

Король Андрій основував крім грецьких і руські монастирі. При Вишнегр ді заложив монастир св. Андрія, до котрого привів монахів з Київо-печерської Лаври. Жінка його Анастазія заложила в Говмові (жупа Бігарська) жіночий монастир.

Наше Закарпаття вже в часах Стефана І. називалось »Князівством руським«. (Ducatus Ruthenorum). Пізніше називали »Руська країна«. Поріче Попрада і Горнада творило Спишську жупу, Ториці і Топлі — Шариську, Ондави і Лябірці — Земплинську, Уга — Ужанську, Ляториці і Боршави — Бережську. Верхівя Тиси — Мараморoська жупа.

По татарськім погромі знову почали українці заселювати Закарпаття. Ростислав, син чернигівського князя Михайла, оженився з Анною, донькою короля Белі і дістав замок Фізер в Земплині з селами Вишнів та Оріхів, недалеко від Лесни. Опісля Ростислав був паном Славонії. Під кінець XIII. ст. Закарпаття належало до галицької держави князя Льва. (Декотрі історики кажуть, що це тревало 40 літ). Як на угорський престол дістався Карло Роберт, вельможі його не признали. Повстання почав Петро Петрович, (Петенко чи Петей), наджупан земплинський. В 1315. р. маніфестом візвав українське Закарпаття до повстання. Причиною подає »небезпеку для нашої віри«. Петрович поїхав до Галичини і вручив угорський королівський престол галицькому князеві Львові II. Юрієвичові. Лев, внук короля Белі, мав таке саме право до корони, як і Роберт. Князь Лев не міг дати сильної помочі, бо воював тоді з Литвою і татарами. 5 літ держався Петрович з воєводами Борисом та Іваном. Як мадяри взяли замок Маковицю, впало повстання. Від того часу латинство почало перемагати на Угорщині.

На Поділлю був князь Федір Коріятович. Він укріпив місто Камінець. Литовський князь Витовт почав з ним війну. Князь Федір поїхав на Закарпаття, як це тоді часто робили українці, на »Крайну Землю«. Помочі не дістав, але осів на Закарпаттю. Вбив змія в Мукачеві (так говорить переказ). Відновив всюди укр. церкви, монастирі, закладав школи. Будував мости, робив дороги. Скоро прийшло до нього ще 40.000 українців з Поділля. Король назвав цю землю »Мукачівським князівством«. Замок князя Коріятовича в Мукачеві є ще й тепер а також і монастир ОО. Василіян.

В 1491. р. установлено мукачівську епархію, бо передше належало Закарпаття до Перемишля. В 1390. р. був вже монастир у Грушеві, що мав ставропігіяльне право. Він був осередком нашої культури. При нім була богословська школа і друкарня. Там друкувався крім церковних книг буквар.

Коло Білок є руїни замку в селі Бороневиці. Там жив лицар Бринда. Його романтичне життя, повне пригод, каже шукати

в нім лицаря-розбійника чи блудного лицаря. Замок в Хусті звязаний ще й з турецькою історією. В Ужгороді є також гарний, старинний замок, тепер в нім духовна семінарія.

Богато матеріялу дає закарпатська історія про початки панщини, про тодішні відносини та про релігійні справи. Ужгородська семінарія учительська заложена 1792. року. На львівському університеті вчили закарпатські українці: Іван Земанчик і Петро Лодій. Як ще Галичина спала, на Закарпаттю були вже деякі проби пробудження. Там переховувалася тоді »іскра вогню« в попелі минулих віків.

Цікавих відсилаю до книжок:

1) Василь Пачовський: Історія П. Руси, Т. І. Ужг. 1921. (Т. ІІ. друкується). 2). о. Іриней Кондратович: Історія Підкарпатської Руси, Ужгород 1924. 3) Корнило Заклинський: Народні оповідання про давнину, Пряшів 1925. Крім тих ще: »Наш рідний край«, діточа часопись краєзнання у Тячеві, »П. Русь«, журнал педаг. т-ва в Ужгороді, Збірник ужгородської »Просвіти« та інші.

1918. року революційна хвиля захопила і Закарпаття. Конґрес в Хусті ухвалив прилучення до Української Республики. Делеґати виїхали до Станиславова і до Київа на Трудовий Конґрес. (Поема В. Ґренджі: »Вставайте!«) Військова поміч Д. Секретаріяту булаби краще вдалася, якби було наперед прийшло культурне підготовання. Національний укр. рух тепер зростає і могутніє так, що вже його невсилі ніхто спинити ані придавити.

ЮРКО ГАРАСИМІВ

ДЕСЯТЬ ДНІВ НА ПІДКАРПАТТЮ

(Спомин з 1919 р).

Дня 2. січня 1919. виїхали ми зі Стрия в сторону Закарпаття з метою повести там пропаґанду серед угорських українців. До Лавочного приїхали ми о 12 год. в ночі. В Управі Двірця сказали нам, що потяг на той бік, до Мукачева, відїде аж о 9-ій рано, так що довелося решту ночі перебути в Управі Двірця. Та поїзд ранком не відійшов і треба було ще довго ждати. Вкінці коло 2-ї год. зполудня приїхав мадярський поїзд і ми всіли до т. зв. »паквагону«. Було нас там вісьмох та ще кількох жидів і якась польська родина, яка їхала з Бережан кудись на захід.

В Бескиді, на першій стації за Лавочним, відчіпили наш паровіз і він повернув назад до Лавочного, щоб підбичувати до гори санітарний поїзд, який приїхав із хорими мадярами з Галичини.

На стації було декілька ґаздів і ми підійшли до них, щоб дещо розвідати та роздати їм відозви. Вони сказали нам, що це село належить ще до Галичини і що відси хлопці стоять на фронті під Львовом.

Дальше їхали ми вже нічю і о другій год. приїхали до Мукачева.

В Мукачеві починалися наші визначені »тури«. Зі стації пішли ми до міста пошукати якогось готелю. Дивувало нас, що по дорозі не стрінули ми ніякої мадярської сторожі, так що з малою одною сотнею, вишколеною так як Укр. Січові Стрільці, можна булоб ціле місто захопити.

Переспавши ніч у першорядному готелі »Сілєк« (Звізда), вийшли ми на другий день рано, у понеділок, на місто. Тоді був саме ярмарок. На вулицях зглядалися на нас люди, не знаючи, хто ми такі, а вже найбільше зглядалися жиди. Є їх у тому Мукачеві стільки, що й у найбільш жидівському, галицькому місті так богато їх не видно. В наших розмовах зі селянами відразу виявилась їхня велика прихильність до України, та розбалакувати з ними довше було годі, бо зараз, якби десь із під землі виросла та обступила нас товпа жидів. Вони прислухувались, що ми балакаємо і як було котрогось із них про щось спитати, то він ніби нічогісько не розумів, мовляв, він мадяр, а селяни зараз втікали.

Ми поділилися на партії по двох і розійшлися по місті.

Я ще з одним товаришем зайшов недалеко торговиці і на розі вулиці стрінули якогось старенького селянина, що закурював люльку. Мій товариш крутив саме папіроску та хоча мав свої сірники, то нароком приступив до дідуся попросити вогню. Дідусь подав люльку й призираючись сказав »тешек« (прошу). Тоді я спитав його.

— Дідусю, ви мадяр?

— Ні, руснак.

— А чомуж говорите по мадярськи?

— Бо ми привикли на »варати« (місті) до »катунів« говорити по панському. А ви з удки леґіні?..

— З Галицької України.

Старенький відняв люльку, сплюнув, зняв капелюх, узяв мене за руку, — підніс очі до неба тай каже: »О Господи, коби то й ми були вже такі щасливі, щоби ви нас взяли до себе, а то прийдеться загибати між тими жидами та мадярами! Рідного слова забороняють... Ще ми старі то яко тако; а діти, то як дома не навчаться змалку, то вже й довіку правди не найдуть. А ще до того, і наші пани нас доїдають«. (Треба знати, що тамошні священики здебільша всі змадяризовані).

Я витягнув з кишені кілька »Возваний до руського народу« тай прошу його, щоб узяв тоті письма та роздав у селі. Довкола нас назбиралося за цей час вже більше селян та як побачили, що я йому даю відозви, кинулись усі до нас і в одну мить розхопили яку сотку.

От. Р. Дудинський,
сотник УСС. і командант сотні на Маківці
(Згинув у Кожухові інтернований большевиками).

Стрільці в лісі на Маківці весною 1915 р.
(Під деревом у кожусі хор. д-р Свідерський).

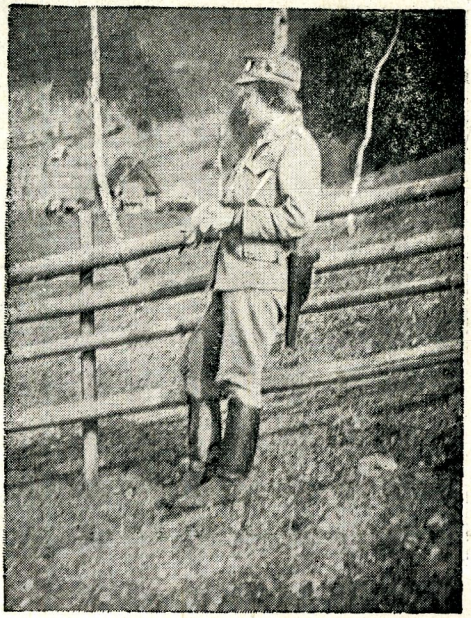

Хор. Олена Степанівна,
(в селі під Маківкою).

Укр. Січ. Стрільці перед боєм на Маківці.

Ми відійшли, щоб не робити збіговища та щоб надто не звертати на себе уваги жидівсько-мадярських очий. І дійсно, може відійшли ми яких триста кроків у напрямі нашого готелю, як наздігнали нас два мадярські жандарми та зажадали документів. Ми мали тільки з нашої команди явні прикази і показали їх. Жидів уже назбігалось цілий ринок: товпляться, витягають шиї, нашіптують...

Жандарми подивилися на документи і один із них, що знав трохи по російськи, бо був у полоні, питає: «А чому нема нігде мадярської печатки? Покажіть нам ці письма, що ви роздавали.« — »Ми вже не маємо« — кажемо до нього.

Жандарми намагалися конче взяти нас на поліцію, але я сказав їм, що в готелі є наш командант, котрий має для нас усі потрібні дозволи. У готелі був ще хор. Мацкевич. Він став переконувати жандармів, що нам не треба ніяких мадярських дозволів, що ми приїхали згідно з »постановами Вільзона«. Але якийсь аґент поліції, жид, уперся конче, що ми мусимо йти до »капітана«. Тоді заявив хор. Мацкевич, що він піде сам, а ми не маємо чого йти, бо він за нас відповідає. По довгих торгах аґент погодився і вони пішли оба з хор. Мацкевичем, а коло нас трьох залишився один із жандармів і двох вартових. Жидів назбігалось повний коритар. Вони приглядалися нам і одні казали, що ми чехи, другі, що румуни, а треті що ми українці.

Ми почали розмову з »фельдфеблем« про політику й показалось, що хоч він і мадяр, то хотівби, щоби прийшли українці. Казав: »я був три роки на Україні й полюбив тамошній нарід і як тільки прийде українська армія, то перший вступлю до українського війська і те саме зроблять усі ті, що знають українців«...

Отак довго розмовляли ми з ним, а тимчасом трівожились, чому хор. Мацкевич не приходить. — Може його заарештували, — приходило нам на думку. Та якраз відчинились двері, увійшов »фельдфебель« та заявив, що ми вільні. Жандарми перепрошували нас, кажучи, що якби були знали напевно, що ми українці, то булиби нас не чіпали, але тепер такий час, що всілякі аґітатори крутяться та обдурюють народ, тимчасом шкодять і мадярській і українській справі, а роблять це головно чехи.

За хвилину бачили ми через вікно, як ці жандарми вияснювали юрбі, що ми за одні. Тішило нас це, що вони краще аґітують у нашу користь, як могли ми це самі зробити в незнаному місті.

В тім чуємо, хтось стукає. Просимо. Входить якийсь панок, може пядесятьлітний, та представляється нам. Я вже забув його призвище, тільки пригадую собі, що це був адвокат. Він просив нас деяких інформацій, питаючи, чи знаємо по німецьки, бо він по руснацьки дуже мало знає. З його розмови ми довідалися, що він є членом »Ужгородської Ради« і що ця рада є за широкою автономією для Підкарпаття під

назвою »Руська Країна«. Каже, що люде не схотять злучитися з Україною, бо їм краще мати свою окрему провінцію у рямках Мадярщини.

Ми з ним довше перемовлялись, а навіть трохи посварились, головно підхорунжий Тивонович. Цей добродій попращався і вийшов. За хвилину чуємо, як знову хтось стукає і входить шістьох місцевих міщан та селян, які заявляють, що вони чули, що тут є старшини делеґати з України, від яких вони хотілиби довідатись, чи Україна їх схоче чи ні, бо мадяри казали, що на них Україна не хоче навіть дивитися. Мадяри дають їм »Руську Країну«, не питаючись нікого, обіцяють золоті гори, хоч ніхто їм не повірить, бо там засідають змадяризовані священики та всякі підпанки. »Ми вам »кажеме« і »просеме«, не вірте тим панам і прийміть нас до себе« заявили вони.

В нас вступила надія і відвага.

На обіді в якійсь каварні хор. Мацкевич розказав нам цілу історію з мадярським сотником. Він дуже чемно поводився і було помітно, що мав страх. Відозви нібито йому подобались і він нічого в них проти влади не найшов та просив, щоби їх не роздавати, аж по нараді, яка відбудеться по полудні в місцевого пароха, котрий мав саме вернути з Ужгороду.

Міжтим Якш і Луців відбули вже конференцію з проф. Екманом, головою соціял-демократичної партії в Мукачеві і разом з ним та ще з декількома соціял-демократами мали прийти по полудні на цю нараду до пароха. Соціялісти відразу поставились до нас прихильно.

О третій годині по полудні нас чотирох, а саме — підхор. Тивонович, Якш, Луців і я пішли ми до пароха. Там вже був проф. Екман ще з двома панами, не знаю їх назвищ, мабуть були це жиди. Ми увійшли в гостинну комнату, гарно прибрану, що робила враження малої салі. Нас привітала господиня дому з малою донею та ще з якоюсь старшою вже жінкою, мабуть сестрою. Вона просила нас сідати попереджуючи, що муж не вернув ще з Ужгороду і телєфонував, що приїде аж о семій вечером.

Жінка пароха доволі добре говорила по руснацьки, ця друга добродійка і доня вже поганіше. Вони розпитували про відносини на Україні — як з прокормленням, залізницею, тощо. Потім повернули на політику і так як уся тамошня інтеліґенція, ворожо ставились до України. »Ми будемо мати свою »Руську Країну« і нам буде з тим краще» — казали вони. — »Ви не питайте селян, бо це темна маса і вони самі не знають, чого хочуть«. Ми переконували їх чемно, але без успіху. Присутні соціял-демократи про щось по мадярськи з ними спорили доволі піднесеним тоном і ми помітили, що це також про Україну. Жінки перш за все виявляли невдоволення з того, що на Україні священики бідні і погано їм живеться. Розпитували також про деяких стрілецьких

старшин, з котрими познайомились ще в 1914 р. за часів, як біля Мукачева стояв Кіш У.С.С. Згадували про сот. Никифора Гірняка, сот. Рожанківського, а зокрема про Др. Воєвідку. Питали і про інших.

По годинній гостині ми повиходили. Делєґати від соціялістів сміялись, що ми відбули нараду замість зі священиком з попадею, котра виявилась »горячішою патріоткою« як її муж....

На другий день, а був це Новий Рік, почали нам люде доносити, що мадяри вивозять маґазини. Ми з тов. С. пішли на дворець і побачили може яких 25 паровозів, що відправлялися в сторону Батю. В місті було чимало підвод і то жидівських, навантажених військовим майном. Ми довідались, що мадяри розікрали маґазин (не так мадяри як жиди), і чого не змогли вивести, то за безцін продавали жидам.

Зараз по полудні пішов тов. Луців знову на переговори до соціялістів і прохав їх запорядити, щоб до приходу нашого війська збереглося військове майно. Соціялісти обіцювали взяти все у свої руки, поки наші не прийдуть. Того самого дня по полудні донесли нам люде, що 65 п. п. вибирається з касарень. В ночі о 2 год. прийшов до готелю, до кімнати Якша і Луцева, мадярський майор і сказав, що з Мукачева виправляється делєґація до Галичини, а ми мусимо до 9 год. рано вибратися з міста.

Рано пішов підх. Тивонович до проф. Екмана повідомити його, що їде делєґація до Галичини. Проф. Екман про це мабуть нічого не знав. Він таки зараз рано ще з кількома соціял-демократами та з Тивоновичем мав відїхати до Галичини. Чи вони всі відїхали, не знаю, бо я цьогож дня вранці пустився з тов. Сташковим та пластуном Ільковим у свою туру. Заки вийшли ми з міста, бачили вже робітників із соціял-демократичної партії, які цілими четами, з крісами на рамені, ішли занимати місто та маґазини.

Ми вийшли дня 15 січня у дальшу свою дорогу. Перше село, в яке ми прийшли, була нім. кольонія Коропець. Тут вступили ми до коршми, щоб підкріпитися, бо вже були дещо приголодніли. Потім пішли ми дальше, бо в тім селі не було чого затримуватись. Околиці дуже гарні. Гостинець вється поміж лугами й лісками. На дворі погідно. Снігу вже не видно — зеленіли поля, як у нас під кінець квітня. — Гостинець такий гарний і сухий, що ми жаліли, що не знали, що тут таке літо, бо булиб узяли зі собою ровери. Десь коло 2 год. по полудні зайшли ми під село Лалава (Leon Valva). До села треба було повернути в бік, під гору. При дорозі була кузня і коваль німець пояснив нам, що по тому боці, куди іде дорога, жиють руснаки, а там далі німці. Ми зайшли в першу крайну хату в селі. В хаті сидів за столом може 45-літний господар та латав чоботи; в куті куняла за кужілем бабуся, його мати, при кухні поралась жінка, а на ліжку герцювали діти.

Увійшовши в хату ми поздоровкались з господарами, а помітивши їхнє затрівоження, я відразу звернувся до »газди« та пояснив йому, в якій справі ми прийшли. Господар успокоївся, просив нас сідати та сказав, що він спершу був злякався, бо тепер плентаються всякі »катуни«, які вертають із війни — впадають до хати та забирають все, що попаде під руки, бо кажуть, що це військове...

Тоді я став пояснювати йому, що ми прислані з України, щоби вивідати волю народу, куди він хоче: чи назад до мадярів, чи до України. — Дав я йому прочитати одну відозву. Прочитавши її він покивав головою та й каже: »Ми вже мали ріжні письма, а ще такого щирого в нас не було. Ми всі за Україною. Ми вже висилали послів туди до вас, щоби ви змилувалися над нами тай не дали нам тут далі в тім мадярськім ярмі пропадати. Нас пани наші страшуть, що Україна про нас і знати не хоче; писали в газетах, що з Густу пішли два посли до Станиславова, тай звідтам вернули голі й босі, що їх там ограбили та й набили. Писали, що як хто має богато грошей, то най їде до Київа, а хто має ще цілі ребра, най їде до Галичини. Але ми того не боїмося, бо знаємо, що вони нас хотять тільки настрашити. Але ми бачимо, що вони самі бояться, бо знають, що про мадярів та їх »Руску Країну« ми й чути не хочемо. Ми їм кажемо, що ми вже волимо, аби нас наші били, ніж вони мають нас гладити... Як ви хочете дещо від людей почути, то я зараз скажу їх до школи скликати. І він сказав хлопцеві, а цей кудись побіг. За хвилину почули ми з надвору голос військової сурми. — Це вернув із війська сурмач і ми його обібрали до скликування людей на раду — пояснив господар.

Жінка поставила перед нами молоко та білий хліб і ми почали обідати. Що мені впало відразу в очі, це чистота по всіх хатах така, якої в нас ніде на селі непомітно. За той час, як ми обідали, посходилось декілька мужиків старших і молодших військових і почали з нами розмову. Хлопці казали, що як тільки наші прийдуть, то ані один не остане в селі, а всі підуть до українського війська. Якийсь старенький селянин став розпитувати про податки, які вони в нас, бо каже »ми не можемо платити великого податку, бо »не є« з чого. Мадяри позабирали маржину, землі мало тай »не є« з чого грошей взяти.

Потім пішли ми до школи.

Школа гарна, велика. По стінах богато всяких образів історичних, ботанічних та зоольогічних. Один селянин пішов по учителя. — Прийшов учитель і почав з нами розмову. Нарікав, що йому люде не довіряють, бо кажуть, що він за мадярами потягає, хоч у дійсности він боїться проти них отверто виступати, не знаючи, як рішиться справа, а то може втратити і цей кусок мізерного хліба, який має. — Я рад — каже — Україні душею, та що з того, як ми державні вчи-

телі в більшім ярмі, як самі селяни. — Я вже перед війною платив кару, що вчив поза урядовими годинами дітей по руснацьки.

Як посходились люде, тоді учитель промовив до них, пояснюючи, хто ми і чого прийшли, що тепер настала хвиля, в якій кожний народ може висказатися, куди він хоче. Як ми скажемо більшістю, що хочемо приєднатись до України, то Україна нас забере. Хоча український уряд мігби і без нас це зробити, бо має повне право, але він не хоче нікому накидуватись. Дня 21 січня відбудуться в Густі великі збори, на котрих мають бути делеґати з кожної громади й там мають висказати в імени всього народу, чи хочуть до України, чи хочуть далі остати в ярмі. Тож подбаймо й нині виберім своїх делеґатів, щоби і ми були на тих зборах. —

По скінченій довгій і оживленій дискусії учитель звернувся з проханням до селян, щоби вишукати для нас добрий нічліг, бо вже нині не можна нас пустити дальше, бо пізно. — Взявби нас до себе, але нема де, бо мала хата, тільки попросив нас на вечеру. Зараз піднеслися оклики проти мадярів, хлопці стали зривати та доптати ногами мадярські відзнаки зі шапок.

Коли вже оклики затихли і все успокоїлося, почався вибір делеґатів. Селяни вибрали трьох зпоміж себе — молодих і проворних таких, що служили у війську та від початку війни були на Україні в полоні. Цей полон богато їх освідомив. В часі війни руснаки здебільша всі були в полоні і тому там на селах завважувалось богато молодих людей. Мало кого бракувало, хіба тих, що залишились на Україні.

По зборах ми пішли до учителя на вечеру. Учитель був жонатий. Мав гарну жінку русначку, з дому Сташків. І яке було здивування, коли виявилось, що і один наш товариш називається Сташків.

Учитель став розпитувати нас про деякі історичні події, бо сам не знав добре української історії, і тов. Сташків мав, такби сказати, маленький виклад, який вчителеві дуже подобався і він заявив, що повторить його селянам.

Небаром увійшла в кімнату панночка, мадярка, знайома господарів. Вона не розуміла нічого по українськи. Прийшов і місцевий попович, що вернув недавно з війська. Він розказував, що був на війні при артилєрії та що знає Галичину. Пізнійше сказав нам учитель, що він скінчив усього 4 кл. ґімн. та грав ролю першого мадярського аристократа.

По вечері прийшов по нас наш господар Юрко і ми пішли до нього на нічліг. Світлиця, у якій ми спали, була що правда без печі, але була гарно прибрана, ліжка з матерацами, перини й ковдри, на середині гарний столик, довкруги якого були плюшеві фотелі, під стіною комода з великим зеркалом, на якій були ріжні гуцульські вироби. Це вплив сусідів німців.

Рано, як ми повставали, господиня подала нам сніданок, а саме жарене сало з ковбасою, горячу каву та пшеничний, білий хліб. Як ми скінчили снідати, прийшов господар та заявив нам, що підвода вже готова. Ми подякували за гостину та сіли на віз. Коло воза було вже декілька селян, що прийшли попращати нас. Як тільки рушили ми з місця, понеслись оклики за нами: »Слава Україні, проч з мадярами!«. З кожної хати вибігав господар і подавав на прощання руку. Всі благали нас, щоби ми не забули про них, тих »обдертих« братів закарпатських.

Так їхали ми від села до села і всюди селяни самі відставляли нас своїми підводами, всюди витали нас з захопленням. — Вже так може 15 км. перед Густом ми самі не хотіли їхати, а воліли пройти пішком, тимбільше, що погода сприяла, а околиці були на причуд гарні.

В одному місці побачили ми чудові горби недалеко від дороги, якою ми проходили — а на самім шпилі стрімкого горбка сильветку, що сходила на цю саму дорогу. Не знаю чому, але ми якось мимохіть зацікавилися тією появою і як підійшли блище, то пізнали, що це був пластун Янківський, молодий веселий хлопчина, який вирушив в окрему туру ще в Сваляві й переходячи верховими стежками, навпоперечки прямував до Густу, куди ми скликали руснаків на великі збори й самі там мали посходитись. Стріча наша випадкова, а тим самим й радісна. Мушу добавити, що мої товариші всі здебільша були пластунами, а тільки я і тов. Сташків були військовими, хоча всі ми були вдягнені у вояцький однострій австрійського крою, тільки я мав на голові гарну кучму і кавалєрійський кожушок. Всі ми мали револьвери, а я мав ще довгий стрілецький пробоєвий ніж т. зв. »дольхмесер«, а один мав короткий австр. кріс (штуц). Тов. Янківський розказував нам свої вражіння, про велике заінтересування гірського населення та велику радість на селі з приводу, що Підкарпаття має бути прилучене до України. В одному селі стрічні селяни розказували нам, що в них були також два леґіні з України й роздавали якісь письма, але їх мадярські жандарми арештували. Тоді ми спитали, куди тих »леґінів« пігнали? — Та нікуди, кажуть господарі — вивели за село, та хотіли кудись вже везти, але наші хлопці пустилися за жандармами і цих леґінів відібрали, — а жандарми таки добре дістали. Вже в Густі довідалися ми від тих двох, як селяни називали їх, »леґінів«, що так дійсно було.

При кожній нагоді ми роздавали проклямації, а іноді по кілька штук приліпляли до поруча на мостах, або до придорожних дерев на роздоріжах. Одного разу кинули ми пакети, привязані на якусь колоду, до ріки і потім (як уже вертали) довідалися в селі від жінки, що в них у селі були вже такі письма, бо приплили на колоді рікою, ґазди їх виловили, а прочитавши, що там написано, вибрали з громади делеґатів і вислали до

Густу. Пустившись веселим маршом дійшли ми до останнього села перед Густом. Село було яких 10 км. від гостинця, а при гостинці була тільки станиця жандармерії. При будинку станиці задержав нас стійковий на воротах. Він побачивши нас вистрілив у гору і на його стріл повибігали з хати жандарми та комендант. Комендант зажадав від нас документів. Ми заявили йому, що ми є стежа і передна сторожа укр. армії, тому не потребуємо ніяких документів; за нами машерує цілий полк... Цей почувши відразу остовпів. Став щось по мадярськи балакати, а якийсь вояк силкувався його оправдувати, мовляв, комендант невинний, його настановив робити тут службу уряд, що він з руснаками добре жиє та як тільки надійде український полк, він негайно зі всіма жандармами, межи котрими є і руснаки, зараз прилучиться до полку. Тоді вояки, які нас окружили, відразу, як на команду, кинули кріси і знявши шапки в гору стали кричати »елієн« (слава) Україні, а деякі почіпавшись за руки на радощах стали танцювати. Вони запрошували нас до себе на станицю, але ми сказали, що не можемо і подались дальше, а вояки бігом кинулись до хати, навіть стійковий побіг туди, лишаючи кріс під плотом.

По двох днях дороги дійшли ми до Густу. Коли ми проходили містом, то за нами бігли цілі юрби людей. На одній вулиці почули ми, як хтось закликав нас по імені з вікна. Це з готелю кликали нас другі наші товариші, які прийшли сюди іншими шляхами — одні з Мукачева, а другі з Ясіня та з Мармарош.

Ті, що прийшли з Ясіня, розказували, що попали румунам у руки, але якось повтікали.

Ще в попереднім селі, перед Густом, доходили нас якісь слухи, що наша армія заняла вже Мукачів але того самого дня її там мадяри розоружили. Це були якісь неясні вістки, тому ми до них не прикладали ніякої ваги, і аж довідались, що дійсно наші вже були заняли Мукачів, але так поводились (краще про це й не згадувати), що ті самі робітники, які берегли майно, щоби передати його українській армії, мусіли розброїти ті частини. Ще нині на згадку паленіє лице зі встиду. Жалко тих бідних наших закарпатських братів, що так свято вірили у визволення з приходом наших свідомих та карних частин. Чи не можна було замість якогось позбираного шумовиння вислати бодай одну сотню Січових Стрільців?... Але цю подію нехай історія осудить...

Довідавшись про це ми відразу з небувалого одушевлення попали прямо в розпуку. Наші товариші, які вже були в Густі, розказують, що мадяри дуже ворожо до них відносяться, та що готель окружений численними агентами поліції. Заледви ми встигли розложитись, як увійшло кількох військових — один старшина, а двох чи трьох підстаршин та один цивіль. Старшина питав щось по мадярськи, а цивіль по руснацьки

випитував, чого ми прийшли, яке завдання наше і хто нас вислав? Вкінці казав показати собі проклямації ці, що ми роздавали по селах. Ми заявили, що проклямацій вже не маємо, хоча ми їх ще мали доволі богато, але не хотіли показувати.

По якімсь часі прийшов знову цей самий панок і сказав, що він є Бращайко (мабуть молодший брат відомого д-ра Бращайка, оповів нам вже докладно про розброєння наших частин у Мукачеві, та попередив, щоби ми нічого не боялись, бо він вже ходив з братом в нашій справі до команданта Густу. Він заявив, що зараз прийдуть по нас міщани з Густу й позабирають нас до себе на кватири, бо в готелі буде нас богато коштувати. За цілий час нашого побуту в готелі збирались великі маси цікавих переважно жидків, які заповнили цілу вулицю перед готелем і ріжно собі пояснювали наш побут у Густі.

Я з тов. Сташковим дістався на кватиру до одного стельмаха. Було це саме навечеря Йордану. Наші господарі сердечно нас приймали. При св. вечері бажали нам всього найкращого в нашім, як казали, святім ділі. Сильно були пригноблені розоруженням наших частин в Мукачеві, на приняття яких ціле руснацьке місто було приготовилось. По вечері зайшли на нашу кватиру інші товариші й ми разом почали колядувати. Наші коляди руснакам дуже подобались, а до хати насходилось повно густянських господарів. Нас всіх забрав потім до себе інший господар та угощував добрим вином, овочами й горіхами. Тут ми знову колядували, а далі стали співати стрілецькі пісні, які молодь переписувала собі, при тому деяким зі зворушення крутились у очах сльози... Пізно в ночі подалися ми на свої кватири. Нас відпровадило кількох дужих хлопців, як казали — »щоби нам хто якої кривди не вдіяв, бо жиди мадярські на все спосібні«. Як ми прийшли до хати, то наші господарі саме вибирались на водосвяття. Вони православні і в них святять воду опівночі. Нам постелили в своїй кімнаті, тому що тут було теплійше, чим у світлиці. Поклавшись ми ще довго не могли вснути, роздумуючи над останніми подіями, які нас доволі поденервували.

Рано, ще не вспіли ми протерти заспаних очий, як господиня подала вже сніданок до ліжка — добру каву, колач та масло. Ми випрошувалися як могли, що перше мусимо одягнутися та вмитися і що-йно потім снідати, але господиня й слухати не хотіла про це і ми хоч не хоч таки мусіли поснідати в ліжку.

Але на тому ще не кінець; заледви ми одягнулись та повмивались, як вже знову запросили господарі на гостину — на другий сніданок, на якому було богато всяких забаганок та закусок так, що ми таки не були вже в змозі дати собі з тим усім раду.

Потім вибралися ми на місто та до д-ра Бращайка. Всюди,

куди ми не рушились, товпились біля нас люде. У д-ра Бращайка застали ми приготування до завтрішних зборів. Кілька пань сшивало синьо-жовті стяжки для учасників зборів, а сам д-р Бращайко зайнятий був розмовою з ріжними міщанами й селянами, що зголошувались по доручення. Мушу додати, що д-р Бращайко тішився незвичайною любовю всього українського населення; всюди про нього мож було почути. Д-р Бращайко занявся нами по батьківськи і тільки завдяки тому ми не мали клопотів з мадярською владою, що могло було покінчитись для нас доволі погано. Ще один інтеліґент занявся нами дуже, а то якийсь сотник бувшої австр. армії, на жаль забув я його назвище. Я опісля дізнався, що він був потім летуном у нашій, Галицькій Армії і мав згинути на літаку мабуть під Тернополем.

Ми забавили деякий час у д-ра Бращайка розбалакуючи з ним про ділові справи та помагаючи йому в приготованнях на завтрішні збори.

Від д-ра Бращайка пішли ми на місто, щоби приглянутися йому краще.

У самому Густі нема так що оглядати, тому пішли ми в сторону руїн старого замку, — що стоїть на високій горі, ніби вартує над цілим містом. Дорога на гору досить важка, але дуже романтична. До самих руїн треба йти більш як пів години, а може й три чверти. Що-йно звідси розстелюється ціле місто у долі наче на долоні. Прегарний вид. Попід гору вється срібнолента Тиса, мати прикарпатських рік, перепливаючи широкими лугами і полями. Днина погідна і хоча зимова, але тепла. Ми були на вершку гори, та зимна не відчували. На горі не обійшлось, як звичайно, і без пісні; така вже українська вдача. Кількох нас навіть пустилося і в танець, завели аркана. Та на жаль не було нікого, щоб нам розказав історію і леґенди про ці давні руїни. Великим і відважним акробатою виявився тут пластун Венчак, що спинався на мури, що сторчали над глубокою пропастю. Побарашкувавши отак на руїнах замку й перекусивши дещо з того, що нам дали на дорогу наші господарі, ми почали злазити в низ.

Дня 20 січня вийшли ми на місто, а тут такий рух неначеби який відпуст. Цілий ринок загачений селянськими фірами. Селяни одягнені по святочному проходжуються з повагою питомою нашому господареві, коли він відчуває вагу якогось великого діла. Все це делеґати від громад, а з ними й інші селяни та жіноцтво. Більша часть учасників вже поприходила з дому зі синьо-жовтими стрічками, а деякі гурти зі синьо-жовтими хоругвами, навіть коні і вози повбирані цими биндами. Коли було глянути на те все, то мимоволі з радости й зворушення проходила дрож по тілі. Але дарма! нема способу, щоб бодай в части описати це захоплення, цей настрій. На цей зїзд приїхали делеґати з цілої країни, а навіть

аж з Бачки, куди то поїхав на пропаґанду богослов Строкань. Всюди нас пізнавали селяни тих сіл, якими ми проходили. Тішилися, що так гарно все вдалось, що всі так зрозуміли вагу хвилі. Вони стали випитувати нас, стали дякувати — прямо дороги не дали пройти. А вже коло дому д-ра Бращайка ціла облога!

Збори мали початись о 10 год., а в 8-ій год. ми з трудом ледви добились до кімнати, де урядує комітет.

Але горе нам!

Не побачимо ні зборів ні не почуємо нарад, бо комендант міста наказав рішучо, що в протягу години мусимо покинути Густ. І не помогли переконування д-р Бращайка, таки мусимо опустити місто! Комендант візвав мене, як провідника всеї цеї ґрупи аґітаторів, щоб я явився в нього. Пішов я до нього ще з котримось з товаришів, та цей каже мені те саме по німецьки й доручує якийсь папір, написаний по мадярськи, заявляючи при тому, що ми мусимо виїхати залізницею, але що не вільно нам всідати до поїзду в Густі, лиш одну стацію за Густом, в Кіралігаза. Радимось з д-ром Бращайком, що нам робити: чи послухати приказу коменданта, чи ні? Остаточно вирішили піддатися приказові, щоби не перешкодити зборам. Негайно пішли ми на свої кватири, попращалися з господарами, які страшенно стали відказувати на мадярів, мовляв, вони не хочуть, щоби ви на свої уха почули, чого руснаки жадають і куди звертаються. Вони виправили нас аж за ворота та довго ще провожали нас вимахуючи руками... Біля воріт позбігалися сусіди і поставали гуртками сумно похитуючи головами.

Коло д-ра Бращайка ждали на нас вже три підводи, які нам дали якісь приїхавші делеґати, і котрі мали нас відвезти до залізничого мосту, що на Тисі біля Кіралігази. Попращавшись з Бращайками, повсідали ми на вози серед великої маси селянства, що скупчилась біля нас. Як тільки коні рушили з місця і ми зняли шапки, — понеслись одним ревом оклики: »Слава Україні! Слава« — »Проч з мадярами«. Якийсь старенький дядько прискочив до мене, зловив за руку тай каже: »просіть там Ваших, нехай не забувають про нас, бо пропадемо марно«. З очий йому покотились сльози як дитині.

Ще довго чули ми за собою оклики та бачили безліч білих хустинок, якими вимахувала на прощання юрба селян та мешканців Густу, а жаль давив за горло...

А. КРЕЗУБ.

БОЇ ЗА ЛЬВІВ І НАДДНІПРЯНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ.

Серед галицької української суспільности думка, що наддніпрянські або т. з. деколи Київські Січові Стрільці, піднявши проти гетьмана Скоропадського повстання, завалили українську державу, поширена не менше думки, що колиб Січові Стрільці були покинули Наддніпрянщину і приїхали, як цього бажала галицька Національна Рада, до Галичини, то Українська Галицька Армія не булаб втратила Львова, а війна з поляками булаб приняла зовсім інший, для нас корисний, оборот.

Що до першої думки, себто що С. С., піднятим ними в падолисті 1918 р. повстанням, зруйнували українську державу, то цікаве це, що її заступають і боронять не тільки прихильники гетьмана Скоропадського, але навіть деколи і противники гетьманщини.

— Колиб Директорія і С. С. були не скинули гетьмана, то сьогодня ми малиб українську державу. Гетьман бувби зумів зєднати собі антанту скоріще чим Директорія і при її (антанти) помочі бувби оборонив Україну від большевиків. — Це фрази, які можна почути найчастіше.

Інші вдоволяються твердженням, що за гетьмана, мовляв, була українська держава і її треба було підпирати.

— Якою була гетьманська держава, такою була, але всетаки це була держава українська і гетьмана не слід було валити. Скоропадський згодом бувби понаганяв від себе москалів; їх місце булиб заняли українці і все булоб гаразд — резонують ці останні.

Такі погляди висловлюють, річ звичайна, люде, що не бачили і не пережили гетьманського режиму; бо хто під той час був на Наддніпрянщині і бачив гетьманщину власними очами, то певно буде мати на цю справу дещо інший погляд.*) Але

---

*) Для характеристики, зовсім зрештою побіжної, політики гетьмана Скоропадського і відносин в тодішній »українській державі« наводимо деякі уривки з відкритого листа д-ра Назарука до гетьманського міністра внутрішних справ. Цей лист напечатаний був в »Ділі«, в числі з 28 серпня 1918 р. і носив підпис 75-ти українців з Поділля. В ньому говориться от що (цитую тільки важніщі місця): »Український народ нищиться матеріяльно, а українську інтеліґенцію усувається з усіх урядових місць і вязниться тільки за це, що вона українська... Власти, набрані на Поділлю виключно з великорусів, бувших чиновників за царського режіму, або з поміщиків, ворожих Українській Державі.... Поміщики накладають контрибуції (на селян — А. К.) довільно, без жадної контролі. Навіть австрійські власти запримітили, що поміщики хотять відбити собі на селянах все те, що стратили на війні і накладають страшні суми на селян.... До селян приходять пани поміщики і орендарі з відділами війська на екзекуції, диктують селянам величезні суми і зараз-таки стягають оружною силою. Екзекуціями забирають для поміщиків худобу

цими поглядами я тут блище займатися не стану, а зверну увагу на другу думку, а саме на закид проти Січ. Стрільців, що вони відмовою виїхати в Галичину станули причиною втрати Львова і запропастили Східну Галичину.

В основі цього закиду лежить велике непорозуміння, якого причиною є непоінформованість української галицької суспільности про дійсну силу і настрої С. С-ів перед повстанням проти Скоропадського. Це мусить знати всякий, хто такі закиди підносить і звязує справу Львова і Східної Галичини зі становищем С. С. в падолисті 1918 р. Бо щож дійсно уявляли собою С. С. до повстання проти гетьмана?

Мало кому відомо, що С. С. в падолисті 1918 р. були зовсім не цею силою, яку представляли вони вже при кінці облоги Київа, то є в першій половині грудня, а ще більше після заняття Київа, але були малим військовим відділом, загоном, що числив всего навсего 816 люда.

На доказ, якою »силою« дійсно був Окремий Загін Січових Стрільців в цьому часі, то є в падолисті 1918 р., подаю понизче його орґанізацію.

На передодні повстання в склад Загону входили:*)

1) Одйн піхотний курінь (командант Р. Сушко)
2) Сотня скорострілів (» Ф. Черник)
3) Гарматня батерія (» Р. Дашкевич)

корови, немовби на рахунок відшкодовання, навіть від вдів і малолітних сиріт, котрі ніяким чином не могли брати участи в жадних грабунках... Селяни оповідають і скаржаться, що людей бють, замикають в пивниці — гнилі та темні, заставляють робити панщину, що від контрибуцій та побиття селяни кидають свої рідні хати і тікають в ліс і хто куди попав, що за найменший проступок людей ставляють по шию у воду. І дійсно. Панщина вже вповні вернула. Селян гонять на панські лани, без огляду, чи своє поле оброблене чи ні... Ще гірше відношення тих властей до української інтелігенції. Вистане голословний донос, що якийсь українець-аґітатор, щоб його українські власти арештували і держали місяцями в тюрмі без суду. Особливо терпить народнє вчительство. Українські державні, чи радше поміщицькі власти на Поділлю, забороняють вистави, навіть царською цензурою дозволені українські пєси. Тоті »ніби українські« власти забороняють збори »Просвіт« і доходять до того, що навіть на вчительські курси висилають мадярську сторожу, яка з рушницями і баґнетами сидить на лєкціях. В Камянці арештовано розношика українських книжок п. Грицая за те, що розносив українські книжки на припоручення губернської земської управи.... Начальники державних варт (гетьманської поліції — А. К.) на українські питання відповідають: »говорѣте ко мнѣ только на общепонятномъ языкѣ«. В Ольгополі замінено в урядах всі українські написи на російські... По цілім Поділлю переповнені тюрми українцями, які сидять там без всякої вини. Отці факти подаємо тільки до відома панові міністрові прилюдним способом запримічаючи, що таких фактів можна зібрати тисячі«.

*) Понищі дати взято із І-ої частини воєнно-історичного нарису »Січові Стрільці« написаного В. Кучабським, а печатаного в (досі не появившімся) альманаху »Золоті Ворота« стор. 83—84. Також в »Стрілецькій Думці« з 1919 р. були ці дати подані в одній статті, якої автором був адютант О. З. С. С. сот. М. Матчак.

4) Кінна розвідка (командант Ф. Борис)
5) Школа підстаршин (» В. Чорній)
6) Булавна сотня (» Д. Герчанівський)
7) Кіш (» А. Домарадський)

Піхотний курінь складався з чотирох сотень, а кожна сотня з 118—120 стрільців пересічно. В дні виступу Загону проти гетьмана*) курінь числив всього: 20 старшин і 474 стрільців-боєвиків. Інші відділи в томуж дні представлялися так: Скоростр. сотня мала 12 скорострілів, батерія 4 полеві гармати, кінна розвідка числила одного старшину і 30 шабель, школа підстаршин 1 старш. і 27 стрільців, кіш 3 старшин і 27 стрільців. А всего разом начислювалося в Загоні 46 старшин і 816 стрільців.

Наведені цифри найкраще хиба ілюструють, що уявляла собою формація С. С. в Білій Церкві, в тому часі, коли відпоручник Національної Ради д-р Назарук переговорював зі Стрілецькою Радою в справі виїзду Загону до Галичини.

Зрештою сила Загону інакше представлялася на папері, а інакше в дійсности. Слід знати, що з чотирох сотень піхотного куріня тільки три перші складалися зі старих стрільців, що перейшли один чи другий вишкіл і денебудь брали участь в боях, а четверта сотня це були охотники-новобранці, які познайомилися щойно з крісом. Те саме діялося зі стрільцями, що були в Коші, а почасти і в булавній сотні.

Що до сотні скорострілів, батерії і кінної розвідки, то там вишкіл стрільців не оставляв нічо до бажання, зате в тих відділах були інші недостачі. Сотня скорострілів мала дуже мало набоїв, а ще менше мала їх батерія. Ще гірше було з кіньми.

Батерія до самого виступу мала такі погані і схоровані (коростою) коні, що з ними виступати в поле було немислимим. »Кінський матеріял« в кінній розвідці був ще гірший. Щойно 15 листопада по розброєнню якогось мадярського гусарського полку відносини під цим оглядом поправилися.

На загал гетьманське міністерство війни свідомо робило Загонові ріжні трудности і у видачі наряду, зброї, харчів і т. д. та трактувало його гірше, чим котрийнебудь з чорно-сотенних офіцирських »отроків« і »дружін«.

Піхотні сотні прим. вийшли з Білої Церкви під Київ з 140 набоями на стрільця і всего шести запасними скриньками на сотню при обозі. Перевязок, ізза малої їх скількости, стрільцям взагалі не видано, а їх після потреби видавали тільки сотенні санітарі — це факти, що говорять самі за себе.

Формація С. С. отже, як сказано, в хвилині повстання числила чотири піші сотні з 20 старшинами і 474 стрільцями. Коли від цього відчислити четверту сотню, якої ізза її слабого вишколу в бою не можна було вжити — то ясно, що її сила

*) То є дня 15 листопада.

була ще менша. Дійсних боєвиків курінь числив приблизно 360 люда.

Піхоту можна було скріпити школою підстаршин (27 стрільців); в крайному случаю також кінною розвідкою (30 стрільців), а в тому випадку силу піхотного куріня можна було піднести до яких 410 або 420 крісів.

Так отже біля 420 крісів, одна полева батерія, сотня скорострілів і сотня новобранців (4-та сотня і Кіш) — це все, що становило формацію С. С. перед повстанням.

Ці з галичан, які думають, що С. С. могли були виратувати Львів, мають звичайно на думці не оцей »Окремий Загін С. С.« з Білої Церкви, а пізніщий Корпус С. С. При цьому забувають або не знають вони, що Корпус С. С. повстав пізніще, по вході Директорії в Київ (14. грудня), себто тоді, коли Львів був давно в польських руках, а українсько-польські бої велися вже на сталих позиціях поза Львовом.

Деколи можна стрінутися також з висловом, що С. С-ці не потребували приїзджати під Львів всі, один добрий полк їхньої формації бувби мовляв вистарчив, щоб виратувати столицю Західно-Української Народної Республики. Побажання дійсно скромне, тільки в цьому часі, коли д-р Назарук переговорював зі стрілецьким командуванням, нездійсниме, бо С. С. взявши все до гурту, що тоді вони мали в Білій Церкві, отже: піхоту, кінноту, артилєрію, кіш і т. д. взагалі не були всилі виставити полку, а тим більше доброго, коли »доброго« розуміти сильного чисельно. Загін С. С. до повстання проти Скоропадського можна прирівнати до куріня (і то не дуже сильного), а до сили полку і то навіть слабого було йому доволі далеко.*)

Та діло вкінці не в силі С. С., може сказати хтонебудь, вони навіть в такому складі, в якому виступили проти гетьмана Скоропадського, булиб рішили бої за Львів в нашу користь. Січові Стрільці мали мовляв досвід в уличних боях за Центральної Ради і це положення українських частин у Львові булоб змінило в одній хвилині**).

---

*) В часописі »Канадійський Українець« Ч. 50. з дня 12. грудня 1928 р. прим. в статті »В 10-ті Роковини Руїни Української Держави« між іншим говориться таке:... »якби *1.187* острих стрілецьких баґнетів з Білої Церкви впало було тоді (то є в падолисті 1918 р. А. К.) до Львова, то Львів бувби до сьогодня наш«. Відкіля в Білій Церкві в падолисті 1918 р. набралося *1.187* баґнетів (навіть не люда, а таки боєвиків, баґнетів), це тайна автора статті і редакції. – А. К.

**) В часописі »Нова Зоря« Ч. 84. з 1. падолиста 1928 р. в статті »Листопадова лєкція« говориться про С. С. от що: »Горстка польських дітей розпочала у Львові просто безнадійний опір. А безнадійний він тому, бо ми мали час стягнути до Львова прекрасно зорґанізовані, в уличних боях в Київі вправлені й в усе військове знаряддя заосмотрені галицькі сили, котрі тоді були на відпочинку в Білій Церкві«. Цей і повищий цитат можуть послужити зразком, як в нас преса часом додержується історичної правди. Відомо, що С. С. ніколи не були »галицькою

Безперечно, з цим, що прибуття С. С. у Львів булоб облегчило його оборону, можна погодитися. Всяка нова сотня чи навіть чета, що появлялася у Львові, незалежно від цього, чи вона походила з Галичини, чи з Наддніпрянщини, також облегчувала загальне тяжке положення у Львові, але піддержувати досвід С. С-ців в київських боях як чинника, що міг вирішити долю Львова, не можна. А не можна з цеї простої причини, що стрільців, які брали участь в боротьбі на вулицях Київа при Центр. Раді, повернуло було в Загін доволі мало.

Після розброєння іменно німцями, дня 30-го квітня 1918 р. 1-го п. п. С. С. в Київі, стрільці, як то кажуть, розійшлися на всі чотири сторони світа. Ці з них, що остались на Україні, повступали до інших військових частин або познаходили собі »цивільне« заняття, інші знова, або добровільно, або під примусом повернули в Австрію. З відновленням формації С. С. в серпні 1918 р. в Білій Церкві »старих стрільців«, то є стрільців, що служили колись в Галицькому Куріні С. С. і брали участь в уличних боях при Центральній Раді, повернуло очевидно вже не богато.

Будувати отже висновки на колишньому досвіді С. С. в боях на вулицях Київа можна тільки з певним застереженням, тимбільше, що вуличні бої у Львові, як це видно з боїв учасників (як з української так і з польської сторони), були не дуже схожими з боями в Київі. Бої на вулицях Львова, це були баталії зі всіма атрибутами регулярної війни — боїж на вулицях Київа в січні-лютому 1918 р. носили характер так сказатиб експедиції регулярного війська проти »цивілів« і взагалі елементу, що з військовим і воєнним ділом не мав нічо, або дуже мало спільного. Несхожість одних і других боїв, тут в Київі з »цивілями« тільки рідко перемішаними колишніми »салдатами« чи »матрозами« і там у Львові з противником вишколеним як не в австрійській армії, то в своїх тайних військових орґанізаціях, можна навести богато. Але, щоб не поширяти обєму статті, ограничусь на тому, що сказано попереду.

Зрештою, що найважніше, С. Стрільці стоячи в Київі деякий час залогою при Центральній Раді, знали його доволі добре, а Львова за винятком старшин не знав ніхто. А це саме момент, який учасники боїв за Львів у відношенню до стрільців У. Г. А. підчеркують при всякій нагоді. Цей момент подібнож требаб узгляднити у відношенню до С. С-ів.

Певно, що наддніпрянські С. С. у Львові булиб сповнили свій обовязок, булиб гідно виконали доручену їм задачу, та ледви чи їх присутність булаб так дуже заважила на висліді самої оборони Львова, а зглядно українсько-польської війни, як це загально принято думати.

силою« і в Білій Церкві не відпочивали. Ще менше відповідає правді, що вони були заосмотрені в усе військове знаряддя. — А. К.

А треба взяти на увагу ще факт, що С. С. колиб і були рішилися виїхати в Галичину, то ледви чи булиб прибули своєчасно у Львів. Зі споминів д-ра Назарука (Рік на Великій Україні), якого Галицька Національна Рада вислала в цій справі до гетьмана, а також і споминів деяких старшин С. С., що печаталися колись в орґані Корпусу С. С. »Стрілецькій Думці«, виходить, що питання про виїзд С. С. в Галичину розглядала Стрілецька Рада що-йно 12 листопада. Допустім, що С. С. булиб рішились їхати у Львів вже на другий день, то приготування до дороги булиб їм забрали яких три дні, переїзд по залізничій дорозі з Білої Церкви до Підволочиськ в найкращому випадку також три дні, а з Підволочиськ у Львів два дні. — Значить Загін міг прибути на місце призначення (то є у Львів) що-йно 19 або 20 листопада. А чи тоді його прибуття булоб змінило ситуацію, чи він таки бувби залишився в українських руках? Відповідь на це питання залишаю учасникам львівських боїв.

З повище сказаного видно, що закиди роблені С. С. в своїй основі є доволі хиткі і їх приписати треба малій поінформованости галицької української суспільности що до дійсної сили тодішної формації С. С. і взагалі відносин на Наддніпрянщині.

Остається сказати ще дещо про тодішні настрої С. С., над якими — коли хочеться поставлене питання а саме, чому вони не прибули на ратунок Львова, розглянути всесторонно і обєктивно — не можна перейти до дневного порядку.

Хто з галичан був на Наддніпрянщині, цей знає, який маґічний, непереможний вплив мало на наших стрільців тамошне окруження, обставини, звички, характер наддніпрянців, а навіть природа Наддніпрянської України, як скоро вони до певної міри перероджувалися, »наддніпрянщились« і цілою немов душею звязувались з новою, широкою, просторою, вільною Батьківщиною. »Велика Україна«, як в нас принято називати Наддніпрянщину, топила в своїому горнилі відрубности національного характеру галичанина і скоро асимілювала його. Хто пожив на »Великій Україні« довший час, цей можнаб сказати, ставав до певної міри наче іншою людиною.

До С. С., з яких кожний на Наддніпрянщині прожив по кілька літ, відноситься це передовсім. Стрільці У. Г. А. може бути впливу Наддніпрянщини на собі так не відчували, бо вони пробули там коротше, а до того все в компактній масі як армія. На них з цеї причини впливи Наддніпрянщини не могли відбитися так як на С. С.

І зовсім не дивниця, що С. С., не тільки старшини, але і стрільці, і ці останні передовсім, гляділи на тодішні події зовсім іншими очами, чим їх галицькі земляки. Для С. С. Київ був ціллю мрій, бажань і стремлінь. Вони на українські справи гляділи взагалі так сказатиб « з центра« то є з Київа і для їх було певником, що коли »Велика Україна« стане сильною і могутньою, то й Галичина не пропаде. Цей світогляд закорі-

Панахида на стрілецьких могилах на Маківці.
(Дня 4 серпня 1929).

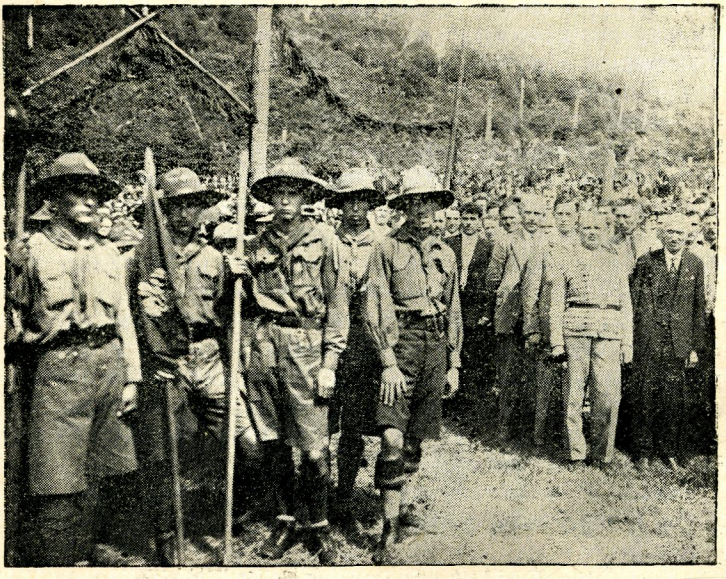

Учасники прогульки на Маківці.
(Пластуни і б. стрільці підчас панахиди).

Штафетовий біг з Маківки до Львова.
Парох села Головецька відправляє молитви на стрілецьких гробах і передає пластунові Чорноморського Куріня чашу з землею.
(3 год. досвіта 23. VI. 1929 р. Зелені Свята).

На Янівському цвинтарі у Львові,
(о. Мітрат Базюк перебирає чашу з землею з Маківки, принесену штафетовим бігом до Львова).

нився у С. С. дуже глибоко. »Старі стрільці« передавали ці настрої своїм новим товаришам і під цим оглядом в Загоні ніяких розходжень не було.

Не пригадую собі ні одного випадку, щоб якийнебудь стрілець після цього, як стало відомим, що Східна Галичина проголосила свою самостійність, виявив був охоту їхати негайно туди. Навпаки всі думки були звернені на наближаючусь боротьбу з гетьманом і його російськими союзниками; на опанування Київа і на привернення в йому української дійсно національної влади. Певно, що кождий С. С. був душею в своїй тіснішій батьківщині і бажав їй як найкращих успіхів, але себе уважав щасливим вибранцем долі, призваним нею на виконання ще більшого всеукраїнського завдання і ним був одушевлений.

Боротьба за дійсно українську державу на Наддніпрянщині, за повалення і розторощення огидного і зненавидженого російського чорносотенного кубла, це було в поняттю С. С. головнішим, ніж боротьба у Львові. Київський фронт був для С. С. головним, львівський другорядним. Він розумів, що доля Соборної України вирішиться тут над Дніпром, а не у Львові.

На закінчення слід сказати ще одно, мабуть найважніше з ряду порушених тут питань, а саме: що колиб Національний Союз і Винниченко були навіть погодилися на виїзд С. С. до Галичини, то з цього булоб не вийшло нічо. Стрілецька Рада, яка офіціяльно підчинялася Національному Союзові, а в дійсности тісно звязавшись з Петлюрою йшла своїм самостійним шляхом, булаб Загону в Галичину ніколи не привела. До цього бувби не допустив і Петлюра і повстання булоб піднялося евентуально і без згоди Національного Союзу.

Про це, чи позиція Стрілецької Ради відносно допомоги У. Г. А. в боротьбі за Львів була правильна чи неправильна, чи обовязком С. С. було виїхати в Галичину, чи оставати на Наддніпрянщині, я судити не берусь. Ціллю цеї статті є тільки подати факти, які всі ці, що підносять проти С. С. закиди за їх становище в падолисті 1918 р., повинні мати на увазі.

8. XI. 1928 р.

МАРІЯН КАРПЕНЮК.

ДЕНЬ 31. СЕРПНЯ 1919 Р. В КИЇВІ*.)

Година 7-ма рано. На чолі київської думи колише звільна легесенький вітрець жовто-синій прапор. Під думою ріжнопестра товпа жде на сензацію.

Столиця »Юга Россії«, обмосковлений Київ, позбувся чрезвичайки і думає про... все. Не думає тільки про те, що повинен думати.

— Таж він столиця і серце України.

— Чи його це вина, що так низько упав?

— Ні! Це недавні його володарі задушили в ньому рідну, а накинули чужу, північну душу.

* * *

— Ми прийшли ізза Збруча, Золотоверхий, щоби вернути Тобі українську душу і серце. Доброї волі зробити це, у нас аж надто.

— Алеж це XX. століття. Добра воля, це човен без керми на бурливому морі. А вам бракує керми! Знаменем XX. ст. є не лев і не орел, а змій, що розсівся на скрині повній золота і самоцвітів. Вас годували і годують середновічними чеснотами і тому ви такі... наївні.

— Дайте нам Одиссея, а здобудемо Трою! Годуйте не Телів, а Валєнродів!

* * *

Ми любимо Тебе, столичний городе України. Досі ми знали Тебе лише з мрій. І хоч пізнали нині, що наші мрії не покриваються з дійсністю, любимо Тебе ще дужче. Бо ми окупили Тебе ціною півтора місячних страждань і кровю наших Друзів, що ще кидали 17 липня Збруч, але вже його більше не переступлять.

Бідно зодягнені, майже босі стрільці Української Галицької Армії снуються попід київську думу. Горді, що саме вони очистили з пороху і плісні століть, кроки полків Ярослава Осьмомисла. Чи богато з них мріяло, що стануть в столиці України на руїнах кріпкої тюрми народів? Хиба ніхто!

Ніхто і їх тут не надіявся бачити. А й не раді їм ті, що суєтяться поміж них.

Радні Київа зі своїм головою Рябцовим, глядять якось так дивно на нас. До вчера крились по пивницях і сутеринах, нині

*) Подані тут образки є продовженням споминів друкованих в календарі В-ва »Бистриця« за 1922 р. п. з. »На Київ.«

вилізли завдяки нам зі своїх нор, але удають, що червона минувшина не існувала. Грають самопевних господарів. На нас дивляться з докорами.

— Ви звідки взялися? Чого прийшли сюди?

— Ми... українці галичани... Соборна Україна... столиця України Київ...

— Ха! ха! Київ? Дивіть, він чисто московський...

— Так, нині московський. Але завтра буде...

— Завтра він буде теж московський.

— Завтра, в життю, значить не за години, а за роки!

Коло телєфону пор. К...юк, іменований збігом обставин командантом столиці, намагається получитися з якоюбудь українською вищою військовою командою. З Печерська телєфонували — »Добровольческія войска« — що хотіліб порозумітись з якоюсь нашою командою. Получення не можна дістати. Поручник розпоряджається на власну руку. Висилає до денікінців пор. Юр...ка. Голова думи Рябцов пропонує своє авто, до якого і сам всідає.

Відчуваємо вдячність для Рябцова за услужність.

А він поїхав розповісти добровольцям, скільки нас і зложити їм чолобитню.

* * *

Вчера вечером команда бриґади прислала нам дуже веселу вістку. Ми не самі бємося за... Україну. Маємо союзника... Денікіна і його добровольців. Дніпро, це розмежуюча лінія операцій. Київ в нашій сфері ділання. Безуслівно виминати непорозуміння зі »союзниками«. В ніякому разі не вільно до »союзників« стріляти. Всі непорозуміння вияснять вищі команди. Підписав Головний Отаман Петлюра.

Чи має право поручник думати, що це неправда, що Головний Отаман каже. Австрійське »ja wohl«, це не тільки форма, це теж зміст військової психіки. А ми з австрійської школи.

За пів години вертає наш парляментар.

— Денікінські війська перейшли рано міст на Дніпрі і знаходяться на Печерську. Командант денікінського відділу, полковник, виразився з легковаженням, навіть з іронією про наш клич: »Самостійна, Соборна Україна« — під яким воюємо.

— Єдіная, Вєлікая, Нєраздєльная Рассєя! вот харош парол! — навчав полковник »союзного« поручника.

— Добровольці висилають парляментарів до нашої вищої команди, щоби вияснити справу обсади Київа.

— То й гаразд. Що ми там розуміємося на політиці?

* * *

Около 8-мої години зявився в місті денікінський »штабскапітан«. Надїхав повозкою від сторони Дніпра, в супроводі

кінного козака. Повозка станула під думою, а товпа так і преться з усіх сторін до »збавителя». Цілують коні, повозку, найщасливіщі ці, що можуть цілувати самого денікінського сотника, хочби лише в чоботи. »Барині« заходяться від гістеричного плачу, »баришні« кидають цвіти і... многообіцюючі погляди.

А нас — ігнорують...

Ми не вміем оцінити почувань товпи...

Змушуємо гостя віддалитись, а наш скорострільстріляє до якогось літака, розмальованого троякими красками.

— Бог його знає, чий він. Досить, що не наш. Пощо лізе непрошений. (Літак скрився).

— А може тепер відітхнемо.

* * *

Кияни, зігнані під думу цікавістю, діляться на дві партії: українську і московську. Перші це робітники, студенти і трохи вихуділої інтеліґенції. Про станову приналежність других свідчать округлі животи і семітські носи.

— Жиди?... вчера ще червоні, нині трикольорові?...

— Хто прийшов?

— Наші!

— Котрі наші?

— Ті, що прийшли!

— Алеж ми вже є тут, а трикольорових ще нема!

— Але скоро будуть. Жиди всьо знають! Не дармо XX. ст. жидівське. Ґермани, романи і словяни лише наймитами. Мордують себе тому, бо так хоче »вибраного народу« капітан.

Війську товпа ніколи не була на руку.

— Коби то позбутися Киян зпід думи!

— Шановні! Ми просимо Вас розійтися. Київ, це терен воєнних ділань. Кожної хвилини може надлетіти літак і кинути бомби...

— Panem et circenses!!

Товпа дражлива. А в долі під нами дві товпи, ріжні собі поглядами і стремліннями.

— Хай живе Самостійна, Соборна Україна!

— Да здраствует Єдіная, Вєлікая, Нєраздєльная Рассєя!

Готово прийти до бійки. Просимо українську ґрупу, щоби для добра справи не далася спровокувати. Згодилася і додержала обітниці.

* * *

Час до 11. год. минув спокійно. На думі зявилася делєґація з кількох мущин. Кажуть, що вони післані з Центрального Комітету Укр. Партії Комуністів-Боротьбістів. Принесли нам привіт і кровавий прапор з золотою написю.

»Борітеся — Поборете!«

У. К. П. Б.

— Комуністи? Чрезвичайка? Наші вороги?

— Ні, не партії, не комуністи наші вороги. Наші вороги зайди-наїздники. Всьо одно червоні чи білі.

На чолі думи красується принесений комуністами прапор.

— Най живе Самостійна, Соборна, Радянська Україна!

— Слава галичанам!

— Сла...а...а...ва! гудуть київські мури.

* * *

З фронтового вікна другого поверха думи виглянув Батько Тарас замаєний ручниками, квітками і зеленю.

»Церква — домовина
Розвалиться, а зпід неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить
І помоляться на волі
Невольничі діти«

— Здається розвалилась!

— Ні, вона лише тріщить, валиться. Ще не цьої неділі помолимось на волі. Кругом нас гайвороння. Воно хмарою заступить сонце і пітьма ще вкриє нас, Київ і Україну.

Поява Кобзаря зєднала зібраних під думою українців, малоросів і великоросів. Цеж появився пророк.

— Встане Україна...

— Хибаж не встає? Ще й других тягне за собою. Хиба це не волинський, український полк розвалив своїми руками тюрму народів!

Золоте сонце, що ховалось досі за срібними хмарками і собі виплило на голубе небо. Озолотило своїм сяйвом-промінням чоло думи, уцілувало пророка, прапори і тих, що в їх серці було свято.

* * *

Коли в думі, під думою і далі на схід кувалась історія, то на пасажирському, київському двірці готовились наші команди до святочного входу в Золотоверху Столицю. Утворено одну почетну бриґаду, до якої ввійшло по одному куріневі і одній батерії від бриґад II., V., VI. і XIII., що взяли вчора Київ боєм. О десятій годині рушила кольона з двірця, витана всюди з радістю і з одушевленням, закидана квітами.

— Слава! Най живе Україна! Слава галичанам!

Грімко гудуть дзвони Софійського Собора. Старий гетьман опустив булаву долів. Дякує синам Сяну, Дністра, Прута і Карпат, що розбивають кайдани, в які насильно закуто Україну.

— Слава галичанам!

Чим блище до центра міста, голоси слабнуть. Україна на

передмістю, а в місті Москва. Лише з бальконів високих камениць мають білі, шовкові платочки. »Баришням« звичайно подобаються гості, хоч вони ані москалі, ані німці. Зрештою, ануж удержаться в Київі. Треба звикать.

По дефіляді на Софійській площі, яку відібрав отаман Гофман, комендант VIII. бриґади, котра вчора 3-им коломийським курінем 24. п. піхоти ім. гетьмана П. Дорошенка, перша станула на границі Київа, рушила ціла кольона під думу. Тут витали її сердечно українці, малороси і росіяни. Лише семіти держались позаду.

— Боялись погрому? Таж Українська Галицька Армія не сплямила своєї чести навіть кровю одного жида!

— Ні, вони знали, що до вечера недалеко.

Здавалось, що кияни не бачучи золотопагонників зпід трицвітного стягу, зіллялись під думою в одну громаду. Однак не довго тревала ця єдність.

* * *

Під думою появилось знову декілька денікінських старшин і вояків. Їм на стрічу надїхало автом кількох галицьких старшин. Обмінялись окликами і стали .. обніматись... цілуватись...

— Ха! ха! ха! »союзники«! Жовто-синя Україна і трицвітна Росія.

В думі гостять отаман Гофман і полковник Микитка.

— Чи вони не бачать денікінських старшин?

— Бачать, але уважають їх присутність за щось самозрозуміле, навіть конечне. Цеж закріплюється »союз«.

— Може це ми зле зробили товаришу Ф....ів, що стріляли до добровольчого літака?

— Тов. Сл.....ук, будемо відповідати за те, що прогнали рано зпід думи денікінців.

Дотеперішний комендант міста сів у кутку під сходами, та думає, як оправдатись зі своїх нетактів супроти »союзників«. Права війни суворі. Бачить себе перед полевим судом. Свої таки ведуть його на розстріл... за образу »союзників«, непослух приказові.

Годинник бє полудне.

На вулиці під думою »союз«, братання і згода. »Союзники« цілуються, стискають собі руки і обдаровують себе квітами. А в недалекому арсеналі і над Дніпром трикольорові »союзники« розоружують наші відділи. Для пострaху розстріляли двох, що не хотіли віддати зброї. А всіх розоружених обдерли до сорочки.

Союз України з Росією в 1919. році!

* * *

Ще в ночі наказала команда корпусу обсадити мости на Дніпрі.

Це й зроблено.

Другий курінь 2-ої галицької бриґади перейшов в ночі через Київ і уставився в сусідстві ланцюхового моста, що простягся через Дніпро понизче Печерська. Коло самого моста уставилась одна сотня, одна станула на ліво, а третя сотня скорострілів закватирувалась на Печерську як запас. Прочі київські мости обсадили два полки придніпрянців, в силі 50-ти старшин і 500 козаків.

Денікінці явилися вперше коло ланцюхового моста перед 7-мою годиною рано. Командант їхньої підстаршинської стежі, якийсь полковник, зажадав від нашого старшини, що сповняв службу на мості, щоби перепустив його зі стежею до міста.

— Мушу — каже — бачитись з городським головою.

Хоч наш четар знав, що має перед собою »союзників«, а не мав виразного наказу, як поводитись в таких випадках з ними, то відчув інстинктом, що це не пахне добром. Загрозив полковникові, що коли стежа буде пробувати перейти міст, то скаже стріляти.

— Стріляйте — каже полковник — я маю приказ і мушу його виповнити.

— Стріляти? Алеж це нам остро заборонено. Ми обсадили міст не перед союзниками, а ворогами.

»Під ніякою умовою не вільно до »союзників« стріляти... Всякі непорозуміння вияснять команди«.

— Це лише одно з непорозумінь.

Денікінська стежа проходить міст і віддає нашим військові почести. Самі підстаршини і старшини з полковником на чолі, здоровлять перші нас простих стрільців і лише одного четаря...

— Дійсно приємні »союзники«.

— Алеж що це? З другої сторони мосту машерують цілі відділи.

— Стріляти?

— Як до таких ввічливих »союзників«? Це лише непорозуміння.

Проходячі добровольчі відділи »презентують« збрую. Галичани відповідають привіт.

— Між нами і »союзниками« гармонія. Добровольчі відділи підійшли під Печерськ і там спинились.

Російські старшини крутяться між стрільцями тої сотні, що стоїть на мості, братаються, аґітують. Але на аґітацію галичани невражливі. Ні червона ні біла аґітація на них не ділає. Вони уміють лише виповняти прикази. Думають за них команди. Бездушно слухають панів зі звіздами на золотих пагонах, що все товчуть своє — Єдіная, Вєлікая, Нєраздєльная Рассєя! —

— Самостійна Соборна Україна! — відповідають. — Хиба Начальна Команда...

Але братання з панами старшинами подобалося стрільцям. Тішаться дарунками, хлібом, тютюном, горівкою.

Десь перед 12-ою годиною запросив комендант добровольчих військ нашого четаря, що доводив сотнею, яка стояла на мості і... зажадав зложення зброї — бо так наказав ґенерал Бредов, командуючий київською ґрупою Добровольчої Армії, — оправдував свою несоюзну вимогу.

Ще заким ці два »союзники« переговорювали, протестували і виясняли, ті, що недавно братались зі стрільцями, уставились в одну мить в боєву лаву проти добродушних галичан і зажадали... зброї.

Двох, що зірвалися на рівні ноги і здавалося мали намір спротивитись, прошило в цю мить 15 штиків.

Опір в такому положенні бувби нерозумом.

»Союзники« віддали »союзникам« зброю, гроші, годинники, наплечники з білизною, шапки, плащі, навіть блюзи, сподні, черевики.

— Нащо вам того. Ви вже війну скінчили — потішали українських стрільців, російські армійці.

А під думою ішло в той час сердечне братання.

Решта сотень II-ого куріня, побачивши здалеку, що сталося на мості, подалися взад.

— Мабуть якесь непорозуміння. Команди вияснять. Моста боронити не треба. Прецінь тепер обороняють його »союзники«.

А не знаючи положення в нутрі міста, подались вони його краями, так що відділи, які находилися в місті, не знали нічого про »непорозуміння» над Дніпром.

Не знали також про це нічого придніпрянці, котрі охороняли інші два мости. Їх зайшли денікінці ззаду. Опір був неможливий. Зброю здали. На них денікінці допускалися ще й чинної зневаги.

— Єтож предатєлі матушкі Рассеї і батюшкі царя.

Рівночасно більший відділ денікінців посунувся з Печерська до арсеналу, де стояла одна сотня III куріня 24 п. п. І тут ввійшли як »союзники«, а заким наші зорієнтувались, забили кількох для пострaху, а відтак зажадали зложення зброї. Відобравши оруже і одяг пігнали »союзників« під ескортою на Печерськ.

По довершенню останнього геройського вчинку на »союзниках«, денікінці замкнули всі вулиці, які вели з нутра міста до арсеналу і до Дніпра. Не пускали ані туди, ані звідтам нікого.

* * *

Годинники показували другу зполудня.

Залогу думи скріплено одною сотнею II-го самбірського куріня, а провід над думою переняв сотник Станимір. Вулицю в напрямі до арсеналу замкнув I-ий курінь 8-мої бриґади. Ми... скріпилися і обезпечились!

Конзулі грузинський і хінський просять о сторож. Людність міста напала на їх доми і... хоче відплатити за це, що

їх земляки справували ролю катів у чрезвичайці. Дістали по одному підстаршині і по чотирьох стрільців.

В думі голосяться ріжні людці з перестрашеними лицями. Кажуть, що населення грабує магазини та інші публичні доми. В місті нема пана. З безголовя користають бандити.

Але ці вістки нас не зворушують. Не можемо дробити своїх сил. Хто знає, що ще нас жде.

— Шукайте помочі поза думою.

В будинку, де містилася чрезвичайка, пекло. Одні плачуть, другі мліють, треті розтягають, що дасться унести... на памятку. Навіть відскробують запеклу кров зі стін. Видовбують кулі з муру.

Оповідають, будьто би цеї ночі розстріляно понад 100 люда. Закопано їх в саду коло будинку в спільній ямі, але тільки злегка присипано землею. Вистають ноги, руки, навіть голови. Рано деякі ще рухалися.

* * *

Українське населення зорґанізувало само розвідку. Головно жінки доносять нам, що діється між арсеналом, а музеєм.

— Відділ денікінців скинув з будинку, в якому міститься Український Червоний Хрест, жовто-синій прапор. Коло музею виставлено в напрямі до нас скоростріли. У ритовника замовлено печатку — »Командиръ города Кієва«. Хтось видав часопись »Русь«, в якій хвалять ідею Добровольчої Армії, а українців обкидають болотом.

— Предатєлі, врагі атєчества, вєри і царя!

Доносимо це висшим нашим командам, через вістових, бо іншого звязку не маємо. Звичайно команди мусіли вперед відбути нараду.

Денікінці господарюють незле. Ще й пятої части міста не мають, а такі самопевні. Ми бємося об мури думи, як риба об береги сітей.

— Що робити? Яке відношення до денікінців? Мир чи війна? Вони плюють нам в лице, здирають наші стяги, а ми... всміхаємося до них і... ждемо на закріплення »союза«.

* * *

Сонце котилось повагом по західному небосклоні. Мури кидали довгі тіни. Жар — спека уступила місце приємному холодові, ослаблене тіло втягало з повітря свіжі сили.

Зза приулків Александрівської вулиці висунулась юрба. На її чолі ішла підтоптана вже жінка в пестрій одежі з крикливим накриттям голови. В руках несла звичайний держак, на якому гойдалось синьо-біло-червоне полотно. За нею ступав батюшка з хрестом, а відтак товстенький міщух з малесеньким образком св. Миколая. Довкола дещо цивільних, головно

підлітків, всяких обірванців і ріжного мійського шумовиння. Вчора ще були червоними. Нині пішли маніфестувати для білих. Звичайно гроші, примус або цікавість. Похід замикав російський полковник зі сотнею підстаршин і тзв. однорічних охотників.

— Боже царя храні!..

Похід направляється до входових дверий думи. Але тут живий мур з військових — галичан і цивільних киян-українців. Почалась драка. Хоругов зникла під ногами, держак зломано, хорунжа стратила капелюх, батюшка хрест, а міщух св. Миколая. На полковника і сотню напирають зправа і ліва. Зліва москалі тиснуть їх в напрямі дверий, зправа українці тиснуть їх від думи. Гамір, клекіт, крик, зойк.

— Гніватись чи сміятись?

— Най скаже начальство!

— Але де воно?

Ніхто не знає. Воно мабуть не знає, де ми, а ми не знаємо, де воно. А чорна сотня при роботі. Денікінці вислали її з хоругвою попереду. Знають, що на цивільних не відкриємо вогню. Зпоза їх плечий хотять опанувати думу, а тимсамим і Київ.

— Але ми все ще віримо в союз!

Плян їх на разі не удався. Десь на стороні латають поломаний, подертий і пімнятий російський прапор. Подають його полковникові.

В цей критичний момент приїхав автом комендант III-го Галицького Корпусу, ґенерал Кравс, зі своїм начальником штабу, отаманом Льобковіцом. Товпа витає оваційно старенького вождя, авто закидують квітами.

— Ах, слава Богу, тепер ми спасені. Кравс! Кравс! приїхав.

Ґенерал увійшов до думи, вислухав звіту про положення під думою і каже просити до себе російського полковника. Але цей боїться вийти зпоза плечий охороняючої його, цивільної товпи. Впевняємо його, що й волос не спаде йому з голови, що ми підступом не воюємо, що колиб хотіли, то і так давно взялиб його з тою горсткою армійців, що при ньому.

— Нє магу! — оце всьо, на що спромігся у відповідь на всякі наші намови. Аж коли його цивільні хранителі і його вояки стали голосно негодувати на нього, що своїм страхом наносить встид »войскам«, полковник відважився увійти до думи.

У повітрю віє закріпленням союза.

— Хай живе Україна! Слава галичанам!

— Да здраствует Добровольческая Армія!

Переговори між нашим ґенералом, а російським полковником скінчились. Дістаєм приказ вивісити побіч жовто-синього і малинового прапора, що від раня повівали на чолі думи, ще... трикольорову російську хоругов.

— Що, на це ми проливали кров, щоби в Київі повівав символ 300 літнього гнету...?

— Приказ! Військо на те, щоби слухати, а не політикувати.

Також цивільне, українське населення стало негодувати.

— Проч з кацапнею! Проч з Росією! Ганьба!

— Да здраствует.. Слава...

Під думою пекло. Над головами цивільних мають пястуки. Посеред товпи збитої досі в одну масу, твориться проділ. Це границя. — Тут Україна... там Росія.

На бальконі привязують російську хоругов, по лівій стороні жовто-синього прапора.

— Шановні! Вивішення трикольорової хоругви побіч жовто-синього і малинового прапорів це лише ознака дружної стрічі двох »союзних« армій... і т. д. — успокоював хтось з галицьких старшин розбурхану товпу. — Ані пяди української землі не уступимо нікому! — кінчив.

Опісля промовляв сотник, старшина звязку Придніпрянської Армії при 8-мій галицькій бриґаді. Він, як придніпрянець, розумів краще психіку москалів і краще знав історію українсько-московських відносин.

— Історія учить нас, що всякі договори між Україною а Москвою, ця остання завсіди насилувала... Ця трикольорова хоругов принесла вам в лютім большевизм, бо ви сприяли замислам самозванця — Скоропадського, підривали будівлю Української Держави. Ви хотіли Росії і лише Росії. Ненавиділи Україну, хоч вона хотіла стати вашою матірю. Ви дістали Росію, але не білу, яку скрито будував самозванець з ґенералами і німцями, а Росію червону з Лаціем, Петерсом, Дзєржинським і чрезвичайкою. Глядіть, щоб і тим разом не повторилась та сама історія!

Ця промова збентежила товпу. Вал Киян, охороняючий російський відділ, розсувається. Малороси зникають в уличках. Там, де ще недавно була густа юрба сторонників трикольорової хоругви, лишається жменя »баринь« і малий російський відділ. Але уступає гейби зі ѣстидом узад.

— З таким шумом і криком зявився, а так непомітно зникає. Переконався, що Київ не Єрихон!

З вуличок виринають поодинокі постаті, менші і більші гуртки тих, що недавно опустили поле під думою. Тепер вже всі українці.

— Бідні, бідні Ви, Кияни. Чи ґніватись на Вас? А хибаж це Ви винні тому, що у Вас нема душі? Ні! Вас жалувати треба. Дайте нам побути в Києві, лише один рік, а дамо йому душу!

* * *

Була 6 година вечером. Васильківською вулицею надійшла парадним походом одна дивізія придніпрянців. Спізнились вони

тому, що ідучи на нашому правому крилі, мусіли відбути довшу дорогу. На чолі кольони їхав командант дивізії зі своїм штабом, відтак ішла полкова музика, за нею кіннота, піхота і артилєрія.

Кияни зустріли вступаючих грімкими окликами.

— Слава! Най живе Україна! Слава Директорії! Слава Петлюрі.

Нараз кольона станула. Під думу пригнав їздець і зажадав усунення російської хоругви.

— Дивізія вважає низче своєї чести пройти попри ворожий прапор.

Російська хоругов не була також нам по душі. Однак зняти її, як цього домагається дивізія, ми не важились. Ми все ще уважали денікінців »союзниками« згідно з приказом Головного Отамана, несвідомі того, що сталося на ланцюховому мості і в арсеналі. А придніпрянці зустріли вже декількох стрільців, що уникнули розоруження; довідались від них про все і тому то їх жадання, зняти російську хоругов, було категоричним. Колиж побачили, що ми не виповнили домагання післанця, підїхав під думу сам командант дивізії зі своїм штабом і зажадав вже не усунення, а скинення прапора. Галицький старшина, котрий держав на бальконі сторожу при прапорах, відмовився виповнити жадання команданта навіть тоді, як на него звернулось з долу до 20 пистолів братів — придніпрянців. Мав приказ беречи прапорів, в додатку йому перед очима все ще стояла його ранна провина супроти »союзників«. Не мав вже відваги брати на душу ні одного гріху.

— А може — думав — цей мій виступ в обороні »союзного« прапора придасться мені тоді, коли будуть судити мене за ранішні нетакти.

Коли він нахилений через поруче балькону розмавляв з комендантом дивізії, в ту мить чиїсь дужі руки вхопили його, а рівночасно двох других придніпрянських старшин схопило ненависну хоругов і рвануло нею взад. Тріс грубий держак, хоругов піднесена двома парами рук в гору, залопотіла від вітру, якби передчувала своє зганьблення. Дві пари рук кинуло нею зі всеї сили, вона летить зі свистом в діл і паде у ніг коня команданта дивізії, а держак ударивши об камінну плиту, креше іскри. Кінь стає дуба, відтак допче передними ногами зненавиджене полотно.

В тій хвилині навіть галичани забули на приказ.

— Смерть гнобителям! — стрясло повітрям.

Юрба рве полотно на дрібні кусники. Музика грає гимн. Кольона посувається дальше.

Нараз паде чотири стріли. Це чотири російські старшини, що непомітно крились в товпі і були свідками цілої події, тепер утікають до своїх і... »зривають союз«!!!

Юрба втікає в панічному страху. Десь коло арсеналу відізвався скоростріл. Дивізія перервала параду і розсипалась

в улицях. На місто падуть зі сходу гарматні стрільна. Придніпрянська дивізія, а з нею І-ий курінь 8-ої бриґади, що замкнув був Александрівську вулицю від сторони Дніпра, уходять. Нам, що стояли залогою в думі, не каже ніхто уступати. Розставляємо сторожі і висилаємо стежі. Все ще надіємося, що непорозуміння між нами і »союзниками« дасться усунути.

— Преціньґенерал Кравс, не зважаючи на стріли, що гуляють по вулицях, а не рідко падуть і з сусідних домів, поїхав до добровольців для вияснення події...

В 10 хвилин по його відїзді затихла стрілянина.

— Значиться, всьо гаразд.

Але це був лише новий підступ »союзників«. Ще за дня укрились перебрані в цивільний одяг по важніших місцях міста, а головно в сусідстві думи, відділи російських старшин. З ними мав штаб ґенерала Бредова докладний телєфонічний звязок і знав, що всі відділи Укр. Армії, за винятком залоги думи і театру покинули місто. Значиться Київ залишений, а ці дві дрібні горстки — це хіба не страшний противник. На щож тратити дармо набої?

Ґенерал Кравс вже до нас не вертався, лише десь около 10 години приїхало автомобілем кількох денікінських старшин. Вияснили нам, що всьо в порядку, непорозуміння вияснено, що вскорі прибудуть сюди ґенерал Кравс і Бредов, та що цеї ночі будемо охороняти місто разом, а дальшу судьбу Київа вирішать команди на спілку.

З душі зсунувся тягар. Нарешті порозуміння, союз, любов України і Росії, новий напрям історії!

Галицькі старшини зібрались коло авта, вивязалась сердечна гутірка на тему дальшої спільної боротьби з...?

Солодке вдоволення наповняє душі. Таки доборолись... В тій радости, що найшли друзів, розглядаємося докола і... бачимо російську розстрільну, що з наїженими баґнетами наближається бистро до нас, зібраних при авті. Хочемо спитати, що це має значити, але авто зникає, а ми лишаємося остовпілі.

Воли, котрих заманено пахучим сіном до різниці і показано сокиру.

— Ставити опір? Десяток старшин з пістолями, зарядженими заледви кількома набоями, двом сотням вирядженим в кріси і скоростріли? А той скоростріл, що глядить прямо на нас з вікна першого поверха протилежної камяниці? Одно натиснення ґузика і в мінуті сипне на нас 100 стрілів.

— А ганьба, ганьба неволі у підлого ворога? Колись неволя була спасенням. Та це було тоді, коли ми були не стрільцями України, лише вояками Австрії. Тепер неволя — сором! — ганьба! Виглядати зза дротів і крат тоді, коли кується доля України? Коли прибуває новий ворог?

— Новий?

— Віддати зброю тоді, коли суд заліза і крови творить

історію на довгі, довгі часи, а може і на завше? Віддати цю зброю, з якою вяже нас стільки споминів? Ні! ніколи!

— А може удалосяб втечи? Тікаймо!

— Так, але куди? Кругом російська розстрільна.

— До думи! Тут забарикадуватись і боронитись. Боронитись до останнього. Дорого продати своє життя! А може прийде поміч? Таж за містом два наші корпуси і частини придніпрянців.

— Але і від сторони думи російська розстрільна.

— Щож ліпше? Славна, безкорисна смерть, чи неволя зі сильною постановою вирватись на волю? —

— Слави ми придбали чимало. Гляділи все лиш на славу, а ніколи на хосен. І тому загналися в сліпий кут.

Нераз нагле рішення краще обосноване розумом, чим довго передумані пляни.

Старшини здались. Схилили карки під клеймо ганьби.

Стрільці, сини піль і гір, позбавлені своїх старшин, замкнені в тісних мурах думи, хотіли боротись. Одначе старшини візвали їх до здачі зброї.

— Зрада? Трусість?

Ні! Хіба й одного не було, щоби думав — для мене війна скінчилась! Цей випадок научив нас бути не лише львами, але й вужами.

Розоружених поділено на два відділи. Один зістав в думі, а другий поведено до якогось іншого будинку. Тут уміщено їх на обширному подвірю. Декількох старшин скористало з неуваги сторожі і утікло. Більшість остала. Годіж лишати самих стрільців на непевну долю.

— Ділили спільно щастя, поділимо і горе.

На подвірю, що стало нашою першою вязницею, потворились гуртки. Розвязуємо причини, ізза яких ми з вершка слави... скотились у багно неволі. Одні винують себе, другі команди, треті обставини, а всі годяться з тим, що загнала нас на це подвіря наша дитяча наївність.

— Історія учить нас, що... що ми нічого з неї не навчилися.

— Так, але це буде для нас наукою!

— А чи на довго? Чи раз задумували рішучість у відношенні до наших сусідів... і мякли за одним їх схлібляючим жестом!

Гуртки розбились. Пригноблення лягло каменем на наші душі і своїм тягарем задушило спільну гутірку. Кожний ховає ться зі своїм горем як найдальше від тих, що моглиби сполохати словами його сумні думи.

Скорбні душі!

І здавалось нам, що перед хвилиною снили ми чарівний сон-мрію. Наступ: Бар, Жмеринка, Винниця, Козятин, Васильків, вчора Червоний Трактир і Київ, нині в думі, жовтосині прапори мають над Україною, ось, ось

В своїй хаті своя правда
І сила і воля...

Чотири гарматні стріли, кинені невидимою силою з заходу, пронеслись зловіщо над Київом. Прогнали сон-мрію і пригадали дійсність.

— Ви оборонці України, каменярі на шляху її долі, де ваші молоти — кріси, пистолі, мечі?

— Не прогуляли, не пропили...

— Лише легкодушно занапастили!

— На вас друзі, що десь там в пітьмі ночі на київських полях стискаєте кріси, покладаєм надію, що будете хитріщі від нас. Пімстите зневагу і направите зло, довершене нині несвідомо нами. Гранатні вибухи в чотирох місцях Київа, з того один в будинку думи, кажуть нам вірити, що і ви... зриваєте »союз«.

Нам кажуть вставати. Уставлені в чвірки ідемо пригноблені і з жаждою мести на... схід... на... звісну зі світової війни Дарницю. В брамах домів стоять Кияни. Малі і великі, старі і молоді. Не спиться їм, хоч вже пізна година. Пригноблені не менше чим і ми. Може навіть більше. Та свіжі в їх памяті слова сотника Бойка.

Місто покрили чорні хмари. Небо випустило кілька дрібних сліз.

Проходимо коло думи. Українські прапори зняті. На бальконі дрожить куца, трибарвна хоругов.

— Зі страху, чи зі встиду?

— Віщує, що внедовзі прийдесь їй поділити судьбу своєї попередниці. Полетить стрімголов під копита червоного Джінгісхана, щоби зробити місце новому прапорові.

— Ні, вона нас встидається! Свідома, що не їй повівати з оттого місця, бо не чесними заслугами, а завдяки підлому обманові своїх визнавців, заняла його.

Мимо проїзжають вози, а гуркіт коліс гомонить в наших ухах »слава! сла... а... ава!« словом, що сьогодня весь день лунало по вулицях столиці. Тягар ночі звалив його на брук. Надоптане возом, ще з просоння... глумиться нам.

Ось Дніпро. Він вслухується в пітьму ночі. Чує далеко причаєну грозу і шепче про неї Київу і Україні. Але Київ і Україна сплять. А ті, що суятяться сюди і туди — пяні легкою побідою — його не чують. А хочби і вчули, не зрозуміють. Дніпро-український, а вони... москвини.

— Ми розуміємо тебе, батьку Дніпре! Але у нас звязані руки. Греми голосніще, може Україна почує!

— Загремлю, та там низче на порогах. Там в багнах бовваніють якісь тіни...

Ми ідем все дальше і дальше. З кожним кроком віддаляємося від Київа і від тих, що з їх тіла нас насильно вирізано. Але рівночасно вертає притомність, а з нею постанова »Київ мусить бути наш!«

ДМ. ДОНЦОВ.

ДО МІСТ!

Паралітиком назвав наш нарід Франко, а є в тих словах не лиш поетичний висказ, але й ствердження величезної ваги факту нашої суспільної будови: ми паралітики, бо спаралїжовані є деякі члени нашого тіла; бо нема в нас орґану, що виконує одну з найважніших функцій національного життя, — нема в нас свойого міста.

Страшно пімстився той дефект на нас підчас останніх наших визвольних змагань, коли зайшла потреба наглої мобілізації національної стихії, а коли осередки цеї стихії — міста, були в руках чужинців.

Пригадаймо собі з історії, коли ще наші міста були наші, за Хмельницького або Мазепи, — як то нелегко було чужинцеві посуватися в наш край; як то доводилося брати одне місточко за другим, як то в Батурині або і в інших городах, ставляло населення чоло цілим арміям, затримуючи їх просунення в наші території; як то, немов сіткою тою, вкривали наші міста нашу землю, а передертися крізь неї не так то легко було.

І якжеж інакше було тепер, в останні роки! Правда, і тепер займали ми столиці наші, але опанували їх не автохтонні міські українські елєменти, лише дооколичні селяни, що в австрійськім чи російськім однострою припадково опинилися тоді в них чи біля них. А вже опанування Київа в 1918 в грудні і в 1919 — це був просто »марш на Київ« селян, що входили в ворожий і чужий їм осередок. Се було щось подібне до пізніших »маршу на Рим« фашистів або »маршу на Букарешт« зараністів. Лише що, знов таки, через ворожість нам нашого міста — тамті в своїх столицях утрималися, миж їх покинули. Тамті билися з ворожими партіями своєї нації, ми з чужинцями.

А хочби й в »мирні« часи! Коли міста наші приймали український вигляд? Тільки підчас мирної інвазії дооколичного сільського елєменту, як це буває напр. підчас сокільських або просвітянських зїздів. Міста як такі, лишалися чужинецькими острівцями серед нашого моря, але острівцями, що над тим морем панували.

І то власне цікаве, що перешкодою орґанізації національної стихії були чужі міста не лиш підчас народнього зриву, не лиш підчас наглої мобілізації. І підчас повільної, ступневої орґанізації народу — економічної, політичної чи культурної — місто відгравало першорядну ролю: коли своє — цю орґанізацію надзвичайно улекшувало, коли чуже — її утруднювало або зовсім гамувало. І то однаково: чи тоді, коли перепроваджується сю орґанізацію нації (як є тепер) в рамах держави чужої, чи коли мається власну державу (як було 1917 або підчас геть-

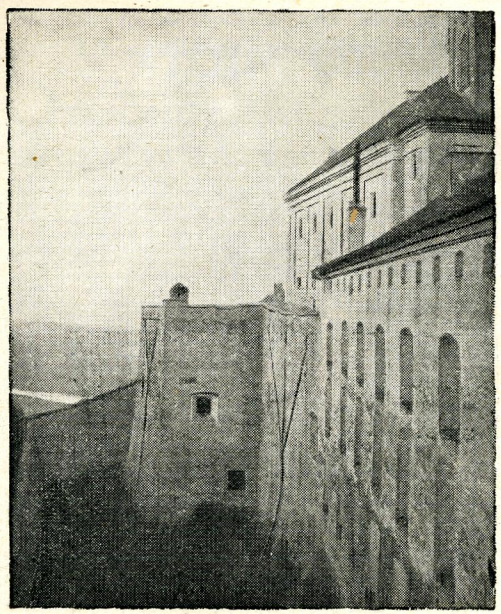

Замок кн. Коріятовича у Мукачеві на Закарпаттю.
(В оселі під замком »Вар Палянка«, де стояли 1914 р. Січ. Стрільці).

Делєгація Боєвої Управи У. С. С. з Відня у Січ. Стрільців у Мукачеві 1914 р.

(В цивільнім одязі з ліва до права: пос. Цегельський, пос. Сінґалевич, д-р Старосольський і Т. Мелень. В середині стоять: сот. Волошин і сот. Рожанківський. На коні ліворуч: пор. Стронський, праворуч сот. Іван Коссак.

Київський Січ. Стрілець з кінного полку Бориса.
(1917 р.)

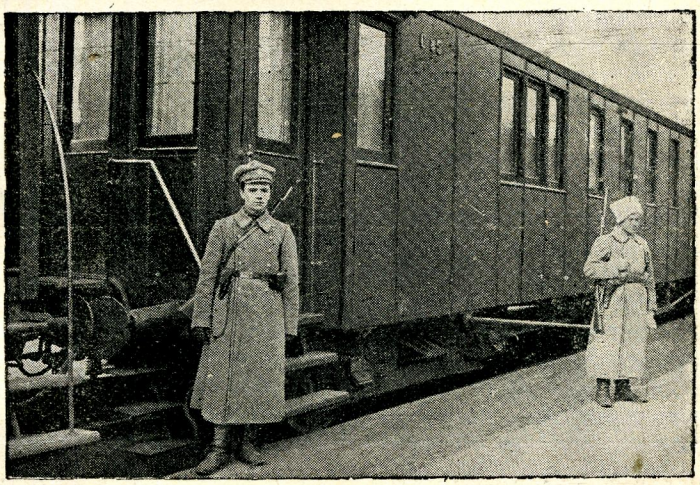

Київський Січ. Стрілець на варті.
(Під вагоном М. Грушівського, голови Центральної Ради, в часі відвороту з Київа на Житомир і Сарни. Конець січня 1918 р.).

манщини 1918 р.), коли не кажучи вже про жидів, всі оті »Протофіси« і »Суозіфи« в наших містах страшенно шкодили орґанізуванню української стихії в одне свідоме ціле.

Звідки ця сила міста?

Звідти, що всі великі культури завше були культурами міста. Світова історія творилася містами. Село завше було безвольним обєктом, яким кермувала міська культура, міська економіка, міська політика. Це лихо ще не таке страшне, коли місто і село однонаціональні; бо хоч і накидає тоді місто селові свою вищу культуру, але культуру не чужу національно селові; бо хоч підчиняє його свому проводові економічному і політичному, то всеж ділає в цім випадку місто (pars pro toto) як репрезентант інтересів цілої території, цілої нації, дбає (бо мусить дбати) про її інтереси. Бо навіть за панщини мусів пан трохи уважати на своїх кріпаків, з яких жив; бо навіть полководець не так плюндрує власну територію, як чужинецьку.

Цілком інакше, коли місто є чужонаціональне: тоді його зверхність стає зверхністю чужої метрополії; тоді панування над селом — стає пануванням над цілою чужою нацією, тоді культурна зверхність служить денаціоналізації, а політичний і економічний провід — вироджується в економічний і політичний кольоніяльний визиск.

Возьмім політику! Село може хоч яку революцію зробити, землю поділити, велику власність собі забрати, що то йому поможе, коли не його буде місто, яке видає закони і реґулює ціле політичне і економічне життя; коли чуже місто накладає податки на тую землю; присвоює (як в совітах) цілу працю рук селянських і цілий його урожай; коли своїми законами може забити галузь промислу, з якого живе село, або тою чи іншою системою залізниць чи тариф, привести село до зубожіння, або реґуляцією цін — до голоду чи еміґрації; коли чужому містові не залежить на тім, чи розвиватиметься чужинецьке село, чи виголодніє і вилюдніє, уступаючи місце кольоністам з метрополії...

В містах відбувалися перевороти політичні, на місце монархій приходили республіки, одну еліту зміняла друга, — але село жило своїм життям, ледви на се реаґуючи. Правда, і в державах однонаціональних дуже часто нова міська еліта не питалася села про те, як має ним правити. Але всеж таки старалася у власних інтересах — про добробут селянської більшости дбати, як напр. дбали про нього Якобінці, хоч не богато було серед них представників села. А коли не дбали — приходила на зміну старої — нова еліта, яка й задовольняла потреби більшости народу, в тім і села. Натомість не мусіла того робити пануюча еліта в країнах, де вона була передусім експонентом метрополії, як се було в Росії, де царське місто так само визискувало українське село, як і місто большевицьке.

В державах, де місто й село тої самої нації — кожний уряд є остаточно зданий на ласку більшости, отже і свого села (дарма, що є воно лиш предметом його правління). Але в державах, де місто й село належать до інших народів, — уряд, хочби й краєвий, спирається не на більшість в чужім краю, лише на метрополію, якої слухає; отже може зовсім нехтувати потребами чужонаціонального села.

В новітні часи орґанізації політичні мас виявляються в формі партій. Осередком партії, де сидить її штаб, — знову є місто. Тут друкуються партійні часописі, тут мають заняття партійні шефи — люде вільного звання (адвокати, лікарі, інжінєри, журналісти). Має нація своє місто, то має відразу й цілі кадри своєї політичної еліти, яка лучить політично маси (ідейно і орґанізаційно) — чи в партійнім життю, чи то при виборах, чи де там. Є натомість місто в чужих руках — політична орґанізація мас завмирає, або ще гірше, доконується чужим штабом під чужим прапором. Так орґанізувало колись наших селян чуже російське місто під своїм (не нашим) російським соціялістичним прапором. А коли в Галичині, ще й досі деякі села є під ідейним та орґанізаційним впливом москвофільства, то лише завдяки культурним та економічно-політичним москвофільським установам в містах, а передусім у Львові.

Візьмім економіку! Село виробляє продукти і сировину для міста, місто ті продукти сільської праці споживає і переробляє в своїх фабриках, на своїх машинах. А в цім царстві машини головною працею є праця орґанізатора і адміністратора — не виробника. Не ручна сила, лиш мозок орґанізатора тримає цілу ту машинерію вкупі. Він укладає плян праці, ціни рук, сирівця і пр. Він панує над сільським виробником. І знов таки, коли таке трапляється в однонаціональній державі, се прибирає форму звичайної конкуренції ріжних верств тої самої суспільности. Колиж місто і село ріжно-національні — справа міняється: тоді цілу націю спихає чужа буржуазія до ролі одної (нижчої) соціяльної кляси, тоді калічиться національний орґанізм, тоді на тім орґанізмі виростає експонент іншого народу, який всі богацтва зібрані з села обертає на потреби чужої суспільности: на чужі церкви, на чужу кольонізацію, на Палестину, чужі освітні товариства, чужі політичні партії, чуже панування, що має селянську націю за предмет кольоніяльної експльоатації. Величезні богатства, які громадять в своїх руках Форди та інші міські долярові потентати в Америці, обертаються на університети, лічниці, дослідні інститути та наукові експедиції призначені для добра американського таки народа. Але богатства, які громадять з нашого села грошові барони наших міст, — ідуть: на »Ерек-Ізраель«, »Arpo-Джоінт«, на жидівську кольонізацію на Україні, на »Школу людову«, або на червону армію, підпору метрополії на Україні.

Те саме, що я сказав про місто, як осередок торговельно-промислового капіталу, дасться в ще більшім ступіни сказати про місто, як осередок капіталу фінансового, який є опорою сучасного партійництва і газетярства, промислу і банковости, який згребає і використовує в своїх (чужих національно) цілях всі заощадження села.

Так само, як місто є осередком орґанізаційної централі політичного і господарського життя, є воно осідком орґанізаційної централі цілого духового життя народу даної території. В місті повстають нові наукові теорії, нові релігії, нові політичні ідеї, нові течії мистецькі. Місто є законодавцем моди в убранню, в літературі, в політиці. Місто виробляє громадську думку за допомогою своєї преси. Ся преса приписує селові і провінції, що вони мають хотіти, думати і як мають поступати. Місто орґанізує політичну думку країни, з якої родиться політичний чин. В місті розкидані тисячки шкіл, університети, куди іде молодь з села, де їй в голову вбивається певна ідеольоґія: своя, коли місто своє, чужа — коли воно чуже. Своїми лапками-рейками лучить місто найдальші закутки провінції з собою, а розриває звязки між найблищими собі місточками, не даючи їм зговоритися і злучитися. Хто має місто, тому легко злучити довкола себе і своєї ідеї цілу країну. Натомість країні — позбавленій такого міського осередку (або в якій він чужий) — незвичайно тяжко виробити одну думку і волю, зорґанізуватися ідейно під одним прапором. Людність такої провінції стає моральним номадом, що вандрує з одної думки до другої в залежности, до якого міського центра його привяжуть...

Навіть в чисто автономічних (не самостійницьких) рухах деяких провінцій (нпр. »регіоналізм« Франції, якого не треба плутати з нашим антинаціональним регіоналізмом) ці рухи розвиваються тільки там, де вони зосередковуються довкола якогось м і с т а: регіональні протилежности майже все є протилежностями міст. В провінціях натомість зі слабим муніципальним життям, де місто за слабе, щоби бути осередком життя провінції, або є сій провінції чуже, — там автономізм носить характер руху чисто академічного, ретроспективного, як напр. наш провансальський автономізм перед першою революцією на Вел. Україні, який лучив своїх сторонників не так в активних стремліннях сучасности, як в споминах і в сумі за минулим... З тої самої причини через те, що його духовим осередком є Львів — зміг зробити великі поступи український національний рух в Галичині. З тоїж причини — з браку своєї міської столиці, не міг мимо помочі Росії — сконденсуватися український рух Холмщини в активний сепаратистичний рух. І знову, стремління розбити українську націю на племена — бойків, лемків, поліщуків і пр., складові частини ч у ж о г о народу, могло зродитися тільки там, де за слабе було українське місто, щоби пресою, школою, політикою — безсумнівно

звязати собою в одне ціле оті »племена« під українським прапором; коли шукати за прикладом деінде, то не від речі буде завважити, що своєрідний московський регіоналізм (як фронда Петербургові) міг повстати лише тому, що мав готовий міський осередок в старій столиці Москві. Без цього осередку немислимі ні протипетрівська опозиція, ні рух славянофілів, ні нарешті той поворот до Азії, що як вершок цього московського регіоналізму — доконався за большевиків... Большевики знали, що робили, переносячи столицю Союзу до Москви. Свідомі були своїх цілий й тоді, коли перенесли столицю України до Харкова. Деґрадуючи старий Київ, тисячю ниток і споминів звязаний з цілим краєм, вони обезголовлювали український сепаратизм, позбавляли його орґанізуючого осередка, яким може бути лише своє місто, і яким не є Харків.

Гамуюча роля чужого міста дається в знаки завше: чи коли нарід під чужою державою, чи коли навіть має свою, як це відчули ми 1917 і 1918, а відчувають поляки тепер; де їх міське (жидівське в більшости) населення спиняє сформовання одної державницької ідеольоґії, перекреслюючи не одну внутрішно чи зовнішно-політичну орієнтацію, утруднюючи процес самоорґанізації (державної вже) нації в дійсно однолитий духово орґанізм. Навпаки, приклад тої самої Холмщини, якої польонізація пішла широким тором саме по поділі Польщі, свідчить про велику національно орґанізуючу ролю міста навіть там, де цій ролі протиділає (чужа) держава.

Нарешті, як вже згадано, сильно дається взнаки ця роля міста підчас напрасної орґанізації національного елєменту; в хвилю, коли йому доводиться битися за перевагу з іншим. Так було, як я вже згадав, з нами в рр. 1917—20, так було, коли стримали російський похід на захід не українське селянське море, лише польські міські острівці в Галичині. Брак тих острівців на Правобережу стримав знову польський похід на схід. А коли напр. російське питання, мимо ліквідації російської державности на Волині — всеж там ще істнує, то лише тому, що вспіли росіяни передтим міцно отаборитися у тих міських острівцях, в яких тепер фрондують і супроти українського селянського моря і супроти польської держави.

Думати, що саме факт виборення власної держави покінчить з сим лихом (з чужонаціональними містами) — не можна. Певно, держава має в руках величезні націоналізаторські засоби, але самих їх замало. Бо тут грають ролю особливі закони асіміляції, а саме: вищі кляси асімілюються лише серед соціяльно рівної собі більшости; тільки там, де вони знаходять в середині чужої нації соціяльно їм подібну пануючу верству. Так напр. польські міста аж до 14. віку були німецькі національно, поки польський шляхтич і хлоп жили натуральною господаркою. Лиш коли утворилось польське міщанство — засімілювалися німці з соціяльно рівною собі польською

більшістю в містах. Це є причина м. і. засімілювання жидівської буржуазії в країнах типової міської культури заходу, і жидівського сепаратизму — на сході, де все бракувало третього стану і де жиди були в більшости в своїм стані... Отже сама держава ще не приверне містові національного характеру. Треба, щоб та народня сила, яка виборе собі державу, ділала в усіх напрямках, підбивала собі не лиш правлячий апарат, але і торговлю, промисл, фінанси, вільні професії — місто! Треба досі нам незнаної сили розросту...

Місто грає величезну ролю в процесі творення нації, в процесі орґанізації менше або більше аморфної народної маси в свідому націю. Воно орґанізує сю масу економічно, політично і духово в одну цілість, одушевлену спільною волею і спільними ідеалами. Воно, своє місто, не позволяє загніздитися в живім тілі народу чужородним занозам, які нищать всякі спроби зорґанізования народа-селюхів в повночленний нарід з усіма орґанами і функціями.

Чи то в довші періоди орґанізування нації під чужою державою, чи то в своїй власній, чи то в коротші моменти змагання за власну державність, скрізь і завше рішаючу ролю відіграє місто. Без нього перериваються лучники, що єднають ріжні комірки народу в єдність, затримується нормальний обіг крови і думок, дозрілі до формулования гасла — никнуть і завмирають, заступлені накиненими чужинцями; заощаджені богацтва розпорошуються або громадяться чужими, марно пропадають найгероічніші змагання політичної орґанізації. Нарід — під оглядом економічним і політичним, стає народом-парієм, під оглядом духовим — народом-номадом без сталих ідейних привязань, стремлінь і уподобань, вічно хитливою зграєю плєбеїв. З субєкта стає обєктом історії, коли всі зусилля народу економічного, політичного і духового піднесення — гинуть дармо з браку орґанізуючого осередка, яким може бути тільки місто. Такий незорґанізований своїм містом нарід стає: в »мирні часи« народом »хлопів«, а в момент бунту — народом »бандитів«.

Нарід без свого міста — стає народом провінціялом, без зрозуміння великих проблєм світового життя, ні його движучих сил, ні своєї в нім ролі, легковірний, довіряючий ворогові, готовий за блага сьогоднішнього дня, за миску сочевиці — продати право свого первородства, глупохитрий, туподумний, з вузьким овидом своєї рідної дзвініці, нездібний на тревалі жертви, ні на упертість до кінця.

В місті лише, в бурливім потоці його життя, куються нові ідеї і програми. В місті лише, працює думка зі скорістю його машин, з відвагою його політичних і економічних володарів, в місті лише, гартується дух у вічнім бажанню підкорити собі провінцію і цілий світ. В місті лише, можливість економічної і культурної лучности народу в націю — може стати фактом життя.

Тому, коли наука історії хоч чогось здібна навчити нас, — покладім собі за завдання і за клич: »До міст!«.

Аби перестав бути спараліжованим національний орґанізм!

Аби не були ми роспорошеними номадами, якими поганяють інші!

Аби не віддавали ми доробку наших рук до чужої роспорядимости!

Аби не позволяли чужому містові диктувати собі, що ми маємо хотіти і робити, та як думати!

Аби не були знаряддям для метрополії, аби самі для себе творили власний центр!

Аби ніщо не стало нам на перешкоді, коли прийде час повної орґанізації нашого національного життя, час коли ми з селюхів перетворимося в націю.

До міст! — ось є той клич, який ми повинні додати до всіх дотеперішних наших кличів, який повинен розлягатися по всій — як довга й широка — Україні.

І не як гарна мрія, лише як практичне завдання дня.

А. КРЕЗУБ.

НАПАД БОЛЬШЕВИКІВ НА КРЕМЯНЕЦЬ В ТРАВНІ 1919 Р.

(СПОГАД)

В квітні 1919 р. Штаб Дієвої Армії рішився вкінці на давно потрібну реорґанізацію Армії УНР. Повінь дотеперішних: самостійних, окремих, особих, окремого призначення — корпусів, дивізій і полків постановлено звести в одинайцять менш більш повних і реґулярних піхотних дивізій. Кожна дивізія після того мала складатися з трьох піхотних і одного гарматнього полку та сотні кінноти. Також і корпуси, як тактичн одиниці, постановлено скасувати, а дивізії звести у ґрупи*).

Намір Штабу Дієвої Армії був гарний і доцільний, але зреалізувати його цілковито до самого кінця істнування Армії УНР. не вдалося. Що правда армію поділено на одинайцять дивізій, скасовано корпуси, заведено ґрупи, але без ліку штабів ріжних отаманів, що вічно формували і деморалізували запілля, викликаючи невдоволення і на фронті, цілковито зліквідувати таки не вдалося. Причини на це склалися ріжні, а не послідньою з них був і от. Петлюра.

З одної сторони Штаб Д. А. заходився з дотеперішньої

---

*) Точніше про це: »Капустянський: Похід укр. армій на Київ-Одесу в 1919 р.« Частина I. і II.

ріжноманітности і хаосу створити щось означене, ціпке і правильне, а з другої С. Петлюра видавав міліони на формування ріжним авантурникам, що вносило в воєнні справи велику плутанину і всі починання Ш. Д. А. обертало в нівеч.

Зрештою ці »формування« стали свойого часу »притчою во язиціх«, зробили себе »славними« на цілу Україну, тому спинятися на них довше не буду. Слід однак зазначити, що реорґанізація Армії УНР. і уздоровлення відносин в ній не вдавалися таки завдяки от. Петлюрі.

В звязку з наміченим пляном реорґанізації переіменовано також Корпус Січових Стрільців (передтим »Осадний Корпус СС.«) на Ґрупу СС. Переіменовано, а зглядно перенумеровано також обидві його дивізії, а саме першу на 10-ту, а другу на 12-ту. До Ґрупи СС. побіч цього прилучено також 9-ту залізничну дивізію, якою командував от. Бень.

На початку травня 1919 р. росташування Корпусу СС. (назва ґрупа принялася доволі пізно) було таке. На фронті стояли полки: 3-ий, 4-ий, і 2-ий. Третий полк занимав відтинок фронту по обох боках залізниці Шепетівка—Здолбунів, приблизно від ст. Стадники до ст. Хорова включно*). Четвертий полк стояв проти місточка Острїг, а другий на південь від нього в районі Межиріча. Девята дивізія от. Беня занимала околицю Кунева.

Крайне праве крило фронту, який приділено Ґрупі СС., становив «Кіш Скорострілів СС.« під командою В. Соловчука**), що стояв в Ямполі (приблизно 35 км. на південь від Кунева). В ямпільському районі кромі цього мали бути ще якісь відділи місцевого »Вільного Козацтва«, зорґанізованого заходами, як мені доводилось чути, І. Чмоли, тодішнього коменданта Коша СС. в Кремянці. Дальше на південь аж до границь Галичини »фронт« стояв відкритим.

В запасі поза фронтом, стояли: 1-ий полк, росташований в с. Коростові, кінний дивізіон під командою Ф. Бориса, розміщений в с. Івачкові. 5-ий полк приділено до Ґрупи СС. з котроїсь з наддніпрянських дивізій, де він носив назву »полк ім. Богуна«***). Де стояв 6-ий полк СС., мені невідомо.

Команда Ґрупи СС. в цьому часі знаходилася в м.Здолбунові, а Кіш в Кремянці. Зараз біля Кремянця в с. Білій Криниці (в касарнях) стояла школа старшин і школа підстаршин, та, оскільки не помиляюсь, панцирний дивізіон сот. Турка.

В половині травня (десь біля 16. або 17.) большевики напали на м. Ямпіль і неприготований на їхній напад Скорострільний Кіш розбили цілковито. Тим способом крайне звено фронту СС., що звязувало його принайменше до певної міри

---

*) В його складі був один курінь УГА. під командою сот. Осипа Скалія.

**) Помер в 1926 р. в Парижі.

***) Властивий 5-ий полк СС. (ком. А. Домарадський) після бою під Бердичевом в квітні 1919 р. розформовано за кару.

з протибольшевицьким фронтом УГА., було зліквідоване. Між галицькою границею, а м. Куневом, отже на просторі 55 до 60 км., повстала прогалина з відкритими для большевиків шляхами на Кремянець і Радивилів.

Розгром Коша Скорострілів СС. — бо цілковите його розбиття не можна інакше назвати — був несподіваний тим більше, що Скорострільний Кіш роспоряжав, як на тодішні відносини, доволі значними силами. Попри чотири чи пять десяток самих скорострілів в його склад (часово) входила також піхота і кінnота так, що в найгіршому випадку Кіш був в спромозі обороняючись без власних втрат відступити в Кремянець або Шумськ. Коли втягнути в рахубу і місцеве Вільне Козацтво, що числило також біля чи понад сотню крісів, то стає очевидним, що цілковите майже знищення Коша Скорострілів треба приписати не так чисельній перевазі противника, як його рішучости і наглости в переведенню нападу на Ямпіль.

Все те однак не виправдує команданта Коша від закиду байдужности у відношенню до завіреного йому відділу і цілого так важного відтинку фронту. В додатку розбитки Коша подалися по розгромі в більшости не на Кремянець, в своє властиве запілля, а чомусь то помандрували до Галичини і опинилися в Збаражі.

Відступ Коша Скорострілів до Галичини, а не в Кремянець, або Шумськ, дав небаром наслідки. Большевики знаючи мабуть, що зі сторони Галичини не загрожує їм нічо, а від сторони Кунева, де стояла 9-та дивізія, також не має для них великої небезпеки (9-та дивізія була звязана боями в своїому районі), повзяли смілий плян нападу на глибоке запілля противника і метою його поставили собі Кремянець.

Не можна сказати, щоб положення большевиків в тім часі на південно-західному (для них) фронті було блискуче. В квітні виступив проти них отаман Григоріїв, а дещо пізніще і Махно відступив з фронту і відслонив його денікінцям, які небаром підійшли до Кременьчуга і Харкова. Подібнож на польському фронті проти большевиків скупчувалися поважні сили і тамтуди мусіли вони висилати підкріплення за підкріпленнями, щоб не допустити до його прориву.

Та зі всіх тодішних фронтів, по думці самих большевиків, фронт Армії УНР., хоч матеріяльно найслабший, але політично був найнебезпечніший і на його вони звернули особлившу увагу. Скінчити з »петлюрівським« фронтом, зліквідувати його — це була мета, яку осягнути червоне командування постановило собі за всяку ціну. Зрештою в місяцях квітні-травні 1919 р. ці наміри большевиків мали найбільше виглядів на зреалізування.

В згаданому часі армія була незвичайно слаба. Запоріжський Корпус і Запоріжська Січ, прибували щойно з Румунії (ограблені Румунами майже »до нитки«) в околиці Радиви-

лова-Бродів. Перетомлені, здесятковані хоробами і переходами, не могли ці частини наразі мати ніякого впливу на події на фронті. Інші наддніпрянські війська, відтиснені большевиками за Збруч до Галичини (відділи Шандрука і Шаповала), були ізза своєї малої чисельности також не дуже грізним противником. Вкінці Холмська і Північна дивізії, були також надто слабими, щоб противник мусів з ними числитися серіозно. І так дійсно найповажнішою силою, на якій держався протибольшевицький фронт Армії УНР., був Корпус СС. разом з 9-ою дивізією. Туди і направили большевики свої найсильніщі удари.

Колиби большевикам було вдалося розбити Ґрупу СС., то з Північною дивізією вони булиби упоралися також скоро. Частини Армії УНР. в цьому випадку булиб мусіли відступити до Галичини, а Волинь булаби стала тереном змагань польської і большевицької армій. До цього здається стреміло большевицьке командування і на фронті Ґрупи СС. весь час велися завзяті бої.

Та плян большевиків, зліквідувати Армію УНР. чи відтиснути її принайменше в північну Галичину, не вдався, бо небаром на фронті появився Запоріжський Корпус, Запоріжська Січ і деякі частини Галицької Армії.

Перший полк СС. по стягненню в першій половині травня з фронту на відпочинок, пробув кілька днів в Коростові, а опісля пересунено його до Гремяча і Грозова*). Звідтіля мав він виступити на фронт під Острі̀г для скріплення чи зміни 4-ого полку СС. Але дня 18 травня Штаб Корпусу змінив свій намір і 1-ий полк тогож дня вечером одержав наказ вийти з місця свойого дотеперішнього відпочинку і заняти відтинок фронту на просторі сс. Вілія - Мала Боровиця (на південний схід від місточка Кунева), себто після розгрому большевиками Коша Скоростріл̀ів СС. в Ямполі, станути правим крилом фронту Ґрупи СС.

Ранком 19 травня полк опустив Гремяче і Грозів. Стрільці раділи цій зміні і переходили на нові стоянки з надією стрінути більше гостеприємства, чим у селян згаданих сіл. По всьому було помітно, що Гремяче і Грозів стояли під сильним впливом большевицької аґітації, і до нас відносилися ворожо. Між селянами та стрільцями дуже часто, навіть ізза дрібниць, доходило до гострих непорозумінь. Навіть соломи на спання не дозволяли селяни брати стрільцям без солідної заплати, а про те, щоб хтонебудь стрільця нагодував, не було й бесіди. Зрештою в своїй ворожости до Армії УНР. села Гремяче і Грозів не стояли відокремлено, так само відносились до »петлюрівців і галичан« також інші волинські села.

Волинці не могли зрозуміти цього, що галичани такіж українці як і вони, все гляділи на нас, як на непроханих

*) Команда полку, 2-ий і 3-ий курінь стояли в Гремячому, а 1-ий курінь в Грозові.

чужинців. Та не тільки до галичан відносилися волинці неприязно, вони й до наддніпрянців ставилися неприхильно, а власне говорячи до цих останніх ще більше, чим до нас. Вони були переконані, що наддніпрянці поступили в »петлюрівські« частини тільки з метою »побайдикувати«.

Що саме найбільше спричинило неприхильне відношення до нас волинських сіл, мені не відомо. Певно одначе, що до цього в великій мірі причинилася агітація большевиків і мала національна свідомість тамошнього населення. Зрештою факт, що богато волинців служило в Червоній Армії, був також не без значіння і волинські селяни про большевиків говорили як про »своїх«, а про нас як »чужих«.

Згаданого дня (19. V.) біля полудня 1-ий полк прийшов в м. Кунів, де остановився на двогодинний відпочинок. При цій нагоді я зайшов до Штабу 9-ої дивізії, щоб повідомити його про свій перехід на позиції, а також Штабові Корпусу СС. донести телеграфічно, що полк вже в дорозі і прохати його дальших інструкцій.

В Штабі 9-ої дивізії познакомився я з от. Беньом і його штабовцями. Вони радо уділили мені ріжних інформацій про положення в районі їхньої дивізії, а зокрема от. Бень висловив побажання, щоб 1-ий полк стало стояв з його штабом в контакті.

В тих днях відтинок фронту 9-ої дивізії був доволі спокійний. Перестрілки траплялися вправді дуже часто, але вони велися звичайно на приличну віддаль і ні одній ні другій стороні надто великих втрат не спричиняли. Перед місцевим населенням тільки радив мені один зі штабовців матися на обережности. »Тутешні села — говорив він — дуже непевні і можуть вам »вшкварити яку штуку«. Ця осторога була злишня, бо і я сам знав добре настрій волинських селян, але вона переконала мене, що на фронті потрібно бути двічі обережним.

Одержавши дозвіл від от. Беня злучився я прямим дротом зі Штабом Корпусу СС. в Здолбунові і його начальникові зголосив перехід полку на фронт. Начальник приняв моє зголошення до відома і сповістив мене, що полковник Рогульський, командант полку (якого я заступав тимчасово), вже здоров і за два або три дні знову обійме команду. Спеціяльних доручень на разі 1-ий полк не одержав ніяких.

З цим і вийшов я зі Штабу 9-ої дивізії. На бажання от. Беня мав я одначе приїхати в Кунів на другий день, щоб обговорити деякі справи, що торкались співпраці полку з 9-ою дивізією на фронті.

Біля 6-ої години по полудні полк наблизився до с. Вілії. З далека почулося кілька крісових вистрілів і на дооколичних горбках показалися якісь постаті. Полк здержався. Вперед вислано стежі для вияснення, чи Вілія свобідна, чи може занята большевиками. Стежі небаром вернули і донесли, що

в селі нема »нікого«, а стріляли мабуть сільські парібки для забави, що в тих часах на Україні всюди водилося. Після цього полк розмістився в сс. Вілії і Зіньках. Команда розташувалася в цьому останньому.

Не знаючи покищо, чи поблизько є які большевицькі частини, чи їх немає зовсім — від місцевих селян не можна було нічого довідатися — наказано було держати строге поготівля і забезпечити полк зі всіх сторін сильними полевими сторожами. Ніч пройшла зовсім спокійно.

На другий день команда полку видала наказ, щоб сс. Вілія і Зіньки видали заховану зброю, а також, щоб всі обовязані до військової служби зголосилися до сільських управ, звідкіля малося їх відставити до Кунева. Наказ одначе про видачу зброї не дав ніяких результатів. Селяни заявили, що вони ніякої зброї не мають, бо цю, яка була, забрали вже большевики.

Обовязані до військової служби зявилися вправді до своїх сільських управ, але не з думкою підчинитися наказові команди полку, відійти до Кунева і поступити в ряди Армії УНР., а з наміром »вияснити« ріжні питання, що з властивим ділом не мали нічо спільного. В Зіньках прим. мобілізовані питали присутних в сільській управі старшин, що таке Директорія і хто в ній »сидить«. Деякі з них хотіли знати, за що бореться »петлюрівська« армія і чому вона воює проти большевиків, коли большевики є за бідним народом. Ще інші були цікаві довідатися, яка є »политическа програма« нашого полку і все інше в тому роді.

Не відповідати на ці запити взагалі, було неможливим вже з цеї причини, що тоді селяни булиб мали доволі поля для всяких здогадів і фальшивих заключень про нашу контрреволюційність. Але відповідати на всі запити було незручно — це значило відкрити мітинґ на цілий день, на який в нас не було часу (ми на фронті). Щоб якось вийти з цеї історії, один зі старшин зясував зібраним селянам коротко програму української національної революції і вияснив, за що бореться Армія УНР., заявивши при цьому, що ми як військо в ніякі дискусії не будемо вдаватися і по його промові збори треба вважати за розвязані. Селяни після цього розійшлися, а сільська управа одержала доручення до двох днів виготовити копії списів обовязаних до військової служби і передати їх команді полку. При цьому заповіджено, що на основі цих списів всіх мобілізованих (так загально називали обовязаних до військової служби), оскільки вони самі не зголосяться в полковій управі, будемо в Кунів відправляти силою.

Для зрозуміння повищого епізоду слід згадати, що на основі наказів Штабу Дієвої Армії*), кожда військова частина

---

*) Наказів про мобілізацію в першій половині 1919 р. появилося дуже богато. Їх видавав не тільки Штаб Д. А., але також от. Петлюра, Військове Міністерство а також ґубернські комісаріяти.

в цьому районі, де вона була росташована, мала не тільки право, але й обовязок притягати місцеве населення до військової служби. Мобілізованих могли частини, або задержати в себе або передавати їх своїм сусідам, потребуючим доповнення. Звичайно, що така мобілізація не могла бути пляновою, не могла принести ніякої користи і причинитися до скріплення армії, а навпаки витворювала хаос і ще більше деморалізувала населення.

Цього рода мобілізації кінчалися звичайно тим, що мобілізовані, коли їх вдалося влити в частину, держалися її так довго, як довго вона стояла в селі, колиж вона перейшла куди інде, вони дезертирували і забирали з собою все, шо попало під руки до кріса і набоїв включно. Виловлювати дезертирів в умовинах фронтового життя було річю виключеною і вони спокійно вертали зі »здобичею« до своїх сіл.

По полудні згаданого дня поїхав я, як обіцяв от. Беньові, в м. Кунів. Тільки зявився я в штаб, як один зі старшин повідомив мене, що зі мною і то негайно хоче балакати начальник Оперативного Відділу Штабу Корпусу СС. Я зайшов до кімнати, де містився телеґраф. Телеґрафіст начав викликати Здолбунів. За хвилину получення з Оперативним Відділом було встановлене.

— »Хто при апараті?« — був запит зі Здолбунова. Я сказав своє назвисько. »Тут військовий старшина Андрух« — була відповідь.

Щоб переконатися, чи це дійсно я при телеґрафічному апараті, Андрух задав мені кілька питань, на які міг відповісти цей, хто знав відносини в Корпусі СС. Після цього слідувала телеґрама, якої зміст відчитував мені телеґрафіст. Вона звучала приблизно так: Сьогодня то є 20. травня напали ранком большевики на Кремянець. Залога Кремянця частинно вибита, частинно розбіглась. Сили большевиків: приблизно три тисячі люда, з чого більшість становить кінnота. Вони мають також артилєрію. Для ліквідації цього большевицького загону вийде 1-ий полк негайно в напрямі Кремянця так, щоб бути під Кремянцем завтра, то є 21 травня біля другої години по полудні. Перший полк атакує большевиків зі сходу, а від півночі школа старшин СС. (чи була в телеґрамі згадка і за школу підстаршин, не пригадую собі — АК.), що стоїть в Білій Криниці. Для підмоги цеї операції школа одержує панцирні авта під командою сот. Турка. Бойову співпрацю 1-го полку зі школою і панцирними автами усталить по прибуттю під Кремянець штаб першого полку. В роспорядження 1-го полку побіч цього вислано вже із (слідувала назва місцевости, яку забув — А. К.) батерію полевих гармат, яка незадовго, мабуть ще перед вечером сьогодня явиться до полку«.

Андрух запитав мене після цього, чи я зрозумів зміст телеґрами. Я притакнув і на цьому наша »розмова« скінчилась.

Повертаючи до штабу полку заалярмував я стоячий у Вілії курінь. Він одержав наказ прибувати сейчас до Зіньків. За півтора години полк був готовий до походу.

Я думав було відійти з ним негайно в напрямі Шумська, але треба було підождати на артилерію. Ждати прийшлося на неї довго. Вже зовсім смеркло, коли обіцяна Андрухом батерія прибула в Зіньки. Та тут виявилось, що вона дальше йти не може. Командант батерії саме зголосив, що коні від гармат не підковані, а також що для них в його немає ніякого корму, вже так, що батерія не може слідувати за полком, а як що вирушить, то він (командант) не ручить за її боєспосібність. Коні без підків мовляв підібються і по дорозі пристануть, зрештою і брак корму змусить батерію остатись по заді полку.

Нічого було робити. Артилерію прийшлося залишити в Зіньках. Тут вона мала відпочати, роздобути корм для коней і підкувати їх. Коли все це буде поладнане, вона мала наказ доганяти нас і біля Рахманова долучити до полку. Оставивши для охорони гармат одну чету з двома ручними скорострілами рушив полк в дорогу.

По повороті з Кунева думав я цілий полк посадити на підводи і вже перед полуднем на другий день (21. V.) зявитись під Кремянцем. Але з цього наміру не вийшло нічого путнього. Дядьки в Вілії і Зіньках замітивши, що полк так нагло збирається кудито, доміркувалися (вони мали вже досвід), що і їх може бути потрібно і позабезпечувалися на цей випадок кожний по свойому. Один прим. вивів коняку на пашу, другий сховав колесо від воза, третий замість доброго колеса вставив поломане, а ще інший вспів за той час віз розібрати зовсім. Коли вислано стрільців набирати підводи, то вже все було у дядьків так приспособлено, що стрільцям прийшлося вертати з нічим. Ледви кілька возів вдалося знайти тільки для доповнення полкового обозу і перевозу хорих.

Зі Зіньків вирушив полк в бойовому порядку. Через ніч його відділи мали держатися близько себе. Тому, що ми мали йти якийсь час паралєльно до лінії, яку назначено нам як лінію фронту, зустріч з противником денебудь по дорозі була невиключена. Також з огляду на тамошне населення, ми мусіли забезпечитися на всі сторони. Боєвий порядок походу вправді гамував його скорість, але за те на випадок зустрічі з противником полк був готовий в кожній хвилі змірятися з ним.

Вже свитало, як ми осягнули м. Шумськ, роскинене осторонь від гостинця, в гарній долині над озером, що його в цьому місці творить ріка Вілія. Не доходячи до Рахманова, полк здержався на довший відпочинок.

Дальший похід відбувався вже свобідніще. Куріні взяли між собою більші відступи, як передтим, кіннота виїхала наперед, а обоз остався позаду полку.

В с. Рахманові пробував я розвідатися дещо про большевиків, що пішли на Кремянець. З розмов зі селянами, які самі цього загону не бачили, але чули про нього в сусідних селах, виходило, що ми будемо мати до діла з доволі сильним противником. Інформації одержані від Андруха, що большевицький загін складений в більшости з кінноти, потверджували і селяни. Вони оповідали також, що вся большевицька піхота їхала на підводах. Тепер було нам зрозуміло, яким робом большевики могли так нагло появитися в Кремянці. Пізніще довідався я, що большевицький загін не тільки зявився під Кремянцем зовсім ненадійно, але навіть в середину міста влетів так нагло, що все потратило голови і тікало панічно, хто куди попав.

Мимо довгого відпочинку біля Рахманова нашої артилєрії ми таки не діждалися, і щоб дати їй змогу наздігнати нас, полк двигався від тепер зовсім поволи вперід. В с. Жолібки ми знову остановились на дві години, але і тут батерія нас не надігнала так, що полкові прийшлося і дальше іти без неї. Через ожидання артилєрії ми втратили доволі цінного часу і тепер було ясним, що наступ на Кремянець прийдеться відкласти до слідуючого дня.

Чому не міг 1-ий полк ще того самого дня атакувати большевиків? Причин для цього було доволі.

Перш за все полк — стративши стільки часу ізза артилєрії — міг підійти під Кремянець щойно вечером і не маючи змоги зорієнтуватися в поземеллю, мусівби був начинати бій »на осліп«. Треба приняти за певне, що большевики були на стільки осторожні, що забезпечилися від ненадійного нападу і підхід полку булиб замітили своєчасно. В цьому випадку нам прийшлосяби було мати до діла з противником приготованим до бою — значиться бій бувби вівся в умовинах сприятливих для большевиків, несприятливих для нас. А по друге, колиб ми мусіли ще того самого вечера, зглядно ночі атакувати большевиків — пригадую упереджених і приготованих — то випадала можливість боєвої співпраці полку з Вишколом СС. і панцирним дивізіоном, з якими за так короткий час годі булоб порозумітися. В такому отже случаю 1-ий полк бувби мав до діла сам з цілим большевицьким загоном, сильнішим від себе під кожним оглядом.

А що найважніще полк зробив в тому дні біля 35 км. (Зіньки—Шумськ—Рахманів—Башківці) і стрільці були перетомлені. Зачинати бій в таких умовинах значило ризикувати, з цим одначе, що шансів на програну було більше, чим на виграну.

Супроти цього наказ Штабу Корпусу СС. — підійти біля 2-ої години по полудні під Кремянець і негайно вдарити на большевиків — виконати було річю неможливою і наступ на Кремянець прийшлося команді полку пересунути на 22-го травня з ранку. Длятого, щоб артилєрію мати біля себе на всякий випадок, вислав я напроти неї кінну стежу з наказом,

що є сили здоганяти полк. Але й це не помогло нічо. Батерія не явилась ні в ночі ні на другий день рано. Щойно по полудні вїхала вона »парадним маршем« у відбитий Кремянець.

Біля 4-ої години по полудні полк прийшов до с. Башковець і там розмістився на ніч. В напрямі Кремянця вислано полеві застави, подібнож забезпечено полк з півдня. Забезпечення зі сходу і півночі, звідкіля великої небезпеки не було, було слабше.

В цьому дні 1-ий полк пройшов 35 кільометрів. Коли числити 18 маршових годин, то є від 10-ої години ночі, дня 20 травня, до 4-ої години по полудні дня 21 травня, то виходить, що він робив несповна 2 км. на годину. В даному положенню, річ очевидна, це було мало, але ожидання батерії більше зробити не дозволило.

По приході в Башківці вислано негайно кінну стежу на звязок до Вишколу СС. в Білу Криницю. Команді Вишколу доручено для обговорення наступу на Кремянець прислати до команди полку одного, або двох старшин.

В ночі кінна стежа вернула в Башківці назад. З нею прибуло й двох старшин з Білої Криниці і з ними обговорено, що потрібно. Від них довідалися ми дещо блище про »останні години« Кремянця. По розказам старшин, начальство залоги Кремянця не мало про похід большевиків на цей город до послідньої хвилини найменшого поняття. Щойно, коли большевицька кіннота впала в середину Кремянця і підняла стрілянину, начальство могло »сконстатувати факт«.

Паніка, що повстала з хвилиною входу большевиків у город, мала бути страшна. Боронитися не пробував майже ніхто і большевики в однім моменті стали панами ситуації. Начальник залоги мав пробувати ще в послідній хвилині зорґанізувати принайменше малу опірну ґрупу, але цього зробити йому не пощастилося. Відділи панічно опускали город і кожний старався як найскорше опинитися на його окраїнах та схоронитися в поблизьких лісах.

І тут подібно, як при розгромі Коша Скорострілів СС. в Ямполі — частини залоги Кремянця роспорошились на всі сторони. Одні зі стрільців подалися на Дубно, більшість однак почвалала до галицької границі і тільки зовсім незначна ґрупа їх спинилась в Білій Криниці і прилучилась до школи підстаршин.

З цього оповідання годі було вирозуміти, чому по катастрофі, що мала місце заледви 3 чи 4 дні тому назад з Кошем Скорострілів, начальство залоги м. Кремянця почувало себе так певно і города навіть зі сходу не забезпечило сторожами. Ще менше зрозумілим було, яким чином так великий большевицький загін міг неспостереженим, серед білого дня, дібратися в сам Кремянець.

По півночі старшини з Вишколу відїхали назад в Білу

Криницю. Звідтіля над ранком прийшла стежа на звязок і зголосила, що там (в Білій Криниці) »все спокійно«.

На другий день то є 22 травня біля шестої години ранку, 1-ий полк опустив Башківці і вийшовши на гостинець на захід від с. Тилявки рушив в напрямі Кремянця. Ранок був погідний, заповідався гарний день.

По якомусь часі наблизився полк до хутора Три Кіпці. Присутности в поблизькости большевиків не зраджувало нічо і ми були переконані, що вони стрінуть нас щойно під самим Кремянцем. Дехто зі старшин начинав вірити, що большевики в ночі вийшли з Кремянця і ми займемо його без бою.

Так здається думав і комендант кінного дивізіону СС. (який в цьому часі був приділений 1-ому полкові), бо недалеко перед Трома Кіпцями він не порозумівшись з командою полку, випередив нашу передню сторожу і чвалом пігнався зі своєю кіннотою на... Кремянець. Та не тревало довго, як нараз впереді почулися густі стріли, а між цим і такання кількох скорострілів.

Перший курінь одержав наказ розвинутися в розстрільну і небаром підходив вже до місця, звідкіля доходив згук стрілянини. Наша кіннота вертала вже з поля бою, але пішком... Їх коні, сполохані стрілянином, гналися по поблизьких полях.

Опісля виявилось, що большевики довідалися 21 травня про наш підхід під Кремянець і постановили вийти з його ранком на другий день. Їх загін при виступі з города поділився на три відділи. Перший, при якому був весь обоз і взагалі здобуті в Кремянці »трофеї«, подався шляхом, що веде через Великі Фільварки на Катербург; другий шляхом Три Кіпці — Тилявка — Рахманово, себто цим самим шляхом, по якому йшов наш полк під Кремянець. Третий большевицький відділ, після інформації старшин з Білої Криниці подався був на північний схід в напрямі сс. Веселівки і Угорська. Ці два останні відділи не мали при собі таких обозів і складалися виключно з піхоти.

Що заставило большевиків при відступі з Кремянця поділити свій загін аж на три відділи — сказати годі. Перший (правий, коли глядіти з Кремянця на схід) їх відділ з обозами і майном пішов на Катербург — отже в напрямі, де наших військ не було ніяких. Другий (середній) відділ пішов прямо проти нашого полку. З цього виходить, що задачею правого відділу було вивезти здобичу, що попала большевикам в руки в Кремянці, середнього було послідовно: стрінути наш полк, розбити його і прочистити собі шлях на схід. Тим робом дії середнього відділу мали на меті не тільки розправитись з 1-им полком, але улекшити відступ правому і заслонити його перед нападом з нашого боку.

Якуж задачу мав лівий відділ, цей, що пустився на Веселівку—Угорськ? На це питання дати певну відповідь трудно. Не виключено, що лівий відділ вислали большевики з метою

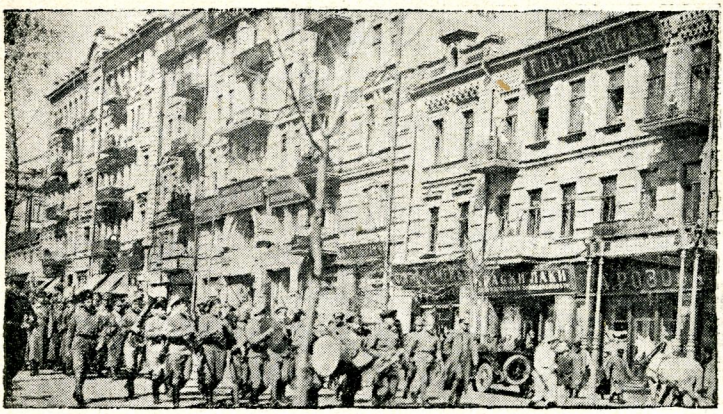

Київ за Центральної Ради 1917 р.
(Музика Січових Стрільців проводить на залізн. Дворець сотню С. С-ів, яка виїздить під Канів).

Сотня Січ. Стрільців у боєвім поготівлю.
(Київ 1917 р.)

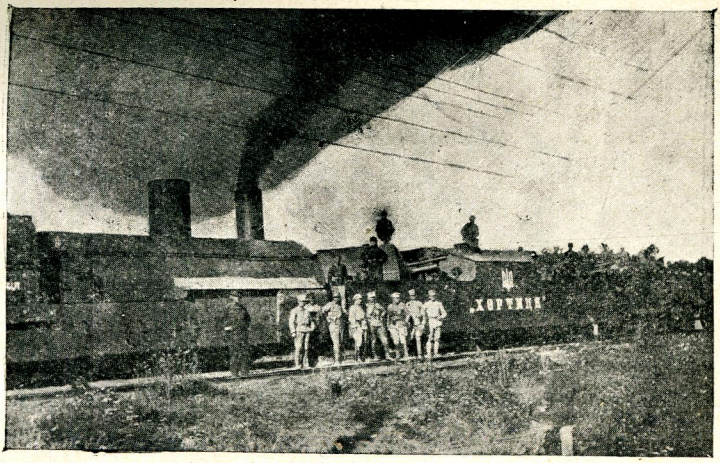

Панцирник »Хортиця« на денікінському фронті осінню 1919 р.
(Під панцирником стрільці з пробоєвого куріня У. С. С.).

На фронті під Хировом, весною 1919 р.
Важка батерія і старшини з пробоєвого куріня самбірської бриґади).

»держати в шаху« школу старшин і підстаршин в Білій Криниці, в той час, коли середній буде занятий боєм з нашим полком. Але можливо також, що йому доручено іншу задачу, а саме: в хвилі бою охопляти наш полк з правого крила, то є від півночі.

Це очевидно тільки здогади, бо можливо також, що цей відділ мав тільки забезпечувати большевицький центр (середній відділ) від несподіванок з Білої Криниці. В цьому випадку лівий відділ до певної міри сповнив свою задачу.

Рівночасно з цим, як перший курінь розвинувся в розстрільну і підійшов до хутора Три Кіпці, третий курінь сот. Кічуна одержав наказ поспішно відійти в напрямі Білої Криниці, звідкіля нараз почулася рясна стрілянина.

Попереднього дня зі звязковими зі школи старшин було умовлено, що Вишкіл ранком 22 травня (в тому часі, коли полк вирушить з Башковець) вийде з Білої Криниці на південь і на окраїнах Кремянця стрінеться з нашим полком. На випадок бою Вишкіл мав атакувати большевиків з півночі і заходу.

Тепер з відгуку стрілянини, що доходила до нас зі сторони Білої Криниці, ми догадувалися, що Вишкіл йдучи, як було умовлено, на південь, натрапив на большевиків (лівий відділ) і веде з ними бій. Противник був по всій правдоподібности сильніщий і школам, що разом числили не більше, як 150 до 180 крісів, треба було вислати підмогу. З цею метою відійшов в напрямі Білої Криниці курінь сот. Кічуна. Щоб опісля ще раз не повертати до цеї справи, скажу в цьому місці відразу, що третий курінь прибув на місце бою »в сам час«. Лівий большевицький відділ дістався цим робом в два огні і цілковито розбитий розсипався по дооколичному лісі.

Та повертаю до бою під Трема Кіпцями. Тут ситуація тимчасом склалася так: середній большевицький відділ, що вийшов ранком з Кремянця і направився на схід, наблизившися до Трьох Кіпців замітив здалека наші передні сторожі.

Сейчас біля цього хутора тягнеться довгий на 1—1½ км. а широкий на 100—150 м. — яр. Точніше говорячи яр цей біжить з півночі на південь і гостинець, що веде з Кремянця на Валявку, Рахманово і Шумськ, перетинає його на половині. Хутір-же Три Кіпці лежить на східньому березі яру, а від гостинця на південь.

Большевики замітивши нас скоріще, чим ми їх, підійшли над беріг яру і розпустились в розстрільну по обох сторонах гостинця. Їх сили виносили приблизно чотири до пять сотень піхоти і чисельна перевага була на нашому боці. Зате скорострілів вони мали щонайменше два рази більше, чим ми.

Наша кіннота, як про це вже була мова, вирвавшись наперід, щоб чим скоріще показатися в Кремянці, попала таким чином в засідку і під ненадійним обстрілом в одній хвилі розсіялась. Її втрати, тільки завдяки цьому, що противник стріляв погано (кулі летіли високо понад полком), були не-

великі. Кілька убитих коней, двох чи трьох убитих і кількох ранених їздців — це були жертви нерозважного кроку кінного дивізіону.

По розтічі нашої кінноти боєва лінія утворилась з 1-го куріня і сотні скорострілів, якою командував галицький жид, незвичайно відважний вояк і гарний старшина чет. Завберман.

Задача 1-го куріня була нелегка. Щоб відкинути противника, він, звичайна річ, мусів підійти до нього на зовсім близьку віддаль, себто перейти яр і досягнути його на противному березі.

Ця операція однак завдяки сот. Королюкові пішла зовсім гладко. Наша перша розстрільна зійшла в яр, а друга враз зі сотнею скорострілів заняла його східний беріг (большевики занимали західний) і начала острілювати противника. Наші скорострільні за хвилину »пристрілялись« по большевицькій лінії і справили в ній замішання. Цей момент використала перша розстрільна в ярі і швидко начала підніматися на західне узбіччя.

Огонь противника задержав посування першої розстрільної вперід, але не на довго, бо в цьому моменті сот. Жуківський, командант 2-го куріня, зорієнтувавшись бистро в ситуації, післав своїх дві сотні для обходу лівого большевицького крила і змусив його податися назад.

Тимчасом наша перша розстрільна в ярі підіймається знову вгору і вже без великого труду приневолює і середину большевицької лінії до відступу. Большевицька розстрільна відходить знад яру, ламається, а далі розсипається зовсім. Шлях на Кремянець був свобідний.

В наших руках опинилося біля 30 полонених червоноармійців, шість зовсім нових скорострілів і кілька возів з набоями. Наші втрати в цьому бою були мінімальні — большевики оставили біля десяти убитих і два рази стільки ранених. Цих останніх відіслано в кремянецьку лічницю.

Рівночасно з тим, як начався бій під Трьома Кіпцями, завважали ми довгу валку, що сунулась з Кремянця по шляху до Великих Фільварків. Через далековид можна було розпізнати обози і кінноту. Це відступав правий большевицький відділ.

Проти його негайно, навпростець через поля, вислано частину нашої кінноти (що поволи прийшла до себе), одну сотню піхоти і два скорострільні. Цей відділ повів Матвій Загаєвич, брат згинувшого в мотовилівському бою Миколи. Нам і тут пощастило. Діставши огонь з боку, большевицька кіннота пігнала на Катербург, оставляючи більш як сто пятьдесять підвід, навантажених харчами, зброєю, набоями і тд., а також одну гармату — в наших руках.

Тим робом у всіх трьох місцях, проти всіх трьох большевицьких відділів, перший полк вийшов побідником. Большевицький загін був розбитий і втратив майже весь (частина, але дуже мала, вспіла втечи на Катербург) обоз. В наші руки,

що найважніще, попало кілька тисяч крісів, загалом біля двайцяти скорострілів (великих і ручних) і кілька возів набоїв, яких в нас недостаток давався відчувати вже здавна.

Який був склад большевицького загону і хто ним командував, мені розвідати не вдалося. По таблиці, що большевики оставили на одному готелю в Кремянці, де містився штаб їхнього загону, знаю тільки, що в його склад входив »1-ий совєтський український кавалєрійський полк«. Цей полк був ядром цілого загону. Що до піхоти, то її чисельність мала доходити до тисячі крісів. Скорострілів загін мав дуже богато.

На загал силу цього большевицького загону можна числити на дві тисячі боєвиків, тобто кінноти і піхоти вже разом. Це дані тільки приблизні і я за них відвічальности не беру.

Хто був комендантом загону, певно сказати також не можу. В Кремянці ходили слухи, що ним командував якийсь Гребельник, Грабельник чи Гребенко. Дуже можливо, що на його чолі стояв дійсно Гребенко, звісний з літа 1918 р. орґанізатор селянського повстання проти гетьмана і німців в Таращанському повіті.

Таращанське повстання, як звісно, було одним з найгрізніщих повстань на Україні перед виступом проти гетьманщини Директорії в падолисті 1918 р. і в йому Гребенко виказав чималі орґанізаторські і воєнні талани. Завдяки німцям таращанське повстання придушено. Повстанці мусіли перейти на Лівобережжа, а звідтам пробиваючись через перстень німецьких військ пробрались до Совітської Росії, де станули завязком большевицьких українських частин. В початках 1919 р. таращанці знова вернули на Україну, але вже як авангард Червоної Армії.

Та так чи інакше, чи комендантом цього загону був Гребенко чи хто інший, слід признати, що його рейд був вчинком юнацьким, нагадуючим ризиковність і бравуру нападів Махнівських.

Легко уявити собі, що за наслідки міг принести зі собою цей большевицький успіх, колиб його було не вдалося так скоро зліквідувати. Большевикам за винятком Вишколу СС., зрештою зовсім слабого, нічо не стояло на перешкоді »скочити« собі аж під Радивилів, де тоді накопичилась була маса всяких штабів і установ УНР., здається зі Штабом Дієвої Армії і отаманом Петлюрою включно. В Радивилові могли большевики легко повторити кремянецьку лекцію і в запіллю Наддніпрянської Армії справити невиданий до тепер хаос. Вкінці їм вистарчило було з Кремянця дійти до Рудні і там перервáти залізничий шлях між Радивиловом, Дубном і Кремянцем, а ефект бувби вийшов також незгірший.

Біля полудня 22-го травня цілий перший полк був вже в Кремянці. Туди прийшов також Вишкіл і панцирні авта. На другий день в Кремянець прийшли також частини Запо-

ріжського Корпусу, щоб звідтіля начати свій наступ в напрямі на Теофіполь.

В Кремянці команду над першим полком перебрав знова загально люблений старшинами і стрільцями полковник Рогульський.

Вислана Штабом Корпусу СС. на підмогу першому полкові батерія, прибула, як вже згадано, після заняття Кремянця. О невиконанню наказу батерією, склав я звіт полк. Рогульському і прохав, щоб він зажадав від Штабу Корпусу СС. виточення її командантови слідства. Але в загальній суматосі, що пізніще прийшла на фронті, цю справу здається призабуто.

Для характеристики настроїв і відношення селян з околиць м. Шумська до Армії УНР. згадаю ще епізод з полковим автом. А діло малося так: при виході з Зіньків в йому, ізза дефекту машини, осталось особове полкове авто. Шофер в ночі справив його і з двома стрільцями пустився нас доганяти. Біля Шумська однак напали на авто узброєні селяни, шофера і стрільців розстріляли, а авто забрали.

На третий день то є 24-го травня в Кремянець прибув також Штаб Корпусу СС. В кілька днів опісля 1-ий полк виступив знову на фронт.

ІРИНА ШМІҐЕЛЬСЬКА КЛИМКЕВИЧЕВА.

ВЕЛИКДЕНЬ У ЖМЕРИНЦІ.

Острий протяжний свист прорізав нічну тишину і на чудовий жмеринський дворець вкотився зі стукотом рейок і гуркотом коліс довгий поїзд.

Задзвеніли ланці, розійшлися залізні тарелі і з кадовба сталевої гадюки відділилася голова, переїхала на другий тор і зникла у тому самому напрямку, звідки приїхала. Осталися самі ваґони. Мертво і непорушно стояли на рейках, не мішали нічим спокою тихої, весняної ночі.

Щойно над раном, коли зблідли останні зорі, озвалося у них життя. У сірий ранок стали виходити сірі постаті українських вояків. Був це Переходовий Відділ II-ґої бриґади Ч. У. Г. А., який в ночі приїхав з Вапнярки. Переходовий Відділ начислював близько вісімсот люда і складався переважно з виздоровців по тифі. Всі бліді, виснажені, у зношеній одежі і знищених черевиках.

Опалева мрака здіймалася із землі, весняні пахощі мішались із запахом диму; у вершках акацій і нерозвитих ще каштанів цвірінькали горобчики. В церквах загули дзвони. Скрізь по цілій Україні збіралися тоді люде на Воскресне Богослуження.

На стації прибирали хлопці престіл, де мало відправлятись Богослуження. Зпоміж зеленого віття забілів березовий хрест і засиніли перші весняні квітки. На окремому столі лежали пачки з тютюном, пуделочка сірників, папірці й гори накраяного хліба, а на кожному окравці невеличкий шматок ковбаси. Не богато цього, але й те, що було, придбала команда з тяжкою бідою, щоби сердегам стрільцям упріємнити свято і зменшити тугу за ріднею.

Хлопці мились і чистилися горячково. Незабаром заблищали і поясніли ремені. Коло престола зібралися дяки — старшини і стрільці, всі, що мали добрий голос та знали воскресні тропарі й кондаки. Почалося Богослуження.

»Христос воскресе із мертвих« лунало із соток грудей. Ще ніколи не чула жмеринська стація так могутнього співу. Гуртки цікавих тиснулись довкола частин та приглядалися зворушливій відправі.

По Службі Божій і освяченню скромних дарів підходили стрільці до священика і цілували хрест.

»Христос воскрес!« витав кожного о. Лучинський.

»Во істину воскрес« відповідали зі сльозами на очах стрільці.

По бадьорій промові команданта дістав кожний стрілець пачку з тютюном, папірці, сірники і кусник хліба з ковбасою. Хлопці були вдоволені, а вже найбільше тішив їх давно невиданий тютюн.

Зпоміж ґрупи цікавих відділились дві постаті. Мущина в одягу залізничника ніс тацу з величезною кількістю накраяної паски, пухкої і білої, мов сніг. За ним йшла жінка з макітрою, повною варених яєчок і великодних крашанок. Підходили до кожного стрільця, христосувались і подавали яєчко та кусник паски. Прийшли й до мене.

»Ви скраяли цілу свою паску, щож вам остане?«

»І ми галичани« — відповіла жінка та й заплакала.

»Ми не тутешні«... додав залізничник. — »Шість літ минає, як вивезли нас із Галичини. Добре нам тут, свої люде, богата земля, але на серці робиться таки важко, як згадаємо рідні сторони. Нераз у вечері, коли сонце заходить, виходимо на поле і звертаємо очі на захід там, де остали наші хати«.

Ми похристосувались і вони обоє відійшли до найближе стоячого гуртка.

Довго ще, довго чорніла струнка стать мущини і довго ще мигтіла червона хустка жінки, доки не зникла остання писанка й останній кусник паски.

Так стрічали ми Великдень 1920 року в Жмеринці на Україні, за памятних большевицьких часів.

ЮРА ШКРУМЕЛЯК.

КОХАННЯ ПОРУЧНИКА ЗАЛІЗНОГО

I.

...Чудні спогади минулих літ, не таких давних, а таких дуже-дуже близьких, подайте мені свої білі крила!

...Таємнице невиясненних подій, коли ти не химера випадку, перекинь мені хоч малу стебелинку через рвучі потоки життя до своїх несамовитих хоромів.

Ви знали поручника Василя Залізного? То може ви знали »Сильця«, бо таким іменем пестили поручника його товариші й приятелі, відколи він признався, що так кликала його з малку рідна мати.

Я признаюся вам, що я не знав поручника Залізного тоді, коли найбільше варто було його знати і бачити. Коли він своїми вчинками міг служити нам усім добрим приміром, як треба розуміти завдання народнього воїна. Тоді, коли про нього часто згадував звіт Начальної Команди з поля бою.

Я розвідувався про поручника Залізного через других людей і вони оповідали мені, що це справді надзвичайний лицар і замітна людина. Незвичайно живої вдачі і енергії, та при тім розважний, хоча бистрий у своїх рішеннях.

Я шукав нагоди, зійтися з поручником Залізним і запізнатися з ним. Та коли я ось-ось мав його десь наздігнати, тоді або його виривав військовий приказ з місця постою, або мене збочував подібний випадок з наміреної дороги до поручника.

І так минули часи геройської витревалости наших фронтовиків під столицею галицького уділу і прийшли сумні дні відступу і майнули славні години пролому й великого зриву, на якому властиво замкнулася карта нашої славної і чесної баталії з мечем у руках.

Імя поручника Залізного виринало щораз мов ясна зірка на небозводі наших боєвих звідомлень. То під Перемишлянами, то під Чортковом, то знову під Бережанами. І набирало в мене те імя щораз більше пошани і подиву.

Та аж по сумної памяти осені і зимі 1919. року я зійшовся і зазнайомився з поручником Залізним. Це було так просто. Коли на весні 1920. року вступили до Винниці невидані і неприродні союзники з заходу, ми, деякі галичани, що вспіли ще схоронитися перед загладою, яка на нас від пів року чигала з усіх сторін світа, стояли між народом на хідниках міста й придивлялися, як на майдані уставлялися кольони до паради. Кольони війська, якому ми присягли боротьбу на життя і на смерть, на кров і залізо.

І сумно і комічно вражав нас той союз і та парада, на

якій пишалися чужі нам прапори і чужі полки, а між ними десь на сірім кінці малий відділ наших братів, подібно безталанних, як і ми тоді, з полинялим і непарадним жовто-синім стягом.

Та смуток таки перевисшав, бо і не-політикови було ясно, що навіть в разі побіди цих обох союзників, наш брат і наш стяг бувби все на сірім кінці великої паради.

Тож сумно дивилися ми на ту забаву. Декому й до плачу приходилося. І тоді я побачив, як недалеко мене, з боку, стояв галицький старшина і сумно-сумно, ба — розпучливо дивився на машеруючі чети тих, на яких ми так славно колись наступали. Мій зір упав на його обгоріле та марне обличча і я вже не міг відірвати від нього свого погляду.

Він стояв під одною в винницьких лип і ніби тремтів на цілому тілі. Ніби дужого сокола звязали і замкнули в залізній клітці. Він тремтів, а далі я побачив, як по його лиці скотилася срібна сльоза, як він силувався задержати її, та як вона викликала з його сумних пивних очий другу, третю, десяту.

Я шепнув до свойого знайомого:

— Хто це стоїть онтам під липою?

— Це поручник Залізний!

Я не відповів ні слова, тільки незамітно підійшов до героя, що плакав, і ставши поруч нього, запитався:

— Ви поручник Залізний?

І я сказав йому своє імя.

— Так, я поручник Залізний — відповів він якось соромливо і важко зітхнув, ніби захлипав, стискаючи моє праве рамя своєю лівою рукою. Аж тоді побачив я, що його права рука ще на перевязці.

Ми в той день богато не говорили. Та ми стали щирими другами й уже трималися разом і разом прокрадалися потім в рідний край, залитий повінню татарських орд.

І признаюся, що я дізнав розчарування, познайомившись з поручником Залізним. А радше можу сказати, що знаючи його з дотеперішних звідомлень і з оповідань, я не пізнав його. Я інакше представляв собі поручника Залізного.

Правда — в ті часи на всіх нас лежав своїм тягарем такий страшний удар долі, що ми ходили, як тіни. І говорити й жартувати й сміятися перестали навіть найживіші люде. Але все таки були хвилі, що ми говорили і хоч сумно, але й сміялися, і плянували дещо і ще надіялися на неодно і вірили в неодно.

А поручник Залізний, здавалося, втратив віру і надію. Навіть мову свою ніби втратив, ніби погасив у собі все живе полумя. Ніби здер зі себе весь давний запал, який зробив його славним, так, як лиха доля казала йому в ті дні здерти з своєї полинялої блюзи старшинські золотисті відзнаки, так, що лише остали по них невиразні смужки на рукавах і на ковнірі.

— Що з тобою, Сильцю? Ти або хорий або залюблений! — говорили сумовито всміхаючись ті його товариші, що довше й краще знали його, аніж я.

А поручник тільки похитував головою, дивився кудись у далечінь і — мовчав.

І вернули ми в рідну землю, перебули тюрми і полон і розпука присхла на нас, як та кров на незагоєних ранах. І взялися ми до праці, живі живе гадаючи. І обтряслися потрохи зі зневіри й почали надіятися, вірити й змагати. З великою любовю верталися ми нераз в гурті своїми спогадами до недавно-минулого, світлого, — а поручник Залізний мовчав.

Тільки часом, як хто згадував яку славну битву, що не вмре в нашій історії і що все буде роздувати іскру в нас і в нашім поколінню, поручник трохи оживлювався, його очі запалювалися давним блеском побідника. Та за хвилю він погасав і нам жаль було його потахаючого вогню.

Товариші верталися до життя і пили його повною чашою і набирали сил і отухи. Заручувалися, кохалися, женилися тай дітей уже підховували. А поручникови Залізному і не згадуй про жінок. Як жартом згадаєш, він і не слухає. Як поважно скажеш і запитаєш, то бачиш, наче ти роздер йому якусь стару рану, глибоку. Він всіма способами уникав жіночого роду, хоча бачилося, що той химерний рід нераз закидає сітку на того сумного чорнявого хлопця.

І тут здавалося, що зловив я нитку його смутку і невиясненої туги. Та всі мої осторожні підходи й заходи й хитрости кінчилися невдачею, я не міг видобути від нього ні слова признання і моя нитка рвалася — і далі стояв передімною мій друг Василь, як нерозгадана тайна...

Та минали роки — і я пізнавав, що бувшого поручника починає щораз більше і дошкульніше томити й мучити якась таємниця. Я бачив і прочував, що вона розсаджує його серце і грудь і що леда хвиля мусить знайти вихід у якійсь незвичайній розвязці. І я тим бачніше слідив доброго друга, боячися, що ця розвязка може бути трагічна.

Літом 1925. року я сказав до Василя:

— Поїдьмо на тиждень-два в тухольські гори. Я знаю там прекрасне місце для випочинку, а не маю товариша.

— Поїдьмо! — сказав Василь, а в його голосі почув я якусь резиґнацію.

І ми виїхали з міста, в якім жила рідня Василя: старенька мати і дві молоденькі сестри. Вони просили мене, щоби я вважав на нього, як на дитину, та я зробивби це і без їх просьби, бо знав, що Василь тепер такий безпомічний, як дитина.

II.

Ми замешкали на горбку в одній селянській хаті, в окремій малій світлиці, що її вікна були звернені на полудневий

захід і виходили просто на гостинець, що біг зі Сколього в гори аж у Бескиди.

Положившися по приїзді на місце перший раз спати, ми стали плянувати, як розложимо свій побут у горах та в які виберемося прогульки.

Так ми й заснули, досить пізно в ночі.

Нас пробудив нагло якийсь розпучливий крик. Ми прокинулися, заспані, в першій хвилі мов непритомні. В хаті було ясно, ми глянуло в вікно, там уже давно зійшло сонце. Десь перед нашою хатою хтось зойкнув і зараз почувся дівочий плач, повний грози й переляку.

Не знаю, що ми подумали собі, але наче якась сила кинула нами з ліжок і ми почали щобудь накидати на себе, щоби чимскорше вибігти на двір. Мене випередив Василь — і заки я вспів добігти до гостинця, він уже клячав там над якоюсь дівчиною, що майже мліла зі страху і в перестраху щось розказувала без звязку. З її правої ноги понизше коліна текла тоненька струя крови, повище того місця Василь стискав ногу всею силою своїх рук. Недалеко валялися кусні побитої їдовитої гадюки. Я зрозумів, що сталося, і мерщій побіг до близького містечка по лікаря.

Того дня вечером Василь на диво зробився більше балакучий, як звичайно. Він сказав мені, що ця бідна дівчина приїхала рано до свого вуйка, місцевого учителя, і що по дорозі, саме коло нашої хати, вона наступила на гадину і та вкусила її в ногу. Та завдяки скорому ратункові вона вже чується краще і запрошувала їх обох, своїх спасителів, на завтра в гості.

— Ти можеш піти, та панна Стефа є симпатична дівчина — сказав до мене Василь.

— Як то? А ти?

— Я не піду, відповів Василь. — Я сказав, що я жонатий і маю двоє дітей, та що власне завтра моя жінка й діти мають приїхати до мене в гори. І прошу тебе, не говори інакше.

Мені було і смішно і сумно. Бідолашний Василь зрадив одним махом усю свою душу передімною. Мені було тепер ясне одно: та панна Стефа вже не була йому байдужа, але »бідна дівчина« і »симпатична«, та він не хотів чомусь допустити, щоби вона вважала його за вільного хлопця, і зробив себе жонатим.

Я почав його переконувати, що він осмішить себе, бо правда скоро вийде на яв, і будуть уважати його за дивака.

Нарешті він дав себе переконати, але просив мене, щоби я потакував йому, коли він скаже про те, що має приїхати його наречена зі своєю матірю.

Панна Стефа лежала ще блідонька в ліжку, але усміхалася мило і жартувала. Вона дивилася на Василя, як на свого янгола і не зводила з нього очий. А він наче й не помічав того, так що мене аж лють за нього брала, хоча і я не був дуже

веселий, бо все то не дуже приємно, коли панна в хаті зовсім не звертає на тебе уваги.

Ми побули коротко і попращалися, та Стефа і її вуйко так щиро запрошували нас на далі, що було певним, що ми знову небаром загостимо.

І так минуло нам перших десять днів побуту в горах. Замість на пляновані прогульки, ми ходили по полудні до панни Стефи. Бо хоча вона вже і встала і ходила по хаті, та не важилася вийти з дому. Чула тепер просто забобонний страх перед гадюками.

І проти гадюк звернулася тепер уся лють Василя. Він заприсягнув їм боротьбу на смерть і нищив їх безпощадно. Від досвітку до полудня нишпорив він по ровах і скелях довкола нашої хати і бив гадюки, що справді густо мали там свої гнізда. Довкола нашої хати по камінню і по воринню валялися сотки трупів забитих гадюк. Та його лють удililася й мені і я тепер не чую до ніякого іншого твору більшої ненависти, як до їдовитих гадюк.

Десятого дня — памятаю добре — була неділя. Стефа була роскішна, та нині очі її ніби прикривав серпанок смутку. Ми посиділи довше, як звичайно і нічю вертали до хати.

Прийшли, засвітили і стали готовитися спати. Василь сягнув ще по папіросницю, та замість неї в його руці я побачив якусь картку паперу. Він прочитав ту картку одним поглядом очий і я побачив, як він раптом зблід.

— Що тобі, Василю? Ти поблід!

— Ет, нічого! — відповів Василь. — Знову нещастя, дивися!

Він подав мені картку, а я прочитав її:

»Якби ти знав, як я тебе кохаю, байдуже так на мене не глядівби!«

— Щож це за нещастя? — сказав я усміхаючись. — Що дівчина тебе кохає і таку карточку всунула тобі в кишеню?

Василь подивився на мене якось дивно і раптом ніби покаявся, що забувся й дав мені ту картку. Він нервово взяв мені ту картку з рук і заговорив:

— Правда, ти нічого не знаєш! Але коли вже на те пішло — то я тобі розкажу... я тобі скажу... що Стефа таки мабуть умре від тої гадюки!

— Що тобі, Василю? Таж були два лікарі! Вона вже зовсім вилічена. Ти певно щось інше хотів мені сказати?

— Я? Щось інше? А може — може й варто щось тобі сказати... — відповів таємничо Василь і, задумавшись, начеби звалився на нього великий клопіт, сів і закурив папіроску.

— Отже слухай, — сказав він по хвилі. — Це, що скажу тобі, мучить мене вже роками і не дає мені жити. Може ти зрозумієш, або виясниш мені що, або може мені бодай лекше стане від тої сповіди...

В тій хвилині ми почули, як гостинцем з міста надчвалав

хтось верхом на коні і затримався перед нашою хатою. Я вихилився через вікно.

— Чи тут є пан Василь Залізний?

— Тут — відповів сам Василь, вибігаючи з хати, — певно депеша?

— Так, телєґрама, тепер прийшла!

— Посланець подав Василеві якийсь папір, узяв гроші й, завернувши коня, зник у пітьмі ночі.

Василь увійшов до хати і прочитав депешу на голос:

»Приїзджай, матусь захорували. Наталка.«

— Так! — говорив Василь більше сам до себе, як до мене. — Так, як ті два рази перед тим. Та картка — і подібна депеша — і її смерть...

— Слухай! — заговорив він голосніше до мене, виймаючи з портфелю ще дві картки, подібні до тої, яку нині вложила йому в кишеню Стефа. — Дивися і читай!

Я подивився на зімняті, полинялі картки. На одній і другій були виписані слова:

»Якби ти знав, як я тебе кохаю, байдуже так на мене не глядівби!«

На одній картці була дата »16. VI. 1919«, а на другій »16. III. 1920«. В тій хвилі я подумав собі, дивуючись, що нині маємо »16. VII. 1925« і справді така дата була на картці Стефи.

— Так! — зачав знову Василь. — 16. VI. 1919 року був я в Бучачі в службових справах з фронту. Я був там лише три дні і жив на кватирі у молодої вдови. Вдова була мила й гарна. І третього дня мого побуту в неї я найшов у кишені ту першу картку, це було вечером. І ледви я прочитав її, як мене нагло візвали до команди і я за годину вже ґальопував під Перемишляни. А коли при відвороті за дві неділі я переходив через Бучач і заглянув на свою бувшу кватиру, хата була замкнена, а на брамі дому теліпалася подерта чорна клєпсидра, що моя бідна вдова »упокоїлася по коротких та важких терпіннях«. Я ніколи не довідався, на що вмерла та жінка, її свояки розповіли мені лише в 1921 році, що одної ночі вона нагло почала кричати не так з болю, як зі страху, і до ранку скінчила життя.

— Це перше — говорив дальше Василь, — уважав я справді за випадок, але коли прийшло друге, я був певний, що це призначення. 16. III. 1920 я був у Київі. Знаєш, як ми тоді жили. Я жив покритому, щоночі ночував в іншім місці. Та найчастіше заходив до Любки Митрофанівної на Хрещатику. Вона переховувала мене з нараженням свого життя і своєї доброї дівочої слави. І 16. березня я знайшов у своїй кишені ту другу картку, писану її рукою. Я пустився бігти до неї, та по дорозі мене арештували. Чудом вийшов я на волю в квітні того року і побіг до дому Любки. Мене стрінула її мати в жалібнім строю. Любку згубили вороги тому

три дні. Від тої події я скаменів і прокляв свою долю. І я пізнав, що жінка, яка напише мені таку картку, дає на себе присуд смерти. Тож не здивуєшся тепер, чому я став мов камінь і не хотів знати жінок. Та ось — не минуло бідної Стефи...

Василь скінчив говорити й замовк. Та його останні слова були сказані з такою певністю, що це мене просто лютило, і я роздражнено сказав:

— Ет, не будь забобонний! Чейже такі випадки можуть траплятися і простим збігом обставин! Впрочім я тобі пораджу тепер одно, чим, можливо, завернеш волю призначення!

— Що мені порадиш? — оживлено спитав Василь, мнучи в руці депешу.

— Пораджу тобі не слухати депеші і піти зараз до Стефи!

— Ніколи в світі! — закликав Василь. — Коли сестра телєґрафує, що мати хора, то мати є вмираюча. Я це знаю. І я їду першим поїздом. А я тебе прошу, піди до неї і старайся її вспокоїти. Скажи, що я верну за два дні, тільки погляну, що там. Скажи... скажи, що я її кохаю.

Годі було його здержувати. Він уже не лягав, але зібрався і досвіта рушив пішки на дворець, пів милі від нашої хати. Я відпроваджував його. Та вже й не пробував його намовляти, тільки заєдно думав собі, що якби Василь лишився тепер тут, то завернувби якесь лихо. Я чув, що лихо має прийти, що воно вже є.

Василь купив карту їзди, поїзд заїхав на стацію. Він попращався зі мною і всів до ваґону. Та раптом, коли я вже мав виходити з перону, Василь скочив зі східців і пробігши біля мене, пустився мов несамовитий бігцем назад у село. Я за ним.

— Пст! Зі Стефою зле! Я йду по лікаря! — шепнув нам учитель в дверях, коли ми задихані вбігли до школи.

Він повів нас до кімнати. В ліжку лежала Стефа, бліда, як труп. Вона була непритомна. Василь взяв її ніжно за руку і приговорював:

— Стефо! Стефо, що вам? Що тобі? Скажи!

І Стефа поглянула на нас обох і по хвилі зір її спочив на Василеві. Її очі прояснілі, на лиці заграв румянець, ніби сталося чудо. І вона заговорила втомленим голосом:

— Ви тут, Васильку? Ви живі? Вже не підете нікуди від мене? Вас не вкусила гадюка? А я бачила цеї ночі, як вас вкусила гадина, як ви зімліли і впали, як я не могла вам нічим помогти і рішилася сама вмерти. Я взяла десь гадину і притиснула її до свого серця і вона вкусила мене. І мені стало так легко, що я вмираю з вами.

По личку Стефи потекли дві сльози.

— Але тепер я вже не хочу вмирати і не вмру, коли ти, Васильку, коло мене.

За дві години Стефа встала і вдягнулася. І ми всі троє

поїхали до міста. Ми впали неспокійні до дому Василевих родичів. Нас зустріла Василева мати і плакала з радости, падучи синови на шию.

— Мамцю! Як можна мене так непокоїти? — докоряв ніжно Василь, цілуючи матір.

— Не гнівайся, сину, але я мала такий страшний сон, що мусіла побачити тебе. Добре, що ти приїхав, я вже не пущу тебе в гори. Там грозить тобі нещастя!

— Уже сталося, мамцю! — зажартував Василь. — Я заручився, ось моя суджена!

— Богу дякувати, сину! — відповіла мати, цілуючи Стефу. — Але це не нещастя. Мені снилося, що тебе вкусила їдовита гадюка і що ти вмираєш.

Василь споважнів і сказав:

— Уже не поїду тепер нікуди, мамо! Бо це снилось і моїй Стефі.

Я попращався з Василем і з його рідними й вернувся ще того дня в гори сам. Вечером прийшов до хати і якось сумно було мені.

Я довго писав і думав, а нарешті хотів уже піти спати. Я приступив до того ліжка, на якім передтим спав Василь; воно було краще й вигідніше, як моє, і я постановив спати на ньому.

Я відкинув ковдру і остовпів з переляку. На Василевім ліжку під його ковдрою лежала звинена в клубок величезна гадюка. Вона грізно засичала і посунулася по ліжку, під подушку. Я згадав про те, що снилося Стефі і Василевій мамі, — і що булоби сталося з Василем, якби він був послухав мене і остався та необачно ліг на своє ліжко.

Наче непритомний, я почав щось говорити сам до себе, а коли одягався, то тремтів цілий, як у лихорадці. За пів години я був готовий до дороги. Розплатився з господарем, а коли він перелякано питався, чого я втікаю, я мовчки повів його до нашої кімнати і відкинув подушку. Гадюка скочила на підлогу. Господар ахнув і, перехрестившись, став їй чоботом на голову.

А я без слова вийшов з хати і пішов на дворець.

Коли я розповів Василеві, що його чекало, він сказав:

— Тепер і ти повіриш, що це не пустий випадок. Та я тобі вдячний, що ти навів мене на добру думку. Я переломив призначення і тепер заживу іншим життям.

І Василь живе. Він добрий муж і батько і громадянин. В нім збудився знову давний запал і він надіється і вірить. Тільки часом сумно всміхнеться і скаже до свого трилітнього синка:

»Якби ти знав, як я тебе кохаю...«

Та зараз заглушує сумні спогади, цілуючи сина в біле чоло.

УРИВКИ З ВОЄННИХ ЛЮБОВНИХ ЛИСТІВ

(Записані У. С. Стрільцем Іваном Маєвським, що був при цензурі в Коломиї 1919 р.)

Пише Параска Дрібнюк зі с. Сопова, п. Коломия, до Івана Шевчука 26. III. 1919.

До стола сідаю, лавкою колишу,
Тай до Тебе, мій миленький, цей листочок пишу.
Тай не пишу олівчиком, ані атраментом,
Лишень пишу щирим серцем, самим діяментом.
Пишу милий цей листочок, серци ми ся крає,
Як рукою повертаю, перо промовляє.
Іди, іди мій листочку, крізь гори котися,
А як прийдеш до милого, низенько вклонися.
Прийдеш до милого, до його порога,
На сам перед поклонися і похвали Бога.
Ой бувби Ти, мій миленький, серця камяного,
Абис мені не відписав листочка дрібного.
Ой зацвила сина квітка в зеленім ячмени,
Не гнівайся мій миленький тай пиши до мене.
Очка Твої як зіроньки богато не важте,
Губки Твої солоденькі дещо перекажте.
Бо що буде там нового, я не можу знати
Тай до Тебе, мій миленький, кінчу лист писати.

Пише Іван Павчак з Ворохти дня 25. III. 1919. до Василини Демяновської в Городенці.

Коло стола сідаю, білий папір розкладаю
І з Тобою, люба Василинко, розмовляю.
Та не розмовляю власними словами,
Лишень розмовляю сірими буквами.
Ой шумить вітрець аж гілля з дерев ломить,
А мій листочок до Тебе в гості приходить.
Іди листочку горами, долинами
Та не забавляйся поміж ворогами.
Ой іди листоньку на Україноньку
Та звідай там про кохану мою дівчиноньку.
А як вступиш через поріг, низенько вклонися
А як впадеш на стіл її, щиренько втворися.

Пише Явдоха Ільчаник, Рунґури І. IV. 1919. до Миколя Прокопова з 25 гарматнього полку.

Ой в середу пораненько, лиш стало свитати,
Сілаж я до стола дрібний лист писати.

Ой сілаж я коло стола тай думку думаю,
Як до Тебе серце моє лист писати маю.
Ой напишу я до Тебе дрібненький листочок,
Усю тугу виспіваю бодай на часочок.
Ой сива зазуленько, що рано літаєш,
Скажи мені вірну правду, де любка видаєш.
Ой видаю над Дунаю тихою водою,
Як хустиною втирає очка шовковою.
Колиб рибонькою була, то я би поплила,
Я би свого Никольчика тай розвеселила.

Пише П. Е., Тростянець, п. Рожнів, 30. III. 1919. до Юрія Павлика, з 36. п. ім. гетьмана Мазепи, Коломия.

Ой деж Ти, милий, деж Ти пробуваєш,
Мабуть мене молоденьку уже покидаєш.
Молодости, чарівнице, хтож тебе не знає,
Чогось серце завмирає, як Тебе згадає.
Ой навчив Ти мене, милий, навчив Ти любити,
Тепер годі скрівавлене серденько сцілити.
Отсе Тобі дівчинонько за ті карі очі,
Що так дуже цілувала темненької ночі.
Кличеш мене, моя зоре, на тайну розмову,
Ой не вчую я від тебе коханого слова.
Ой не вчую, бо не можу без милого жити,
Бється серденько у грудях, не всилі спинити.
Тай широко тай глибоко думкою займаю,
А ще ширшу, а ще глибшу я надію маю.
Та надія нагорода велика від Бога,
Не бажаю я від Нього кращого нічого.
Горить біле моє личко, як в лузі калина,
Прилинь, прилинь мій миленький бодай на хвилину.

Пише Катерина Павлюк, Матіївці, Залуче. 2. IV. 1919. до Івана Павлюка, з 36. п. ім. гетьмана Мазепи, Коломия.

Ой кувала зазуленька в зелененькім гаю,
Витаю Тя, любий мужу, з рідненького краю.
Ой кувала зазуленька поміж яблінками,
Витаю Тя, милий мужу, божими словами.
Ой кувала зазуленька в зеленім залужу,
Коби ти знав Івануську, як я дуже тужу.
Ой коби я мала крила, соколом злетілаб,
Усю правду, любий мужу, Тобі розповілаб.
Ой коби я була Прутом, потоком бистреньким,
То поплилаб шепочучи там, де мій миленький.
Якийсь камінь залягає на серденьку моїм,
Скажи мені, любий мужу, як Тобі на Твоїм.

От вийду я на вулицю, стану тай думаю,
Тебе милий Івануню в одно визираю.

Пише Василь Ґонташ 9. IV. 1919. до Марії Федорук, Турка, п. Коломия.

Ой в неділю дуже рано зачало світати,
Ой прилетів соловейко та став щебетати,
Щоби до Марійки листок написати.
Через ліси, через гори, листок посилаю
І з Тобою, Марієчко, серцем розмовляю.
Як Ти його та дістанеш і будеш читати,
То в неділю по полудни прошу відписати.
Сів я собі раз в неділю тай думку думаю,
Чомуж то я від дівчини листочка не маю.
Ой не маю один тиждень, другий не приходить,
Відай мила вже до Тебе хтось інакший ходить.
Посидів я, подумав я, чогось тяжко стало,
Чогось в мене молодого веселости мало.
Бо я служу Україні і тебе не бачу,
В чистім полю тай у бою дні і ночі трачу.
А той ворог наступає, чигає на душу,
Тому рідну Україну боронити мушу.
Зійшла зірка, зійшла ясна тай на темнім небі,
А я папір розгортаю, пишу лист до Тебе.
Ой прилети зазуленько тай сядь на калині
Та занеси цей листочок любенькій дівчині.
Написав я цей листочок гадками думками
А тепер кінчу єго святими Божими словами
Слава Ісусу Христу.

ЕВГЕН ДИДИК

З ПОВСТАНЦЯМИ

(Весна 1920 р. на Великій Україні).

Галицька Армія, яку українська весна звела на ноги з тифозних мар студеної зими, дожидала своєї траґедії, свойого останнього епільоґу, якому на імя: кінець. Її частини, розкинені по містах і містечках, продовжували своє безнадійне і непевне буття. Серед таких невідрадних відносин одну таку малу частину заскочив Великдень у Балті. По злуці з большевиками Нач. Ком. Гал. Армії перебула зиму в Балті та на приказ большевиків з весною переїхала у Київ, а в Балті залишився тільки Технічний Курінь під командою пор. Кізюка, старшини виздоровці і кількох полевих духовників, між ними нач. духовник У. Г. А. о. Дидик.

Старшини Чорних Запорожців з часів Центральної Ради 1917—1918.

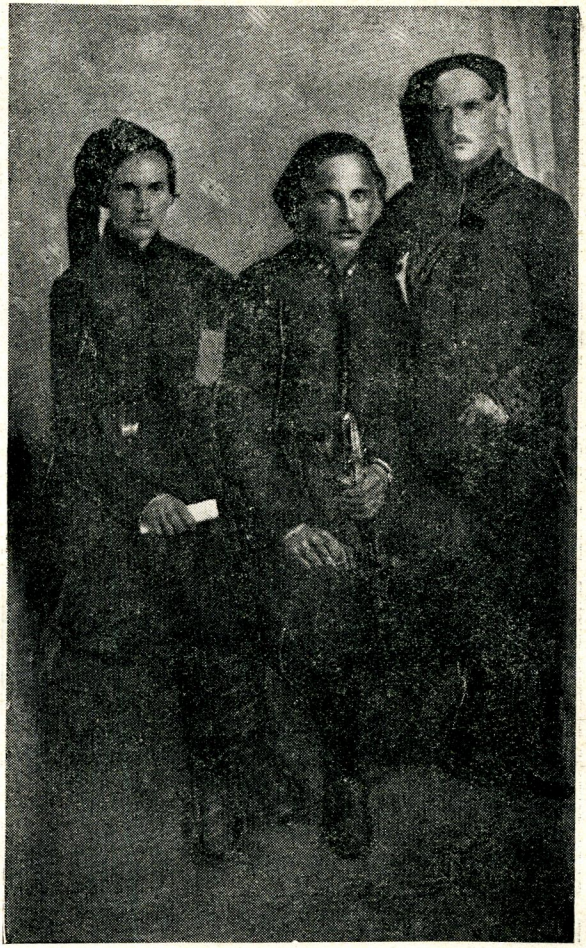

Чорні Запорожці за часів Директорії 1919—1920.
(В середині полк. Дяченко).

Прийшов Великдень.

Скільки споминів, скільки зітхань ворушило тоді наше серце...

Начальний духовник о. Дидик відправив полеве Богослуження і в своїй проповіді з нагоди Воскресення витиснув у старшин та стрільців чимало сліз із очий, згадуючи про рідні сторони і про тих, яких вже покрила сира могила...

Нині я невсилі переповісти цеї проповіди. Знаю тільки, що вона давила за горло — сльози самі тиснулись до очий, а відчути ці настрої міг тільки той, хто переживав цю трагедію у чотирокутнику смерти. Плакали всі. Плакав як мала дитина і сам старенький начальний духовник колишньої великої Армії і не міг погамувати себе. По відспіванню »Христос Воскрес« і національного гимну він цілувався зі старшинами й тулив серед плачу голови стрільців. Це вже було його останнє Богослуження для решток Армії...

В кілька днів по святах гарматні стріли повстанців ґен. Павленка і от. Тютюника збудили Балту з большевицької дрімоти. Серед большевиків в Балті, яких охороною мав бути Техн. Курінь пор. Кізюка, що на відгук повстанських гармат перейшов до них, бачилось зденервування. Стріли було чути здалека та большевики заявляли, що це два поблизькі села Слобідка і якесь інше, бються за ґрунта і щойно в четвер 16/4 1920 ми довідалися, що штаб повстанців ґен. Павленка станув в Бензарах коло Балти і готовиться до наступу на місто. Большевицькі установи перенеслися на стацію. В місті запанувала трівога. Четвер минув спокійно, а в пятницю (17. IV. 920 р.) над раном гарматні стріли звістили прихід повстанців. Ми зірвались на рівні ноги і зраділи думаючи, що це йдуть фронтові війська і ось-ось вони вирвуть нас з цього чотирокутника смерти. Ми й не догадувалися, що це хвилеве заняття Балти. Техніку партизанської війни в запіллю ворога пізнали ми щойно на Україні.

Пальба глухла — тільки здалека доходив відгомін борби. Відважніші вийшли на місто і очам нашим представився страшний вид. Найкраща купецька вулиця стояла в огні. Все завмерло. Лише тут і там бачилось купки підмійського шумовиння, яке награбоване майно зі склепів і домів сквапливо ховало в мішки. Огонь завдяки вітрові скоро поширювався огортаючи в мить цілу жидівську частину Балти, та перемінюючи її в румовище... Льокалізацією вогню занялись галичани, не без терпких докорів повстанців, що мовляв, рятують жидів комуністів... Всеж таки ціле населення з симпатією відносилось до Гал. Армії, бачучи в ній здисципліновану і людяну армію. Весь день трівали в місті грабунки і витягання жертв із пивниць та закамарків. В суботу пожежа припинилася. Люде вивозили вратоване майно і хоронили трупів, що лежали окровавлені та змасакровані на хідниках. Рівночасно йшли переговори ґен. Павленка з галичанами за приєднанням їх до

Армії У. Н. Р. Відтятий від світа ґен. Павленко мабуть ще не відав про новий курс уряду Петлюри та угоду у Варшаві і був певний, що гал. частини перейдуть на сторону У. Н. Р., бо мимо всіх докорів та розважань, в них все перемагала ідея, якою жили.

Неділя перейшла спокійно. На базар зїхалися селяни та перепродували свій крам виключно за українські гривні. Наказ команди міста взивав всіх старшин Гал. Армії до вступлення в ряди Армії У. Н. Р. Під вечір відбувалися якраз наради в тій справі і ми слухали політичних рефератів старшин Армії У. Н. Р. Вони свято заявляли, що ґен. Павленко і от. Тютюник не годяться з політикою Петлюри — для них один клич: висвободження України і зєдинення всіх українських земель. Фронтові старшини відійшли негайно до Бензар, а хорі і виздоровці покищо остали в Балті. Таких було нас щось 20.

Нараз гарматний стріл!

Зі стації 6 км. від міста сипав шрапнелями большевицький панцирник. Зриви бачилось на горі.

Команда міста сіла на коні і ми її більше вже не бачили. Трівога запанувала — ми розбіглись по домах. Завмерло все, тільки з відходом повстанців, з якими відійшов також Гал. Технічний Курінь — товпи зголоднілих жидів вилягли на місто за хлібом і їдою. Невсилі описати, що діялось серед нас. Большевицькі знущання були нам добре відомі і ми, що остались, здавали собі ясно справу з цього, що нас може дожидати. В жахливому настрої провели ми вечір. Цілу ніч не уставала пальба. Гарматні стріли перелітали над містом. Ніч, страшна ніч, минала на ожиданні — чи ось не впадуть большевики, щоб справитись з нами. Крізь віконниці видно було, як вулицями переходили відділи больш. піхоти і подавались за місто. Над раном піднялась страшна не до описання вулична гарматня, крісова і скорострільна пальба. Гармати були уставлені в самім ринку. Борба продовжувалась і неслідно було перемоги, щойно як збіглись зі сіл селяни, тоді переважили побіду на сторону повстанців. Большевики втікли з міста полишаючи множество вбитих і ранених. Повстанці тільки перейшли через місто і подались у погоню. На наш запит відповіли, що вони ведуть тільки партизантку й не думають встановляти влади, бо їх завданням є лишень трівожити й нищити большевиків та піддержувати на дусі селян. Балта знову остала без влади, а тимчасом підміське шумовиння виповзло з Красного Яру і почалась стрілянина та грабунки. Так пройшов понеділок і ціла ніч. Ми майже не спали, скриваючись по криївках і ранок на второк збудив нас змучених і блідих. В очах малювалось пригноблення і страх; в голові шибали всякі трівожні думки. До мене зайшли знакомі старшини і ми урадили втікати на села. Спакувавши вмить клунок з біллям і дрібницями та розпращавшись з гостинними

господарями хати — ми пустились в дорогу, яку стелив нам весняний дощик і яка була для нас одним пеклом.

Ще з гори поглянули ми на Балту, що лежала в кітловині, окруженій вінком гір. Золотисті копули церков мерегтіли на сонці. Ми кинули оком на місто шукаючи за нашими домівками, де стільки провели днів і пустились у невідому дорогу.

Залізничий шлях до Бірзулі видно було мов на долоні. Синій димок, що стелився над лісом, вказував, що непрошений гість вертав до Балти... Крізь льорнету було видно большевицький панцирник, який цілою силою пари гнав до Балти, а за ним другий. Мовчки поглянули ми на себе і повернули у ліс, вийшли знову на гору, а в долині пишалось розлоге українське село з вітряками: Коритна. При одному вітряку ми зупинились і стали питати, що це за село, та як тільки довідались, що селяни з цього села приймали участь в боях під Балтою, ми зраділи і пустились вниз. На майдані заступили нам дорогу узброєні міліціянти, зажадали легітимацій і зброї. Коло нас зібралась юрба людей думаючи, що ми большевики, або жиди з Балти. По іспиті, який випав вдоволяючо і довідавшись, що ми галичани — стали перепрошувати нас та гостити. До хат, де ми розтаборились, приходили все то нові селяни, щоб довідатись про новини. Зі селянами ми почали балачку про останні події та не могли надивуватись їхньому обізнанню з політичними справами. Гадки їх про тодішне положення і лад, якого вони бажалиб, були так здорові, що нас заставали прямо неприготованими. На гутірці зійшов нам день і ми не без трівоги забирались до сну. Та нас стрінула мила несподіванка. Сільська міліція поставила стійки коло наших кватир — для нашої охорони! Ми довідались, що село було знаменито зорганізоване, мало 300 узброєних людей, дещо кінноти, кілька скорострілів, а навіть закопані гармати. Середа застала нас свіжих і випочатих. Вечером цього дня ми зійшлися в одному місці і балакали. Нараз у селі счинився шум! На горі видно було двох вершників, що чвалом гналися до села. Свої чи большевики? — прошибнула думка і в одну хвилину нас не стало. Кожний заховався, де міг. Щойно наш сусід, швець, виявив нам, що це полк »Чорних Запоріжців« (чорношличників), який вечером стане на »віддих« в селі. Ми стали нетерпляче виглядати його приходу. Вкінці запав вечір. Чудовий український вечір. Жаби почали свій концерт, а здалеку долітали співи »Засвистали козаченьки«... Стало нам лекше на душі. Полк входив до села! На переді кіннота, опісля піхотинці на возах зі скорострілами і дві невеличкі гармати. Ми рішились піти до полковника.

В просторій світлиці в середині села — за столом сидів молодий полк. Дяченко в червоних штанах, з виголеною головою і чубом.

— »Здорові були« — привитав нас і угощуючи квасним молоком сказав: »Ось бачите — ми пробиваємось до укра-

їнського фронту коло Ямполя і вам ніяково тут лишатись. Ходіть з нами, як Бог дозволить, перейдемо і ви зможете до своїх повернутись. Війна, яку ведемо, небезпечна і на кожному кроці грозить нам смерть. Та нам байдуже! Миж на те родились, щоб в борбі стояти до смерти — така доля наша! Завтра раненько рушаємо з місця — возьміть кріси і з нами«.

Авдієнція скінчилась — полковник кивнув головою і попращав нас.

Ми вийшли — в словах його почули не лиш пораду, але й приказ.

В четвер рано збудили нас. Ми скоро зібрали свої »нецесери« і пішли до обозу.

Щиро пращали нас наші господарі не хотячи приняти заплати за 2-дневний харч і нічліг. Полк рушив з місця зі співом і музикою — кожний з нас ще раз поглянув у сторону Балти і рушили ми в дорогу. Полк оминав биті дороги і шляхи та продирався дебрами й лісами, в боці лишаючи оселі. Сонце пекло до безтями і голод докучав та не було ради. Вечером увійшли ми до села Демківки, де застали цілі відділи гал. частин, давних знакомих з Балти. Нас стали випитувати про події, про Балту. і т. д. Втомлені і зголоднілі, одначе вдоволені, що стрінули своїх, пішли ми в район Технічного Куріня пор. Кізюка і тут закватирувались в стодолі, приготовляючись по добрій вечері до розкішного сну.

В пятницю над раном ми прокинулись та стали поратись коло снідання.

Якийже страх опанував нас, коли в селі не було вже нікого. Всі частини в ночі вийшли, а нас ніхто не збудив...

Ми стрівожились. Найтися нараз в чужому селі і пускатись самим в дорогу, щоб дігнати обози, було не легко. Зрозуміє це тільки той, хто переніс на собі страхіття партизанської війни. Частини пішли на Вапнярку і ми подались за ними.

За селом видно було сліди недавного бою. При дорозі в рові лежав скровавлений труп голого вояка з розчерепленою головою, а поруч нього вбитий кінь. Дальше знову трупи! Богато їх. Хто вони ці люде?.. Загинув в полі та й ніхто не довідається про нього. Остали на жир псам і крукам, які з вереском перелітали над ними. Я відвернув голову, щоб не дивитись. По довшій блуканині ми знову добились до гостинця і почули тупіт коней та тарахкотіння возів.

Свої чи большевики? — прошибнула думка — і ми знову наче на команду скрились у лісі.

Гостинцем проїздив обоз якоїсь дивізії, але ніхто нас як галичан не хотів взяти з собою на підводу. Ми ледви впросилися та якось дістали дозвіл причіпитися.

При цій ґрупі зачалося для нас правдиве пекло. Обози поодиноких повстанських ґруп мали перед собою важне завдання. Мусіли перейти залізничий двоторовий шлях коло Вап-

нярки, по якому пильно стежили большевицькі панцирники. Це не шутки — треба було йти пробоєм! Вози величезного обозу стали переходити шлях. Здовж нього вганяли на конях стежники наганяючи підводи до скорого переїзду. Наша група перейшла щасливо і звільна посувалась лісом до села Мясківки, де мав бути відпочинок. В долі за горбами стали вкопані гармати — дулами звернені на шлях. В цей мент між кіннотою дався помітити неспокійний відрух. Трьох вершників гнало на конях зі шляху в сторону позицій... Прийшов наказ що сили утікати з підводами. Ми вїхали в густий ліс і тут слухали концерту. Сипнули вогнем гармати — а від залізничого шляху бив на обоз шрапнелями большевицький панцирник. Недалечко від нас падали стрільна. Та в нікого не бачилось переляку. Якийсь дивний спокій малювався на блідих лицях.

Нараз стало тихо. Бій устав.

Обоз виїхав на гору, а в долині було село Мясківка... Тут щойно помітили ми, яка грозила нам небезпека: від залізничого шляху бив на обоз панцирник, а в селі росташувався большевицький обоз під сильною охороною. Борба йшла на два фронти. Сальви артилєрії примусили панцирники до відвороту, а кіннота полк. Дяченка вибила атакою большевиків зі села. Вона захопила кілька соток підвод, навантажених всяким добром, в додатку дістала в свої руки »черезвичайку« з цілою канцелярією, касою та прислугою, серед якої переважали жінки. Ми увійшли побідно в село, а галичани з привички не оминули дому тамошного священика. Спершу стали перепрошувати за »наїзд«, вибачались, що хотіли тільки вмитись. Та священик і його рідня просили не церемонитись, говорили гарно і тільки по українськи, виявляючи велику радість, що знову побачили рідне військо — що Україна буде знову вільною державою. Думали добряги так, як ми в Балті. По добрій і першій від кількох днів вечері, на веселій гутірці перевели ми час, розказуючи про свої переживання. Пізним вечером, як ми вже готовились до сну, несподівано зі сусідного села повели большевики наступ і ми в один мент попращались та за 10. хвилин цілий обоз рушив зі села.

Куди йшла дорога і що там діялось дальше, не можу переповісти. Нерви мої були так розбурхані, що я на ніщо не звертав уваги. Якийсь старшина приступив до мене і частував »самогоном«. Спрагнений потягнув, у голові закрутилось і безсильно звалився як мертвий на віз. Щойно ранок збудив мене зі страшним болем голови. Ми знову станули в якомусь селі. Зварили обід, випрали білля і вимочили ноги в воді, що тяжкі стали мов каміння, бо від тижня не знімали обуви. Це було село Савчин. Ми добились до Технічного Куріня пор. Кізюка і пристали до нього. Обоз стояв в боєвім порядку, а між возами пишалась полева кухня, від якої заносило смачним запахом вареного мяса. На таку »манну« ми від давна вже

ждали і стали приготовляти ложки та казанки (шальки). Нас вже не трівожили ані ці десь далеко на ясному овиді пахкаючі шрапнелі — ні тарахкотіння скорострілів. В садку під деревами розсілись полонені та чекістки в безнадійному дожиданні того, що буде. Для цих останніх не було вже ніяких надій на помилування. Були там жиди і москалі, головно жінки — деякі таки дуже гарні, зокрема одна білявка. Вона ломила руки і заводила благаючи ласки. Божилась, що в нічому не винна, що вона студентка медицини — працювала в лічниці і під примусом мусіла їхати. Ми розмавляли з ними — потішали як могли. Нараз в обозі заметушилось. Спішно впрягали коней, ладнали вози. Стріли було чути чимраз блище. Большевики прорвали фронт, що ослонював обоз і вдирались в його середину.

Настала нечувана метушня, тисячі фір кинулись до втечі, скидаючи по дорозі цілі міхи цукру, муки та всього іншого добра. Кінні стежники підганяли до скорої втечі зі Савчина, в якому мав йти бій до цеї хвилини, поки обоз не буде в забезпеці.

Через одинокий, вузкий міст на ріці перевалювались тисячі фір, затарасовуючи дорогу. Одна одинока гал. технічна частина пор. Кізюка зберегла спокій і остання відступила тоді, коли на противній горі бачилось вже большевицьку розстрільну.

Діставшись на другу сторону — ми скоро підганяли коней — маючи на оці полеву кухню, яка весь час варила та була одиноким показчиком, де находиться Гал. Технічний Курінь. Ми переїхали вже власну розстрільну, що усадовлялась на горбках, а ще вище, на горі, вкопані гармати кропили вогнем наступаючих большевиків. Діставшись на долину ми зраділи. Здавалося, що минула ця найбільша небезпека. Поволі посувався обоз вперед серед пронимаючого вітру і туманів пороху. Голодні, запорошені їхали ми дальше. Сумерк западав — дорога йшла якимись ярами, лісами, а зимний дощ з холодним вітром проймав до кости. Темно стало довкруги. Обоз то їхав то ставав — якби шукав дороги в тій страшній пітьмі. То тут то там, в придорожному лісі, лежали трупи розстріляних чекісток. Лежали по дві сповиті сном вічним і тільки вітер бушував по їхній обшарпаній одежі та грався волоссям. На голові, або на груди мала рана, набігла посокою крови, а страшним болем викривлене лице вказувало ще на останні судороги. Над одною ми зі сотником Левком Шепаровичем зупинились. Обідрана до нитки лежала з рукою під головою. На лиці малювався дивний спокій, примкнені очі і завмерлий усміх конав в її мертвому тілі.

Живий живе думає. Ми оставили мертвих, бо вже невсилі були їм помогти та взяли шальки і пішли за розвареним ґуляшом. Дощ перестав падати — фіри рушили — небо випогодилось, ми виїхали знову на гору, а в долині село Вільшанка.

Було десь коло півночі, як ми покріпившись квасним молоком і хлібом, якого від тижня не бачили, та випросивши в селян околотів, полягали коло возів спати. Цілоденна їзда без поживи, а навіть води, останні враження і непереспані ночі звалили нас усіх із ніг. Каменем припав сон. Та не було ожиданого спокою. О 2. год. в ночі збудили нас гарматні і крісові стріли.

Все, що жило, зірвалось на рівні ноги, кіннота чорношличників сіла на коні і зникла кудись.

А ворожі стріли зі свистом перелітали над нашими головами, та відбивалися об камінний паркан — за яким ми скрилися лягаючи на землю.

Паніка і метушня счинилися знову — неслися зойки і крики ранених цивільних візників підвод, які не зважаючи на команду: »ховатись«, сіли на фіри і почали втікати.

Затарахкотіли наші скорострільні, вдарили козачки-гармати — а з ліса доходив нелюдський зойк... Ми вже знали — це Чорні Запоріжці кінчали своє діло...

Потім стало тихо. Обоз вирушив з місця і легко, крок за кроком, посувався вперед.

Опісля ми довідались, що большевицька бриґада кінноти Котовського йшла в слід за нами і причаївшись в селі Вільшанці ждала на нас, щоб нас нічю розбити. З нас, що разом держалися, не бракувало нікого; тільки декілька полонених втікло користаючи з метушні. Від цього дня ми оминали вже села і їхали тільки пільними дорогами.

Серед спеки, порохів і цілковитого браку поживи перевели ми кілька днів мов дикуни в лісах. Хто що мав, з другими ділився і одинокою нашою поживою були жерельна вода та цукор.

Щойно на третий день станули ми в селі Підлісівки і тут задержались через кілька днів, які зійшли нам на праню, спаню і реставрованню голодних жолудків та одягу. В долі над річкою примістився Техн. Курінь пор. Кізюка, що дійшов по дорозі до сили поверх 800. людей стану і понад 100. галицьких старшин. Тут станула команда армії з ґен. Павленком і усі ґрупи зібрані для пробою через большевицький фронт під Ямполем, бо коло Могилева стояли вже частини Армії У. Н. Р., головно 2. Стрілецька Дивізія ґен. Удовиченка. Туди зверталась ціль нашої дороги — одно з найбільше небезпечних і ризиковних завдань. Дня 2. V. 1920. р. в строго воєннім порядку, в само полудне, в неділю, ми виїхали зі села. Всі ґрупи йшли широким фронтом охороняючи штаб і обоз півколесом. Пізним вечером в ожиданні найстрашніших подій станув обоз в якомусь селі і став переправлятись через річку, на якій большевики спалили міст. Дорога вела під гору між двома ярами. Над ранком ми всі були вже на другому боці і станули 3. км. від Ямполя в опустошілім дворі Франківка та надерши сніпків зі стріхи в одній комнаті без дверий і вікон положилис

спати. Найгірші ожидання минули. Та нашій Одисеї не було ще кінця. Ґен. Павленко скликав воєнну раду і повідомив, що Петлюра в цей мент є в Ямполі. Тут також дійшла нас вістка, що потрясла нами до глубини душі, а це відомий варшавський пакт з 22. квітня 1920 р., що видав галицькі бриґади, які звернули були свої кріси проти большевиків, полякам у полон. На лицях ґен. Павленка, от. Тютюника та інших ідейних старшин Армії У. Н. Р. бачилось щирий жаль і здивування. Вониж так багато надій покладали на гал. частини! Які були висліди воєнної ради, ми не знали. Ми лиш бачили, що відділи і обоз завернули від Ямполя, а тільки ґен. Павленко поїхав до міста, щоби повитати Гол. Отамана. І ми, для яких Ямпіль мав бути кінцем Одисеї, знову пішли пішки до міста і тут найшлися всі у комплєті. В Ямполі стрінули ми Гал. Бриґаду кінноти сот. Шепаровича.*) Від цеї пори ми вже держались всі разом з виїмком тих, що з Техн. Курінем назад завернули. Місто мало святочний вигляд. Скрізь повівали жовто-сині прапори. З фронту доходили вістки, що не всі повстанські відділи приняли плятформу Петлюри — одні кинулись на партизантку самовільно і завернули, а большевики напирали. Дорога випала нам на Могилів. Та піхотою не було вже сили, тож причіпившись до евакуованої лічниці ми знову виїхали — аж ніч захопила нас в селі Яруга. Над раном ми були вже в Могилеві. Прегарне це місто над Дністром. Ми найшли хату і розтаборились. Не зле велося нам, як довго були гроші. Ми перш усього стали читати безліч порозліплюваних наказів. Між тими був один підписаний укр. командантом міста, який взивав усіх гал. старшин негайно зголоситись — у польському таборі полонених у Фридрихівці... Туди не пахла нам дорога і дехто з нас став оглядатись за місцем в уряді У. Н. Р., щоби спасатись перед неволею. З тою метою прийшлося їхати до Винниці, де були всі міністерства У. Н. Р. Вечером 18. мая нас кількох, по званню юристів та учителів, всіло до поїзду набитого польським військом. Весь час говорили ми українсько-російським жарґоном, щоб не зрадитись, що ми галичани. Над раном ми були вже в Жмеринці, а в полудне у Винниці.

Я невсилі описати того вражіння, яке зробило на мене це місто. Спогади... Ще недавно стояли ми тут. Винниця, місце постою Нач. Кмди Гал. Армії і... цвинтар її найкращих героїв — місце нашої слави в поході на Київ і місце нашої загибелі. Кожний дім, кожна вулиця нагадували нам недавне минуле. Так ще недавно була армія, була сила, а тепер немов ці нуждарі плентаються по вулицях гал. старшини обдерті, голі і босі без даху над головою.

*) Сот. Шепарович, віденець із знімченої вже від кількох поколінь родини, вступив на самім початку перевороту до Гал. Армії та командував кінною бриґадою. Він перший перейшов з тією бриґадою від большевиків до повстанців в часі постою бриґади під Тирасполем.

УСТЯ ГРИЦИК.

ДЕЩО З ТОГО, ЩО ПЕРЕЖИЛА...

(Спомини ці написані дівчиною селянкою з Волині, яка свої дитячі літа підчас війни та революції перебула на Полтавщині.)

В селі, а ще далеко від фронту, війна не робить такого жахливого враження, як на стації, куди раз-враз проїздять потяги з червоними хрестами, куди раз-враз суваються ешелони війська. Червоні хрестики, щож тут дивного? Та підійти блище й прислухатися, — то ввесь світ здається червоним і хочеться кудись втекти. А до того була я тоді малою дівчинкою. Може тому такими пекучими літерами врилося в мою память те, як везли нераз за царської війни ранених з поля бою. Сестри, брати, батьки, матері й діти, котрі відпровадили когось рідного на війну, сходилися і ставали купами подаль від потягу та вслухувалися в стогони, що виходили з замкнених вагонів. — Чи довго ще буде ця війна за царя?.. Навіщо вона?.. — Такі слова заслухувала я, маленька дівчинка, і плакала зі всіми.

Паротяг дає гудок і потяг поволі відходить, так поволі, ніби везе великий скарб... Дорогий скарб...

Надходить вечір, а там і ніч. Говорю вивчені на память молитви і додаю: »Боже, навіщо ця війна?« Кладусь до ліжка й поволі засипляю. І ось одного разу сниться мені, що йду я Твердим степом (2 верстві від стації Гребінки в напрямі Лубень), навколо квіти, трави, — нараз стало темно навкруги... В розпуці не знала я, що робити і впавши на землю закрила лице руками. Не знаю, як довго я лежала, а коли відкрила очі, мене вразило світло сонця, яке пускало на землю червоні лучі і від них все довкола було червоне, як кров. Хтось розмовляє... голос знайомий... »Царя скинули... Війни не буде... Тепер свобода... Вояки з фронту вертають... Полковникам, ґенералам і офіцерам позривали пагони...«

Розплющую очі й бачу, в кімнаті батько мій оповідає сімї про те, що скоїлось. Я подивилася у вікно — вже був ранок, ніч минула.

Щож направду скоїлося? »Революція!« Люде якісь дивні, не знають, що робити, як розуміти те величне слово »свобода«. Сходяться великими товпами і викрикують: тепер свобода... — царя скинули!.. — А хтож буде замість царя?... — Або я знаю... — Ліворуція прийшла.. — Ну, щож маємо робити?... — Ет, що було, те бачили, а що буде — побачимо. Отак розмовляючи, не могли прийти до правди. Нарешті хтось сказав слово »грабити«, — ну то й грабити. — Кого? — »Економію, панів — вониж нам у печінках сиділи!«

І грабили без упину, бо хтож міг їх спинити. Спочатку віддважніші грабили магазини, а пізніще, хто що попав. Лишали одні стіни і то напів розвалені.

Настала весна і залила весь світ своїм дивним чаром. Селяни з непевністю йшли на рідні ниви і вяло брались до праці, поглядаючи на панські лани, що лежали облогом.

Не знаю, чи коли буде для мене такий радісний день, як був для мене тоді день першого травня.

Мені пішов щойно 12-ий рік: не розуміла я ваги того величного свята, лише пригадую, що мені було дуже весело. Свідоміші українці й москалі улаштували це свято (уже були большевики). Пригадую його так: Проти сонця, що весело всміхалося з ясного неба, маяло богато прапорів, ріжних кольорів. (Найбільше було червоних з золотими буквами »Да здраствует свобода!« »Равенство й братерство!«) Прапори були уставлені в два ряди, а по середині йшли дівчата в народних полтавських одягах і несли великий портрет Т. Шевченка, обвішаний вишитими рушниками та вінками. Несли ще й інші портрети, але я їх не знала. Батька Тараса я не знала теж, але потім я довідалася, кого так вшанували в цей світлий день.

Хор просвітян співав ріжні пісні. Пригадаю лишень три: »Як умру, то поховайте...«, »Марселєзу« та »Інтернаціонал«. Весь нарід був одягнений по святочному і тиснувся коло прапорів, утворюючи тісне коло.

Поволі прямували до Городищенської церкви, мали намір обійти круг церкви і увійти до середини з портретом батька Тараса, але батюшка не дозволив цього зробити. Він вийшовши з брами, поблагословив всіх і освятив прапори. Від церкви взяли напрям до площі, де було прибрано для промов. Промовляли по українськи й по московськи, але я не розуміла нічого. Народу було дуже богато, але панувала тиша, лише слова промовця падали на серця людей, як каміння на землю.

Сонце відходило вже на спочинок, як розходились люде до дому.

Після того свята улаштовували безліч мітінгів і промовляли на тему »пролєтаріят всєх стран соєдіняйся!« Нарід сходився і на мітінги, але слухав підозріло, а навіть зі сміхом. Одного разу промовляв такий промовець, що насмішив всіх, навіть »товаріщей«. Виходить на трибуну, скидає кашкет, підіймає праву руку до неба й кричить: »Товаріщі.. а товаріщі... Слухайте товаріщі! (Він думав може, що всі глухі). Йому гукають: »Слухаєм, слухаєм.« »Товаріщі ідітє впєрьод, всє. А кто нє хочет іті в пєреді, ідітє позаді!« Загальний сміх, але він не зважає на те і говорить далі, але так ніби свариться зі всіми. »Товаріщі! Ідітє всє стєной, а кто нє хочет іті стєной, ідітє пад стєнку!« Коли він говорив останні слова, панувала тиша, а коли скінчив, то всі сміялися безпереривно, він засоромився і зіскочив з трибуни, а на його місце вийшов другий, намагався оправдати, але йому не вдалося і нарід з реготом розійшовся, а потім довго між собою глузував.

В межичасі розійшлася чутка, як блискавка, що йдуть німці з українцями, вже минули Київ.

До українців населення ставилося добре, але до німців ніяк, як побачили, то жахалися, але розглядали їхні залізні шеломи і прислухувались до мови з цікавістю.

Про бій під стацією Гребінкою пише ґен. Петрів в своїй книжці »Спомини« частина II. Я сиділа в леднику два дні й дві ночі (ледник збудований коштами залізниці, для потреби залізничників) і здрігалася, як гуділи гармати. Позносили туди подушки, перини і всю теплу одіж, яку мали; діти сиділи позакутувані, а старші виходили і наслухували, чи вже минула небезпека і чи не чути стрілів. Бувало й так, що стріли вже замовкнуть, але ми діти сидимо в тих ледниках, немало й хорих було через те. Як затихли стріли і все затихло, прийшовши до дому я застала пять німців, які вже росташувалися в кімнаті. Один із них звернувся до мене зі шклянкою в руках і сказав: »ґіб мір вассер«, і подав мені шклянку. Я подивилась на шклянку, на німця, а потім на батька й хотіла плакати, але батько всміхнувся і сказав, щоби я подала води. Звичайно він сам не розумів, але догадався. Як я подавала німцеві воду, то дивилась на нього залякано, але він погладив мене по голові й сказав: »ґут, ґут«, а до другого німця сказав: »шен«. Потім вийняв з кишені гроші й давав мені, але я засоромилась і втекла до батька на коліна, сховавши голову на грудях. Німець зрозумів, що я його боялась спершу, а потім соромилась, добавив більше грошей і дав їх батькові, показавши на грудку цукру; це значило, щоб я купила собі цукорків.

Між іншим я мала враження, що були лише німці, бо українців я не бачила, лише було чути стріли в напрямі Лубень. Стріли все віддалялись, а німці сновигали скрізь у своїх залізних шоломах і установлювали порядок.

Треба було доложити праці скрізь, бо по революції були наслідки страшні, а по большевиках ще страшніщі.

Богато девчому німці помилялись, бо не знали людей, їх звичаїв і тим викликали обурення проти себе так, що коли відступали з України, повстало проти них ціле українське населення і через те німці утратили богато свого війська, а большевики знову зайняли Україну.

Як вступала яка партія, то мала вже на місцях своїх сторонників, і на кого падало хоть маленьке підозріння, вони немилосерно мстились на йому, але так, як знущались большевики, ніхто не знущався.

Був гарний, весняний, теплий день. Сонце так привітно всміхалось з ясного неба. Я сиділа з сестрою в кімнаті коло вікна і тихо вглядалась у молодий садок, який щойно розпускав свої листочки, коли на доріжці, що прорізувала садок на дві половині, зявилось троє людей. Як вони підійшли блище, ми стали їх розглядати. Всі три були в сірих шинелях, ті, що були по боках, мали рушниці, на голові кашкети — оба були середнього росту і були якісь згорблені, той, що йшов по се-

редині, мав на голові смушеву шапку, а денце було зелене, як листочки саду, сам був високий, стрункий і міцно збудований.

Йшли вони весело розмовляючи, той, що був по середині, щось говорив, то до одного, то до другого і весело всміхався. Ми дивились одна на другу й питали зором, куди вони йдуть? Недовго нам прийшлося чекати, за хвилину почувся стріл сальвою... потім ще один. Ми позіскакували з місць і в отупінню стояли, коли знову пройшли ті люде так само розмовляючи як і перше, ніби нічого не сталось, але їх було тільки двох. Через кілька хвилин ми взялись за руки і як тіні вийшли на подвіря. Хмари насупились, закрили собою сонце і віщували на ніч велику грозу. Ми лячно притулились одна до другої. Нараз почули, що хтось хриплим ледви чутним голосом просив: »в-о-д-и«... Прокляті!... Вони його навіть не застрілили як слід.

З поблизьких хат сходились люде й бачили таку картину: той стрункий і міцно збудований лежав яких трийцять кроків від нашої хати, на полі, руками й ногами гріб під себе землю і страшно рив. Череп його був пошматований, лице в крові, не можна було думати, що ця людина перед хвилиною всміхалась. Люде тихо розмовляли, питаючи один одного, хто він? Хтось сказав, що це гетьманець і певно якийсь старший.

Так пройшло богато часу, нараз зявився большевик з рушницею, а за ним їхав якийсь дядько з підводою. Крикнув, щоб розійшлися, але його ніхто не послухав. Він побачивши, що жертва ще жива, побіг по тих, що розстрілювали і скоро повернув з ними. Люде поволі розійшлися... Почувся стріл, потім скрип коліс, а далі ніч накрила все своїм темним покривалом.

Як большевики повернули, селяни потроха займали панські лани, ліниво працювали коло них. Селяни мали більше землі, але їм було зле, добробут їх не покращав. Хліба мали досить, але бракувало їм: соли, нафти, цукру і мануфактурних виробів.

Робітникам і залізничникам велося куди гірше як селянам, вони не мали хліба і грошей також не мали, бо їм не платив ніхто. Большевики мусіли забезпечити залізничників, отже доставляли їм паї (сіль, нафту, цукор, мило, сірники, мануфактуру і ін.). Малу частину залізничники спотребовували самі, а за більшу вимінювали в селян хліб, сало, масло і молоко. Отже повстав цікавий промисел, — даси старенькій бабуні пачку сірників, а вона тобі дасть курку, або глечик молока, або грудку масла, ще й насінячка насипле у фартушок. У селян крім того малось богато хліба, вони мусіли десь його подіти. Перш за все годували добре худобу, а решту марнували, бо гонили самогон. Худоба ставала власністю влади, бо панувало слово »реквірувати«, а самогон большевики ніби забороняли, але діставши до своїх рук, пили до нестями, аж очі їм вилазили на чоло і в такому стані »наводили порядкі

после нємцев«. Бідних селян підбурювали проти так званих куркулів, які жалували за німцями і українцями (вони були свідоміші, ті »куркулі«) і вони через те дуже терпіли біду, бо були між двома огнями. Пригадую один куплєт за тих куркулів:

»Бідняки, середняки, чесні всі працівники,
Куркулів у шию гнали, другу раду вибирали...«

Серед таких обставин і не счулись ми, як зачали грати гармати Денікіна. Ще за царської війни побудовано на стації Гребінці союзні маґазини, їх було понад сто і наповнено їх в щерть ріжними припасами; було там богато одягу для війська, ріжних возів для обозів, мішків порожних нових і наповнених петльованою мукою пшеничною й житньою. Ще німці стерегли ті маґазини, звичайно дещо для себе брали, а большевики дозволили розграбити, але самі більше грабили, як населення. Коли прийшлось їм відступати, то вони не хотіли залишити навіть порожніх маґазинів і підпалили їх. Виглядало це страшно; ті маґазини були побудовані при одному боці і вітер завівав дим на поле, зачіпаючи лише одну хату, котра три рази була зайнялась, але її гасили. Большевики мали на меті зірвати »водокачку«, яка була недалеко нашого дому. В тому домі крім нас жило ще три сімї; побачивши, що підїхав до »водокачки« якийсь на коні, всі збіглись на другий бік хати, коли нараз за клунею розірвалось стрільно. Якби не клуня, булоб дісталось нам всім, а так ми почали всі падати до льоху, який був поблизу. Стрілянина йшла довго, а як затихла, ми побачили коло »водокачки« забитого коня, а того, що їхав на йому, не було. »Водокачка« ще й до цього часу стоїть вище всіх будинків і пишається.

Але щож, блиснули знов пагони, а ті, що чули за собою гріх, мусіли знову ховатись. Щастя його, як найде захист, а як ні, то ставав жертвою білоґвардійців.

Як була большевицька влада, вмерла одному робітникові жінка й лишила пятеро дітей. Найстаршій дівчині було 12 літ; зона була моєю товаришкою по школі. Праці цей робітник не міг знайти, а діти примирали з голоду. І так став він комуністом, не з переконання, а тільки щоб ратувати дітей тим способом від голодової смерти. Відразу знайшов працю, накормив дітей і зодягнув. Як прийшли білоґвардійці, він ховався від їх, дехто співчував йому, а дехто ворогував так, як на всіх комуністів. Той дім, де мешкав він, облягали кожний день і перевертали до гори дном. Дітей вони били нагайками і питали, чи не приходив батько? Діти булиб попухли з голоду, якби не сусіди, які нишком, щоб не бачили денікінці, приносили їм їсти.

Тимчасом на Україні прийшов до влади Петлюра й Денікін мусів відступити. Вже перед самим своїм відступом злапали денікінці цього бідолаху і розлючені покарали його так, що повісили коло базарної площі, на пострах всім іншим та поставили коло нього вартового, щоб ніхто не зняв. Повісили

зраня і у вечері зняли. Маленькі діти бігали й в розпуці хватали батька за ноги, а нелюдяний денікінець гнав їх нагайкою.

До того часу, як мали білоґвардійці уступати, нашій сімї не загрожувала небезпека. Батько служив на залізниці сторожем палива, а два старші брати телєґрафістами. Я з сестрою ходила до школи й два менші брати теж. Але одного разу приходить з дижурства брат, а з ним якийсь білоґвардієць з револьвером в руках. Ми налякались. Але білоґвардієць заспокоїв нас кажучи: »нє бойтєсь! Он будєт жів і здоров, ми єво на вайну нє пустім, із нєво харошій работнік, а нам такіх нада. Ну, ґаспадін, сабірайся!« Ми нічого не могли зрозуміти, бо думали, що розстріляють за щось, але брат сказав коротко: »мене перед хвилиною мобілізували, прошу зложіть мені річі, бо я за пів години відїзджаю«.

За годину брат був уже в Черкасах, а на другий день ст. Гребінку зайняв Петлюра. По страті брата сімя була пригноблена, так і ввижався брат забитий, або петлюрівці прийдуть і нас всіх постріляють зате, що брат служить у білоґвардійців, але нічого особливого не сталось, лише приходили якісь петлюрівці й питали, чи нема брата дома, щоб ішов на дижурство, бо за ним апарат плаче. Разом з братом забрали білоґвардійці ще двох телєґрафістів зі ст. Гребінки, отже мусів відчуватися їх брак.

Спочатку революції аж до Петлюри, українське населення переходило від влади до влади. »Свобода« — »Україна вільна й незалежна«, »Пролєтаріят всєх стран соєдіняйся«, — »Да здраствуєт єдіная й нєдєлімая Рассія«, німці й гетьманці, »товаріщі«, а тут відразу »ґаспада« — великі скоки. Населенню це все наприкрилось, мусіло комусь звіритися і звірилося... Покладало великі надії на Петлюру.

Петлюра мобілізував також і якраз під чергу мій старший брат, а разом з ним ще пять телєґрафістів. За тиждень наперед ми знали, що він піде до війська і що стане в обороні рідного краю, але не могли з тим погодитися, що брат йшов проти брата, бо молодший був у денікінців. Молодший брат мусів служити, а старший міг і не служити в війську, але він й на хвилинку не застановився й поїхав до Київа, де мав складатися полк.

Через якийсь час знову прийшли »таваріщі«, а ми знову тремтіли вже за двох. Большевики булиб може постріляли всю сімю, якби не залізничники, котрі поручилися за нас і за братів, сказавши, що обидва брати були мобілізовані й нас залишили в спокою. На цей раз большевики вступили на Україну з піснями:

»Ех Україна хлєбородная,
Нємцам хлєб аддала,
А сама ґалодная«

Правда, що населення страшно зубожіло, але не було таке голодне, як вони співали. В тім часі, коли в цілій Росії панував

страшний голод і все голодуюче населення хлинуло як сарана на Україну, тоді на Україні, а передовсім в Полтавщині було ще доволі хліба. Найгірше було на переднівку. З Росії висилали цілі ешелони голодуючих, які накидались на золотіючі ниви збіжа й зривали колос, ще неспілий і, витереблюючи, їли. Бараболю викопували з землі ще молоду й, не маючи палива, їли її сиру. Як приїзджав ешелон з голодуючими, це вже не був ешелон з червоними хрестиками, а щось далеко гірше. Ранений або хорий лежить в ліжку і його доглядають, дають йому їсти, а як умре, то поховають, а того, що вмре з голоду, де чекає смерть? У голодного очі блискучі, як в божевільного, а через деякий час він опухає щораз гірше й коли опух доходить до серця, він вмирає. Зима тоді була тяжка, а до того ввійшов поміж населення ще один ворог — тиф.

Ще в літі обидва брати вернули до дому, але товариші були такі ласкаві й простили їм все, аби вступили тільки в дижурство, бо богато праці є, а нема кому працювати. Наша сімя не могла ще прийти до рівноваги, коли тут знов тиф забрався між нас і панував три місяці. Всі ми були хорі, лише батько й мати довгий час боролись, та вкінці захорів таки батько й умер. За сім місяців після батька умер підстарший брат, був хорий на туберкульоз легких, а старший брат оженився. Нас шестеро лишилося без приюту. Як батько й брат служили на залізниці, ми мали право мешкати в помешканнях, хоч за їх платили, а коли ми лишились тепер самі, нас вигнали на вулицю. Мушу зазначити, що ми є родом з Волині, на Полтавщину приїхали ще перед війною. Покійний батько мав намір вивчити дітей; якби воно тяжко не було, але він конче хотів дійти до мети, бо знав сам по собі, як тяжко жити неписьменному. Виїзджаючи на Полтавщину, полишив батько хату й коло трьох десятин поля на родичів.

Ми рішили вертати до рідного села. Легко сказати—вертати, але як виконати?

Моя мати довідалась десь, що наше село заняте поляками, й що можна їхати безплатно через границю, але дуже довго треба чекати на візу й не кожному вдається її дістати. Треба було мати точні документи, звідки хто походить. Та на щастя ми мали пашпорт за 1916 рік і він нас врятував.

Я з сестрою могла залишитись, пішовши на службу до комуністів, але бракувало тільки того розуму або нерозуму.

Подавши документи в Київі до конзуляту, ще перед Різдвяними святами, ми мали надію на весні виїхати до рідного села й засіяти поле. Та ми не знали точно, коли буде відїзджати ешелон, а як він відїзджав, нас не повідомили й ми лишились. Через те ми мусіли подавати документи другий раз і просити, щоб нас приписали до другого ешелону.

Але щож, треба було часто зголошуватись тим, котрі мали більше як 14 літ і ми боячись, щоб не пропустили знов ешелону, змушені були їхати до Київа. Приїхали на двірець

Київ І, ми остановились в почекальні III. кл., щоб довідатись про дальшу свою судьбу. Від таких самих бідолах ми довідались, що за хвилину нас вижене з почекальні начальник Ґ. П. У. на майдан огороджений колючим дротом. Недовго прийшлось чекати, як прийшов той каторжний Ґ. П. У. і велів »убірятся і нє разґаварівать«. Не було ради, перенеслись на той майдан і перейшли на циганське життя. День і ніч перебували ми під відкритим небом на сонці, яке розпікало каміння так, що й дихати не можна було. Дощі лили часом, як з відра на наші голови, бо заховатись не було де. Крім того ми були коло головної вулиці, яка йшла від двірця. Гук автобусів, шовгання трамваїв і торохтіння коліс не вгавало від шестої години ранку до дванайцятої ночі, як у кожному місті. Серед таких обставин стопятьдесять душ, переважно біженців, жило довгі місяці, чекаючи на візу. Спочатку ми мали трохи ґрошей і мали що їсти на деякий час, а далі продавали за безцінок річі, які мали. Найгірше було мені шкода сорочок гарно повишиваних, яких продали ми пять. До того між біженцями ховались злодії, які не розминались, а що попало до їх рук, пиши — пропало.

Річі, збуті за безцінок, не могли довго нам послужити й ми почали голодувати цілими днями. Маленькі братіки йшли в місто і по камяницях просили хліба, хто давав хліб, хто сухарі, а хто шкоринки з хліба. За те, щоб знайти працю, не можна було й думати. І тим випрошеним хлібом живились в Київі не тільки ми, але всі біженці, вони ходили навіть на села. Як було вже по жнивах і люде викопували бараболі, то нас збиралось по кілька, йшли яких верств десять від міста й там наймались копати бараболі, а нам платили також бараболями.

Одного разу я йшла з одною жінкою зі села вечером коло двірця, як нас затримав якийсь Ґ.П.У. й питався, чого ми тут шляємось? Ми казали йому, що ідемо з роботи. Він цьому не вірив і велів нам іти до канцелярії. Як ми прийшли, то він почав робити допрос. Спочатку кричав на обоїх, а потім став поводитись з нами лагідно й виявляв велику охоту до залицяння. Не знаю, чимби було скінчилось все це, якби був не прийшов старший; розпитавши, в чім річ, велів нам іти, а на нього посварив пальцем.

Через деякий час зявився коло нас той старий, здається шукав злодія (такого як сам) і побачивши мене став умовляти, шоб я не їхала на »роботу« і дивлячись на наші злидні, дуже жалував, але тільки мене, а про родину й не згадував. Нікого не обходило це, що тільки людей бідувало.

Вже літо минуло, наставала осінь з частими дощами й холодом. Люде гинули, а ніхто не знав, коли вже поїдемо. Одного разу вмер один чоловік і йогож хлопець; треба було його похоронити, а його жінка не мала за що й вони лежали поміж нами. Коло нас вулицею переходив якийсь

Відділ скорострілів У. С. С. під Бережанами
(Осінь 1916 р.)

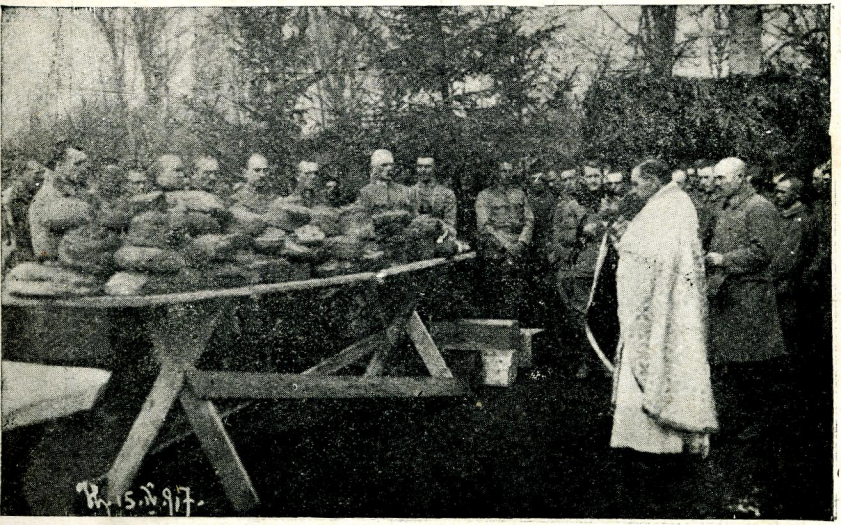

Стрілецький Великдень на позиції 1917 р.
(Свячення пасок в лісі під Куропатниками біля Бережан).

Стрілецькі окопи на Лисоні під Потуторами (стоїть от. Лисняк кмдт. І. куріня).

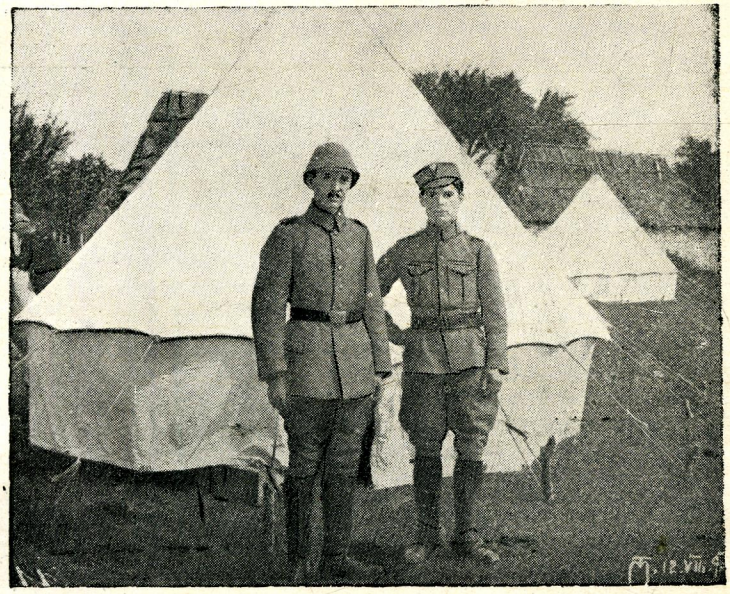

Стрілець і турок в селі Потуторах під Бережанами.

мущина й, побачивши таку картину, запитав, що ми за люде, чого тут сидимо і чому не хоронимо вмерлих? Довідавшись, що ми біженці і українці, щось записав у книжці й пішов. За деякий час прийшли два столярі і принесли дошки; через яких три години тих мерців занесли на цвинтар і поховали.

По цій події нам веліли перейти до бараку на вантажній станції, давши нам кілька підвод, бо деякі не могли вже йти. Та в бараці не було ліпше. Дощ так само лив на голови й не було ніякої постелі, а яких сто душ (що остало в живих) були в одному бараці й спали одно коло другого вже не звертаючи уваги на нужду, яка обсіла всіх. Чи довго моглиб ми були так жити? Та на щастя вже подали ваґони та сказали вантажитись. Наші серця так закамяніли, що нездатні були ні до радости ні до сліз; було байдуже.

Заповідали нам, що на границі будуть переглядати і хто буде мати золото, або які цінні річі, то відберуть і не вернуть. Справді в Шепетівці переглядали річі, але ті ваґони, де їхали біженці, лишали здалека. Лише одна дівчина везла з собою скриню з віном. В Київі вона віддала під сховок і за те платила гроші, а як забирала, то не дивилась, що діється в скрині. Як відкрила її в Шепетівці, то вона тільки руки заломила й чуть не зомліла. Скриня була пуста.

Інакше виглядали ті, що мали з собою богато річей (люстра великі, фортепяни і ріжні дорогі меблі). Як поминули ми границю большевицьку і наближались до польської, нісся з тих ваґонів спів — »Єще Польска нє зґінела...«

А. С.

ПОМСТА.

Усім уже відомо, що бл. п. отаман УГА. і комендант 1-го гарматнього полку УСС. д-р Ярослав Воєвідка згинув з рук большевицького комісаря, коменданта відділу продармійців Михайла Табукатвила, 18 березня 1920 р. в м. Піщанці, ідучи з Попелюх до Одеси на відпустку для поратування здоровля.

Менше одначе відомим є, хто це такий був його вбийник, та що з ним сталося.

Про помсту — самосуд — пишуть ріжне. Одні кажуть, що Табукатвила рознесли на баґнетах артилєристи (Укр. Вістник, Львів, 28.III. 1921), другі, що стрільці XI Бриґади рознесли на шматки. (Однодівка »На вічну память героям« і Калєндар Ч. К.)

В імя історичної правди, як очевидець, простую всі заподання.

На приказ Команди 2 Бриг. ЧУГА ч. 1090. з дня 29.III. 1920. виїхав слідчий суддя при Команді Коша Осип Раставецький до міста Піщанки. Вбийника арештовано тогож дня о год. 9½ вечером і переведено ревізію. Знайдені у нього річі вже найкраще свідчать, ким був сам Табукатвил. У нього найдено (уривок протоколу):

В грошах: Рублі ник. 18.790, укр. гроші: 6.538.50, рублі сов. 57.073, — Керенки 9. — австр. корони 90., разом 82.506.50.

В пакеті і пачечці, власність Н. Микитовського 23.025. В двох пакетах власність М. Вайсброта 45.000. В портфелю власність покійного от. Воєвідки 4.050. Разом 254.571.50. З річей: Одного коня чорного, одного гнідого, 3 револьвери, 1 шкіряну торбу (власність от. Воєвідки), 1 торбину на карту (Воєвідки), 6 куснів полотна, 10 куснів ріжної матерії, 3 кусні кольорової матерії, 47 хусток, 2 мішки ниток.

Протокол підписаний: Раставецький, Курилович, В. Черкавський, В. Онисько. Він свідчить сам за себе.

Протокол лікарських оглядин лікаря III Бриг. 60 Сов. Дивізії Мойсея Рувимовича Хоїна стверджує, що бл. п. отаман умер по 14 год. муках від рани заданої вистрілом з револьвера в наслідок пробиття черевної оболони і мочового пузиря. Арешт наступив на приказ заступника Команди ЧУГА. Солодуба, який каже приставити Табукатвила до військового суду при команді ЧУГА. Вбийникові закинено ще цілий ряд грабунків і вбивств. У справи ці були вмішані ще інші особи, що негайно по арешті виїхали до вищих радянських влад виєднати для Табукатвила звільнення і самі тим самим не могли бути арештовані.

Табукатвила віз командант асистенції четар В. Онисько в товаристві кільканацяти жандармів галичан.

Цілий час в дорозі вбийник відгрожувався, що йому нічого не буде, бо має в ревкомі рідню і він ще неодного галичанина-контрреволюціонера вишле на тамтой світ. Грозило теж, що на першій лучшій стації впаде до ваґону відділ червоноармійців, які тоді громадою переїздили на фронт і вбийника визволять.

Те все довідались від ескорти стрільці XI Бриг. ЧУГА. на стації Вапнярці, що тоді теж переїздила на польський фронт. Слідує змова.

Кільканацять стрільців 2 сотні 1 гуц. куріня XI Бриг. ЧУГА. під проводом підхор. Р. Лісковацького впадає до ваґону і розоружує ескорту. Арештованого Табукатвила відпроваджує за стацію, та там один з них кількома стрілами з нагана кладе вбийника трупом у рові як собаку. Стрільці розбігаються та йдуть до своєї сотні на вправи недалеко стації.

Приявна на двірці ЧК. і »воєнний комісар« XI Бр. галичанин проф. Р... роблять слідство, але без успіху.

Підозріння паде таки на сотню 1. гуц. куріня, але командант сотні пор. В. Воробець посвідчив, що всі були на вправах.

Ще більше підозріння впало на підхор. Лісковацького. Чекісти висаджують його на якусь паку на двірці та скликують стрілецьку раду.

Питають, який він підстаршина. Всі кричать, що дуже добрий, гарно живе зі стрільцями і ніхто йому не дасть зробити кривди.

Большевики стають безрадні і його звільняють.

Вечером переїздили через Вапнярку 3 баталіони моряків. Погрожують, що виріжуть за свого командіра всіх галичан.

XI. Бриг. в поготівлі. На вагоні команди 1. куріня повіває свіжо одержаний в Бірзулі червоний прапор...

Одначе кілька верств від Вапнярки появляються повстанчі відділи Тютюника. В обличчі небезпеки моряки забувають про все, тимбільше, що проти повстанців вислано галицькі стежі.

Ще тої самої ночі відїздимо на фронт і звільняємось від симпатичних сусідів.

Я. ВОДЯНИЙ.

В ХОЛОДНІМ ЯРУ.

(Уривок зі спогадів)

Ми стояли табором у лісі на високому горбі з верству або півтори на схід від Мотронівського жіночого монастиря. Це було досить глухе і незнане місце, і тому ми на ньому простояли поверх двох тижнів; коли загально беручи повстанці своїм табором довго на однім місці ніколи не засиджувались, аби червоні не могли відразу несподівано напасти.

В той час на весні 1921 р. готовився окружний повстанський зїзд, і тому до холодноярських повстанців прибули делеґати з Полтавщини від отамана Марусі; вона сама не могла залишити свого загону і прислала свого начальника штабу та ще одного старшину.

Чекали ще на делеґатів з Херсонщини та Катеринославщини.

В ту пору у недалекім від ліса селі Мельниках саме відбувався храмовий празник. Старшини та козаки від нічого робити порозходились на празник, а в таборі залишилась тільки невеличка сторожа.

Нас зібралось до яких 20 старшин, — всі озброєні в кріси та іншу зброю.

До кого іти? Дехто має у селі знайомих, але більшість були тут чужі, і тому після короткої наради рішили не розбивати гурту та іти до невтральної особи. Пішли всі до священика.

Зі страху перед червоними і нами, нас приняли та погодували, і ми засиділись до пізна. Уже смерклось, як ми подякували за приняття, й розбившись на малі групи, розійшлись по селянських клунях та заночували на свіжому сіні.

На другий день раненько, господарі клуні — в котрій ми спали, принесли нам умитись, а на снідання молока та білих паляниць.

Ми умились, поснідали, та подякувавши, пішли у ліс до нашого табору.

Підходимо до свого табору; — чуємо стогін та крики о ласку людей і хлюскання нагаїв.

Хутко входимо до табору; крик і стогін не вгаває, а нагаї свистять по задній частині тіла — двох людей, лежачих на траві, роздягнених до сорочок та звязаних.

— Ох!.. Братци!.. Ох, пощадіте!.. Ми такі же люді, как і ви. Ох-х-х! Братци!..

— А признайтесь, сучі сини, чого до нас забрили?! і нагаї далі продовжають свистіти по спинах людей.

— Стій! За що катуєте людей?! гукнув я на козаків.

Екзекуція припинилась. Незнайомі з повязаними ззаду руками втихли та позводились.

До мене підійшов старший віком козак Охрим і оповів, — що вчера вечером, коли він був на храмовім празнику в селі Мельниках, його попередили знайомі селяни, — що ще з ранку по селі тиняються якісь два невідомі чужі хлопці, та розпитують у людей, — де перебувають у Холоднім Яру повстанці, скільки їх там, де стоять табори, чи богато мають кінноти, та чи є у них кулемети і гармати.

Селяни показали йому хату, де саме під той час ці хлопці перебували, — він пішов туди з кількома місцевими парубками й при їхній допомозі обшукавши — арештували їх; — крім їх документів та грошей, при них нічого більше не знайдено. Коли вів їх сюди до табору, то мусів їм позвязувати назад руки аби поночі не втекли.

Зложивши звіт про арешт чужинців, Охрим був переконаний, що це були большевицькі агенти, а тому, що вони не хотіли признатись, їм робили відповідний допит.

Справу невідомих осібняків перебрав зараз же до себе старшина розвідки.

Із їх документів видно, що це демобілізовані червоноармійці родом з Полтавщини — значить українці; але по акценту і вимові, один із них справді був полтавець років 24, за те другий — типічний москаль ще не досить українізований років 24.

На допити вони зізнали, що є робітниками — один із них текстільщик, а другий металіст по фаху, — служили по мобілізації в червоній армії, а тепер демобілізовані; прийшли з війська до дому, бо фабрики стоять понищені, а вдома теж роботи немає де дістати і голод змусив їх іти шукати заробітку.

І ось вони вдвох рішили піти на полеві роботи в Херсонщину й по дорозі заблудили. Ішли через село Жаботин — перейшли ліс і опинились у Мельниках. Про повстанців у Холоднім Яру вони не чули і не знали, та не сподівались, що тут їх спіткає така біда. — Вони теж можуть пристати до повстанців, коли їх приймуть, бо-ж все одно вони без роботи.

При дальшім же допиті виявилось, що вони не знають правдивого розкладу та назв сіл тої околиці, з котрої вони начеб походять. На запит, — які села лежать близькі їхнього села, — вони почали плутатись й називали села, котрих зовсім не було близько їхнього начебто села. Натомість вони перечисляли всі ті села на Полтавщині, де відбулось повстання, а потім ґрасували карні експедиції большевицькоґ чрезвичайки; про що нам вияснили делеґати з Полтавщини, а поза тим їх брехливі твердження провірив начальник розвідки за мапою.

Отже було очевидним, що це підіслані большевицькі розвідчики. З їх способу говорення й розмови було видно, що вони хоч і були собі звичайними робітниками, але помітна була в них комуністична обтесаність та »шлюфовка« школи »аґітпрасвєту«. Але признатись вони ніяк не хотіли, — особливо удавав першого та »щирого« — москаль.

Не було ради; готовились знов до екзекуції.

Та я рішуче спротивився такому допитові й відвівши на бік начальника розвідки, — порадив йому сімулювати розстріл одного з них,— упертішого москаля, в надії, що другий українець зі страху за життя мусітиме признатись.

Рішили спробувати.

Попередивши двох козаків, котрі мали »розстрілювати«, в чім справа, — запропонували старшому москалеві написати лист — останню волю своїм близьким, коли він їх має, — бо поведуть його туди, звідки вже встане на страшнім Суді Божім. Цей — завагався, зблід.. заденервувався... На очах виступили сльози і врешті запанувавши над собою, зрезігновано сказав ломаною українською мовою.

— не маю родичів, не маю блізніх! Ведіте мене, куда знаєте...

Два козаки вивели його з табору і повели на долину.

Хвилина тиші. Потім:

— Пар! Пар! почулись стріли.

Цей другий, що зістався, — здрігнувся, зблід, і почав плакати, проситися й клястися, що він невинуватий.

Поновний допит, усовіщення, обіцянки дарувати життя, нічого не помогли, і йому запропонували написати своє останне »прощай« до своїх близьких.

Вагався... І, відмовився.

Він стояв зі звязаними ззаду руками без штанів. Чекав.

До табору ввійшов один із тих двох, що відвели москаля й зголосив:

— Пане отамане, там того уже розстріляли! Микита залишився закопувати. — Прикажете ще цього відвести?

Той здрігнувся і насторожився.

— Відведіть його до його товариша! Зарядив начальник розвідки.

— Слухаєм! Двох козаків стало позад нього з наладованими крісами на поготові.

— Ходім! обізвався один з них до нього.

Рушили.

І, нараз... Він раптом скочив і несамовито побіг...

— Цок! Цок! почулося від курків невистрілених крісів. — Осічка.

— Стій!.. Стій!.. закричали і побігли два козаки.

В таборі заворушилось, захвилювалось...

— Здогнати і привести сюди живим! наказав я.

До дванацяти козаків з крісами хутко побігли у ліс.

А він, — напів голий, виснажений, роздягнений, в одній сорочці, зі звязаними руками біг і біг за життям...

Стій! Стій! Стій! гуло по лісі. А згодом:

— Пар! Пар! Пар!

Чекаємо.

В таборі чути обурення, проклони, та погрози на утікача.

— Заспокійтеся, панове! Кожний з вас на його місці, може так само зробивби. Він хоче жити і ратує своє життя, зауважив я.

А тимчасом привели тамтого першого москаля.

До нього приступив начальник розвідки. — Почались усовіщання та погрози екзекуції.

Не минуло і чверть години, як прибігли де-які козаки та зголосили:

— Утікача зловили! Ведуть сюди.

Під сильною вартою привели його побитого, окрівавленого. З голови йому текла кров...

Перед собою він бачив тепер тільки смерть. Але він хотів жити і рішився...

— Товариші!... Братьці!.. не мучте!... Даруйте життя... Я признаюсь! Я все роскажу... Всю правду скажу, тільки не бийте!.. почав він.

Його посадили, заспокоїли. Слухаємо...

Поруч із ним поодаль сидить той другий — москаль.

— Нас послал начальнік харковского воєнного округа товаріщ Дуднік в район Холодного Яру с цєлью ізслєдовать налічіє повстанческіх сіл! вимовив він зараз.

А той другий, — дивлючися уперто гіпнотизуючим поглядом на свого товариша »зрадника«, і вимовляючи з притиском кожне слово:

— Ч-т-о ти ґ-о-в-о-р-і-ш с-у-м-а-с-ш-е-д-ш-і-й!... Ч-т-о ти д-є-л-а-є-ш, ти безумний!..

Я стежу уважно очима за москалем.

А він звернувши увагу на мій гострий погляд і вдаючи з себе дурника продовжає.

— Ги-ги-ги!.. Товарищ! Та розве ви не відітє, что он сумасшедшій! Ги-ги-ги!.. Єй Богу, он сумасшедшій!..

— Бачимо, бачимо, хлопче! Тільки ти мовчи, коли тебе не питають, відповів я йому.

Він здемаскований, — безнадійно похилив голову на груди.

А тимчасом його товариш оповідав про їх задачу та каявся в своїх гріхах перед своєю Батьківщиною.

Чимало інших таких, як вони, — начальник харківського воєнного округа вислав в ріжні напрямки, до ріжних повстанських гнізд.

На запит, чи вони є партійні? Так! Вони скінчили комуністичні курси аґітації і пропаґанди. Їм дали фальшиві документи, а грошей двацять тисяч і маршрут вони дістали від черкаського воєнкома, — той їм порадив — як пробратись до села Мельників і т. д.

За щире признання йому дозволили одягтись і розвязали руки.

Слідство закінчилось.

Справа для нас стала ясною. Нами цікавились у Харкові.

Отже не було виключене, що нас захотять »ліквідувати« і то по можливости скоро.

Ми знали, що крім цих аґентів з Харкова, не нині-завтра має прийти до Мотронівського монастиря і вписатись на »послушенство« свіжа »черниця«.

Про це наш начальник розвідки довідався безпосередно від черкаського Че-ка, де на той час ми мали своїх людей.

Доля харківських аґентів була вирішена. Той другий упертий москаль мав бути розстріляний, про що їх обох повідомили.

Цьому, що признався, оголосили, що йому дарують життя, але деякий час над ним буде слабенька варта, бо йому ще цілком не довіряють.

Тимчасом його рішено ліквідувати несподівано, бо випустити було годі.

Нараз хутко вбігає до табору вартовий козак зпід монастиря, де ми постійно тримали в кущах замасковану варту.

Тихенько, аби ніхто не чув, про щось повідомляє сотника Петренка.

Той підходить до мене й передає, — що щойно до монастиря вїхало до трьох сот большевицької кінноти. Що робити?

На той час у нашому таборі було не більше 60—70 козаків.

Рішено зараз же перенести табор на круту гору над Великодним Озером; — це доручено зробити десятьом козакам, а решта мала зараз же йти заатакувати несподівано большевиків у монастирі.

Рівночасно всі вирушили з табору, — маленька ґрупа понесла частину річей до нового табору, а пів сотні козаків і старшин в повному бойовому порядку посунули в напрямі монастиря.

Ішли скоро, бо боялись, аби червоні звідтіль не втікли.

Підійшли під монастир і зупинились в хащах. Післали розвідку.

За хвилину повернула розвідка. Ого!.. Большевики пять мінут тому, як відїхали в невідомому напрямку; навіть з коней не злазили. Незадоволені та помучені скорим маршем ми повільно вернули до нашого нового табору.

Полонених аґентів увесь час водили з собою, бо не могли стріляти, аби не видати себе ворогам.

Аж по дорозі до табору над Великодним Озером їх у лісі »погублено«.

Р. СУШКО.

БАЗАР.

(Могила 359 героїв).

Хай знає брат, що тягне ще ярмо,
Хай знає друг і ворог хай почує,
Що тут — хоча ми тілом лежимо —
Та дух живий наш, волю все чатує!
(Оверченко).

Приблизно 40 км. на північний схід від міста Коростеня, та стільки більш-менш на південний схід від м. Овруча, дрімає над болотнистою річкою Звіздаллю ожидовіле містечко Базар. Річка Звіздаль ліниво тече на північ і вливається разом з Норцем до р. Уж, а далі в Припять. Околиця міста Базару горбковата, покрита добре вже протребленим мішаним лісом. Мешканці тих осель убогі, мало культурні, щось ніби галицькі бойки, але національно доволі свідомі.

Під тим то Базаром — тихо мов тайну закляту зберігаючи — стоїть висока і широка братська могила 359-ти борців, розстріляних 22. листопада 1921.

Західна Україна мало знає про історію тієї братської могили. Це свідок останнього зриву у визвольних змаганнях, останній трагічний акт великої епопеї 1917—1921 років.

Щоби дати по змозі обширний і безсторонний матеріял про цей кровавий епізод, я як учасник повстанчого походу з 1921 р. на Україну, покористувався жерелами 36-ти учасників цього походу, писаними або устними та зазначую притому, що записника бойових дій, оперативних чи організаційних наказів, в нікого немає. Цей спомин не є виключно мій особистий. Також і цифри та події, такі богаті переживаннями і вражіннями, запозичені подекуди з передань інших учасників.

Перетомлені воєнними трудами, виснажені тифом, голодні,

покалічені й споневіряні чужими, без співчуття від своїх, очутились недобитки української народної армії в таборах інтернованих у Румунії, Польщі та Чехії. Гуртки щасливіших розбрились по всьому широкому світі, де хто зумів захопити кусок гіркого емігрантського хліба.

На руїнах очутилось це нещасне вояцтво у 1921 р. Довелося коротати дні журливі, дні важких міркувань про майбутнє.

Европа не цікавилась трагедією української нації. Їй байдуже було, що стільки пролилося крови на Україні, що наїздники знищили цю найкращу землю плодовиту, що тисячі народу вимерло там із голоду, що люде людей пожирали у цім голодовім божевіллі. Ці страхіття, цей жах ні не зворушував, ні до серця не промовляв »перечуленій« Европі. Що їй там якийсь 40-міліоновий народ. Нехай вигибає! Вона, проголосивши »самоозначення народів«, мала спокійну совість, тимбільше, що їй вдалося, висвободивши одні народи, другі поневолити. Та гурти недобитків, останки борців за незалежність, які карались по таборах за дротами, не могли дивитись на те, як »з Матері полатану сорочку здирають« та живцем четвертують. Вони рішились ще раз хопити за зброю, щоб виявити великий гнів нації і, пірвавши за собою повстанців, викинути наїздників з рідної землі.

Саме перебував тоді у Львові полевий штаб повстанців з ґен. Юрком Тютюником та невсипучим лицарем абсурду Січових Стрільців полковником ґен. штабу Юрком Отмарштайном. Цей штаб готовився до випаду на Велику Україну з метою розбудити там широку ініціятиву та влити віру у власні сили, щоб на місце рабської надії на чужу допомогу скристалізувати розуміння ваги власного, рідного, національного війська. В парі з тим систематично орґанізовано і поширювано на Україні повстанчі ядра, цю збройну силу, що у слушний момент мусіла вибухнути з такою міцю, щоб одним махом знівечила московську большевицьку армію на Великій Україні рука об руку з ударними регулярними частинами, що збирались у волинських лісах над західними кордонами совдепії.

В жовтні місяці підготовано над західним кордоном України дві ударні ґрупи, які мали дати поклик до повстання на Великій Україні. Це ударна ґрупа ґен. хорунжого Гулого-Гуленка на Бесарабії, та ґрупа ґен. хор. Ю. Тютюника на Західній Україні. Обі ґрупи, продершись на Правобереже, мали стати ядрами-кадрами одної повстанчої армії.

Но ворог не спав і спрямував усі зусилля на забезпечення західних своїх кордонів, зконцентрувавши на Великій Україні — зокрема на Правобережній, майже ¾ своєї тодішної большевицької армії. Концентрацію цю прикрито голодовою скрутою совдепії і армію, нібито, пересунено у хлібний район »на кармлєніє«. З огляду на це продертись ударним ґрупам з закордону в глуб краю було незвичайно трудно. Коли зва-

жити, що в чотирокутнику між Дніпром — Камянцем Подільським — Сарнами росташовано в той час 13 дивізій, кінний корпус з дивізією Котовського, дві окремі пограничні дивізії, гарматні бриґади, та по повітових містах окремі »трудбати« (трудові баталіони), то стає ясним, що прорвавшись через кордон, підняти повстання у прикордонній смузі було неможливо. Повстанчий Штаб вирішив тому прорватися на Лівобережа, там підняти повстання і, станувши твердо на Дніпрі, відрізати ворогові відворот у глубину Росії, а винищуючи ворожі частини, росташовані на Україні, заволодіти зброєю, всім військовим припасом, та перешкодити евакуації »продналогу«, бо голод і без того грозив населенню. Зброя ворожа, військове майно і хліб — це ті основні передумови для створення нової, правильної армії.

II.

Якже переведено цей божевільний плян? Про бесарабську ударну ґрупу ґен. хор. Гулого-Гуленка знаємо дуже мало. Вона мусіла начати акцію перша, як чисельно слабша. Мала демонструвати випад, стягнути на себе увагу противника, і таким чином облегчити прорив головній ґрупі, згуртованій у волинських лісах. Та ця бесарабська ґрупа акції майже не проявила.

З конечности завдання її, переймає на себе »Відділ Окремого Призначення« під проводом пполк. Палія. 25. жовтня 1921 р. відділ цей в силі 380 стрільців IV. Київської Дивізії, озброєний в 140 крісів (на 380 стрільців!!), 4 скорострільми Максима та пару скорострілів легких, погано одягнений, без коней (про обоз годі було й думати), переходить совітський кордон на Збручі в районі Гусятина з завданням прорватися в глуб України, підняти до повстання місцеве населення та, завдаючи матеріяльні втрати ворогові, стягнути на себе його увагу. Цей відділ проходить проскурівський і летичівський повіти в успішних боях, тут під напором переважаючих сил ворога звертає на північний схід під прикриття любарських лісів, прямує на північ у житомирський і коростенський повіти, звідси повертає на південний схід, на Малин та Бородянку під Київом. Дня 17. листопада осягає цей відділ села Гута Котюжинська — Вахівка. Не злучившись з головною ґрупою ґен. Тютюника, завертає на схід від Радомишля, на південь від Коростишева та Житоміра через любарський та заславський повіти прямо на захід до польського кордону, який переходить дня 29. листопада 1921 р. і попадає знову до табору інтернованих.

Воєнний успіх і трофеї цього відділу великі. На всьому довгому поході відділ нищить несподіваними наскоками малі ворожі частини, розганяє адміністративні совітські установи, винищує силу московських »атвєтствєнних работнікоф« та

чекістів, розбиває 7 і 8 кінні полки, нищить комунікацію та ширить велику паніку по Правобережі, а зустрічаючи повстанчі ватаги Орлика та Струка, піддержує їх та скріплює відпорність населення проти окупантів. Відділом кермує після поранення пполк. Палія, бувший артилєрійський старшина Січових Стрільців пполк. Чорний і він виводить цей відділ зі скрутного положення.

Весь рейд цього відділу (що вже в перших боях здобув у ворога коні і став кінним відділом), — пробувши від 25. жовтня до 29 листопада у ворожій гущі безкарно, — підходом під самий Київ, своєю ініціятивною підприємчивістю, виявив безумовно великий військовий подвиг.

Та поклику до загального повстання відділ цей не кинув, бо у місцевих повстанців не було зброї, а відділ сам теж був заледви на половину озброєний.

III.

Загальна кількість волинської ґрупи: В другій половині жовтня 1921 р. скупчено у волинських лісах на роботі, при вирубі ліса, понад 1.200 (тисячу двіста) вояків з таборів інтернованих: Александрів, Каліш, Вадовиці. На північ від Рівного в районі сіл Великий і Малий Мицьк, Велика і Мала Стидина, на борзі та нишком перед владою, формовано бойові відділи, що мали підчинитись полевому повстанчому штабові ґен. Ю. Тютюника та продертись на Велику Україну. Виділивши хорих, калік, жінок та 29 і 30 куріні з IV. Київської Дивізії (Тютюника), принявши натомість около 100 »урядовців« так званого »Цивільного Управління« з Ченстохови та Тарнова, мав п. повст. штаб до розпорядження 900 хоробрих і на все готових вояків.

По родам зброї ґрупа ця складалась з 534 піхотинців, 60 кінних, 80 гармашів, 50 технічних та спеціяльних військ, решта (170) це не муштрові і не військові (адміністратори).

Схематично створив Тютюник з тих 900 людей:

1. Полевий Повстанчий Штаб Ґрупи, з управліннями: Військового Керування, Цивільного Керування, Залізничого Управління, Інспекторати, Фінансове Управління та інші.
2. Штаб 2-ої повстанчої ґрупи (пполк. Ступницький).
3. Штаб київської повстанчої дивізії (ґен. хор. Янченко).
4. 1-ша київська бриґада (пполк. Шраменко).
5. 2-га збірна бриґада (полк. Сушко).
6. Штаб гарматньої бриґади.
7. Окремі сотні (кінна, технічна, скорострільна).
8. Дивізійний шпиталь.

Творячи ці голосні »назви« штабів, Тютюник мав очевидно на увазі розгорнення їх у повні військові частини через поповнення місцевими повстанцями. Бо помилково Тютюник менше думав про »бойові відділи« і їх працю, чим про

»кермуючий апарат« і це виявилось зараз по переході кордону. Бойові частини виглядали менш більш так: 2-га збірна бриґада, що увійшла в склад повст. київської дивізії, сформована в днях 26—30 жовтня 1921 р. в селі Великий Мицьк (30 верств на північний захід від ст. Костополь, що на лінії Рівне—Сарни), мала 39 старшин, 5 урядовців і 182 стрільців із VI. стр. дивізії та 37 старшин і 29 стрільців з III-ої залізної і II-ої волинської дивізії, разом 294 чоловіків. Бриґада ділилася на:

а) штаб бриґади з командами кінної розвідки (ні одного коня), команда звязку (без ніякого технічного приладдя) і полева жандармерія.

б) 4-й піший курінь трьох-сотенного складу, сотні по три чети та четі скорострільній.

в) 5-й залізний курінь двох-сотенного складу.

Подібний склад мала і 1-ша бриґада.

Був це жовтень 1921 р. Осінь випала гарна, суха, але пізна і треба було надіятись острої зими. Вся ця ґрупа була обідрана, майже гола. У 2-ій збірній бриґаді було 60% одягу негідного до щоденного вжитку, а ми стояли перед безконечними походами і боями. На 200 стрільців (VI дивізії) виїхало з табору 48 стрільців босих (дослівно), а 34-ох підвязувало черевики шнурками. Так само старшини були одягнені тільки в »лати«. Все роблено на поспіх, потайки і призначені команданти частин не знали, що діяти. Дур голови брався. Вимагали обуви і одягу »ультімативно«, та постачання не мало його де взяти. Кмндт 2-ї збірної »найшов« у Львові »на краківськім« 100 пар черевиків по 4.000 марок польських, однак нач. постачання не вспів так скоро, як вимагалось, зреалізувати купна і відділ залишився босий. Довелося для босих заготовити на місці личаки з кори, однак ці ходаки нездатні були до походу, зокрема по розмоклому ґрунті. Дещо краще одягнений був 5-ий залізний курінь, але теж не на зиму.

В такім вигляді вирушила ґрупа під самий кордон. В селі Каменка (коло Костополя) одержано зброю: 400 крісів, 120.000 кріс. набоїв, 6 скорострілів »Максима«, 36 »Кольтів«, 2 »Люіси«, 500 шабель, 300 кавалєрійських списів, 1.000 ручних ґранатів, около 4-х пудів підривного (вибухового) матеріялу та значну кількість ліків і лікарського приладдя. Це все на цілу ґрупу.

2-га збірна бриґада одержала 180 крісів (на 294 боєвиків), 6 скорострілів »Кольта«, без запасних частин, 1 скороствріл »Максим« (у його підвозі бракувало одно колесо, то стрільці доробили самі качало деревляне), 21.600 набоїв крісових, 10.000 скорострільних, 25 шабель, 25 списів, 100 ручних ґранатів. Кріси були що правда нові, петроградського виробу з 1920 р., однак з браку місця і часу не були пристріляні, а їхня несправність скоро виявилась вже в перших сутичках з ворогом. Воні забивались через несправне ділання лускотяга, дула розривались, а ціляння було більш випадкове. Списи, видані

замість крісів, для піхоти були непридатні, вони тільки обтяжували стрільця в ході і прийшлося їх зложити на підводи. Скорострільці »Кольта« теж годі було використати. Це зброя доволі примхувата, а у нас зовсім не було до неї запасових частей. Навіть замкові ключі пробували скорострільці дороблювати у сільських ковалів, але це була радше іронія, а не ключі. Справні були тільки ручні ґранати (французькі цитринки), та їх не було надто богато.

Така то була матеріяльна підготовка. Можна сказати ніяка. Але що було робити? Відкладати виступу не можна було, бо кожної хвилини могла нас »накрити« польська влада. Здержати стрільців було годі. Бо одержавши цю поганеньку зброю в руки, заясніли їхні очі, завзяття спалахнуло і вони стали »непоборними побідниками«. Не треба було нікого підбадьорувати, навпаки, довелося вгамовувати цей порив*).

На другий день командант 2-ої бриґади звідомляв п. п. штаб:

»...Настрій у козаків чудовий, вони нестримно рвуться вперед, тільки старшини турботно зажурені...«

В останній хвилині перед переходом через кордон прийшло »підкріплення«. Приїхав скарбник зі 100,000.000 (сто міліонів) карбованців та 100.000 (сто тисячами) тризубів - відзнак на шапки для армії! Оце все. З тим рушила ґрупа за кордон.

IV.

Досвіта 4. листопада повстанча ґрупа переходить польсько-совітський кордон в с. Нетреби. Сам перехід відбувся щасливо, але підхід був сильно нервовий. Ми »втікали« до... ворога, бо за нами гнала польська кавалєрія. Тут, в тій утечі, ми наскочили на відділ польської кінної жандармерії, а що не мали ми ніяких коней (крім 2 верхових для штабу), то »зісадили« польських жандармів з коней і коні забрали. Так зявилось у нас 15 душ кінноти на перший день походу. Це було у селі Борова. Щоби скрити наш рух перед большевиками, говорили ми в поході місцевим людям, що йдемо на лісову партію та »встановляти« пограничні стовпи.

Большевицькі граничні сторожі ми дуже зручно зняли. Був прекрасний, приморозний осінний ранок. Якраз сонце світило нам в очі, немов витало ясно і радісно наші перші кроки на рідній землі. Всі звернули на це увагу. По кольоні неслось півголосом з уст до уст:

— Яке ясне наше українське сонце. Слава українському сонцю!!

Всіх опанувала загальна радість. Кольона приспішила крок.

---

*) В цьому спомині я цілком не торкаюсь політичної сторінки, чи радше політичної праці відповідних чинників (Уряд У. Н. Р. та П. П. Штаб Тютюника). Це мусять зробити ті, які цю політику »робили«. Мені це навіть невідоме. Моїм скромним завданням є: передати душу і військовий подвиг рядових борців, як довг, для зрозуміння братської могили.

І старшини і стрільці розуміли, як може заважити на терезах українського державництва удачний такий похід. Жажда волі і пімсти опанувала всіх. Небіщик полк. Ю. Отмарштайн пянів із радости. Надігнав мене, розцілувався, та вказуючи на захід і схід, задеклямував Кобзареве:

— ...І тут степи і там степи,
Та тут не такії. Руді,
Руді аж червоні... а там
Голубії... мережані нивами полями!

Та не звучали ці слова ні крихти плаксиво — сантиментально. Це був радше видимий вияв всіх нас, — голос чорнозему нашого, що звав нас на захист собі перед хижими, голодними наїздниками. Не диво, що мов у відповідь здвоювали ми крок. Був один лиш поклик: »Вперед!«

Напрямна головної кольони:

31. X. — М. Мицьк — Плотична — Марянівка.
1. XI. — Плотична — Яринівка — Каменка.
2. XI. — Каменка — Біланівка.
3. XI. — Біланівка — Борова.
4. XI. — Борова — Боровські Будки — перехід через кордон біля Нетреби — Майдан Голишинський — Рудня Зольна — урочище Сердюки — Кішин (34 вер.)
5. XI. — (Виступ о 7h) с. Кішин — Столипинка — Зубковичі — Жубровичі — Мяколовичі — Кривотин — слоб. Кривотин (35 верств).
6. XI. — (10h) сл. Кривотин — Ємінець — сл. Анішполь — Боднарівка — Ушиця — Кол. Калішівська — Гутка — Піски — Жупани — Давидів — Дорошичі — Кожухівка — Чигирі — ст. Коростень — Чигирі — Полушівка — Михайлівка — Васьковичі — Межирічка — Дідковичі (70 верств).
8. XI. — Постій.
9. XI. — (5h) Дідковичі — Обіходи — Рудня Калинівська — Савлуки — Ксаверів — Каменка — Шкурати — Буда Камінецька (34 верстви).
10. XI. — (7h) Буда Камінецька — Юзефівка — ст. Чоповичі — Гута Юстінівка — Буда Фортунатівка — Буглачки — Будилівка (26 верств).
11. XI. — (11 h) Буглачки — Облітки — Шлямарка — Дітинець, Заньки (20 верств).
12. XI. — (12 h) Заньки — Чайківка — Пилиповичі — Журавлівка — Березівка — Мішейки — Городок — Войташівка — Царівка — Ставецька Слобода — Гута Забілецька — Раївка — Гута — Рудня Комарівка — Кодре — Буда Забуянська — Язвинка — Рак — ст. Трубецька — Поташня — Блітка — Леонівка — (переправа в брід через Тетерев біля ур. Старий млин), — Жерова — Лукашівка — Розважів (174 верстви без задержки!!)

15. XI. — Спочинок.
16. XI. — (12 h) Розважів — Вишива — Полідарівка — Залешани — Віли — Голубіївка буда — М. Мінки (38 верств).
17. XI. — Брід черед Дідове Болото — переправа через Уборч — на північ від Перги та далі,
20. XI. — Брід Жлобки — с. Журжевичі — на Біловиж (140 верств).

Зараз першого дня після переступлення кордону виділено відділ в силі 6 старшин та 14 стрільців під проводом пор. Гопанчука і направлено на м. Шепетівку. Відділ цей мав чинити самостійно, як відділ партизанський. Мав звязатися з поодинокими повстанчими районами і піднімати місцеве населення. Зі села Рудня Зольна попри м. Емільчин — м. Кропивне — с. Рудулін продерся відділ до Шепетівки. Сконстатувавши лише, що провідники місцевої повстанчої ватаги арештовані, залишає Шепетівку, а нагнавши паніки на м. Славуту, перескакує відділ на м. Полонне; тут піднімають частинно селян, поповнюють свій відділ людьми, та зліквідувавши ворожі обози та кінське депо, вже їдучи на верхових конях, перетинає пор. Гопанчук шосу Звягель—Житомір біля с. Курне і спішить на злуку з головною кольоною у східному напрямкові. Через м. Горошки — Черняхівка — с. Городськ надибує повстанчі групи Литвинчука та Святенка, з ними вдаряє з успіхом на м. Брусілів, а 24. XI. осягає село Гурівщину при Київо-Житомірськім шляху, віддалене на один перехід від Київа. Малий числом цей партизанський відділ, з допомогою місцевого населення та повстанчих ватаг, ширить паніку у ворожих рядах, стягає на себе значну кількість ворожої кінноти, а не маючи сили стати з нею до відкритого бою і не відшукавши головних власних сил, продирається зі значними трофеями назад до кордону, наглядно даючи доказ повної можливости ведення в даний час глубоких партизанських випадів.

Та тяжча доля зустріла головну кольону ґрупи Тютюника. Не було дня, майже години не було, щоб повстанці не мали до діла з большевиками. Коли не більші бої маневрової війни з червоною армією, то дрібні сутички, з дрібними відділами, стежами, міліцією, з »особими отрядами« по збірці »продналогу« і т. д.

А великі бої?

Перший бій звели повстанці за місто Коростень. Дня 6. XI. 21 р. (диви маршрут) вирушила ґрупа в напрямі на Коростень, щоб ненадійно нічним наскоком від півночі вдарити на стацію правобережну, та на само місто. Облекшити наскок повинен був відділ пполк. Ступницького і пполк. Рембаловича в силі 60 бойовиків, що вилучившись з головної кольони проскочив через Вигів — Краснопіль і мав ударити на Коростень з півдня. Опанування м. Коростеня мало для ґрупи надзвичайну вагу, так з погляду політичного як і стратеґічного. Коростень,

великий залізничий вузол. Сам факт заняття його повстанцями громом пролунав би по Правобережі; телєграф, телєфон, надавча радіостація уможливлювала повідомити »всіх, всіх, всіх« про підняття повстання проти большевиків; а найважнійше, то воєнний наряд, — зброя, одяг, коні, які неначе ждали на безбройних та босих повстанців. По відомостям штабу повст. групи Тютюника, дивізія большевицької залоги Коростеня стоїть — 133 п. бриґадою в прикордонній полосі, 395 полк по селах кругом Коростеня, а до 100 шабель кінноти і міліція в місточку. Передню сторожу кольони творить курінь 1-ої бриґади, задну сторожу 5. курінь 2-ої бриґади. Накази дає сам Тютюник. — Щоби ненадійно вскочити на Коростень, належало непомітно продертись селами, в яких росташовані куріні 133 п. бриґади, без бою. З другої сторони, не можна було залишати собі на пятах ворожих курінів, які очевидно перешкодилиби заняти місто, бо вдарилиб на наші зади. Тому Тютюник наказує: Повст. відділи маскуються (підшиваються) під червоних, передня сторожа та головна кольона з підводами проходять мовчки без стрілу, просто крізь ворожу гущу, не задержуючись ні перед, ні за селами. Прикриває нас темна дощева ніч. Ворожі частини має »ліквідувати« тихо без стрілу задня сторожа. Тільки шаблі працюють...

І дійсно зразу було все гаразд. Повстанці проходили села під прикриттям ночі крізь ворожі росташування без стрілу. Аж в с. Купище задня сторожа, »ліквідуючи« сонних большевиків, мусіла »промовити« щось двома ручники ґранатами. Це занепокоїло ворожий штаб полку в сусідному селі Кожухівці, поставило на ноги полкову скорострільну »команду«, яка і стрінула нашу передню сторожу вогнем. Що правда »непорозуміння« скоро вияснено, ми заняли Кожухівку і пішли далі, но скорострільну пальбу почув Коростень. Подібна пригода стрінула в Краснополі відділ Ступницького. Що правда ворог попав в паніку. Не знав, хто кого »ліквідує«. Були випадки, що з хати, де були росташовані большевики, вискакував писар з сотенною чи курінною канцелярією, а то і з полковою писарською машиною, кидав це »спасаєме« майно на нашу підводу, і тоді щойно питав, »какая часть«, хотячи примоститись на возі. Повстанець спокійно чекав, коли той нарешті заладується, і потім.... за одним свистом шаблі, машина з канц. паперами лишалася на возі, а писарська голова під віз. Так робилося все »тихо«, щоби не збудити ворога. Бувало, що повстанець попавши в хату, де спали червоні командіри, »докладав« їм затревоженим голосом, що »спокойствіє водворено«, а натомість призвавши собі ще другого повстанця, розправлявся з ними коротко. — Та чи можна словами переповісти все це, що діялось? Бували сцени смішні і трагічні. До сполоху, який счинитись мусів в Коростені, прийшли ще нові відомости про ворога. Донесено, що якраз в день нашого підходу, прибуло 2 військові ешелони з Київа силою понад 1000-баґне .

Лисоня
(Боєвище під Бережанами, з 1916 р.).

Пластуни під стрілецькою могилою на Лисоні.

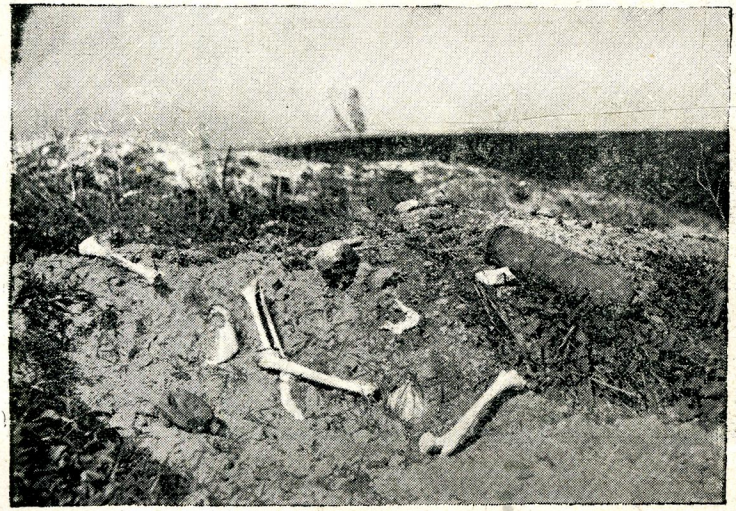

Порозкидані кости і гарматні стрільна на горі Лисоні
(Знимка з 1929 р.)

тів. Становище наше погіршало. О 5-ій год. ми входимо в с. Чигири. Ми опізнились на цілих 5 верств походу. О 5-ій мали вже начати бій. Тимчасом цей нічний, куріозний, нервовий 30-годинний марш по розмоклому ґрунті перетомив нас. Належало за всяку ціну хоч годинку відітхнути. Та годі. — Наступ міг удатись тільки нічю, тільки коли ворог не знав, з ким має діло. Світало вже, як ми ледви дихаючи підійшли на вихідну бойову позицію. Ми майже бігли останніх 5 верств, бо виступаючи з Чигирів почули сильну стрілянину на Коростені з півдня. Це відділ Ступницького, не виждавши нас, ускочив в місто. Йому вказує дорогу місцевий повстанець — міліціонер. 20 бойовиків з пполк. Рембаловичом вриваються на стацію, ширять паніку і нищать частинно телєґраф і телєфон, обкидують ручними ґранатами ешелони і тікають до міста. А тут пполк. Ступницький вирізує штаб 133-ої бриґади (з командіром включно), випускає 470 вязнів (дезертирів), розганяє міліцію і займає склади зброї, обмундірования. Не діждавшись головних сил кольони Тютюника, висувається за місто, очікуючи дальших подій. В місті ґрають сурми, бють дзвони.. трівога.

В цей момент передня сторожа кольони головних сил (пполк. Шраменко) з північної сторони заатакувала ворожі ешелони за стацією. Стомлені повстанці не всилі енерґійно »наскокувати«. Завязався звичайний полевий затяжний бій. Для заняття стації Тютюник підсилає 4 курінь. Стацію курінь займає, чинить там масакру, бере 300 полонених, займає ешелони з 9 гарматами разом з запрягом, здобуває потяг зі зброєю і анґлійським новим обмундіруванням, вскакує під радіостацію; та в тій хвилині наша 1-ша бриґада не видержує протинаступу ворога; бо він вискочив з возів, заляг за залізничим насипом, і зорієнтувавшись, що лиш горстка повстанців перед ним, рушив до протинаступу. В піддержку 1-ій бриґаді витягнено 2 сотні 4 куріня (що чинив на стації). А коли мимо того 1-ша бриґада відходить під напором, залишає сотн. Стефанишин теж і стацію...

Розвиднілось. Бій ще далі затягався. Мимо надлюдської перевтоми стрільців, що ледви на ногах держались, Тютюник наказав поновити наступ всіми силами. Демонструючи обхват крил, все живе озброєне пішло в бій. Однак ворог опанував себе з нічного оторопіння. Вигідно засів і скорострілами обсадив себе. Це »Школа Красних Командірів« підоспіла з м. Житоміра на виручку Коростеневі, разом з 2-ма панцирними потягами, ще вчора на вістку про напрям руху повстанців; большевицьке командування добре розуміло вагу Коростеня і очевидно чекало удару повстанців по ньому. Правда, не сподівались так скоро появи повстанців і за помилку дорого заплатили, а всеж таки Коростень вдержали. Тяжко кровавились повстанці, неустрашимо напираючи на ворога з чистого поля, пробираючись крізь дротяні перешкоди, якими вкритий

був передтерен; вже пятий курінь під проводом хороброго полк. Лисогора дійсно обхвачувати став вороже крило, як в цей якраз момент викотили большевики два панцирні потяги на наше праве крило і наші зади; та ще десант стали висаджувати. Не було сили вдержатись. Наказано загальний відворот на м. Михайлівку (18 км. на північ). Стомлених повстанців переслідують гарматним вогнем ворожі панцирники. Щастя, що ліс хоронить. Щастя (в такій війні все залежить від щастя), що ворожий десант побоявся атакувати підводи з бойовим майном, що оставали без всякої охорони; бо осталиб ми без набоїв. Наслідком цієї невдачі ми мусимо »відорватись« від ворога, щоб спочати. Серед надлюдської втоми пройшовши нічним маршом, серед ворожої гущі, в крайньому нервовому напруженні, майже 35 верств, потім виснажуючий 4 годинний бій, повстанці спішно відходять на північ. За яких 18 км. Михайлівка, але село це заблизько залізниці, тому аж у Дідковичах заночували.

Важко було на душі. Ще й перший сніг упав цієї ночі на босих повстанців. Коростенський маневр не вдався. Новенькі англійські одяги, маси зброї, 9 гармат, коней, все це було вже в наших руках; та не встигли ми скористуватись. 2-а збірна бригада лишила 6 забитих, між ними той «найкращий з найкращих« сотник Володимир Стефанишин (зі Станиславова) та 12 ранених. Залишився тут теж хор. Соколовський (учасник зпід Крут).

Причин невдачі годі шукати. Плян, рішучість, хоробрість, консеквентність, все це було. Алеж і був в осмеро сильніщий ворог, який нас дожидав. Ми ніколи не малиб сили удержати Коростеня, при таких переважаючих ворожих силах. Правда, моглиб запастись одягом, набоями, кіньми, а головне нам потрібна була на початок перша побіда, щоби стрясти населенням, щоби здепрімувати ворога. Переведення задуманого пляну не було точне. Пполк. Ступницький начинає свої чини о $1^1/_2$ години скорше, чим було наказано. Тим ударемнює рівночасний концентрований наступ, бо своїм слабим ударом тільки ставить на ноги ворога, що в повній готовости приймає бій з головними нашими силами. Очевидно, випертий ворогом, не міг навіть належно демонструвати наступу в момент розпочаття затяжного бою наших головних сил. Катастрофальне було опізнення головних наших сил, хоча і наступило через vis major. Зовсім лишнім було поновлювати загальний наступ затяжного бою; було ясним, що не можемо голими руками брати укріплених позицій та бронепотягів; правда, примана зброї і одягу на Коростені, була велика. Цей другий наступ наказав Тютюник мимо спротиву обох кмдтів бригад і нач. штабу полк. Ю. Отмарштайна. Та Тютюник любив грати va banque. Заграв на весь банк і програв його, на наслідки не довелось довго ждати.

Пізним вечером у селі Михайлівці командант дивізії ґен.

хор. Янченко, з обома кмд-тами бриґад обговорювали перед ґен. Тютюником ситуацію. Була думка не йти в глуб краю, коли не вдалося добути зброї, або бодай перших ранених перекинути за кордон. Та Тютюник задивлений був вперед. Він рішив перейти в район Коростень — Радомишль — Житомір, бо в тому нібито трикутнику партизанив повстанчий загін ґен. Нельговського.

В тій ціли вирушив Тютюник ранком 9. XI. у східному напрямі, а досягнувши Ксаверова повертає зиґзаком на південний захід (майже назад), щоби звівши короткий бій за ст. Чоповичі податись на південь. Дня 14. XI. Тютюник вже під Радомишлем. Два випади послідні, а це на ст. Чоповичі і Радомишль, мають демонстративний характер, але Чоповичі нас дорого коштують, бо тяжко постріляно кмдта 5-го куріня полк. Лисогора (3-ї залізної дивізії) та вбито полк. Мінаківського.

Стрільці, що беруть участь у виправах, спрагнені успіху, уважають ці демонстративні випади за невдачі. Настрій підупадає головно ізза холоду. Вже третий день без перестанку паде сніг, тисне сильний мороз, а хлопці босі; далі вже і ці, що були озуті в дрантя, остали босими. Добра половина стрільців 2-ї бриґади окутує босі ноги онучами, обвязує шнурками і так »машерують« на виправи, стежі, застави, йдуть приступом на баґнети... Ще раз лишнім виявляється доказ, що весь відділ, як бойова частина, тратить на вартости через настановлення маси штабів; бо за богато передаточних інстанцій, коли ініціятивну ролю грає тільки комґруп Тютюник, а кмдт дивізії і кмдти бриґад зовсім зайві, коли одиницею бойовою, найдоцільнішою тут, це відділ о силі яких 200 баґнетів т. є. тодішний курінь. Але Тютюник ніби чогось жде. Мовчить як сфінкс. Так сфінксом і остався до кінця цієї операції... Не найшов Тютюник в трикутнику Коростень-Радомишль-Житомір ватаги Нельговського, то рішив перекинутись на Київщину.

Дня 12. XI. в полудне рушили повстанці прямо на південь. Перед веде 2-га збірна бриґада. Коло 15-ої год. кольона проходить с. Чайківку; на задню сторожу нашу наскакує ворожа кіннота з боку Радомишля. Це вже передові частини кінної дивізії Котовського, що рушив нам на зустріч. Наша задня сторожа не може відвязатись від тієї кінноти. Наша кольона прямує на південь, щоб переправитись через річку Тетерев і прикритись старими ще нерушеними тетерівськими лісами. Настала ніч. Ясна місячна ніч. Срібним сніжним покровом вкрита непроглядна рівнина; а по ній чорною, довгою змією поспішає кольона повстанців; місяць освічує нам дорогу, алеж його світло зраджує нас наче день в степу. І ворожа кіннота не дрімає. Що хвилини наскакує то на хвіст повстанцям, то з боків криє кольону скорострільним огнем. Спинює нам рух, примушує до оборотного бою затяжного, аби зискати на часі, до підходу дальших власних сил. Ворожі скорострільці

січуть вздовж кольони, дядьки-підводчики нервуються, хорі і ранені зіскакують з саней, бо невиносимо лежати закостенілому бойовикові безчинно і безборонно на підводі, очікуючи спокійно сліпого ворожого стрілу. Ворожі стріли однаково досягають і однаково шкодять хвостові як і голові кольони. Очевидно у нас щораз більше ранених (між іншими б. міністр морських справ Білинський ранений в ногу). Це переслідування ворожої кінноти не переривається до півночі. А по півночі ми добились до Тетерева в село Городськ. Та тільки перед кольони вступив на довгу греблю і міст біля млина, як ворог наскочив з боку, загороджуючи переправу. Це новий відділ кінноти Котовського та тих частин, що росташовані здовж Тетерева по селах і переправах над нею, що творять оборонну полосу стіною з півночі на південь перед Київом. Ворожа стежа, що продовжувала переслідування весь вечір, використовує ситуацію і повстанці приймають вимушений бій. Добувають переправу та активно обороняють її, аж поки всі не переправляться. Важка була ця операція. Ворог насідав настирливо, намагаючись не пустити нас за Тетерев під прикриття лісів; бо ті ліси давали нам можність підступу аж під сам Київ, а навіть переправитись на Чернигівщину за Дніпро. Натомість ми були перетомлені. Тих наших справді хоробрих і випробованих вояків треба було аж погрозами вдержувати на позиціях. А переправа тривала здавалось у безконечність, бо гребля довга і страшенно розбита, коні знервовані рвали упряж. І як настирливо насідав ворог, доказом цього є його великі втрати. Пять днів пізніше тою самою переправою перекрадавсь відділ пор. Гопанчука з Шепетівки і на нашому побоєвищу найшов більш 30 ворожих вбитих коней. Очевидно, що не менші втрати мав і в людях. Але наші втрати ненадмірно збільшились. Було богато відморожених рук і ніг, а разом з раненими з попередніх боїв наш обоз з раненими збільшився до 50 підвід. А це велика колода для рухливости в поході.

Досвіта 13-го листопада ми перетинали між Користишовом і Качеровом Київо-Житомірський шлях під невеселими виглядами. Відітхнувши пару годин у Войташівці рушив Тютюник новим зигзаком просто на північ, так як останні дні йшов на південь. Так, бо треба було за всяку ціну відорватись від кінної дивізії Котовського, бо ми попали в район її росташування. І знову переходимо впоперек київського шляху і навмисне не нищимо його, щоби не лишати ворогові сліду за собою. Мимо того ворожа кіннота скоро нас надоганяє. Сніги глубокі випали, ми спішно проходимо незалюдненими місцевостями, але лишаємо по собі битий шлях у глубокому снігові. Цей і слідуючі дні йдемо безперервно у ворожому вогні. Майже без настанку йде бій, або передної нашої сторожі зі зустрічним ворогом, або задної охорони з насідаючою кіннотою, чи доганяючою нас на санках піхотою. Бувало і так,

що перемішувались ворожі кулі; ті, що з переду, били у спину задню сторожу, а ті зі задньої сторожі попадали в пробиваючуся передню сторожу.

Не було можности відорватись від ворога, тягнучи з собою підводи з раненими. Ворог лишав нас в спокою тільки тоді, коли кормив втомлені коні, або коли наступала зміна нової частини. Пробував було хоробрий 4-ий курінь, ставши задною сторожею, дати затяжний бій ворогові, аби уможливити шпиталеві кілька годин спочинку в селі для перевязки та підкріплення ранених. Так було при переправі через річку Білку під Раївкою. Та ворог окружив цю хоробру горстку, відтяв відворот, і курінь мусів відходити в брід через напів замерзлу багнисту річку. На дворі тиснув сильний мороз. Вкриті ледяними панцирами, дібралися стрільці до села, однак погрітись чи похарчуватись не вспіли. Знову наскочив ворог, знову треба було відступати. Та не всі були всилі відступати. Стрілець Сичук, б. січовий стрілець, старий вояка, змерений, нездібний до дальшого походу, кулькою з власного кріса розчерепив собі голову на очах селян, заскочений ворогом. Не хотів попадати в полон, схоронитись у дядьків було пізно, а рушати за своїми не стало сили. Так зробив і скорострілець Андрійко та й інші.

Становище ставало невиносимим. Ворог став напирати вже великими силами. Належало захитати його сміливість. 2-га бриґада, як задня сторожа, використовує пригідний терен лісистих, поперечних горбових пасем і стає засідкою на одному з горбів між селами Поташнею і Леонівкою біля ур. Стекло. Завдання було дуже ризиковне, але конечне. На одному з горбів скрито відділ біля 50 чоловіків з ручними ґранатами, широко розставлених в лісі. 800 кроків в напрямі нашого руху у підніжа горба уставлено дві сотні впоперек дороги нашого руху. Ворог зударившись чолом з нашими скорострілами, мусів завернути, а тут його ждав пекольний вогонь ручних ґранатів. Засідка намерзлась з запертим віддихом цілих три години, но ворог тієї ночи більш не пішов за нами. Видно втомився. Засідка залишила позиції, щойно зачувши сильний вогонь голови нашої кольони десь далеко в переді. Ми надігнали наших вже після бою. Бій був завзятий. Наші відступили. Тютюник наказав спалити всякі канцелярії і все майно, якого хлопці не могли унести на плечах. Він рішив завернути на захід до кордону, рішив відворот. Бій під Леонівкою, це просто клясичний примір несподіванок, які чекають повстанців серед хаосу, що витворюється в запілллі ворога, через брак розвідочних відомостей, при надмірних маршевих скоках, у нічній суматосі. Бо приключилось так, що якраз в момент підходу чола нашої кольони під Леонівку зі заходу, нічого про нас не відаючи одночасно підійшов під Леонівку з півдня, наш південний відділ з пполк. Чорним. Він прибув сюди пару хвилин скорше, вивідав, що Леонівка за-

нята большевиками і без вагання ударив на них нічним наскоком. Тютюник почувши перед самим носом нічний бій, здогадуючись сутички большевиків з місцевими повстанцями, забажав використати положення і собі ударив в боку по ворогові; але у нічній незорієнтованості зачіпив і відділ Чорного. Натомість сам Тютюник попав у два огні. Несподівану появу Тютюника приняли большевики за переважаючу силу повстанців, тому вицофались з бою. Натомість відділ Чорного-Палія, не сподіючись тут когось зі своїх, приняв ґрупу Тютюника за переважаючі сили ворожі і теж завернув зпід Леонівки. А Тютюник попавши між два сильні огні, не зумівши нічю зорієнтуватись в ситуації, мусів теж відскочити, що більше, нагло змінити напрям руху, бо остаточно переконався, що стрільці немилосерно перетомлені, неспосібні до бою. Тому велів спалити запасове майно та канцелярії, а то, щоб облекшитись та забезпечитись перед захватом ворожим наших канцелярій. А села Леонівки ніхто не заняв.

Причина цеї катастрофічної невдачі ясна. Це повний брак розвідочних відомостей. Не брак розвідчих бойових стеж, бо розвідчі бойові стежі при таких нагальних маршових скоках не всилі в час принести достаточних відомостей про ворога, як це буває у звичайній маневровій війні, а найчастійше не вспівають засягнути язика в такому хаосі, де всякий діючий відділ назовні ховається під ворожу мову, під ворожий одяг, відзнаки і т. д. Тут може помогти тільки власна заздалегідь розбудована ціла система розвідчої сітки, яка постійно працює на місцях в районі операцій, зі сталими розвідчиками, заздалегідь приготованими звітовими місцями, точно періодично звітуючими про кожний рух всіх відділів. А це праця велика, за тяжка, коштовна, вимагаюча дуже свідомих розвідчиків.

Цього не було.

І ще не було розуміння координования акції. Бо ранком по цій злощасній ночі відділ Чорного-Палія розвідав, розглянувши місце таборування ґрупи Тютюника (палення майна) по зовсім певних признаках, що нічну зустріч мав з ґрупою Тютюника, але мимо цього чомусь не рушив на здогін для злуки чи хоч звязку з ним, а ухиляючись від ворога, що насідав на хвіст відступаючої ґрупи Тютюника, сам подався на схід. А був це момент, коли відділ Чорного-Палія не був вже всилі стягнути на себе ворога і відтяжити цим ґрупу волинську, а ґрупа волинська не була спосібна до оборони. Отже злука обох відділів мусілаби вийти тільки на користь їм обом. Цього не сталось.

І так волинська ґрупа поспішно відступає. Облекшилась. Утікає. Прямує до кордону. Перевтома повстанців доходить до крайности. Це не військо, а примари нічні. Стрільці дослівно падають з ніг. Останніми зусиллями підганяють старшини знеможених стрільців. Це 120 верств »пробіг« відділ

пішки по глубоких снігах, непроходимими лісовими стежками, в безнастаннім ворожім огні, при невдачних боях, денних і нічних. Тепер група зближається знову над річку Тетерів старезними глубокими лісами. Довгі тіни таємно кидає місячне ясне світло. Сон перемагає. Тут повстанці пережили рідкий прояв перетомленої уяви. Тут вся кольона улягла масовій галюцинації. Масовому привидові. Виглядає це на казку, але дійсно так було. Ото комусь зі старшин штабу причулось гавкання сільських собак. Село!! пронеслось по кольоні чарівне слово. І всі нараз »побачили« хати, світло в хатах, а крізь вікна палахкотячі лучива »неба«*) і вогні в печах та пару з теплої страви. Вся кольона немов пробудилась, всі приспішили хід, а штаб верхи виїхав вперід. На момент призабуто про наявність ворожої небезпеки. — Та пройшли кроків 500, верству, дві, три версти пролетіли... село щезло... В першій хвилині здавалось, що ми зблудили; на це стало світати. Ми зрозуміли, що це був привид; чи може сон поміг »осягнути« мрію таку, як тепла хата та тепла страва. Бо такі »мрії« мали наші повстанці. Розвиднілось, як повстанча волинська група добилась до р. Тетереви. Командант рішив переправлятись в брід між двома недалекими селами Блітчею і Колінцями біля хутора Старий млин. Щоби переправитись »сухопутно« в однім зі сіл обсаджених ворогом, треба було найперше вибороти переправу у ворога, тобто не тільки вступити в бій, але передовсім зрадити нашу присутність. Цього не смів мати в пляні командант групи. А тому наспіх покладено кладку для піхоти, а санні підводи перевезли хорих і ранених в брід тим способом, що складано на верх по дві пари саней, аби не замочити закостенілих ранених у напів замерзлій ріці. Р. Тетерів в тім місці широко розливає свої води, а болотисті береги були замерзли. Переправа продовжувалась около $1^1/_2$ години. Підчас того покладено ватри, при яких повстанці розгрівались, коптили на рожнах сире мясо і тим кормили хорих та ранених. Ворог не помітив нашої переправи. Ми щасливо »відорвались« від нього.

Пізним вечером дня 15-го, дальшим цілоденним походом, добрили повстанці до с. Розважева. Ворог стратив нас з очий. Група стала на нічний спочинок, пройшовши без теплої їжі, без хвилини сну аж 174 верств, безперервним походом з боями. Чого не видержали коні, це видержали молоді завзяті стрільці.

---

*) »Небо« це стародавне нічне освітлення (лямпи) у хатах тутешних лісових мешканців. Зі стелі звисає довгою, в горі стятою лійкою, грубе, напущене, часто глиною намазане полотно. До долішного ширшого берега присилена на чотирох дротах чи ланцюшках чотирогранна, або округла бляшана плитка, на котру накладається горяче лучиво (скипки соснові), що горять ясним огнем, дають світло і тепло в хаті. Дим виходить отвором лійки в стелі до комина. Це »небо« подібне ніби до наших »бовдурів« у великих селянських печах.

Розгром у с. Малих Мінках.

Одна виспана ніч і повстанці повеселіли. Вирушила кольона з с. Розважева коло полудня через Полідарівку — Залішани-Голубовичі, досвіта на другий день осягнула Мінки. Нічний перехід знову знеміг стрільців. Знову наскочив настирливий Котовський. В Мінках Тютюник наказав великий довгий спочинок. Дуже непригідна на це була ця місцевість. Ще через 10 верств ми булиби переправились через широку болотисту річку Уж і скрились під прикриття рокітнянських залісених болот, примерзлих вправді, але для операцій кінноти Котовського непроходимих. Наша піхота могла з трудом пробиратись крізь болота. Домагались цього кмдти бриґад у командуючого та Тютюник рішив інакше. Вирух з Мінків назначив аж на полудне цього дня. Була явна небезпека окруження ворогом.

Але змучені були не лиш стрільці. Не стало сил і кмдтам. Сам Тютюник був хорий. Ґен. Янченко їхав на санях з відмороженими ногами. Хорий кмдт 2-ої збірної передав команду бриґади сот. Григорякови. З ним обговорив ситуацію, можливість окруження і евентуальний шлях відвороту в разі поразки. П. п. штаб став в хатах біля церкви. Північну сторону села заняла 2-а збірна бриґада, південно-східну 1-ша київська бриґада. Варивсь на скору руку обід, кормлено коней.

Тимчасом стежі доповіли, що надтягнув ворог. Котовський зрозумів, що ситуація сприятлива для нього, що йому послідна пора замкнути в кліщі ворога. Котовський осягнув свою тактичну ціль. Перетомив і вимотав рештки сил і нервів героїчних повстанців, та привів їх до майже панічного настрою. Він уже послідної ночі намагався окружити нас в селі Голубовичах, та це не вдалося йому. Тому він спішився. Підтягнув дві кінні свої бриґади, зславлені в боях та бриґаду піхоти, підтягнув також 8 гармат.

Одержавши такі відомости, дав Тютюник наказ негайно рушати далі, щоб не допустити до повного окруження такими переважаючими силами. В момент виступу нашої кольони з села в напрямі с. Звіздаль, це село ще не було заняте ворогом. Ворожий перстень ще не був замкнений. Але ще наша задня сторожа була в селі, як бриґада Котовського вдарила по ній і змусила до затяжної оборони. Рівночасно в кіннім ладі заатакував з двох сторін кольону підвод з нашими раненими, що їхали по середині кольони. Чоло нашої кольони повернулось, щоб виручати ранених, а за цей час кіннота Котовського загородила дорогу з переду.

Настало пекло. Це не був бій маневрової війни, це була різня. Не було пощади. Ранені наші на підводах, заатаковані кіннотою, хватили за ручні ґранати. Перший напір кінноти здержано ручними ґранатами. Та ворог поновив напір під прикриттям своїх скорострільних »тачанок«. Не було ради... Послідними ручними ґранатами наші ранені зривали себе самі.

самі себе стріляли, щоб не датись на катування вороже. Наложив тут руку на себе і б. морський міністр В. Білинський. Хто мав силу відтяти посторонки у підвідчих коней, скакав на коня, щоб верхи проскочити в щілину, не замкнену ще ворогом зі заходу. Розбите чоло нашої кольони подалось в ліс, але не встигло добічи. Кого не вирубав ворог, забрав в полон. Рештки 4-го і 5-го куріня збірної бригади під керуванням очайдушного сот. Григоряка добігло до ліса, но і тут вже стрінув їх ворог. Полонив і їх. Хто підчас цього бою допав коня, чи мав щастя на санях проскочити в щілину на захід від с. Звіздалі, той вратувався. Таких було не богато. Всіх около сотні числом, в тім часть старшин, що були на конях, і около 15 підвод з раненими та кінна наша стежа. Ця ґрупка подалась бігом на північний захід, а далі переслідувана ворожою кіннотою героїчно обороняючись, переправилась через річку Уж біля села Тараси і скрилася в лісисті болота під охороною ночі. Решта мучеників остала на полі бою. Дехто скрився в лісах, а дехто схоронився такий в Мінках і Звіздалі під опікою прихильних нам селян.

Наслідком цього розгрому понад 500 повстанців попало в полон, більш 150 полягло; ворог стратив більш сотні вбитими і раненими. Але за ним побіда.

Повстанчу ґрупу Тютюника зліквідував таки Котовський. Ті, що висмикнулись з рук Котовського, по трьохдневній блуканині болотистими лісами, добились до польського кордону і там попали до таборів інтернованих. Дехто радше бувби наложив руку на себе з жалю за цими прекрасними, геройськими стрільцями, за пропавшою надією визвольного зриву, але розуміння відповідальности та обовязку, бодай переказати землякам про цей непомірний, великий вояцький труд, перемогли хвилю зневіри, іншим знову дали силу витерпіти муку полону, нагінок і вернути знову до нового життя, до нової праці.

А що сталось з тими, що попали в руки московських катів? Про це говорять офіційні звіти ворога, про це з жахом розказують ті полонені старшини і стрільці, яким сприяла доля і вони втікли з полону, оповідають селяни очевидці катувань і знущань ворожих, свідчить той стрілець »з того світа вже«, та широка і глибока братська могила під м. Базаром. А полонені оповідають: Всіх їх загнано і замкнено у церкві в Мінках. На холоді і голоді держали, знущались, катували до приїзду Чрезвичайної Пятьорки. Пятьорка рішила: »Сборнік пріказов Кієвскаво Военнаво Округа, — Садєржаніє Nr. 2578. 26. ноября 1921 года п. п. 4.« подає: »Зарублєно в бою 400 челавєк і захвачено 537 челавєк, в том чіслє і ранєниє... В мамєнт боя нєкотория із вищава камандуванія відя бєзвіходность палаженія самі сєбя разстрєлівалі і взривалі бомбамі«... п. 5. тогож »зборніка« каже: »Всяво пєред чрєзвичайной камісією (пятьоркой) прєдстало 443 челавєк, астальниє умєрлі (sic!) ат ран до пріхода камісії ілі нахаділісь в тяжо-

лом састаяніі і аставлєни до ізліченія. Рукаводствуясь вєлєніямі Революціонной совєсті, асновиваясь на всьом вище ізложеном і даби предупредіт падобния преступлєнія, прі участіі аставшіхся на теріторіях сасєдніх с намі ґасударств бандітов всєх аттєнков і показать всєму капіталістіческому міру і єво наймітам, что власть Савєтов безпащадно карает всякаво пакушающавася нарушіть єво мірную работу, Чрезвичайная Пятьорка постанавляєт:

1. Ліц перечіслєніх в пріложеном к сєму спіску в чіслє 359 челавєк, как злостних і актівних бандітов разстрєлять.

2. Ліц вищаво каманднаво састава і ґражданскаво Управлєнія, прібившіх са штабом армії Тютюніка, в чіслє 41 челавєк, направіть, для дапалнітєльнаво дапроса, слєдствєним орґанам.

3. Бившіх красноармєйцев, попавших в плєн в 20 ґаду і прімкнувших к бандє с цєлю вирваться с плєна, в чіслє 42 челавєк, направіть в асобий атдєл К. В. О. для правєркі«.

Протокол підписали:

Предсідатель Ч. К.: Гарькавий
члени Лівшиц
Іванов
Катовскій
Фріновскій
секретар Літвінов

м. Базар 22. ноября 1921 года.

Наказ підписали:

Команд. Войск. Окр.: Якір
член. Рев. Воєн. Совєт. Окр.: Затонскій
Начштаба Окр. ґенштаба Паука

Очевидці селяни сумно згадують:

Під містечком Базаром веліли кати викопати широку братську могилу, зігнали з далеких повітів селян, щоб ще раз на власні очі побачили страху ради »вєлєніє революціонной совєсті«. Потім вивели з мінської церкви засуджених, змучених, споневіряних, майже голих українських борців. Не сумні вони були, а поважні і горді. Рішучо станули над могилою. Москалі навели скоростріли. Але виступив ще якийсь червоний комісар і спитав, хто заявляє каяття та присягне вступити в ряди червоного московського війська для борби з »українськими бандами«... а помилуваним буде. В цю грізну хвилю виступив з рядів вістун Щербак, бувший стрілець 1 п. п. Січових Стрільців. Він став казати: »Я — козак 6-ої стрілецької дивізії Щербак, від себе і козаків, яких я знаю, кажу вам: ми знаємо, що нас чекає, і ми не боїмось смерти, але до вас служити не підемо. — Колиж ви нас побєте, то знайте, що за нас вам помстить весь український народ, а коли до українських козаків дійде чутка про вашу ґанебну робобу, то за кров нашу вони будуть нищити все, що тільки має хоч малий звязок з вами, каторжани«... Грімке, потужне »Слава« крикнули повстанці і понісся гимн »Ще не вмерла«, аж

заглушили цей могутній спів ворожі скорострільні; тихо стало, лиш стогін-скарга нісся з братської могили.

Наповнилась могила вщерть 359 тілами мучеників за Волю України, за Її славу.

А як стали кати землею присипати ще живі, постріляні тіла, то вискочив з могили стрілець Артим. Він не був ранений. Він сам живцем скочив в могилу з жаху перед скорострілами. А тепер понюхавши сирої могили, жити, жити забажав і пустивсь тікати з могили. Але його зловили, а червоні хотіли назад вігнати в могилу, та присутні селяни не дали, бо »він вже не той сам, він вже звідтам »з того світа вже вернув«... І спасли.

І висипали селяни могилу, щоб з вітром говорила, що тут лягли борці, не за найми, а за волю, честь і славу української держави найкращі її сини.

Я. ВОДЯНИЙ.

З ОБІЙМІВ СМЕРТИ.

Ми з напруженням чекали атаки большевиків з боку ст. Корсунь; і справді, над вечір показався бронепотяг »Гром« та, випустивши кілька гарматних стрілів навмання в бік містечка Городище, повернув назад до Корсуня.

Події на весні 1920 року так скоро йшли й мінялись, що я, вирвавшись з корсунського Че-ка, ще не встиг як слід очуняти та зорієнтуватись в ситуації, а тимчасом нова повстанська влада зверталась до мене з домаганням, аби я перебрав провід та зробив якийсь лад та порядок у містечку Городищі й околиці.

Але несподіваний обстріл бронепотягом містечка відбив у мене всяку охоту прикладати до чогось свою енергію, бо я був певний, що завтра рано большевики поведуть ґенеральний наступ на Городище.

Свої думки я висловив товаришеві С., з котрим тоді разом ховався від большевиків і мешкав в крайній хаті від залізниці.

Я порадив йому приготовитись на ніч перед ранком в дорогу до поблизького ліса. Та С. не хотів зі мною ніяк згодитись і переконував, що ми маємо досить сили й дамо собі раду з большевиками. Він став посуджувати мене в боягузстві й наприкінці додав »лякана ворона куща боїться«. Мої докази, що я большевицьку тактику добре знаю, що оце червоні намацали ґрунт, зробили артилерійську підготовку, а завтра раненько розпічнуть ґенеральну атаку, тим паче, що вони чудесно знають наші повстанчі »сили«, та мої аргументи нідочого не привели і не переконали товариша С.

Я попрохав мою господиню прилагодити для мене на дорогу щось із харчів та збудити мене, колиб я проспав, десь біля 3 години ночі: в цю пору я збирався вирушити до ліса.

Мій клунок з харчами і револьвер я поклав біля себе, та не роздягаючись ліг, в надії прокинутись о 3 години.

Але склалося так, що я прокинувся найпізніше за всіх, аж десь біля 7 години, та почув сміх та дотепи мого безжурного і легковажного товариша.

Бачиш, друже, ми тебе не будили, бо десь біля години дванацятої в ночі, через містечко пройшли бойовим маршем три сотні повстанців бувших Вільних Козаків з с. Мліява, всі вони надзвичайно ентузіястично настроєні й питали про тебе. Ми їх направили на стацію Хлистунівку з тим, щоб звідтіля ішли далі до ст. Цвітково і там на тебе зачекали.

Ну, то зле зробили, що не збудили мене з приходом Мліївських повстанців, а ще гіршу дурницю скоїли, що направили їх до ст. Цвітково, сказав я.

Не хотіли, голубе, тебе трівожити, знаючи, що ти ще добре не відпочав і не прийшов до себе після чрезвичайки, почув я від С.

Зараз потім товариш С. пішов до свого адміністративного відділу, котрий він орґанізував уже в Городищі, забравши з собою і мій револьвер, а я закликавши козака, що стояв на варті біля нашої хати, послав його до коменданта, аби взяв для мене коня й револьвер.

Козак скоро повернувся з парою осідланих коней, котрих між іншими забрали від екіпажу з конюшні бувшої поміщиці Балашової, та повідомив, що револьвера комендант не має, а тимчасом передав мені обрізан*), разом з тим комендант прохав, аби я перед відїздом заїхав до нього й наділив його інструкціями; крім того козак виявив свою охоту і волю коменданта товаришити мені в моїй подорожі; проти цього я нічого не мав, тимбільше, що цей козак був резервовим старшиною воєнного часу й показався метким і відважним хлопцем.

Ми виїхали та завернули до комендантури. Тут наділивши інструкціями коменданта, я казав йому негайно розіслати вершників по близьких селах і в моїм імени підняти всіх охочих Вільних Козаків і направляти їх до міста Смілої, а сам зараз же вирушив із моїм козаком до ст. Городища з тим, щоби звідтіль їхати до ст. Хлистунівки і далі до Цвіткова.

Свій обрізан я передав мойому козакові, не маючи де в себе його тримати. Їдемо поволі містечком, серединою вулиці. Розмовляємо.

— А то що за стежа розсипана в розстрільну іде проти нас? запитав я козака, завваживши на віддаль з гони патрулю, що посувалася проти нас.

---

*) Скорочений відрізаний кріс.

— А то певно наші козаки з нічної сторожі вертають — відповів він.

Їдемо далі.

— Подивіться ліпше, то певно большевики, бо чогож нашим козакам вертати в розстрільній з крісами на поготові?...

— Тпру! зупиняю я коня, бажаючи повернути назад.

— Але ж я пізнаю своїх козаків! каже козак, зупинивши коня та вдивляючись в підходячу патрулю.

— Та то свої!... То свої вертають!... відзиваються до нас прохожі люде, що ідуть хідником вулиці.

Ми рушили. Їдемо поволі далі...

— Стой! Стой!.. А то стрілять будем! кричать зі стежі цілячися на нас.

Стали. Чекаємо. До нас підходить лава з дванацять озброєних в кріси людей. Тепер я виразно бачу на одному з них на кашкеті червону зірку.

Тікати вже було запізно. Вони в пяти кроках від нас. Ось вони уже перед нами...

— Стой! Кто такіе?!.. Какой частї?!.. Куда єдєтє?... кричить до нас той, що з зіркою на лобі.

Хватають за вуздечку коня мого козака, бо він з крісом через плечі та з обрізаном за поясом.

— Втарой частї! Єдєм на станцію!.. чую рішучу відповідь мого козака. Мене і мого коня не чіпають, бо я в цивільному і без зброї.

Щ- щось питають. Мій козак не загикуючись відповідає. Бреше...

Але я вже нічого не чую, а думаю: Як утекти? Як вирватись з нових лабет смерти?..

Колиб бути на три — на пять кроків від них!.. Ось вуличка на ліво!.. Моя фантазія блискавично працює...

Ага!.. Я вже знаю!.. Хватаюсь за думку як утопаючий соломинки. — Я тисну непомітно мого коня обцасами, бо острогів не маю. Кінь непокоїться.. Я тисну ще дужче. — Кінь гарцює ногами, — норовиться...

— Тпру!.. кажу я натягаючи поводи, а сам тисну далі...

Кінь гарцює, норовиться... Крутить головою і перебірає ногами назад. Я тисну непомітно далі... Кінь норовиться, а я натягаю поводи.

— Т-п-р-у!.. знов гукаю я, стримуючи коня назад.

Кінь ще ступає з пару кроків назад.

А думки блискавично біжать: — Рятуйся, рятуйся!... Я скоса глянув в ліво на криву вузеньку вуличку...

Раптом я шарпаю лівий повід вуздечки, а правою рукою б'ю коня лозиною.

Кінь підскочив гопки і став на місці, покрутивши головою. Він певно не догадався, чого я від нього хочу...

Я в розпуці... і вдруге б'ю його, шарпаючи за лівий повід і кричу:

— Но!!!

Бю ще раз...

Кінь скажено кидається ліворуч — простягається, карієром летить...

Я бю його руками і ногами...

— Стой!.. Стой!.. Стой!.. кричать за мною.

— Но! Но!.. кричу і бю несамовито коня. І лечу...

— Трах-х! Трах-х! Трах-х!.. Трах-х!... чую за собою крісову стрілянину...

Я лечу...

В переулку проскакую повз фіру.

Т-р-а-х-х х-х!.. чую сальву. І щось наче камінчиком стукнуло мене у спину. Інстинктовно я лапаю і дивлюся на живіт.

— А що, як куля прошила мене наскрізь, а я в гарячности ще не чую? промайнула блискавично у мене думка.

Я пригинаюсь увесь до сідла й кричу далі:

— Но! Но!.. Бю бідного коня кавалком лозини, що залишилась у моїй руці.

Нарешті поворот на ліво. Напроти мурований дім — то школа. Стоїть чоловік з семітським обличчам і пасе мене очима. Потім цілиться на мене з револьвера.

— Паф! Паф! Паф!... чую я і лечу далі...

Не попав!

Повертаю в уличку ліворуч. Лечу... мені легче. Ворогів не чую... Я випрямився і час від часу оглядаюсь, чи не женуться?..

Десь далі на улиці стоїть молодиця. Думаю над тим, якби її запитати, не припиняючи мого лету — »куди дорога на Хлистунівку« — але це за довгий вислів, молодиця нічого не розбере...

Добігаю.

— На Хлистунівку?! Кричу і махаю перед себе рукою.

— Прямо! кричить молодиця, показуючи рукою наперед.

Біжу далі!.. Стоїть хлопчина.

— На Хлистунівку?! кричу до нього.

— Прямо! показуючи рукою, кричить він.

Добігаю до річки Вільшанки. Дивлюсь. На мості через річку стоїть гурт людей у сірих шинелях.

— »Може це большевики«? думаю і припиняю біг коня. Придивляюсь... Сірі в шинелях постаті з батіжками в руках.

За мостом, бачу, стоять фіри.

Поволі вїзджаю на міст.

— Добридень! вітаюсь я.

— Доброго здоровля!.. А що то за стрілянина в містечку? питають.

— А то »товариші« вже повернули! відповідаю я і їду далі.

Оце вибрались на базар!?.. Мабуть треба мерщій тікати до дому, а то ще в халепу попадемо і.. чую я за собою.

Поминувши людей, фіри, міст... — я знов притис коня, але вже легче. Пізнаю дорогу... Праворуч тягнеться залізниця. Їду селом а згодом полем...

Переїзджаю ярами, левадами, могилами, гаями... Їду і їду далі, час від часу оглядаючись і все тримаюся залізниці праворуч.

Пройшло більше години. Чую, що мій кінь утомився.

Їду поволі і підїзджаю до якогось села. Бачу з краю великий мурований дім. — Або школа? або волость? думаю собі.

Зустрічаю стареньку бабуню. — Питаю. Каже, що школа.

Проїхавши 22 верстви з Городища, я вїзджаю на подвіря школи і зіскакую з коня. З будинку виходить якась пані.

— Чи учитель дома? питаю я.

— Ні, немає нікого; я тільки сама! відповідає, дивлячись на мене з недовірям і підозріло.

— Я Водяний! рекомендуюсь я, — тільки що вискочив з большевицьких лабетів у Городиші.

— Ах!.. це ви!?.. Дуже мило вас пізнати... Тут у нас є ще один, бувший командант стації Цвітково... Прошу до хати, запросила мене.

Заходжу до покою. Знайомлюсь зі старшиною N.

Оповідає про розгром повстанців на ст. Цвітково.

— Большевики під видом повстанців підїхали з боку Хлистунівки до самої стації... Раптом наскочили на повстанців — побили, обезброїли, розігнали... а він насилу вискочив, користуючися темрявою ночі і тепер ховається.

— Прошу подивитися, чи в мене на спині не пробитий плащ? звертаюсь я до N.

Він дивиться, щось налапує на поперечці плаща.. подає мені кавалок сплющеного олова.

Дивиться на мене, на олово — сміється... Добродійка також здивовано дивиться...

Ви мабуть характерник, що кулі вас не беруть!.. кажуть.

Я їм оповідаю історію моєї утечі і стрілянину з крісів по мені...

А. МАРУЩЕНКО-БОГДАНІВСЬКІЙ.
ПІДПОЛКОВНИК АРМІЇ УНР.

НА СВІТАНКУ.

(Уривок зі щоденника адютанта дивізії 1920 р.).

Сотня Н-кінного полку Окремої Кінної Дивізії (»літаючої«, як її ворог охрестив) відпочивала на фільварку с. Мазанки-Поділля.

Була осіння ніч, з маленьким приморозком. Місяць лукаво крився поза хмарами, зазираючи іноді ліниво блідим своїм світлом у вікна.

В мешкані було тісно й душно, козаки повиходили на

свіже повітря, розпалили огнище й почали грітися коло нього.

При світлі вогню було видно рослих, поставних хлопців, декотрі з них мали правдиві запоріжські вуса, а більша кількість були так звані »головуси«, але вони не уступали своєю відвагою »старим«, зазнавши і Сольдав і Стохід.

Всі одягнені в ясно-жовті кожухи, від яких несло окремим запахом гарбарні, та в чорні смушкові великі шапки, з жовтими довгими шликами; при боках поблискували рукоятки »сестер«-шабель.

Деякі сиділи або лежали з боку й палили люльки, пускаючи дим кружалками в бік вогню та спокійно обсервували повільне зникання кружків диму люльки в пащі вогненних язиків, які з тріском зїдали сухе гілля; більша частина стояла і спокійними обличчами вдивлялась в огонь, буяючи думками кудись ген далеко.

Розмова велась спочатку виключно »головусими«, а »старі« думками перебуваючи коло своїх ближніх-дорогих слухали одним вухом, а другим випускали. Балаканина була мішана: про розвідку, про атаку, що 19 жовтня відбулася під с. Дзяловим, лише дивно, що про смерть — героя бунчужного І-ої сотні ніхто не згадував наразі, ніби боялись ятрити тяжку рану.

— »А що, брати, робиться у нас на Полтавщині? — згадав один з »головусих« і тягнучи далі — »Певно батьки наші обмолотилися тай сидять по городах і женуть самогонку — »український рум«, як її назвав один з наших земляків, що приїхав з Франції, боронити край.

— »Тепер по всіх селах відпочинок, тільки нам немає... Там вечерниці, весілля, досвідки і дівчатка чорноброві, а тут вечерниці й весілля, ось як позавчора було під Дзяловим... Грали кулемети, не гірше від музиків« — озвався другий.

Та ось тут вже »старі« не могли витримати, урвався терпець й один суворим голосом перебив —

— »Кинь! не плети дурниці! Були колись вечерниці й весілля, а тепер там веселяться, але не наші, а широкоморді москалі та палестинські дворяни й весь кагал комуністичний, а наші — (процідив через зуби сердито) по лісах, байраках, ярах, сидять, ховаються... там сльози, там смуток чорний... Кожний там плаче: старий — малий, дівка — молодиця — мати і сестра«.

Козаки замовкли. Розмова на мить притихла і кожне обличча зробилось дивно похмуре і брови насунулись наперед, а очі поблискували ненавистю; у декотрих нервово дрожали хвилями уста, стискані зубами.

Але чотовий, молодий запеклий козарлюга, чорнявий, сухий, але з розумними очима, підбадьорив:

— »Покиньте журитися. Не згадуйте!.. Хай коні журяться, бо вони голови великі мають... А наша вдача українська, чи

з горя чи з радости — співай, пісня серце облекшає й смуток розганяє.

А ну-те хлопці, заспіваймо! — і заспівали пісню: »Гей долиною, гей, широкою, козаки йдуть!« а на зміну »А в городі та й случилася біда!«

Далеко мчалась пісня про відвагу козака, про його смерть!

Вона гриміла могутніми роскотами, то тихими переливами неслась в стародавні часи, безсмертних Запорожців і закінчувалась протяжним лагідним акордом.

Скінчилась пісня і всі замовкли!

— »Царство йому небесне! й козак був над козаками, наш бунчужний... Сам на кулемет полетів!.. Трьох скосив — одну катову душу осталось скосити й вона, як натисне, так груди, як сито зробилися, а він з усміхом впав на коня й дух випустив« — сказав ройовий Сіроч. »Не буде у нас такого бунчужного« — з невимовним жалем вимовив »сірий«.

— »Бери приклад »сірий« (т. з. молодий) і будь гордий, що числишся з першої сотні« — перебив йому козак Синиця з широким шрамом від шаблі на обличчу.

— »Хто »сірий«?!. Ти мене ображаєш!« — схвильовано схопився з землі і випростувався як струна, молоденький козак, принявши позу визиваючого.

— »Покиньте там свариться! Хай вам хрін під ніс! Ось послухайте, що Зінько каже, ніби то Зозуля має дістати нагороду за те, що живцем »комбата« доставив нашому п. ґенералові!

— Алеж той »комбат« в три рази здоровший від Зозулі!.. Стрівай Зозуля, як ти його замлав!..

— »Хай він сказиться бісовий син! відповів хрипленьким голосом Зозуля — »ніяк не хотів датися... Я був певний, що самого Лєніна піймав, бож бачив його »мордоворотню«, як служив в російській армії, в 1917 р. він приїздив до Київа, а я тоді варту мав на стації.

Такий маленький, горбатенький, чорна козлино-кацапська борідка, очі, як у миші... Отже було зрадів... Ну, думаю, щоби не коштувало, а живого мушу здобути... і кінець війни... комуністи на все погодилисяб, аби їм Лєніна віддати, а Зозуля ґенералом був би!..

Ха-ха-ха... реготали навколо козаки.

— »Почеее... каййй!.. поки зловиш Лєніна«, перебив якийсь козак. »Треба не одну сотню тобі переловити, цих заячосердних »комбатів«, може і пощастить!« — ліниво докинув другий.

»Не треба сотні, десять чоловік вистане, а поміж ними буде Лєнін, чи ні, а що Бронштейн, чи Іцко Фікільштейн, то напевно буде. Йій-богу буде, Зозуля!...

Бо зараз вискочить наперед всіх полонених і буде присягати і на Мойсея й на Тору, що він мобілізований!..

* * *

Вже геть далеко було за північ, а козаки балакали далі, розмова їх втихала, то знову оживлялась.

Ніч ставала щораз морознійшою. Іней покрив деревину й ріжноманітними фарбами поблискував на гилях від вогнистого язика огнища.

З мутного неба світили бліді зорі, пробиваючись через легкі хмари. Ніч ставала тихою й спокійною, тільки дерева трівожно шепотіли поміж собою, придивляючись, як полумя довгими язиками підскакувало до гори й освітлювало смирні, спокійні обличча, вставших після 250-літного летаргійного сну козаків Запорожців.

Нагло почувся тупіт...

Ніби електрична струя пройшла всіх козаків, котрі повернули голови в бік тупоту, а четовий прикрив очі рукою і пильно вдивлявся в темряву.

До огнища легким трухцем наближався козак...

— »А, Панас! звідкіль приїхав? обсипали запитами козаки гонця.

»Наказ маєш який? Ідемо в бій?

»Де пан сотник« — трохи змученим голосом питав ординарець.

»А там, у себе на мешканню« — відповідали голоси.

»А що за наказ?..«

— »Не знаю!«.. неохоче відповідав гонець — »Чув тільки, що пан адютант казали, що завтра в наступ підемо« — змушений був докинути, аби товаришів потішити і більш певний себе додав на закінчення:

— »Здається, то наша сотня в розвідку піде«.

— »Добре!.. Хлопці підкиньте коням!.. Петро, проведи Панаса до пана сотника« — наказуючим голосом закінчив чотовий.

Не вспів Панас увійти до мешкання, як Петро вже швидким кроком наблизився до вогнища.

— »Пане чотовий, пан сотник кличуть!«

»Зараз« і направився до командіра сотні, зникаючи з очий обсервувавших козаків.

* * *

Не пройшло і пів години, як сотня стояла в бойовому виряді й очікувала на провідника-сотника, котрий легким скоком сів на »бурого« і провадив сотню в напрямку сходу, даючи якісь пояснення побіч його їхавшому хорунжому.

Зійшов місяць і залив блідим світлом широкі і розлогі балки і долини чарівного Поділля. Сріблився іней на полині, на буряні, на пожовклій траві, котрі з тихою й сумною покорою без нарікання прилягли до холодної землі, скована добрим приморозком.

Тонкий лазуровий туман огорнув далекий краєвид.

На протилежній стороні долини вирисувалися зза туману контури кількох вершників і зупинились на бугрі, який освітлювався слабим промінням місяця. Через бинокль, в який дивився сотник і хорунжий, досить виразно було видно шапки-»фуражки« і при рухові коня поблискували піхви шабель. То були большевики — »начальство«.

Вони довго стояли, декотрі злізли з коней, розмахували руками, безперестанно показуючи в бік наших позицій, особливо на ліве крило, де стояла наша найслабша піша дивізія.

А з долини, користаючи з густої мряки, никнучи поміж кущами, підкрадалися до того горбка інші їздці. Припавши до сідел, з хижим вогнем в очах, неначе вовки в пилипівку чуючи добичу, козаки в жовтих кожухах трухцем наближалися до »начальства«.

Коли І. чета була близько, комуністи оглянулись й одубіли відразу, бачучи, що це не візія, а дійсність, скочили на коні й що духу на втечу!

Але було пізно. Козаки пустили коней на цілий мах, поблискуючи шаблями, без слова крику переслідували втікаючих. Почалась погоня за »диким звіром«.

Спочатку показалось, що ціла сотня приймає уділ, лише дослідне око запримітило, що половина затримувала коней, а друга половина гнала що сили!

Протягом якогось часу ті, що їхали позаду, пускали коней повним ходом, а друга половина зменшувала біг; таким чином зберігали сили своїх коней й самі відпочивали, а втікачам не давали можности ані одного разу втягнути воздух повними грудьми.

Коні »начальства« не були так витревалі і призвичаєні до подібного полювання по чистому полі, по рілі і відразу кидалося в вічі, що вони пристають та що віддаль що хвилини зменшується між »жовтими вовками« а »червоними овечками«, котрі вже почали тратити рівновагу: зачали кидатись то вправо, то вліво, бажаючи цим маневром збавитися й уціліти, хто як міг, але вперейми на свіжих конях вихором неслась друга половина сотні. Раптом втікачі опинились оточеними з усіх боків і було пробували оборонятися, кілька разів вистрілили з »браунінгів«, але даремні були ці спроби.

* * *

Цілий »звод« за пару хвилин стояв спішений під охороною козаків.

Всі мовчали, відпочивали від тяжкої світанкової праці, лише коні нарушали тишину — надмірно дихали роздуваючи боками, з них валила пара і сідав іней на гриви і хвости.

Жарко було!...

Місяць стояв ще високо, але на сході небо вже прояснялось. День Божий наставав.

Не чекаючи сходу сонця козаки повязали за руки полоне-

них, посадовили їх на коней і легким трухцем повертали до фільварку.

Полонені, заціпивши зуби, мовчки »приятельським« оком поглядали на жовто-шличників, що бадьоро й весело розмовляли між собою, не звертаючи уваги на »гостей«, кидаючи пильний зір від часу до часу, чи все в порядку.

— »Чорти батька знай, як же вони відважились, такі сякі, виїхати без належної охорони« — промовив хорунжий до сотника.

»А тому, що вони дома були... Гадали, що ми за Збручем певно! Ніколи не сподівались, що аж під самою Дераженею ми є!«

— »Пане, сотнику!« схвильовано промовив молодий хорунжий.

»Дивіться, зелена »черепаха сунеться«,-броневик...«

Сотник подивився, стиснув люльку в зубах, скоротив поводи і подав лагідним голосом команду:

»Бігом рууушшшш!«

СЕРГІЙ ДАШКІВ.

ДІТИ НЕДОЛІ.

Травень 1919 року. День добігав кінця, перемінивши гарну весняну погоду на мряку, котра почалася від полудня, а під вечір поллявся рясний дощ, розпустивши по дорогах сковське болото, в котрому ноги грузли по коліна. Все притихло. Не чути тьохкань соловія і веселого щебету інших пташок, лиш дзюркіт дощу ворушив дивну гармонію вечірньої тиші. І хоча природа в росцвіті своєї краси, проте сумно. Якийсь стихійний жах огортає кожне живе єство і спонукує помимо холоду ховатися в сухий куток, під якесь накриття...

Но ось, серед тиші, перервавши одноманітний плюскіт дощу, десь на заході, пронісся дуже схожо на грім гарматний стріл. За ним другий, третій... Долітало тріскотіння скорострілів і сальви крісів... Скоро окремі звуки зіллялися в один загальний гул і були подібні до великого, кипучого кітла... Там не зважали ні на дощ, ні на інші невгоди, а підіймали пекольний танок... Там клалося перед вівтарем волі дороге, молоде життя... Там боролися за Волю діти недолі...

В хаті Юхима тихо. Без смаку їсться вечеря; всі задумані і мовчазні, а всім своїм почуттям уносяться туди, звідки долітає гомін бойовища.

— Моліться, діти, Богу — сказав старий Юхим, кладучи на себе хреста — чуєш отсю стрілянину? То підходить ворог, ідучи по тілах і крові наших братів і синів... Моліться, діти,

аби їм стало сили перемогти, а то як не подужають? тоді зостанемося на поталу...

— А що буде, як наші не подужають? — запитав малий, дванайцятилітній Сергій.

— Ой, сину! — простогнав батько. — Дай Бог, щоб подужали... Я вже старий; мені все одно... А вам ще треба жити...

Старший син Юхима — Андрій, старший »унтєрофіцір« російської армії, досить обмосковщений, що на німецькому фронті стратив своє здоровля, байдужо слухав слів батька і коли старий скінчив, промовив:

— А мені, тату, здається, що те все нінащо не придалося... Видумали якусь »Україну« тай ллють дармо-дармо кров! Ні, ще мало... Була Расєя — і що: може зле було жити? То ні, треба підняти революцію, а згодом ще Україну давай! Все одно вибють всіх до одного! Мені аж дивно: як то може дур в голову залізти? От мій товариш, Кость Барчук, вислужив кілька років в російський армії, набідувався, а тепер замість того, щоб відпочати — пішов до Петлюри!...

— Який то Барчук? — перебив батько.

— А памятаєте того Костя, що зі мною бавився, як ми ще жили в Княгінині?

— А... Тепер зрозумів. Справний був хлопчина! Вже тоді було видно, що з нього буде щось путнє...

— Дурепа, — буркнув Андрій і положився на лаві коло печі відпочивати.

Міжтим стрілянина втихла. Дощ лляв як з відра; на дворі було страшенно темно. Старий Юхим в голос міркував:

— Тепер з двох одно: або наші відбили ворога і ідуть в наступ, або самі відступають...

Рівні кроки за дверима перервали балачку. Двері відчинилися і в хату увійшов стрункий, дуже приємного і інтеліґентного вигляду стрілець з відзнакою хорунжого. Він був весь мокрий; вода з його лилася прямо таки річкою. Новий військовий одяг лежав на йому гарно, а револьвер і шабля додавали краси колишнього лицаря запорожця...

— Так і є... Попав куди треба... Хочу ще раз з вами побалакати, бо ідемо далі і не знаємо, що нас чекає... — промовив він і почав зі всіма по черзі витатися.

— Та цеж Кость! — скрикнув Андрій...

Юхимова жінка, старенька бабуся, стала плакати, бо проживаючи в сусідстві з Барчуками любила Костя. Юхим обдивив вояку з ніг до голови і рясні сльози потекли з його очий... Він був сином полковника, колишнього севастопільського героя, був щирим патріотом, в його жилах текла вояцька кров. Хоч вже мав коло шістьдесять літ, проте з великим жаром слідкував за українськими визвольними змаганнями. Обтер очі і промовив:

— Ех, Господи! Не довелося мені побачити в такому стані своїх синів... Старший синок, Сянько, не дочекався тієї пори;

положив голову за царя десь в Румунії; Андрій обмосковщений... Хіба може з цього малого що путнє виросте. — Він кинув погляд на дванайцятилітнього хлопчину і звернувся до гостя:

— Звідки, куди і чи на довго до нас?

— Тільки на одних пять хвилин; навіть не турбуйтеся вечерою: все одно годі. Відходимо на південь, а я зробив круг, бо дуже хотів з вами попращатися...

— Хіба ворог подужав?!

— Ні, не подужав. Ворог відбитий, але нам все одно треба відходити на південь... Тут нам нічого боротися... Нас не розуміють... За мала сила...

— А що буде на півдні? — спитав Юхим.

— Побачимо. Може там народ допоможе..

— А чи не краще булоб тобі, Костю, залишитися в дома? — обізвався Андрій.

— Як кому здається. Кому добре, то нехай зостається... Ще вспіє натішитися...

— А нам, дітям недолі, все одно: чи раньше вмерти, чи пізніше, а від нашої, святої мети не відступимо!... От що я вас попрошу: Як втихне ота завіруха, то дістаньтеся до мойого брата, Левка і передайте йому моє останнє привітання... Мушу догонити свій курінь... Прощайте!...

Він похапцем попращався і вийшов на двір. Рівні, тверді кроки на кілька хвилин заглушили плюскіт дощу, а темрява сховала в собі постать сина недолі...

Київ, 26 березня 1923 року.

Щиро-любий брате!

Ти вже може маєш мене за вмершого і тому не очікуєш від мене вістки, але — як бачиш — я ще живу. Не буду Тобі описувати всіх тернистих шляхів дітей недолі — вони Тобі добре відомі... Одно тільки чудо: я живий!

По довгій блуканині, аж по останньому розвалі Української Армії, мені вдалося знайти в одній родині притулок, що зберегло мене від табору інтернованих і від тюремних крат... Я не міг зістатися в краю.. За мною стежили уважно, но я проте ховався майже два роки. Тепер мені вдалося нелєґальним способом перейти кордон і знайшовши тут, у Київі, безпечний куток, пишу до Тебе кілька слів.

Я тут також не можу залишитися, а при першій можливости подамся до Чехословаччини, де буду чекати сходу нашого Сонця... Не описую моїх злиднів — вони для Тебе показалисяб занадто страшні... Якщо проживемо ще кілька років, то маю надію ще з Тобою побачитися... Бувай здоров, а більше всього що: Прощай!

Твій брат Кость

АДМАР.

НАРИСИ З ПОДІЛЛЯ.

Неділя. В моїй хаті, де стоїть штаб полку, відчинене вікно. Сиджу, пишу наказ і чую, як дядьки сходяться та починають гомоніти. Перериваю працю і прислухуюсь.

— »Та що ти знаєш, Петре?« — натискуючи іронічно починає якийсь баритон.

— »Звісно, більше, чим ти!« відповідає хрипливий бас.

— »Ось, як хочеш знати, то послухай, що я довідався в Камянці«.

— »Ану роскажи, роскажи« — загуділи голоси.

— »Отож там Петлюра вже з два місяці сидить. Добрий чоловік, всі його хвалять. Тільки та жидівка, його жінка, »Дерехторія« вона«...

— »А хібаж у нього жінка жидівка?« перебили голоси.

— »А вжеж жидівка, не чули, як називається«!..

— »Гмм. Дивне імя. Скільки живу, то ще не чув такої чудасії«. — пробурмотів сивий дід, потягаючи з люльки.

— »Ось та жидівка й робить »лопатки«, щоб ви знали!«

— »Дурницю плетеш, коли-б так було, то жидова бралаби »лопатки«, а то бач не хоче, каже — дай гривні«.

— »Отож навмисне не бере, бо то їх гроші«.

— »Е, дурне плетеш. А чи ти бачив оту, як вона »Дерехторію«?

— »Бачив на власні очі: отака маленька, прудка як лисиця. Вийняла якусь машинку, наклала папірців та як покрутить, так лопатки сипляться, як та полова з віялки«.

— »Киньте слухати дурниці! Плете чорт зна що. Підем краще до сотника, що онде в хаті. Запитаємо, а він нам правду скаже, він жеж від Петлюри«.

За пару хвилин дядьки цілою громадою, »делєкатно« стукаючи підковами чобіт, ввалилися до мене з просьбою розяснити їм темним, хто робить »лопатки«[1]), чи жидівка »Дерехторія«, чи монетний двір Петлюри.

Що було діяти, треба було віднестися прихильно до »просьби« і виповнити її совісно.

Ми стояли в селі Воєводчинці. Нагло входить зденервований поручник С., а за ним декілька господарів.

Я встав, поручник докладає, що дядьки не хотять давати підвід, і вимагають вияснення від команданта. Оглядаюсь, у дверях кількох селян:

— »Добридень вам, пане команданте!«

---

[1]) »Лопатками« селяни називали українські гроші — 50 карбованців — тому що там одна з алеґорій представляла селянина спертого рукою на лопату, а друга жінку з серпом і збіжжам«. Тих »лопаток« богато напродуковано в Одесі і тому фальшивих було більше, ніж правдивих.

— »В чім річ, — питаю — кажіть, чим зможу, тим допоможу!«

— »Наші селяни, бачите, скаржаться на нас і на всіх »Петлюрців«...

— »За що?«

— »А от, ви хочете 50 підвід! Так завше наші Воєводчинці за всі села відбувають »наряд«.

— »Ні, батьки! Киринівки, Сказинці, Карпівки, Пилипи, всі однаково несуть повинність тягару війни. Якщо вже звільнимо Україну від ворогів, тоді всім Вам заплатиться по батьківськи«.

— »Та бачте, пане сотнику, отож ще одна претенсія, яка і гніває наше село«.

— »Яка же то претенсія«?

— »А така, що зі всіх сіл сусідніх вже були або міністрами, а принаймі губерніяльними старостами, а з наших Воєводчинець навіть повітовим комісарем ніхто не був. Ми прийшли просити Вашої милости, аби і наше село не було стратою, аби ми не були покривджені«.

»Добре, добре, все зробимо, тільк ищоб через годину фіри були«!

Дядьки поклонились і пішли.

Дійсно фіри прийшли раніш, ніж за годину.

»Правдиві воєводи тут живуть — сміючись промовив до мене поручник С. — Не даром село Воєводчинці називається«!

ДР. БОГДАН ГНАТЕВИЧ.

ЛИСОНЯ.

(Жмут споминів з боїв за Бережани 1916 р.)

Ми сиділи у старшинській їдальні.

Вже було по вечері, але, пригадую, на дворі було ще ясно. На фронті ішла звичайна перестрілка. Здавалося, все гаразд. Врешті мало хто тим журився; так було добре в запасі, безжурно і весело.

Про те, що перебули ми два тижні тому назад, призабули: Ненадійний пролом в районі одної з наших сотень, лайка з цього приводу на Стрілецтво, загроза (не перша це) розвязання леґіону. Все це лихо не лишилося довго в тямці Стрільців. Завдяки скорому ходові подій і під впливом останніх погідних та спокійних днів зрівноважились уми і прийшли гарні настрої.

Та нині не було веселости між товариством. Не співали пісень тай не було охоти до розмови, ні до жартів. Цих кіль-

ка вонючих ґранатів[1]), що впало пополудні у село, попсували наші безжурні, романтичні настрої останніх днів.

Щось воно недобром пахне — віщували наші стрілецькі знавці, коли москалі посилають такі дарунки.

І не довго треба було ждати, аби справдилося їх віщування.

До столової входить вістун і приносить курінний наказ: »Москалі нечайним наступом перервали становища 35-го полку краєвої оборони, опанували ліс на Лисоні і намагаються заняти всі її горби. Курінь має піти у поміч 35-му полкові. Всі сотні стануть зараз готові до відходу у призначених місцях збірки«.

Ми розійшлися скоро по сотнях. Збірка вже була заряджена і сотні стояли готові.

Переглянено кріси, доповнено набої та набір ручних ґранатів і видано наказ до строгого поготівля.

Цього вечора не пішли стрільці на свої веселі кватири, а остали ночувати під голим небом, біля своїх командантів.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Настала ніч гарна, погідна та тепла, але темна. Я і хорунжий Юлько[2]) пішли у свою палатку, вироблену на збочу горба над Посуховом.

Бій стих. Було ще вчасно спати. Але розмова якось не клеїлася. В інші вечорі, то ми не одно перебалакали зі собою, бо були близькими приятелями. Нині кожний замкнувся в собі і пішов за своїми думками.

Душу огорнули якісь чудні почування. Немов важкий тягар придавила грудь безвільна резиґнація з приводу чогось немилого, неминучого. До голови втискались роєм преріжні думки.

»Коби лише москалі держались і цим разом свойого доброго звичаю і не продовжали боїв у ночі« — таке бажання вирвалось у Юлька. Дійсно, коби лише... Було це мабуть бажання всіх, що мали іти до бою. А завтра, в день якось воно буде інакше.

Нема на війні нічого прикрішого, як воювати в ночі, або у дощ.

Довго, довго не могли ми заснути. Вісток, певних, з поля бою не було. Чоловік намагався зясувати собі положення і передбачити, що жде його завтра. Чомусь і в мене не було тоді добрих надій.

Москалі перли на півдні та півночі далі вперед. Весь запас нашого корпусу відійшов туди. Осталась лише слаба оборона, яка ледви могла вдержати займані становища.

Що буде, як москалі перенесуть наступ у район нашого корпусу?... Прийдеться нам важко.

— — — — — — — — — — — — — — — —

[1]) Цього дня перший раз острілювали нас москалі ґазовими ґранатами, яких ми досі не знали.

[2]) Хор. Юліян Соколовський.

Прокинулись скоро досвіта. Привезли снідання.

Сотня не має ще наказу. Бою не чути. А може вже все гаразд?.. Колиб тільки довго не ждати!

Врешті! Десь біля пів до шестої приказ наспів.

»Сотня Кучабського іде на скріплення двох перших сотень, а сотня Будзиновського переходить у ярок під Лисонею, у запас куріня. Тамже команда куріня«.

Пішла сотня Кучабського скоріше, а ми за нею.

Перехід був легкий. Слабий огонь ворожої артилєрії не спинював нашого підходу.

За пів години лежала сотня у ярі, хоронена його стрімкою збочею перед ворожою гарматою.

— — — — — — — — — — — — — — —

Декілька хвилин пізніше ішов я з двома підстаршинами на верх Лисоні.

Моїм завданням було перейти передні становища, провірити ситуацію і подати звідомлення команді куріня.

Гарматній вогонь з обох сторін кріпшає. Що хвилини стає нагальніший і густіший. Починають наступ. Але хто?... Наші чи »вони«? — Далі скоро вперід! Коби чим скорше до верху!

Цікавість жене сильніше як небезпека та свідомість дорученого завдання. Бажання вирватися раз з тієї непевности, яка мучила дванайцять годин підряд!

Ґранати рвуться щораз частіше. Шрапнелі горохом розсипуються довкруги. Один по другім. Їхні запальники фурчать попри наші вуха. Немов вимірялись і стріляють лишень по нас.

А у воздусі один гуркіт, шум, тріскіт, довкруги стовпи диму та куряви! А в нас одна думка, одно бажання: Бути на верху!

»Пане четар, це наші стріляють також сюди?!« — кричить десятник Береза.

Сліджу за летом шрапнелів... це з Диких Ланів! Прокляті німці та турки!...

Десь з права просвистіло кілька скорострільних черг. Що це?!... Невжеж там на верху 327, де мають бути мадяри...?!

»Пане четар!«... Гляджу у той бік... десятник Береза пристанув... не йде далі — і глядить чогось на свою праву руку. Підбігаю близше. Він вже хилиться до землі, а з його рамени... Стільки крови не бачив я ще в життю!

Руки не було зовсім. Ґраната, або відломок шрапнелю, вирвав її, немов сокирою відрубав.

— — — — — — — — — — — — — — —

Ми вже під лісом.

Правим крилом увіходить до нього одна з чет сотні Мельника. І ми прямуємо туди, у південний кут ліса.

В останніх окопах находимо недобитки сотні Боя[1]), біля двацять людей і його самого.

---

[1]) Четар В. Кучабський.

»А решта?!«... Він махнув сумно-зрезигновано рукою: Побиті, поранені, полонені.

»Що на право?« — »Нічого!«

»Ні, там вже москалі«. — »Оставай!«

І пішли далі, здовж ліска на північ.

— — — — — — — — — — — — — — —

В останніх, запасних ровах криються недобитки якогось мадярського полку. Налякані, обхрістані, такі нещасні! Очі їх просять помилування. Ніде ні одного старшини між ними!

Десь по середині ліску, між деревами бачу хорунжого Тучапського. Підходжу. Його частина лежить у розстрільній, звернена до півночі. Це останки сотні Сушка, перемішані з недобитками інших полків, спинюють бічний наступ москалів.

Там у них два скорострільні. Підійти важко.

Зліва в горі чутно »гура«. »Це наші!« То чети Мельника йдуть наступом на гущавину.

Огонь скорострілів перед нами стихає.

»Бігом вперід!« — Падуть ручні ґранати. Останні москалі втікають перед нашими баґнетами. Оставляють один скорострільний. »Максимка« звертаємо зараз проти його власників.

І небаром ми заняли перші запасні рови.

Наступ москалів був відбитий нашим протинаступом. Він вдався лише завдяки хвилевому замішанні, яке спричинив у рядах ворога наступ частин Мельника.

Приступ сотні на гущавину не вдався. Москалі, зашиті в кущах, відбили його штиками. Там остало наших богато і богато було ранених.

— — — — — — — — — — — — — — —

Ліс дещо прочищений. Але місцями йде ще завзята боротьба.

Ось там нище, біля першого запасного становища, змагається ґурток стрільців. Посеред них наш малий, боєвий хорунжий Мінчак. Обі сторони перекидаються густо ґранатами. Стріляти тут незручно, бо одні й другі схоронені в окопах або за деревами. Москалів у долині тьма, — аж роїться! Все підходять нові. А наш ґурток маліє.

Перед моїми очима була картина, якої не забуду ніколи!

Передімною малий відтинок перших запасних ровів. На цьому місці збилося кількадесять Стрільців. Кругом москалі. Між зеленю кущів та звалищами землянок роєм мають їх сірі, малі шапки. Наступають завзято і намагаються замкнути перстень. Стрільці борються трьома ґрупами на три боки.

Півгодинний завзятий бій віч-у-віч прорідив ряди Стрілецтва. Тут і там лежать у калюжах крови побиті та важко ранені. Стогін ранених продирається крізь гамір бою. Нема як і кому їх звідси забрати. Богато з них догоряє таки на місці, а ці, що не втратили ще всіх сил, шукають захорони під стінами окопів або за пнями дерев.

Там біля одної траверзи, бачу, збився їх цілий ґурток.

Одні другим перевязують рани. Одяг на них пошарпаний, а на ньому повно застиглої ржавої крови.

Ті, що в бою, живі, не бачать, що діється позаду них. Не чують крику ранених, не бачать, що ось біля них паде один чи другий їх товариш. Їх всі змисли звернені на ворога. Очима шукають сірих шапок. Перебігають з місця на місце. Бо один тут проти десятьох. Не шукають захорони, лише доброго догляду. Їх лиця замурзані потом і пилом, чорні від диму, бачиш, зовсім спокійні. Лиш очі горять завзяттям.

Якби вони побачили все те пекло, що позаду них, якби знали, що їх так мало, що вже й їх хорунжий лежить ранений під деревом, що вони самі тут у клині... без проводу та без надії на скору поміч...

О годині 8. відсилаю перше звідомлення.

»Четар Кучабський з 30-ма людьми держить південно-західний кут ліса. На південь від нього до верху 327 нема ніякої обсади. В останніх запасних окопах повно недобитків з полків 310 і 35, без проводу. На схід від верху 348 у ліску, у перших запасних ровах хор. Мінчак і чет. Кучабський зі своїми частинами в бою. Сотня Мельника в бою у північно-західній частині лісу.

Потрібно ручних ґранатів та крісової муніції«.

— — — — — — — — — — — — — — —

Сонце піднялось вже високо.

Бій іде далі. Гармати затихли, бо зорці не вспіли ще наладнати получень зі своїх нових становищ. Зате працюють завзято скорострільні і піхота.

На відтинку Лисоні остають діяльні тільки Січові Стрільці. Завзято боронять двічі протягом кількох годин втрачені і двічі відбиті становища. Кількасот Стрільців держить майже весь відтинок Лисоні, якого не могли оборонити численіші частини других австрійських полків.

Нині іде про честь і славу леґіону! Стрільці борються як зранені звірі та скервавляться до решти!! —

Другий курінь під проводом сотника Ґорука заняв і держить лисі горби на Лисоні до Потутор.

Москалі намагаються проломити нашу лінію між ліском а становищами другого куріня.

Останки сотні Кучабського попали разом з командантом у їхні руки.

Цього місця боронить тепер лишень один скорострільний під проводом підхорунжого Кліща і гурток Стрільців. Вся обсада лежить на чистому полі. Тільки денеде охорону дають зломи вапняка, які вирвали ґранати і розкинули по полі.

Коли станеш всім ростом, то побачиш на кількадесять кроків перед собою сотки москалів, що як карамха намагаються підлісти на верх.

Ех, якби не той скорострільний Кліща! І ці, що в ліску, що заняли становища сотні Кучабського, не мають дальшої до-

роги через нього. Січе по гущавнику аж листям сипле, бризґає по камінні праворуч. Працює оборотом на цілий лук, лента за лентою — аж вода кипить у холоднику. І ані разу не затнеться під руками справного стрільця.

Нараз, нежданно і він затих — на мить. Рука підхорунжого опала з язичка безвладно на землю і голова його склонилася на замок скорострілу. З маленького отвору на самому чолі сплила по руці Кліща багряна стрічка свіжої стрілецької крови — до землі.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Не пригадую вже добре, як минуло пополудне та які зайшли події на інших відтинках боєвища до вечора.

В ліску було спокійно.

Недовго до полудня прийшла на гору сотня Будзиновського, а радше її останки, всього біля 40 люда.

Підчас моєї відсутности сотня звела бій з москалями в ярі, в якому стояла в запасі куріня. Москалі продерлись лисим горбом Лисоні та влетіли прямо на команду куріня. Сотня пішла протинаступом з яру. Був нерівний бій, в якому сотня втративши богато вбитими та пораненими, завернула у яр. Тут допали її москалі і полонили разом з командою куріня. Але полонених відбила небаром одна зі сотень 2-го куріня, що саме тоді ішов протинаступом з Посухова.

В цьому бою впали оба мої товариші, хорунжі Максимишин і Соколовський. Оба згинули в очайдушному випаді з яру на чолі своїх чет, Максимишин поцілений у високе, розумне чоло, а Соколовський у ніжне, чутливе серце поета.

В той час прийшла у наш відтинок підмога, один курінь баварського полку. Він заняв становища на право. Бій ішов далі на лисому верху Лисоні та біля Потутор.

У ліску було спокійно.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Ніч. Помучені боєм, сонні Стрільці куняють, оперті об стіни ровів. Перед окопами, у ліску бушують наші стежі. Час до часу бевхає пістоля і біла ракета знімається в гору та ярким полумям освітлює боєвище. В одному місці москалі так близько — от за цими двома засіками уставлений їх скоростріл — що ракети падуть поза наші рови. В точно розчислених мінутових перервах розриває нічний пошум різкий голос московської гірської гарматки. В і в - б у м!.. ґранати падуть заєдно у те саме місце, зараз за нашими окопами.

Десь біля півночі знявся за нами рух. Це прийшли »шмараки« з їдою. Таки добились. Славні хлопці! Аж душа зраділа.

Заметушилися Стрільці і малими гуртками вилазять тихцем з окопів і хильцем підлазять до кітлів. Московський скоростріл чуйний і може легко помішати наш »обід«...

Покріпились і пішли дальше куняти біля своїх крісів.

На ліс лягла густа мряка і сірим покривалом окутала всіх.

стомлених та сонних. Затихла перестрілка стеж. Заніміли гармати. Ішло до ранку.

— — — — — — — — — — — — — — — —

4. IX. пів до шестої рано.

Густа мряка прилягла міцно до землі. У ліску півсутінь.

На всьому боєвищі спокійно.

В ровах оживилось. Стрільці протягають своє сонне, зморене тіло та скорими рухами проганяють ранній холод.

Доповнюють муніцію і прочищують замоклі замки крісів.

Ждемо приказу до наступу. —

Година шеста. На лівому крилі счинився рух. Обсада сусідньої ґрупи вискакує з ровів і жене в долину. Оклики »vorwärts«, »elevre« заворушили тишу ліса.

Я з моєю частиною остаю ще в ровах. Не маю ніякого наказу; якже іти вперед?... Німці остають також на місцях.

Але порив до наступу охоплює небаром і мою частину. Що робити...? Все одно! »Хлопці вперід, заняти перші запасні рови!«

Рванули бігом в долину.

Перед нами ні сліду ворога. Ліві ґрупи вже мабуть в долині над Ценівкою.

Нараз зирнув направо. А там, між кущами... хто це?... звідтам падуть поодинокі стріли по нас. Цеж хіба не німці...?

Даю знак запасові: »Розстрільна в право«!

Нас острілюють що раз сильніше. Заграв несміло спершу один, а згодом сипнув ґрадом куль другий скоростріл. — Німці дійсно не рухалися з місця. Москалі скористали з їх бездільности та кинули свій запас у наш бік. —

»Вперід, гур-ра!« »Гур-ра!« Понеслось грімко по лісі. І Стрільці за одним скоком станули при московських скорострілах.

Цим разом і я, поцілений ворожою кулею, вийшов зі строю.

МИРОН ЗАКЛИНСЬКИЙ.

НА ЧУЖІЙ РОБОТІ.

По тридневих боях на Лисоні в перших днях вересня 1916. р. змалів полк. У. С. С. до половини і велике доповнення, що прийшло тоді з Коша, не змогло виповнити прогалин.

Химерні й ворожі супроти Стрільців команди бригади, дивізії і корпусу виявили тепер »своє довіря« тим, що дали У. С. С-цям важке та дуже відповідальне становище в порожньому, знищеному селі Потуторах.

Технічна сотня У. С. С., до якої я належав, приходила туди ночами з бережанського передмістя Адамівки, де кватирувала

і закладала перед становищами полку нові дротяні загороди, рила окопи для полевих сторожей та рови, що мали лучити полеві сторожі з першою лінією.

Москалі були дуже близько, може яких 70—90 кроків, а позиції вимагали старанного обдрутування і невпинної чуйности. Наша праця була доволі небезпечна, але як собі пригадую, мала наша сотня за три тижні тільки одного вбитого.

Ми працювали крадьком і непомітно. Як тільки вистрілила з котроїсь сторони ракета, кидалися всі на землю і лежали без руху. І хоча нераз впала московська ракета побіч нас та спадаючи освітила нас ярко, то москалі не помічували нічого, хиба тільки тоді, коли хтось рушився. Тому лежали всі непорушно і перележавши стрілянину, що насліпо зривалася по кождій ракеті, знову брались до роботи.

Та наш полк не діждався нагоди, щоби переконатися, як його окопи видержують ворожий наступ.

По невдачі на Лисоні пробували москалі щастя на інших місцях. Звичайно на Диких Ланах, коло поблизького села Вільхівця. Це становище держали наші сусіди — турки і заєдно гули там гармати, чути було як клекотіли скорострільи, як переливалося там пекло.

Раз в дуже скрутній для турків хвилині пішли до наступу запасні стрілецькі сотні й відбили становища втрачені вже турками.

Аж одної днини, а було це 30. вересня 1916. р., заревіли зранку московські гармати над Потуторами і не вгавали весь час. Перед полуднем приніс комендант четар д-р Сіяк з бриґади відрадну вістку, що ворожа артилєрія періщить тільки наших сусідів, а нашого полку не займає і він досі не мав ніяких втрат.

По полудні від сторони Потуторів чути було клекіт.

Смерком вибралась наша сотня знову на свою звичайну роботу, бо команда бриґади не дала ніяких нових наказів, хоча й мала під рукою вістових з нашої сотні. В дорозі стрінулися ми з кухнею одної з наших сотень. Вона недавно виїхала була зі села до полку. Кухарі зголосили нашому сотенному, що вони вертають зі стравою, бо наш полк розбитий, а в Потуторах москалі. Д-р Сіяк не хотів вірити, закидаючи їм трусливість та ширення неправдивих вістей. Але надійшло декілька обозних підстаршин і вони підтвердили цю неймовірну вістку.

Ми завернули на свої кватири, а сотенний пішов до команди бриґади. Вістка виявилася правдивою. Москалі прорвались на наших сусідах зправа і зліва, окружили полк та захопили в полон.

Ніч перебула наша сотня у строгому поготівлі, а найблизчої ночі йшла знову на роботу, але вже на чужу — приналежна до бриґади. Носила дротяні перегороди на становище одного з сусідних полків.

Москалі не вели дальше наступу, австрійці не мали сил відібрати Потуторів і так притихло під Бережанами.

За кілька днів відійшли до коша всі зафронтові відділи й установи У. С. С.: Обоз, пресова кватира, полкова канцелярія і т. д. Також одна чета сотні пор. Труха*), з якою продерся він з Потуторів і перейшов під ворожим огнем широку долину Золотої Липи.

Так нашого полку на фронті майже не стало.

Тимчасом технічна сотня мала пильну роботу, бо офензива Брусілова ще не була покінчилася.

Спершу половина сотні працювала в день. Робила в лісі дротяні перегороди, а друга половина носила їх на становища проти села Посухова, або коло Фільварку Милівка, що близько цього села.

Кілька переживань з часів чужої роботи залишилося в моїй памяті з подробицями, а решта злилася в загальні образи.

Одного хмарного, непривітного вечера йшла сотня на роботу. По полудни завзято гриміли за Посуховом гармати. Повище Посухова увійшла сотня в ліс. Тут було так темно, що на кілька кроків не було нічо видно. Під ногами ховзко. Кожний стрілець вступав у кроки свого попередника і пильно уважав, щоби не відстати. Як попередник скорчився і скочив, то значило, що на стежці калюжа і треба скакати в тім самім місці. Часом блимнула ліхтарка в руці команданта, хор. Клима**), що тієї ночі провадив сотню і наставала ще чорніша темрява. На лісових стежках заблудить у таку пору всякий, хто не має бистрого орієнтаційного хисту. А йти при світлі ліхтарки небезпечно, бо легко могла би помітити чуйна ворожа артилєрія.

Врешті вийшла сотня на поляну, де стояли довгими рядами дротяні перегороди. Їх виробив за дня якийсь австр. піонірський відділ. По двох стрільців узялось, як звичайно, за кожну перегороду і понесли їх на становища, спотикаючись у темноті по ямах та ровах.

На боєвій лінії було тим разом інакше, як звичайно. Над вечером повели москалі на Милівку сильний наступ, який їм не вдався. Мимо темряви скрізь видніли сліди недавної боротьби. Зараз за окопами лежала ціла гора щільно випакованих мадярських наплечників, а коло них безладна купа крісів. Це вказувало, що мадяри мали в цій битві втрати. Побіч лежали довгим рядом ранені москалі.

Ми спинились, а наш командант пішов повідомити команду куріня, що ми починаємо зараз укладати нову лінію перегород, щоби мадяри на нас не стріляли.

Споміж москалів розносилися глухі, важкі стогони. Один із них, зачувши нашу мову, піднісся на лікті та чогось про-

*) Тепер монах — Василіянин.
**) Згинув на Великій Україні 1919. р.

сив тих, що були найблище нього. »Памаґітє, братци, ви знаєтє, как рана баліть«. Та вони мовчки стояли, бо чим могли помогти серед мадярів... Один просив води і наш санітет дав йому пити з бляшаної фляшки.

Близько окопів чорніли ями від ґранатів. Мадяри місцями ще й досі порались, викидаючи звали землі з позасипуваних ровів. Решта стояла при крісах у строгому поготівлі.

Вернув наш командант з одним старшиною, що мав показати, де закласти нову лінію перегород. Ми злізли з перегородами в широкий лучний рів, перейшли попід три ряди дротів і опинилися між двома боєвими лініями. Жваво взялися укладати нову, четверту лінію.

Ніч була неспокійна, бурлива. Пітьма побільшувала неспокій і непевність обох сторін. Часто зривалася стрілянина, мовби початок нового наступу і перешкоджувала нам у праці; ми мусіли лягати долів, бо кулі літали низько, а притому уважно наслухувати, чи не втікають мадярські полеві сторожі, або чи ворог не підсувається. Земля була мокра по дощі. Ракети раз-у-раз роздирали пітьму. Російські світили недалеко і вказували, що москалі не вернули на свої давні становища, лише окопалися за руслом Золотої Липи. Зі середини мертвого поля поміж двома лініями долітали до нас стогони, що проймали морозом. Там лежали ранені, без помочі.

Ми кінчили свою працю як могли найскорше, щоби не задержуватись перед дротами в таку непевну пору.

Як ми прийшли з перегородами другий раз, то на становищах було майже тихо. Строге поготівля в окопах тревало, але рухів ніяких не було. Стрілянина притихла, немовби обі ворожі сторони втомилися. Ранених москалів забрали вже мадярські санітарі. Тепер працювали ми вже без перешкод.

Стогони з поля доходили далі. Осторожно і надслухуючи подалося туди кількох стрільців. За якийсь час вертали вони і несли по два на руках ранених москалів. Один москаль, що його несли попри мене, оповідав стрільцям довірчиво стомленим голосом про недавній бій: »А наш баталіонний командір аж плакав, як нас висилав. Діти мої, каже, ви всі тут марно погинете«...

Цей варта бути командантом — подумав я — гарно підбадьорив свій курінь, висилаючи в бій!...

Потім минули ночі, чорні, випогодилося і ми працювали при сяйві місяця. Якось весело було ходити по землі і легко віддихати. Сотня далі укріпляла ці самі становища, продовжувала четверту лінію і направляла давні окопи. Зісовувала і направляла при помочі кліщів перегороди, які пірвали або розкинули ґранати в часі боїв.

Близько біліли камяні стіни забудувань Милівки з повваленими дахами. Стрільці пояснювали, що в цих будинках стояла раз літом сотня Мельника, а москалі завзято частували її ґранатами й тоді повалили дахи.

Широко й далеко мріяла в місячному сяйві рівна долина Золотої Липи. По протилежньому боці, на високих горбках, біліють руїни Потуторів. Блищать звалища хат і російські окопи, що недавно відділили від нас село і наш полк. Нічо від тоді не змінилося. Тільки пожовкле листя валяється і шелестить скрізь по землі, нагадуючи, що надходить тяжка для вояків дощева пора.

Сотня ходила тепер тим повільним, автоматичним, вояцьким ходом, що не вимагає ніякої уваги. Задержиться попередник — стаєш і собі; поволі долучують задні. »Чого ми стоїмо«? Не знати. Відпочивають. »Ходом руш« — і вже сотня в руху. »Перед, стій« — і розтягнена в довжину сотня сходиться як гармонія. »Сідати« — і всі шукають собі місця, на камінню, на траві, де кому вигідніше. Командант іде кудись. Мабуть до полкової команди або до бриґадного технічного референта. Проходить може пять хвилин, може пять годин — нікому не в голові числити. »Вставати! Ходом руш«.

В такі ясні ночі западав я часом у якийсь півсон. Находив він звичайно над раном, як мовкли розмови. Я переставав помічати: Уява блукала далекими шляхами, викликуючи низку приємних давних образів — споминів. Я будився, як хтось заговорив, або як сотня задержувалася. Бували, хоч рідко, хвилини, що й уява засипляла і я спав у ході.

Вертаємо до Бережан. На нині праці кінець. Сонно. Розмова млява, не вяжеться. Стаємо коло бриґадної команди. Сідаємо на купи каміння, командант відходить.

Я в тій хвилині заснув. Часто я тут висипляюсь.

Термосять мене. »Вставайте! Йдемо«. Бачу, що сотня стоїть вже двійками; на переді командант.

Ідемо далі. Холодно і тверезо. Небо всіяне золотим піском, а над фронтом ракети, як падучі зорі. Блідне трохи їх світло, бо починає поволі світати.

Раз відійшов від нас один стрілець так тихо й непомітно, наче загнівався, або покинув нас на кілька днів.

Минали ми саме Посухів. В однім місці засвистали кулі. Тонесенько виспівують — одна, а їй на зміну друга. Тут часто кулі так посвистують.

Чогось сотня стала, хоч і не було наказу. На переді повиступали навіть з ряду. Над чимось похилилися. Іду також туди. Маємо раненого. Санітар розтинає блюзу, скидає, перевязує рану. Куля увійшла під лопаткою, а вийшла під пахою. Не відповідає, не стогне, мабуть зімлів. Санітарі беруть його на ноші і несуть позаду сотні.

За кілька днів сказали нам санітарі, що помер він у лікарні і що вже його поховали.

Поволі минула золота осінь і прийшла сіра — впали дощі. Дорога з Бережан до Посухова розмокла і видовжилась для нас у двоє. А потім далі прийшли ці дрібні дощі, коли то добрий господар навіть пса з хати не вижене. У дощ вихо-

дили ми вечером на збірку, на дощі весь час працювали і в дощ по півночі вертали. Плащі наші набирали води й були заєдно мокрі та важкі як камінь.

І треба було зносити всі ці невигоди серед важкої праці та перевтоми. Стрільці з технічної сотні дійсно сповнювали свій обовязок гідно подиву.

Ми кватирували тоді в Бережанах у школі. По роботі йшли спати лише найслабші, у яких перевтома була сильніша чим голод, інші палили в печах, сушили одіж та чоботи і пекли на блясі бульбу, покраяну на тонкі платки. Діставали її від знакомих міщан, або, як трафилася коли ясніша ніч, то копали на полях під позиціями. Бульбу пеклося звичайно аж до снідання. Як засірів заплаканий осінний ранок, діставали чорну каву, а поснідавши лягали спати. Сильнішим вистарчав сон до обіду, а слабші спали аж до ночі, до нової збірки.

Вкінці скінчилася погана осінь. Болото сціпили морози, впав білий сніжок і ніби повеселішало на світі. Нам призначили інше місце до праці — недалеко села Куропатник. Тут працювали ми тільки в день і це була велика полекша. Ходити треба було дальше, як до Посухова, але хід по твердому видавався забавкою.

»Чому йдемо тепер на нове місце?« — питаю хор. Клима, який провадив нас на цю нову роботу. — »От витирають нами всі кути — каже хор. Клим. — Скінчили в тамтій бриґаді працю, тепер передали нас іншій бриґаді. Нема кому за нами постояти так, як полеві команди за своїми технічними сотнями, щоби ми дістали бодай короткий зимовий відпочинок«.

Тепер хід не обезсилював стрільців, в неділю не ходили на роботу — тож мали нагоду познайомитись краще з Бережанами; зжилися з Бережанами, бували на вечерницях та забавах. Всюди їх радо витали, всюди любили — в кожній українській хаті пригортали їх як своїх рідних.

Раз прийшов старшина українець із котрогось австрійського полку у відвідини. На його грудях блищав цілий »іконостас« хрестів за хоробрість. »Сховайте це чим скорше — сказала йому панночка — до нас прийдуть нині Січові Стрільці, вони будуть з вас сміятися«...

Річ у тому, що Стрільці нераз розказували про бойкот Стрільцями всяких австрійських хрестів та медалів, тому що команда корпусу признавала для них дуже мало цих відзначень за їх безпримірне геройство, зокрема за бої на Лисоні. І Стрільці перестали носити ці відзначення мимо пригадок та наказів вищих команд.

Не довго стояла технічна сотня в тих гарних, романтичних, оспіваних стрілецькою піснею Бережанах. В лютім 1917. р. прийшов з Коша Легіон. Не був це вже полк, а один курінь. Командантом його був австрійський підполковник Кікаль. Давних Стрільців залишилося в ньому мало. Здебільша ті, що були ранені в боях на Лисоні — решта новобранці. Але і такий

»Легіон« вистарчав для піддержання слави, що Стрільці ще істнують.

Наша сотня відійшла з цим курінем на позицію під Куропатники. Стояла тут у землянках і хоча роботи було доволі, то робота ця була легка, бо близька. Не треба було милями ходити, при тому залишалося чимало часу на відпочинок.

Та вже надходила весна і з першим подихом тієї весни, прилинула крилата, радісна вістка про революцію на Україні. Вона сповнила наші серця гордощами і додала нам сили видержати у вірі, що прийде краще майбутнє.

АНАТОЛЬ КУРДИДИК.

МІЛЯ.

(М. Левицькій).

...А як надходив зимовий, морозний вечір — то небо ставало як грань і на тлі його дивно зарисовувався високий замок...

По білому снігу, наче чорна шва по скатерті, тягнулися рови.

В ровах і сивоволосий дядько і молоденький, безвусий хлопчина.

І стара австрійська »мантля« і біла полотнянка, що зі села прийшла.

Тількиж в мозолисту, тверду і в дитинячу, ніжну долоню пекло морозно залізо кріса...

Однаково...

Як надходив зимовий, морозний вечір і всі тупали від холоду і сніг прибирав помаранчевий відтінок — з села приходили...

Дівчата і бабусі. І діти...

Рови витали їх втіхою гомону, сміхом і забувалося, що залізо кріса таке морозне.

Часом приходило мале — може дванайцятьлітне дівчатко, з великими пивними очима...

Роздивлялося здовж рова і питало:

— Де батько? Не знаєте?

А його всі знали.

Статочний, кремезний ґазда з припорошеною попелом чуприною...

— Він отам... Бачиш?..

Тоді вона швиденько бігла зі збаняточком і вузликом в руці і за хвилину чутно було, як батько:

— Не змерзла, Мілю? А як дома? А як мама? А Івась?

Гаряча страва парувала. Дитинні очі вдивлялися в батькове лице і маленькі губки цокотали як вміли:

— Сусід Грицько казав тобі клонитися, тату. Він теж вибирається сюди, але ще рука не згоїлася. А Павло — стрий, вже третій день, як пішов...

Вечір западав чимраз дужчий, сніг сірів, а небо потахало, як потахає вугілля, присипуючись попелом...

Я нераз дивився на картину...

Вона сідала йому на коліна і прищурена слухала чогось, що йшло здалека. Сивовуса твар нахилялася на її головку і в очах відбивалося темне, що раз темніще небо...

— Мілю, можеб ти вже до дому йшла?

Вона підносила головку, простувалася і дивилася зі сміхом на батька:

— Виганяєш? Отже добре. Але завтра вже не прийду. Ти поганий.

Маленькі рученята заслонювали йому вічі, опускалися нище і задержувалися на великих вусах...

І тоді знов сміялася.

— А вуса? Тату, ти коли чесав їх!

А як він — батько — вираховував дні — то маціцькі долоні чіпалися тих жмутів волося, порядкували.

— Так, тепер гарно...

Вечір геть западав, а він не міг навтішитися і ледви змушував себе:

— Йди, Мілю. Там мама жде...

Вона швидко сховзувалася і бігла ровом, а батькові очі проводили її, аж поки в ліску не зникала маленька цяточка...

Тоді часом — в ті вечері грудневі рефлєктор переглядав наш рів. Впадав болячим світлом і сунув далі, зазираючи в кожний кут, в кожну щілину.

І прилягаючи до землі таїлися всі: австрійські мантлі і білі полотнянки...

Хтось хрестився — а світло зазирало в село, вишукувало слабке місце. —

А село боронилося. Порепаними, змерзлими, мозолистими долонями і австрійськими »манліхерами«.

І хоч нераз в день рясно капало олово та дерлося з життям за шмат землі — село стояло твердо як граніт...

А зі села доходили, приносили харч, жалілися нам і їм жалілася втома невиспаних ночий...

Приходила й Міля. Що кілька день.

Часом заскакував її вогняний дощ біля батька. Тоді вона ховала головку в батькову опанчу і тихо плакала.

А він? Він тоді як сокіл дивився і був борець...

Міля й мене знала. Проходючи біля мойого становища, вона завжди всміхалася селом, тихим, повитим в сніг селом, що було за лісом...

На пращання вона завжди питала батька, чи він ще довго буде в рові і проходючи знову сміялася...

До мене ніхто не приходив і я заприязнився з маленькою

Мілею. З батьком давно був. А бути в однім рові, переживати те саме і ховатися, як один і той сам шрапнель реготав — цеж як сусіди...

Чогось жаль мені сьогодні, що я раз настрахав її. Прийшла, спитала, де батько, а я:

— Нема!

Вона зирнула здовж рова, відвинула губки і скривилася до плачу. І аж на його руках, як побачила його вусате лице — затихла. Але завжди памятала і минаючи мене грозила:

— Ви недобрі! погані! Я вас не люблю...

І сміялася...

Тільки ж й того сміху було в ті грудневі дні, в старих австрійських ровах — де село боронилося...

Прийшла така ніч, що ми відступали. За кожну скибу, за кожне дерево дерлося залізо і соломяні стріхи...

Я ішов коло батька Мілі падаючи і відбиваючись до ліса. В лісі були другі рови — під першими деревами і там було зручніш.

Поле, засніжене, сіріло від брудних постатей, гукало, ревло, а рефлєктор викусував тьму і обливав нас скаженим світлом...

Ліс загремів, залунав. Світло вчіпилося дерев — але вони байдужі стояли.

І другі рови відбивалися...

Відбито приступ і по білому снігу лежали як снопи — чорні горбки.

Отиралося піт і рахувалося стрільна... Десять — двайцять — двайцять пять...

На полі була тиша, але в війну така тиша страшнійша за бій. Морозом йшло в мозок:

— Двайцять пять!

Я згубив товаришів, а на право і на ліво нічого не було видно. Темно було...

Ні! Хтось повз ровом. Прицільним дулом зустрів його кріс і малесенька стать засіріла:

— Хто це?

— Я — вчулося тихе. — Я, Міля...

І тоді в мені скочило щось і я кинувся до неї. Вона щось двигала.

— Мілю! А тиж чого? Бійся Бога!

— Я до батька... Стрільна несу. До нас в хату позносили...

Міля важко дихала:

— Ніхто не бачив, як я... Де батько?

І тоді ще чорнійшим став ліс, ще лячнійшою ніч. Що я мав їй сказати?

Вона наче бачила моє лице і півголосно:

— Тату!

Аж гущавина відозвалася:

— Мілю!

Він прибіг, тягнучи кріс, вхопив її на руки, засипав поцілуями і їй ледви вдалося говорити:

— Татку, я принесла. Ви скаржилися іноді... А в нас... позносили... Нині... так страшно стріляли... Ніхто не знає...

Десь на право зареготався скороспріл і вона скочила з рук:

— Татку, я тікаю. А тут хліб.

Вона вийняла ізза пазушки спорий шмат і вже бігла, топилася в пітьмі лісової ночі.

Я чув, як перехрестився її батько...

І тоді привиділося мені лице тої потвори, що хапалася на село. Очі в неї світилися, як кінець закрівавленого ножа — а проти його малесенька дівчинка...

Міля.

Але не було часу думати. На сході сіріло і було видно, як противник виходив з леговищ. Ліс загремів, засатанів...

А мої пальці часто стрічалися дужою рукою на тих стрільнах, що Міля принесла...

І тоді щось реготалося в мені:

— На! На! За те, що смієш...

Ми відбили приступ. Вранішне сонце здоровило над жовтими пустими лусками побідою мене і його.

Батька дитини — героя.

Він стояв гордо випнятий, а в очах в його світилось щось святе...

Я більш не бачив Мілі, бо її батько був скоро взятий в іншу частину.

І тільки, як надходить зимовий, морозний вечір, як небо стає подібним до грані, тоді я доповнюю картину!

На червоному тлі дивно зарисований високий замок, а в австрійських старих ровах, де дужі, спрацьовані долоні холодну сталь стискають — вона...

Дитина села. Чорнява, у красій хустці, зі збаняточком в руці.

Маленька Міля

Пінчів, 20. VII. 1927. р.

НА ЦИТАДЕЛІ.

(Записав від ОЛЕКСИ МУШІЯ з III. Кур. 7 сот. УСС. М. Карпишин уч. VIII. кл. зі Станіславова).

В день 20. падолиста 1919. року було завішення зброї. О 12 год. в полудне йду ще з одним стрільцем на стійку на дорогу під Цитаделю. З тамтої сторони надходить 4 цивільних. Просять, щоби пустити їх до дітей, бо не знають, чи вони живі. Ми не пускаємо, знаючи, що це можуть бути шпіони.

В цій хвилині підходять старшини з противного боку і просять повідомити коменданта Цитаделі, що вони мають до нього діло в справі якогось американського авта.

Пнуся в гору під Цитаделю.

Приходжу до форту й голошу, що старшини лєґіонери просять поручника на долину.

Поручник Біль... (не знаю певно як звався, мені здається, що або Біликевич або Денінкевич) бере із собою декілька стрільців і йдемо в долину. Комендант поговорив з лєґіонерами й погодився пропустити це »американське« авто. Старшини лєґіонери відійшли. Комендант вернув на Цитаделю.

Тимчасом цивілі знову просять, щоб їх пустити. Я приказую їм відійти, бо інакше їх арештую. Вони вернулися.

Всюди тихо, тільки воробці цвіріньокають.

Вже 4. год. по полудні. Кличуть мене на гору.

Посидів я ще дві години на валах Цитаделі, а в 6. год. прийшла зміна. (З браку стрільців ми по 6 год. мусіли стояти на стійці 6 год. в резерві, а щойно потім можна було спочивати).

О 1. год. в ночі дають мене на вежу число 2., щоб звідти слідити ворога. Перестою щасливо до 6 год; це був ранок на св. Михайла. Десь зараз по 6-ій чую гарматний вистріл. Стрільно паде на вал Цитаделі й присипує нешкідливо стрільця Цісановського.

Паде другий стріл в цю вежу, де я був. Зірвало дах. Мені нічо не сталося. Я збіг по сходах в долину.

Чую сильний бій коло вежі. Лєґіонери так підсунулися, що бють на нас з револьверів... Мене змінили і я йду до касарні. Але противник так бє, що не можна йти, тому лізу рачки й сунуся на животі.

Доліз щасливо до касарні. Зїв снідання й обід разом, бо противник буде наступати, видно це із сильної артилєрійної підготовки.

Цитаделя велика будівля, не тямлю скільки поверхова. Під Цитаделею є велика пивниця. Там було безпечно, бо стрільна здержувались на інших поверхах. Ми всі пішли до пивниці. Противник бє з гармат, аж на цитадельному подвірі чорно від обламків ґранатів. Дерева так виглядають, начеб їх зайці обїли.

О год. 11 перед полуднем противник підлазить на гору. Про це дають нам знати стійки. Комендант Цитаделі пор. Біль... каже виходити з пивниці. Артилєрія вже не бє. Виходжу на подвіря з поручником. І. форт розбитий і також один наш скоростріл. Поручник кричить: »Стрільці пропадем«! — і додає нам духа. Ми за ним біжимо вперід. Стрільці стали на валі й відбивають противника то стрілами, то баґнетами. Нас може чотирох було з поручником. Напроти нас вдерлося яких 12 лєґіонерів на вал. Вони кинулися на поручника з криком: »Взяти його живцем«! Ми на них з баґнетами, а вони хапають поручника за ґумовий плащ. Поручник боронить ся револьвером.

До кого намірить, то вже труп. Маємо добрий дострiл, а противник криється під шкарп Цитаделі. Передімною на яких 8 кроків лежить якийсь підстаршина. Він держить в руках револьвер і просить »Брате, рятуй«! А я йому кажу — »кинь револьвер, то витягну«. Він не хоче. Я знаю, як він хоче мене »порятувати«. Пускаю кілька куль, щоби сидів тихо.

Чи я тоді був такий запалений, чи що, не знаю: вхопив я скриньку ручних ґранатів, вискакую на вал, стаю під смерекою і бю одна за другою... Такий крик і зойк піднявся, що не дай Господи! Шапки, наплечники, кріси і кавалки мяса, підлітають, фуркають як птахи. І подумав я собі — якби так кожному стрільцеві вдалося стільки вибити (а згинуло їх від моїх ґранатів таки богато), то всім не сталоби що робити.

Та нараз починає ворожа артилєрія бити на поблизьку військову лазню, що була під горою. Там скрилися всі лєґіонери і богато їх вигинуло від власних гармат.

Бій настав. Ми мали 8 ранених а забитих ані одного. Наступ тревав цілий день.

Я дістав наказ стояти ще до 12 год. в ночі.

Десь коло 10 год. надійшов хтось із ворожого боку з ліхтарем та з червоним хрестом.

Кличу я хорунжого, забув я, як він звався, й питаю, що робити. Він каже підпустити, бо нераз буває, що всякі ворожі стежі підходять або з американськими прапорами або з чер. хрестом, щоб нас вивести в поле. Тому зовсім зрозуміла річ, що ми оба дали сальву. Хтось закричав і все затихло. Там по противній стороні був якийсь пес, що дуже вив, як лєґіонери підсувалися так, що ми все знали, що хтось йде.

По якімсь часі прийшов до мене полевий духовник УСС. о. Базилевич і дав мені декілька папіросів, за які я був йому дуже вдячний, бо вже свої давно викурив.

За хвилину посилають нас на стежу та кажуть, що на ліво в недалекій каменици на розі має бути наша жандармерія, щоб ми її забрали. Наша артилєрія зачинає бити. Ми умовилися, що якби наша артилєрія била на нас, то ми вистрілимо з ракетного пістоля, а артилєрія має перестати бити.

Якраз сталося таке, що ми мусіли вистрілити з пістоля. Противник помітив і почав кидати на нас ручними ґранатами. Ми мусіли вертати на Цитаделю. Я просив хорунжого, щоби мене змінив. Хорунжий відійшов на хвильку, вернув і сказав, що відступаємо. Тоді я прошу його, щоб дозволив мені піти до касарні щось зїсти, бо дуже виголоднів, вже добу стояв в окопі і правою рукою не можу рушити, так нашарпав кріс. А за цю добу я дійсно три рази зміняв кріс, бо від стріляння розпалювався.

Приходжу до касарні, а там вже все на дворі, тоді я зїв 2 консерви, в наплечник взяв 14 консерв і 14 пачок тютюну.

Дістаємо приказ одинцем виходити з окопів. Останній має вийти, як буде вистріл з ракети на подвірі. Та втім як на біду

зноровилися коні від одної гармати. Не було ради. Поручник мусів їх застрілити. Амуніцію кажуть нам нести, а від гармати беремо замок. Бачимо вистріл ракети з пістоля. Останній стрілець добігає до нас.

Виходимо з Цитаделі. Стрільці краями, артилєрія і вози в середині. На переді скоростріл на дошках готовий до стрілу, так само зі заду.

Амуніція і Цитаделя були підміновані і вже ми відійшли досить далеко, як там вибухло як котел в пеклі.

Так почався цей памятний відворот 22 листопада зі Львова.

ВОЛ. КУЧ

КОНЯК.

Поле сніжне, біле, мерехтяче!

І так тихо, як іноді у зимове полудне бути може, коли мороз сціпляє усе кругом, а сонце, кволе, бліде, сліпить очі

Ух! Як страшенне хочеться тоді вскочити у натоплену хижу і нагріти закоцябле тілище!

Ех! А як є єще чим розгрітися.

Ну-у! Припустімо — горівочкою, о-о! такою чистою, перерафінованою.

Чар життя!

Далебі.

Але тут щось кращого було.

Коняк!

Французький.

І пан полковник Сердюченко, командант н-ської дивізії нетерпляче покрутився по сідлі.

Ех!..

А тут на перегляд фронту їдь! Шість годин що найменше товчись.

А по замерзлому снігу дзвеніла підковна хода коня і начерлала нарізно рубані слова:

— Свят — Вечір — нині! Свят — Вечір нині! Чап, чап, чап!

А позаду теліпався невдоволено адютант міркуючи собі:

І якого то біса волочитись сьогодня на сам Свят-Вечір!

О! Краще булоб...

І враз — як в казці почали перед очима плигати — пляшки!

Такі букаті, чисті, лискучі!

Десять їх!

Тих, що то залишилися в кімнаті дивізіонера і нудьгували з безчину...

І опять їхали.. хоч лютували, хоч кляли нишком, а товклися з частин у частину. Переглядали фронт, балакали »Веселих Свят« і опять міркували:

— Ну-у, вечером, вже ми...

І знову 10 пляшок принадно виринало мрійно в уяві:

Коняк!

Французький!

Вже заздалегідь чули його смак!

А той запах! Бо-оже Святий!...

На кватирі полковника його чура — Гриць Огірко розсівшися на шкурятаному, великанському фотелі думав і думав, як ніколи перед тим та потім.

Надходив Свят-Вечір преціньі

Великий Празник!

Сидів собі Гриць Огірко — чура і поглядав на той стільчик під вікном там, де у випятю букатому десять пляшок коняку закамяніло!

Як десять ґвардійців!

Як десять стрільців стояли всі на »позір« і так здавалось насмішкують собі із всего:

»Ох! Якаж кругом незугарщина! Фі-і!

Ми — усі найправдивіший коняк!«

Огірко сплюнув! Озлобився!

»А-а! Невидальщина«.

Закурив полковницьку папіроску і обиджено повернувся до стола.

А стіл і собі блищав, вилискувався, аж вищав найріжноманітнішою посудою.

Серце втішалось!

Краса-а!

Усе кричало, бундючилось, стобурчилось, пялось в гору!

Огірко в десяте на радощах діткнувсь застави великим, своїм, червоним пальчищем!

Добре!

І свиснув втішно!

І тоді наново почав міркувати собі про щось таке, що зір опять поліз під вікно.

Гм! Французький коняк, ге?..

А з тим коняком, то ціла історія:

Ну-у, коротко:

То був собі такий мадярський полк, клято лютий, собачо трусливий, ну і взірцево розбійницький. Одну ніч всего побував в якомусь там гніздищі маґнацькому і тоді уже скрізь, куди проїздив — сліди лишав. Порожні бутилки.

Чорт зна, що то сталось!

Доволі того, що потім штаб полку таскав за собою цілу валку напоїв.

А отсе — коли доводилося тікати з України, ту тайну мусів уже передати українській дивізії, що то його розброївши, нагнала на всі вітри.

Правда — не богато того остало, щось там трохи, ну і той.. коняк!

То цей коняк береглося — як ока в голові!

А-а! Страшенне.

Щось там трошки відослалося до Команди Армії, а решту, тих десять пляшок особливо, то таки сам дивізіонер беріг!

На Свята, на Різдво призначав!

Щоби!

Гарно рішив...

Ух! А то кусить!.. Чорт! — і Гриць обтер рукавом спітніле чоло.

А зпід вікна пляшка, та перша з краю, така зі золотою голівкою, лискуча, випята — так розпусно, блюдолюбно:

Не напєшся?

Огірко огірчився!

Ох! І псяче то життя чури! фу-у!

І опять зпід вікна золотошийка!

Хі-хі-хі! Ой правда, правда!

Огірко закляв:

Ну, чого-о?

А золотошийка:

Бери мене.

Ні-і!..

І зараз таки діткнувся одної золотоголовки — тої з краю якраз і.. уже не міг відірвати руки від шиєчки.

Вхопив тут таки за головку і підніс до світла!

Ц-с-с!..

А нутро пляшки — старовинним бронзом, темним і враз мерехтячим заграло і зашептало ніжно в ухо — пристрасно:

— Що це ти.. пес!

Ну-у

Огірко сопів.

Поволісеньки, осторожно сів у фотель, взяв пляшку між коліна і задихуючись, люто відірвав золоту головку.

Показався старий, счорнілий корок.

Огірко озлобився:

А-о! Яка чічка! А під сподом о о!

Рвуче розштопував і плюнув.

Наляв у найбільшу чарку — як топленого масла — густого:

Ото-о! Йой!..

Потім негайно другу випив.

І третю...

І єще не розібрав смаку.

Що-йно пята чарка підшепнула йому — перекусити дрібку.

Тоді Огірко відшматувавши скибу швайцарського сиру хрякнув:

Боже, Боже!..

А на дворі...

Звичайно як під Свят-Вечір!

Тихо, спокійно!..

Лиш десь там у другій кімнаті метушився Пиріг Антін — вістовий полковника, що то ізза пришелепуватости своєї став чурою чури і робив за себе та Огірка.

Та більше за Огірка!

Дмухав великанським своїм чоботиськом в самовар і підспівував побожно:

»Ходив, походив місяць по небу, славен Єси«.

Огірко слухав і розманіжувався. Якісь думи, тайні, розхристані — роздягали його так — до душі нагої і нашіптували:

А-а! Не пеш нічого!

Напився!

А Пиріг на ново:

Славен Єси, наш милий Боже, на небеси и-и...

Огірко не витримав. Обтер долонею сльозу.

Йой, йой — який чоловік бідний!

Га-а, десь в дома зітхають за ним, тоскують!

Ну-у, тай є чого!

І Огірко опять пригубився у жалю великому до чарки!

...А-о! Най плачуть! Хай побиваються, нехай знають, що то за біда біденна то — військо...

...А на дворі мрійно, розмрійно!

Сніжок паде!

Попадає собі — біло, молошно та серце скобоче — стрілецьке!

Огіркове!

Бідне!..

Дві шапочки золоті валялись під ногою Огірка!.. Фі-і!

І враз у кабінет полковника вскочив Пиріг і задихано, як все:

Єй! Огірче! Делеґація з містечка!

До пана полковника!

Огірко закинув високо ногу з полковницьким новим чоботом — на ногу та знудьговано:

А звідки, га-а?

Пиріг не знав:

Чорт його знає!

Огірко сплюнув:

Веди сюди!

Що-о?

Сюди їх — осле.

Га-а!

Дійсно ослом був Пиріг!..

Огірко повен достоїнства напявсь у фотелі.

Не така делеґація могла ошибнутись.

О-о! Не така навіть!...

То найперше всунувся такий страшенне довгий сурдут з багряним носом!

Щож! Усякі бувають носи!

Є і багряні! Є!

А за ним — золоті очка, а-а, такі — що то скрізь влізуть і провертять і в камені дірочку.

А потім — той третій з делєґації, щось неозначеного, от так собі — для годиться лише, щоб ніби свідкував для тих, кому слід. Тай годі!

Всі три стали і затупцяли для відваги.

Ну-у?

Піджак зігнувся:

Делєґація горожан міста Б...

Огірко повертівся на фотелі:

Гм-аух-х!

Піджак, очка і той третій зігнулися ще нище.

І знову піджак:

Я городський голова!

Огірко підтягнув холяву правого чобота вище та витягнув ноги далеко перед себе, тоді золоті окуляри відступили трошечки в сторону і гримнули:

— А я — помішник голови!

Агу-ум!

Тоді уже той третій тихо, залякано:

Секретар...

Але йому не дали докінчити. Він жеж призначався до стоянця єдино, ну якого лисого пхатися. Стій собі у мирі, чогож єще!

І голова захрюкавши грізно посунув пів кроку вперід:

— За свій обовязок — святий, єдиний, уважали з Різдвом поздоровити достойного пана полковника, доброго оборонця.

О-о-о! Місто таке втомлене цею горожанською війною доперва тепер по обсадженню його хоробрими частинами, підлеглими полковникові, приходить поволи до рівноваги..

І якраз при цему слові золоті окуляри штовхнули у бік того третього і оба лоби скрито, тайком повернулись у сторону вікна.

Потім окуляри здавлено кинули:

Ко-оняк! — і зітхнули — о-о!

А секретар витрішкувато, недовірчиво:

Фі-і!

Голова збентежився, щож то за шепоти? Глипнув грізно до делєґатів, мовляв — чого перебиваєте, а тоді окуляри обиджено, начеб казали: Чого-о? Диви! — і повернулись опять у сторону вікна.

Голова поглядівши туди забув язика в роті!..

Вісім золотоголовок реготалось гомінко, уїдливо.

Делєґація заніміла!

Тоді секретар шепотом:

Їйбо! Французький!

Але голова з уродження недовірчивий мотнув лобом:

Тоді уже золоті окуляри не видержали і присунувшися блище до Огірка усміхаючись захихикали:

Невжеж? Французький оригінальний?

Огірко випнявсь:

Ну-у! Певно!

І тоді делегація не встояла!

Всі три на випередки кинулися у бік вікна і кождіський із них наперсь першим діткнутись власним пальцем невидальщини. Як то, у час, коли і на звичайніський самогон важко розжитись, може існувати коняк, французький, оригінальний!

Делегація ділово заспорила!

Голова обстоював думку, що це неімовірне.

Золоті окуляри здержалися від висказання ясного погляду, секретар давав шию за оригінальність.

Суперечка зростала!

Огірко реготавсь!...

А-а! Бач, як хавки роздзявляють! Ну-у, вас! — А осторожно там, пляшок не потовчіть, ха-ха-ха!..

Як то так сталося, що золота шапочка злетіла із пляшки і коняк полився до чотирох чарок — Огірко ніколи — ніколи собі уже не пригадає!

Доволі того, що коли почало сутеніти, делегація примірно, любо розсілась за столом і що раз темний, бронзовий плин із радісним закликуванням спливав у наставлені чарочки!

— А-а, наше кохане військо, о-о! Героїчним зусиллям покаже ворогам — о-о! — голова плакав! — Ну-у, їх, усіх, катів к чорту! За здоровля наших любих борців — на руки поважаного пана полковника Сердюченка.

Огірко захитуючися розцілувався по черзі з усіма.

Секретар кахикнув:

— Панове, сьогодня Свят-Вечір, не забуваймо на це! Наші старинні звичаї.. Ну, що тут довше — пю за ту нашу, українську ко-ля-ду, що то серце чоловікови.. а-а!

Тоді полетіла під стіл нова золота голівка!

Золоті окуляри розманіжувались:

— Ех, ти душенько моя — секретар, заспівай приятелю!

Секретар затягнув басом!

Рождество Твоє, Христе Боже наш...

А-а-а! от тобі, брате! Ага-га-а!

Огірко плакав, як дитя!

Ну, і скажіть! Які там у нашого брата свята!...

Всі плакали!

А секретар в одно:

Нова радість стала, яка не бувала-а-а!

Ой-йой-йой!..

Нова шапочка з пляшки зі шумом понеслась під піч!..

У штабі дивізії хвилювались. Що то досі полковник не

вертає? Вже час би! Ех! І думки усіх — і пана підполковника, начальника оперативного відділу і пана сотника, начальника штабу і панів поручників, четарів і хорунжих неслись там — на кватиру дивізіонера, під вікно, де на стільчику стояти повинно було десять пляшок, ах!..

Ех! Свят-Вечір!

Ну у!

Вже то.. вже то..

Підполковник затирав з хвилювання руки!

Надійшов уже вечір!

Фіолєтний, темний, завидний!

Замерехтіла зіниця!

Перша!

Свята!..

— А пийте, панове, пийте! — Огірко обперся на руки і витріщивсь перед себе, у даль, у минуле, чи теперішнє! Хто то знати може, куди глядить душа схвильована... коняком!

Під вікном сиротою сумувала одна одною пляшка самітно!

Співай-й-те! — хрипів Огірко!

Секретар миролюбно хропів!

Голова лежав на колінах золотих окуляр і про щось у памороках гукав...

Золоті окуляри сопіли!..

А полями, сніжними, скрипучими їхало їх двох, полковник з осаулом поспішаючи домів, у тепляу хату, у затишок там, де стіл заставлений стоїть, де самовар кипить, де...

Ех!

Осаул підсвистував щось у роді коляди!

Їхали і думали:

Який спокійний вечір сьогодня.

Правдивий Свят-Вечір!..

ВІДДІЛ ОГОЛОШЕНЬ

1930

Шановні Читачі!
Купуйте тільки у фірм, які помістили оголошення в нашім календарі і покликуйтеся на нашу видавничу кооперативу.

Нема сорому!

Нема сорому, коли Ви, жінка або дитина терпите на **пропуклину,** бо це терпіння не повстало з Вашої вини. Однак великим гріхом є занедбання **пропуклини,** бо це несе за собою грізні, а навіть смертельні наслідки в житті. Тому нехай кожний недужий на **пропуклину**

звернеться негайно особисто до

ЗАВЕДЕННЯ М. ФРАЙЛІХА

ЛЬВІВ, вул. Городецька 35.

Телєфон ч. 51-11.

винахідника і спеціялісти патентованих бандажів пропуклинових для мужчин, жінок і дітей. Цим бандажам завдячують сотки людей свій цілковитий ратунок без операції.

Свідчать о тім золоті медалі, почесний докторат, дипльоми, а також подяки Вп. П. лікарів, священиків, високих достойників, офіцирів і урядників. Тож нічого дивно, що **фірма М. ФРАЙЛІХА, істнуюча від 1866 р.** здобула собі в тій области перше місце не тільки в краю, але й заграницею. Черевні опаски для жінок по породі, для мужчин і жінок на обниження жолудка або по операції можна замовляти почтою. / Пані обслуговує жінка.

Ціни умірковані. Полегша в сплаті.

КООПЕРАТИВИ!

Заосмотруйте своїх членів в машини і прилади рільничі

як:

КИРАТИ
МОЛОТІЛКИ
ПРИСТАВКИ
СІЧКАРНІ
ПАРНИКИ
І ПРОЧІ

Одинокою фабрикою, котра то на догідних умовинах уможливлює

є

„SUCHEDNIÓW"

бо уділить Вам довгоречинцевих і дешевих кредитів.

Звертайтеся о поради, вказівки, проспекти і ціни під адресою:

Suchedniowska Fabryka Odlewów i Huta Ludwików Sp. Akc. w Kielcach

Фабрики: в Кельцах і Сухедневі затруднюють понад 3.000 робітників.

Якщо хочемо мати справжній

МОЛОЧАРСЬКИЙ ПРОМИСЛ

то мусимо його розбудувати через свою одиноку кооперативну молочарську орґанізацію

КРАЄВИЙ МОЛОЧАРСЬКИЙ СОЮЗ

„МАСЛОСОЮЗ“

ЛЬВІВ, ВУЛ. КОСТЮШКА Ч. 1а. і 3.

телєфон 43-86 і 39-66, телеґр. Маслосоюз — Львів

Звертайтеся по всякі поради в справі основування молочарень, закуповуйте першорядні машини і прилади молочарські, збувайте весь свій набіл тільки через МАСЛОСОЮЗ та його Відділи у більших містах краю:

1. **СТРИЙ,** Шевченка 5, тел. 26,
2. **СТАНИСЛАВІВ,** Собіського 28, тел. 6-54
3. **ПЕРЕМИШЛЬ,** Ринок 23, тел. 3-40,
4. **ТЕРНОПІЛЬ,** Міцкевича 41, тел. 2-34,
5. **САМБІР,** Костюшка 12а, тел. 43,
6. **КОЛОМИЯ,** Шевченка 25,
7. **ДРОГОБИЧ,** Стрийська 14, тел. 2-85,
8. **СОКАЛЬ,** Костюшка,
9. **ЛУЦЬК,** Ягайлонська 13, тел. 2-39,
10. **МАСЛОСОЮЗ** „Експозитура“ Катовиці, вул. Словацького 19, тел. 4-29.

СЕЗОНОВІ СКЛЕПИ:

11. ЯРЕМЧЕ,
12. ТРУСКАВЕЦЬ,
13. ГРЕБЕНІВ,
14. ЗЕЛЕМЯНКА.

Громадяни!

Одинока наша і найліпша

Паста до обуви і шкір

„ЕЛЄҐАНТ“

ФІРМИ

О. ЛЕВИЦЬКА і С-ка

ЛЬВІВ, КОРДЕЦЬКОГО 51.

Ч. телєфону 60-04.

Не лише дає найкращий полиск, але й хоронить шкіру перед вогкістю, робить гнучкою, через що не тріскає та через свою видайність є найдешевша. Тому не з патріотизму, але з власного інтересу уживайте тільки цієї пасти!

ЛІЯРНЯ ДЗВОНІВ

НАЙСТАРША І НАЙБІЛЬША В КРАЮ

БРАТІВ ФЕЛЬЧИНСЬКИХ

В КАЛУШІ вул. Сівецька ч. 6. (Kałusz woj. stanisławowskie)
В ПЕРЕМИШЛІ вул. Красінського ч. 63 а. (Przemyśl woj. lwowskie)

Фірма істнує поверх 120 років. Відзначена численними медалями на виставах краєвих і заграничних між ними Grand Prix Париж 1927 (Світова вистава) і Grand Prix Льєж 1928 (Бельґія).

Ціни можливо найдешевші. Сплачувати можна також ратами. — Солідність фірми потверджують похвальні листи, якими може похвалитися згадана фірма.

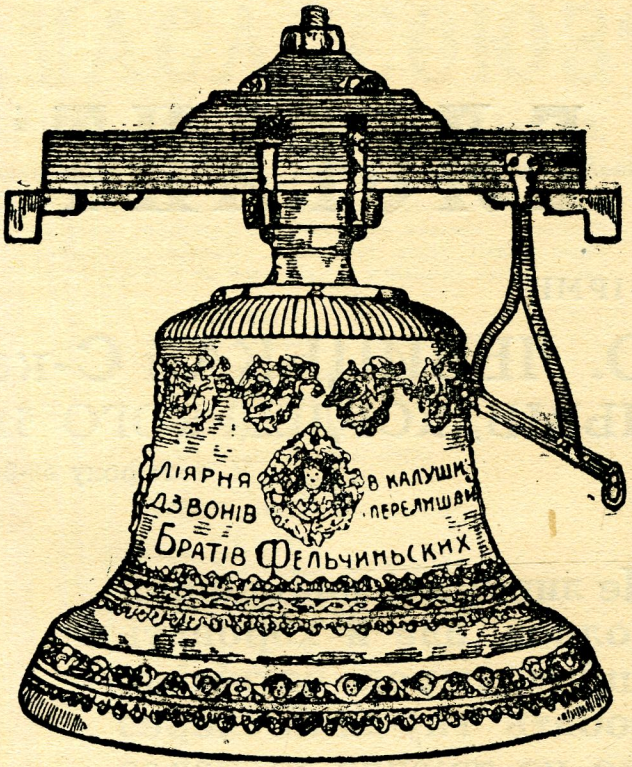

Стережіться фірм повсенних а в першій мірі жидівських.

Наша найбільша **в краю** ліярня виливає дзвони тільки з найліпшого заграничного металю а то: дзвони поодинокі, гармонійні ґрупи дзвонів довільної величини і тонів та дзвони до видзвонювання мельодій т. зв. Carrillon. — **Перетоплює** старі неужиточні дзвони і достроює під ґарантією чистої гармонії до дзвонів вже існуючих **і це є спеціяльністю фірми. Посідає** стало на складі великий запас готових дзвонів ріжнородної ваги і тонів. **Виконує** у власній фабриці комплєтні залізні дзвініци і ріжнородні залізні конструкції вежові. **Висилає** на бажання сторони спеціяліста для уділення фахових порад і вказівок. **Доставляє** дзвони на місце власним коштом а на випадок, якщоб они не відповідали бажанням купуючого (услівям умови), своїм коштом забирає їх назад без ніяких претенсій до купуючого.

„МАНУФАКТУРА“ — ПЕРЕМИШЛЬ, РИНОК ч. 2.
Поручає товарі блаватні, сукна, полотна. шовки, коци, ковдри, хустки, пледи і т. д.
Ціни конкуренційні! Ціни конкуренційні!

МАВРИКІЯ ГАКА ВДОВА — Львів, вул. Ягайлонська 20. філія: Жовківська 10. Тел. 13-39.
Склад лякерів, покостів, продуктів хемічних і матеріялів, гумових виробів, броварничих і галянтерійних артикулів, а також пасів і оливи до машин.

Андрути (вафлі) ріжної величини і якости. **Оплатки столові** ріжних розмірів і грубости. **Вироби цукровничі, андрути перекладані** у всіх сортах, цукри, помадки і чаєві любистки
найлучшої якости, найкращого виробу, найдешевше
Я. ЯРЕМКЕВИЧ І І. НЕВІДОВСЬКІ
WADOWICE
Наша фабрика оплатків і андрутів нагороджена на виставі рільничо-промисловій золотою медалею.
Жадайте і купуйте у всіх складах Народної Торговлі і у всіх Кооперативах.

НОВИЙ ЛЬВІВСЬКИЙ МЛИН ПАРОВИЙ
АКСЕЛЬБРАД І СИН
Стація залізнича:
ЛЬВІВ - ПІДЗАМЧЕ
Телефони: 102 і 52-03.
Кооперативи замовляють через „Народну Торговлю“ Львів, Ринок ч. 36.

ДЕНТИСТ, був. лікар Поліклініки у Берліні
Мед. др. СТЕПАН ДМОХОВСЬКИЙ
ПЕРЕМИШЛЬ, вулиця КОЛІЙОВА ч. 1.
Усі в обсяг новітньої дентистики входячі роботи. Прецизійна техніка дентистична.
Спеціяльне лічення осіб вразливих і нервових.

ІВАН БОРИС СПАДКОЄМЦІ ПЕРЕМИШЛЬ, Ринок 2
СКЛАД ФАРБ, лякерів, покосту, свічок, оливи, смарів, артикулів дрогуерийних, товарів спортових і до забав — фарби артистичні
ПЕРФУМЕРІЯ і КОСМЕТИКА

„SIDOL“ найлучше средство до чищення металю, шиб, люстер і марморів.
»SIRAX« порошок до шурування.
»LODIX» світла паста терпентиново-воскова до взуття.
»SIGELLA« найкраща паста до підлоги.
Вироби хемічної фабрики „SIDOL“
ВАРШАВА - ПРАГА, вул. Широка 4.
Жадайте в усіх складах Народної Торговлі — кооперативах — всюди!!!

Ска Акц. М. ВАЙНРЕБ і Ска
ФАБРИКА ХЕМІЧНА І РАФІНЕРІЯ ТЕРПЕНТИНИ У ЛЬВОВІ
Поручає свої шміри до возів і машин, терпентину.
(Замовляти через „Повітові Союзи“ і „Центросоюз“).

ФАБРИКА
6% оцту природного і винного
С. ФРЕНКЕЛЬ І М. КАМІНКЕР
ЗНЕСІННЯ коло ЛЬВОВА
ч. тел. 56-54
поручає свої першорядні вироби.

НАЙЛУЧШІ КЕКСИ, АНДРУТИ І ВАФЛІ
ДЕСЕРОВІ, ТОРТОВІ, ЛЕДЕВІ марки „Тір-Тор“
БРАТТЯ ШРАМЕК — ТЕШИН.

Жадайте по книгарнях!

КОСМЕТИЧНИЙ ПОРАДНИК
ДЛЯ ПЛЕКАННЯ КРАСИ

ЯК ДОБУТИ КРАСУ І ЗАДЕРЖАТИ МОЛОДІСТЬ ТА ЗДОРОВЛЯ

написала Осипа Заклинська на основі студій та заграничної косметичної практики, з 64 ілюстраціями, 40 розділів. В трьох частинах; 193 сторони.

Такої книжки у нас досі не було. Дає фахові поради з области косметики. Як старатися про здоровий та свіжий вигляд. Щоденна хатня руханка. Найновіщі косметичні здобутки. Прикрашуючі середники. Приписи на всякі креми, води, порошки. Як робити косметичні масажі. (До того відповідні малюнки). Лік на бородавки. веснянки, вугри. Косметика волосся, очей, зубів, рук, шиї й рамен. Одежа й тоалета. Гігієна краси, праці й розривок.

Для теперішних женщин це необхідний підручник.

По цілій Україні лунає клич **„СВІЙ ДО СВОГО“** та не всі ще наші люди прозріли — тому **ДОКАЖІМ ДІЛОМ** що ми розуміємо клич

Всі „Повітові Союзи“, Склади „Нар. Торговлі“

продають

СВІЧКИ

з одинокої української фабрики

інж. КОТЕЦЬКОГО і С-ка

ЛЬВІВ, вул. Бічна Кульпарківська 9,

МАШИНИ І ЗНАРЯДИ РІЛЬНИЧІ „УНІ“, ФАБР. МАШИН ДАВН. А. ВЕНЦКІ, GRUDZIĄDZ

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НА ГАЛИЧИНУ:

„АҐРАРІЯ“
АДАМ КАМІНСЬКИЙ

Львів, Городецька 25. Тел. 389.

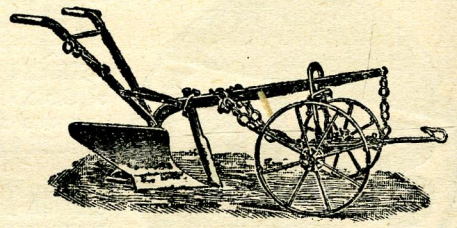

Поручає: **Плуги** одно і двоскибові, **Борони, Культиватори, Підгортачі, Плянети, Поглублячі, Грабарки, Картоплярки, Сівалки** трибові, **Сівалки** рядові **Турбо** і до навозів, **Парники** скоропаруючі, **Полочки, Угнітачі до картопель і зерна, Жниварки** оригінальні американські »Johnston«, **Кружлівки і прилади молочарські „Альфа Ляваль“.**

ЗАПРИСЯЖЕНИЙ СУДОМ

ПЕРЕКЛАДАЧ

МОВИ: УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ЧЕСЬКОЇ НІМЕЦЬКОЇ

Др. ОЛЕКСАНДЕР БАРИЛЯК

ЛЬВІВ, ТЕАТИНСЬКА 31.

ГОТЕЛЬ
У ЛЬВОВІ,
вул. Костюшки ч. 1.
Перестанок трамваєвий біля готелю

НАРОДНА ГОСТИННИЦЯ

Для вигоди П. Т. Гостей вінда і в кімнатах телєфони. Для селян осібні убікації. Доїзд трамваями: Ч. 1,, 6. і 7. з Головного двірця, Ч. 9. з двірця Підзамче, Ч. 8. з двірця Личаків. — Телєфон: 8-88.

МИХАЙЛО СТЕФАНІВСЬКИЙ
ЛЬВІВ, вул. Варстатова ч. 10.
(між вулицею Рицерською і Кордецького)
Тел. ч. 49—14.

МАШИНИ до виробу цементових дахівок в ріжних ґатунках. **ФОРМИ** до бетонових рур криничних і каналових. **БЛЬОКИ** цементові. Машини до плиток хідникових і наріжників. Огнетревалі залізні каси, конструкційні роботи, огородження і церковні хрести. **ГРОМОЗВОДИ** та всякі роботи входячі в круг слюсарства.

ЦУКОРКИ
лише української Фабрики
„ФОРТУНА НОВА“
Замовляти через „Центросоюз“
ДОБРИЙ І ЗДОРОВИЙ ТОВАР ДАЮТЬ КООПЕРАТИВИ СВОЇМ ЧЛЕНАМ!

НАЙПЕВНІЙШЕ Й НАЙКОРИСНІЙШЕ УМІСТИТИ СВОЇ ОЩАДНОСТИ В КООПЕРАТИВНОМУ БАНКУ
„ДНІСТЕР“ ЛЬВІВ, вул. Руська ч. 20.
Найлегче і найдогіднійше дістанете позичку в тім самім банку, коли обезпечаєте свої будинки або движимости в Т-ві Взаїмних обезпечень
„ДНІСТЕР“ у Львові, вул. Руська ч. 20.

ОКРУЖНА АПТИКА
(давнійше ц. к. циркулярна)
МИХАЙЛА ТЕРЛЕЦЬКОГО
ЛЬВІВ, Ринок ріг Домініканської і Ґродзіцьких
має власні вироби:
Сируп ґваяколевий проти кашлю, хрипки і всяких недуг легенів.
Сируп д-ра Зебурґера для дітей.
Має на складі:
усі краєві і заграничні специфіки.
Лічниче зілля у великім виборі!
Мило тоалєтове діточе.

А. ПЯСЕЦЬКІ
С-ка Акц.
ФАБРИКА ЧОКОЛЯДИ
КРАКІВ
поручає свої вироби

МІХАЛ ФЛЯЙШЕР

ФАБРИЧНИЙ СКЛАД ПАПЕРУ

КРАКІВ, КРЕМЕРОВСЬКА ч. 2. Телєфон 11—21.

Роздільчі маґазини:

ЛЬВІВ, вул. Сикстуська 23. Телєфон 40—87 | **КАТОВИЦІ, Францускa 20. Телєфон 20—76**

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НА ГАЛИЧИНУ І ШЛЕСЬК:

Schnellpressefabrik **Albert et Cie A. G.**, Frankenthal.
A. Hogenforst: Maschinenfabrik, Leipzig.
Karl Krause. Leipzig, Maschinenfabrik.
Gebrüder Brehmer, Leipzig, Maschinenfabrik.
Windmöller et Höllscher, Maschinenfabrik, Lengerich in Westfalen.

НАЙДОБІРНІЙШІ ЧОКОЛЯДИ ПОЗНАНСЬКОЇ ФАБРИКИ „GOPLANA“

ПОЗНАНЬ, вул. св. ВАВЖИНЬЦА Ч. 28.

Ч. телєфону 66—41. Скритка почтова ч. 161.

Банкові звязки:
Банк Цукровництва, Банк Промисловців, Банк Союзу Спілок Зарібкових, Познань.
Жирове конто:
Банк Польський. **Почтова Каса Ощадности:**
Познань Nr. 202—586.

ВСІ ПОВІТОВІ СОЮЗИ КООПЕРАТИВ І КООПЕРАТИВИ ЗАМОВЛЯЮТЬ ЗА ПОСЕРЕДНИЦТВОМ »ЦЕНТРОСОЮЗА« І »НАРОДНОЇ ТОРГОВЛІ« У ЛЬВОВІ

РОБІТНЯ ҐАЛЯНТЕРІЙНО-ПЕРЕПЛЕТНИЧА

СТЕФАНА ГЕВАКА

ЛЬВІВ, БЛЯХАРСЬКА 11.

Приймає всякі роботи з обсягу ґалянтерійного переплетництва: оправа євангелій і церковних книг, бібліотечних книжок, бюрових, брошурування накладів і т. п. — Оправа образів, passepartou для П. Т. фотоґрафів, альбоми, теки на дипльоми і туби, Tableux, касети на срібло й біжутерію, футерали на музичні і хірургічні інструменти і т. п.

Виконання артистичне й старанне. — Ціни умірковані.

УКРАЇНСЬКА

КНИГАРНЯ Й АНТИКВАРНЯ

у ЛЬВОВІ, вул. РУТОВСЬКОГО 22. тел. 55-56.

Купує і продає: шкільні підручники, нові й уживані, белєтристичні й наукові книжки в українських і чужих мовах, закуплює цілі бібліотеки й рукописи, призначені до друку.

Приймає замовлення на книжки інших краєвих і заграничних видань. Бере в комісову продаж усі українські книжки і журнали.

Великий та найдешевший склад шкільних і канцелярійних приборів. Замовлення на провінцію полагоджує відворотно за надісланням грошей або за післяплатою.

Випожичальня книжок українських, російських, польських і німецьких. Що тижня всі новости на тих мовах. Отворена через цілий день. На провінцію висилається книжки щоденно. Близші інформації про услівя в пожичуванні уділяється відворотною почтою.

Хто й чому обезпечує своє життє в товаристві „КАРПАТІЯ“?

КОЖНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ БАТЬКО, чи він священик, міщанин, купець, інтеліґент чи селянин, тому, що на випадок своєї несподіваної смерти може забезпечити свою родину перед нуждою і злиднями.

КОЖНА НЕЗАМОЖНА ЛЮДИНА тому, що за оплатою дуже малої місячної премії може зложити собі на старість великий капітал або лишити його для своєї родини.

КОЖНА МАЮЧА ЛЮДИНА тому, бо не має певности, чи її багатство не минеться скоро, і тому вона повинна частину зі свойого теперішнього добробуту відложити на життєве обезпечення, та тим самим запевнити собі тривалу будучність.

КОЖНИЙ МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК тому, що коли він пічне скоріше думати про свою будучність, то скоріше придбає для себе засоби на своє удержання.

КОЖНА СТАРІША ЛЮДИНА тому, щоби користаючи з останніх літ своєї праці, забезпечити свою старість і будучність своїх родин.

КОЖНА УКРАЇНСЬКА ЖІНКА повинна подбати про обезпечення свойого мужа тому, бо мущин вмирає втроє більше ніж жінок, а тим самим жінкам грозить три рази скорше небезпека стати вдовами, ніж мущинам стати вдівцями.

КОЖНИЙ УКРАЇНЕЦЬ І УКРАЇНКА тому, бо через життєве обезпечення можна дійти найскорійше до забезпечення своєї старости, своїх дітей і родини — та до розбудови свойого **Українського Товариства**

„КАРПАТІЯ“

ЛЬВІВ, ВУЛ. РУСЬКА Ч. 18. ТЕЛ. Ч. 58-43.

МУЖЕСЬКУ, ЖІНОЧУ, ДІТОЧУ

ОБУВ

виконує
солідно скоро гарно і дешево

ШЕВСЬКА РОБІТНЯ
УКРАЇНСЬКИХ ІНВАЛІДІВ
ЛЬВІВ, вул. СВ. СОФІЇ 25. телефон ч. 64-10.

Приймаємо направки. Робимо ортоп. обув. Власні матеріяли на складі.

За відповідною порукою уділюємо ратальних сплат!

Після найновіщих журнальних взорів усі роботи з обсягу мужеського

КРАВЕЦТВА

приймає і виконує відома зі солідности і уміркування цін

КРАВЕЦЬКА РОБІТНЯ
УКРАЇНСЬКИХ ІНВАЛІДІВ
ЛЬВІВ, вул. СВ. СОФІЇ 2. Телефон ч. 64-10.

під управою Усусуса А. Дуфанця.

Для Всеч. Духовенства: РЕВЕРЕНДИ, ПАПІСТИКИ і др. — Робітня держить на місці краєві і заграничні одіжеві матеріяли!

ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ

Акційна Спілка

ЛЬВІВ, вул. Словацького ч. 14. (власний дім)

Телефон ч. 3-82, 75-32, 52-92.

Телеґр. адреса: ЗЕМЛЕБАНК, Львів. Кто в П. К. О. 149.000.

ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДЕВІЗОВИЙ БАНК

Полагоджує всі банкові чинности.
Уділює позичок і кредитів.
Переводить перекази заграницю до всіх місцевостей світа — головно до Америки і на Україну.
Приймає вклади в золотих і долярах.
Приймає векслі й ефекти до інкаса.

У всіх краях Европи й Америки власні кореспонденти.

При письменних запитах долучити на відповідь марку за 50 ґрошів.

„ГУЦУЛЬСЬКЕ МИСТЕЦТВО" В КОСОВІ

КОЛО КОЛОМИЇ

Одинока

текстильна фабрика на Гуцульщині побила рекорд на місцевих і заграничних ринках своїми прекрасними виробами **українських килимів,** портєр, обрусів, гуцульських вишивок і деревляних виробів.

»ГУЦУЛЬСЬКЕ МИСТЕЦТВО« відкрило відділ старинних українських килимів з природної некрашеної вовни.

Коли хочете мати гарно **в українськім стилю** прикрашену Вашу хату — присилайте замовлення, жадайте інформацій і цінників.

»ГУЦУЛЬСЬКЕ МИСТЕЦТВО« одержало тисячі подяк і признань

Дипльом на Стрийській виставі

Не купуйте ординарних фабричних окрас!

Українізуйте свою Рідну хату!

ГАРНІ ЛЮДИ НЕ ЗНОСЯТЬ ЖАДНИХ ХИБ В КРАСІ!

Як також і бруду на тілі. Плекання тіла це ознака шляхотности. Але до осягнення краси належить уживати тільки середників дійсно добрих, а такими являються від 33 літ всюди уживані низше вичислені.

Феллєра Ельза, помада на лице. Це є незрівнаний середник до виделікатнення скіри на лиці і руках. Плями, угри і пєґи зникають вже в короткому часі, а навіть фалди і зморщки вигладжуються через правильні масажі кавказкою помадою до охорони скіри на лиці і на тілі марки Ельза. Хто уживає цеї помади довший час, цей дістає білу, чисту скіру, відпорну на зимно і вітер і делікатну як дитини.

Ельза плинне молоко лілійове є ідеальним препаратом і надає скірі молодо-свіжого і здорового вигляду.

Мила краси елеґантної жінки, котрими миття є правдивою насолодою, а котрі є лагідні, добрі, чисті, сильно піняться і є дискретно наперфумовані, а через це нешкідливі.

Ельза - мила: Ельза - мило з лілійового молока
Ельза - мило бораксове

Ельза помада на волосся. (Помада танохінова на поріст волосся). Діяє приємно на волосся і скіру на голові, запобігає випаданню волосся, штивне волосся змякшує, надає йому полиск, робить гнучким так, що дуже легко дається укладати, при чім помагає буйному поростові.

Ельза спіритус на волосся скріплює скіру на голові.

Ельза тоалетові пастильки до миття знаменитий додаток до миття, купелі і полокання уст.

Ельза вода до полокання уст удержує зуби чистими і білими, діяє відсвіжуюче, відкажуючо і посідає незрівнаний запах.

Ельза вода кольонська надзвичайно добра і приємна. Її запах діяє оживлюючо і відсвіжуючо.

Ельза пластер туристичний

Ельза тинктура для туристів у фляшочках з пензлем, усуває цілком певно і без болю нагнітки.

Ельза пудер проти потів тіла і ніг.

Ельза запах лісний перфум покойових.

Ціни: Нам неможливо означити сталі ціни, однако обчислюється кождоразово як найдешевше. — На жадання пересилаємо докладні цінники.

Почтова оплата: На почтовій оплаті богато заощадите, наколи скількість знакомих з одного місця рівночасно замовляють на одну адресу. — Замовляючий дістане крім того даровий пакунок.

Адрес замовлення: Правдиві Ельза-препарати аптекаря Е. В. Феллєра можна дістати: Для Східної Галичини: **В Польській пересилковій централі Nr. 311 Ельза препаратів в Більську — аптекар А. Гутвинскі, Ринок ч. 15.**
Для всіх инших країв: **у Евгенія В. ФЕЛЛЄРА, СТУБИЦА ДОНЯ, Nr. 311. Хорватія.**

Не можна не знати

що

СКЛАД З КИЛИМАМИ
М. ХАМУЛИ

находиться у Львові при

площі Трибунальській ч. 1. трох поверховій каменици,

віддаленій о 30 кроків від кіоску на пл. св. Духа, vis a vis головного входу костела ОО. Єзуітів і

що фірма М. ХАМУЛИ з кіоском нічо спільного не має.

ЧИТАЙТЕ одинокий на українських землях у Польщі щиро український щоденник

„ДІЛО“

що виходить уже 47 рік у Львові

Редакція і Адміністрація міститься **у Львові, Ринок 10. II. пов.** (Дім Тов. „Просвіта“) Телєфон Редакції й Адміністрації 29-41. Конто почтової щадн. 143.322. Адреса для телєгр.: Львів „Діло“.

Видає:

Видавнича Спілка „ДІЛО“.

Місячна передплата 5 зол., за кордоном 1 ам. доляр.

В справі оголошень звертатися до Адміністрації.

!!!! ЧИТАЙТЕ !!!!

Одинока щиронародна селянська газета в краю є

„СВОБОДА“

політичний, просвітний та господарський часопис, орґан Укр. Нац.-Дем. Обєднання.

Виходить що тижня на неділю.

Адреса Редакції й Адміністрації „Свободи“: **Львів, Ринок 10. II. пов. Телєф. 29-41** Конто почт. щадн. 143.322.

„СВОБОДА“ коштує чвертьрічно в краю 2·20 зол., в Америці піврічно 1 доляр, в Чехословаччині піврічно 30 чеських корон.

Друкарня Видавничої С-ки „ДІЛО“

кооперативи з обмеженою порукою

у Львові, Ринок 10. I. пов. (дім „Просвіти“) Телєф. 29-26

Ill виконує скоро і солідно всі друкарські роботи, а саме: книжки, брошури, часописи, афіші, летючки, табелі, запрошення і т. і. по дуже уміркованих цінах. Має 1 ротаційну машину (яка друкує 15.000 примірників на годину), 4 поспішні машини, 2 підручні та 3 машини до складання т. зв. „лінотипи“.

Для Читалень „Просвіти“, Повітових і місцевих Кооператив виконує касові книги, книги членів, запрошення на забави і т. і. після найновіших взірців. Для Лікарів, Адвокатів, Інжінєрів, Промисловців, Купців і інших осіб виконуєтся листи, коверти, підручники і т. і. Для громадських і пароxіяльних урядів виконує всякі друки. Замовлення з провінції виконуємо в двох днях.

ЩО ВСІ ХВАЛЯТЬ, ЦЕ МУСИТЬ БУТИ ДОБРИМ!

Всюди уживаний, від 33 літ випробований і улюблений

„ФЕЛЛЄРА ЕЛЬЗА-ФЛЮЇД"

є загально знаним, котрий певно успокоює біль, взмінює і покріплює тіло. Він придаєсь:

До натирання у всіх случаях, де натирання є конечним і дуже скоро ділає. Як добре ділає **Ельза Флюїд** при болях ревматизму і гіхту, свідчать ріжні листи з подякою, з котрих наглядно можна переконатися, як **Ельза-Флюїд** цілком лічить навіть дуже передавнений ревматизм.

До членів по трудах, усиллях, утомленню і т. д. ділає взмінюючо і оживляючо.

Як косметик є він жерелом сили і красоти.

До плекання уст дуже улюблений задля свого доброго ділання на ясна і зуби.

Для горла особливо в зимі і мокрі дні як вода до полокання горла (декілька крапель змішаних з водою ділають знаменито)

До плекання тіла проти всяких висипок на тілі з запахом і т. д., котре відсвіжує, чистить і скріпляє.

До плекання голови взмінює і чистить шкіру голови і хоронить перед твореннем луски і т. д.

В зимі хоронить перед злими наслідками вогкости і зимна.

В літі є він скріпляючою домішкою води до миття і до купелі, ділає проти почення і дезинфекціонує.

При 1.000 нагодах оказується добрим і пожиточним средством і для того не повинен він бракувати в жаднім домі.

В кождій родині можна його при численних нагодах з найбільшим успіхом уживати.

Многосторонна придатність правдивого **Ельза - Флюїду Феллєра** є достаточно знана.

Можна дістати в пачках з 6-ма подовжними або 2-ма спеціяльними фляшками.

Чисту кров і здорові нерви

роблять непотрібно дорогі купелі.

Феллєра Ельза пігулки лагідно ділають, взмінюють жолудок, приспішують травлення, певне средство на перечищення. До набуття в рульонах по 6 пуделок.

Тран Ельза взмінює кождого, передівсім слабі жінки і діти. Бліді лиця у дівчат стаються свіжими і румяними.

Ельза хінське вино запізнисте проти блідниці.

Ельза загорянський сок грудний на кашель, проти кашлю і болю грудей.

Ельза кроппі шведські (лікер жолудковий). Бальзам на травлення.

Ельза пігулки проти хробаків для дітей і старших.

Ельза штифт ментолевий проти мігрени.

Ельза порошок проти насікомих — правдиве добродійство для людей і звірят.

Ельза порошок для корм-лення худоби. Це потіха для селян.

Ціни: Нам неможливо означити сталі ціни, однако обчислюється кождоразово як найтаньше. — На жадання пересилаємо докладні цінники.

Почтова оплата: На почтовій оплаті можна богато заощадити, наколи скількість знакомих з одного місця рівночасно замовляють на одну адресу. — Замовляючий дістане кр м того д ровий пакунок.

Адрес замовлення: Правдиві Ельза-препарати аптекаря Е. В. Феллєра можна дістати: Для Східної Галичини: В польській пересилковій централі Nr. 311 Ельза-препаратів в Більську, — аптекар А. Гутвінскі, Ринок ч. 15. — Для всіх иних країв: у ЕВГЕНІЯ В. ФЕЛЛЄРА, СТУБИЦА ДОЊА, Nr. 311. ХОРВАТІЯ.

ЛЕГКО ПРАЦЮВАТИ і ЗАРАБЛЯТИ можемо тільки тоді, коли маємо здорові руки й ноги. Коли нас члени прикро болять, коли нас рве, тягне, коле і мучить, тоді не можемо працювати. В тих тяжких хвилинах натирання і масажі Феллєровим пахучим Ельза-флюїдом, котрий від більше як 33 літ, як домовий середник, усмирюючий болі, здобуває постійно вових приятелів, є правдивим добродійством. Уживаний внутрішно й зовнішно ділає успішно при ревматичних терпіннях, при болях зубів і голови. Почислюється найтанші ціни!

Польське місце висилки Nr. 311. Ельза-препаратів,

Бельско, аптекар А. Гутвіньскі, Ринок 15.

**

КРУПИ

гречані, просяні, ячмінні, перлові і краківські, як рівнож всі вироби стручкові

замовляйте через Народ. Торговлю

доставляє кожду скількість фірма

ВІТТЛІН, ЛЬВІВ

вул. Вільчків 4. Тел. 24-06.

„МАТАДОР“, ЛЬВІВ,

вулиця ПОДЛЄСЬКОГО число 6.

НАЙБІЛЬШИЙ СКЛАД ТОРБ. Ціни конкуренційні. — Замовлення „Центросоюз“, Львів, вул. Зіморовича ч. 20 і „Народна Торговля“, Львів, Ринок ч. 36.

НАЙКРАЩИЙ

ЛЬОКАЛЬ СНІДАНКОВИЙ

Горячі перекуски. Славна горівка „Атяясівка“ знана у цілім краю. Льокаль відновлено і значно поширено на зразок загран. фірм. Стріча з цілим артистичним світом.

Л. АТЛЯС — ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 45.

Одиноким середником проти кашлю, катару, хрипки і хоріб віддихових доріг є правно стережені і дипльомовані пастильки

„GLAZIAL“

Ділають дезінфекційно в устній ямі, відсвіжують і охолоджують. Хто раз спробує, зістає сталим відборцем. — З огляду на наслідування проситься уважати на правно стережений напис.

Всі Кооперативи замовляють через „НАРОДНУ ТОРГОВЛЮ“ у Львові.

„ЛЮВР“

ПЕРШОРЯДНА КАВЯРНЯ

НЕЗРІВНАНА РЕСТАВРАЦІЯ

„ЧАРУЮЧИЙ БАР“

ЛЬВІВ, 3-ГО МАЯ, ч. тел. 24-00 — СТРІЧА КУЛЬТУРНОГО ЛЬВОВА.

Всі купують: скло, порцеляну, тарілки та всяку іншу посуду і столове накриття лише в одинокій фірмі:

ОЛЕКСАНДЕР ОНИСЬКО

ЛЬВІВ, Галицька ч. 20.

Звертається увагу на оголошення **НЕРВОЛЬ Др. ФРАНЦОЗА,** неоцінений цей середник від 31 літ в цілім світі поширений і узнаний за найлучше натирання на ревматизм і всілякі болі і ломання — вирабляє і висилає Аптека Міколяша, Львів Коперника ч. 9.

Обовязком кождого українця-державника є передплачувати одинокий того рода

журнал „ПОСТУП“ вістник літератури й життя

Виходить уже 10 рік що місяця в обємі 3 — 4 аркушів друку.

Містить: статті з области політики, соціольогії, історії, фільософії, релігії і письменства, вартну белєтристику оригінальну і перекладну та багатий відділ бібліографії. Стоїть на становищі української державницької ідеольогії і редагований в дусі християнськім.

Участь в »Поступі« за 1928 р. брали: Гладилович І. К., Заїкин В., д-р Залозецький В., Липинський В., Лімниченко В., д-р Лоський І., д-р Лужницький Гр., Мерім, Монкевич Б., Монтрезор А., Мох М., д-р Назарук О., Нигрицький Л., Петрійчук Ор. Семчук С., Сохоцький І. Н., д-р Евген Томашівський П. Шостаківський та инші.

Передплата на рік 12 зол., піврічно 6 зол., для закордону річно 1·50 доляра.

Редакція й Адміністрація »ПОСТУПУ« міститься:

у ЛЬВОВІ, вулиця Кльоновича число 8. II. поверх.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ І ПОШИРЮЙТЕ

ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС

Це одинока газета, що вже 30 років боронить селянських інтересів перед визиском та вказує, як добиватися свойого права і правди.

„ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС“
це найкращий приятель Селянина, бо він дає йому що тижня пораду, розраду і науку та відомости з цілої України і зі світа.

У „ГРОМАДСЬКІМ ГОЛОСІ“
котрий є богато ілюстрований найдете правну пораду, куток науки і розваги, жіночу сторінку, два додатки: „Молоді Камінярі“ і „Плуг і Гарт“.

В „ГРОМАДСЬКІМ ГОЛОСІ“
найдете всі поради, як нам господарити на наших вузеньких нивах після найновіщих здобутків людської культури і техніки.

Адреса Редакції і Адміністрації:
ЛЬВІВ, ВУЛ. ҐРОДЗІЦКІХ ч. 2/II.

Передплата річно 12 зл., піврічно 6 зл., чвертьрічно 3 зл.

ЧОЛОВІКА, КОТРИЙ ТЕРПИТЬ НА БЕЗСОННІСТЬ, мусимо жалувати. Щоденне плекання всіх частий тіла Феллєровим пахучим Ельза-Флюідом збільшує відпорну силу тіла, дає добрий сон, хоронить здоровля, хоронить від нежиту, ґрипи, хрипли і кашлю. Феллєра Ельза-Флюіду уживали радо вже наші діди і родичі внутрішно й зовнішно як домового середника усмирюючого біль і як косметика. Натирання при ревматичних терпіннях усмирюють болі. — Почисляється найтаньші ціни!

Польске місце висилки: Nr. 311. Ельза-препаратів,

Бельско, аптекар А. Ґутвіньскі, Ринок 15.

ФАБРИКА КОНСЕРВ

ЖИГМОНТА РУКЕРА

СПІЛКА АКЦІЙНА У ЛЬВОВІ

Фабрика і бюра: **Львів (Знесіння), Жовківська 173.**

Телєфон чч.: 97, 16—33, 22.

Рахунок біжучий: **Польський Банк Промисловий, Львів, ПКО. ч. 149-319.** — Рахунок жировий: **Банк Польскі, Львів.**

Вироби власні перворядної якости: Консерви яринові в пушках — компоти овочеві в пушках і слоях Jam'y овочеві. Мармоляди ґварантовані чисті: яблочна, вишнева, морельова, порічкова. — Консерви мясні, ґуляш, ковбаски і т. п. — Консерви кавові і кава збіжева. — Вудженини і масарські вироби. Смалець, солонина. Бекони (вепрові бочки) і шинки на експорт.

Купує ваґоново і поодиноко безроги по найвищих цінах.

КОЖДИЙ,

хто любить свої діти, а бажає справити їм велику радість, нехай запренумерує для них гарно ілюстрований журналик п. з.

„СВІТ ДИТИНИ"

який істнує вже 11-тий рік і виходить у Львові раз на місяць в розмірі 32 сторін друку, під редакцією **Михайла Таранька.** На зміст „Світа Дитини" складаються: байки, казки, леґенди, сміховинки, забави, іграшки та всякі загадки. — Велике число образків прикрашує зміст кождого числа. — Редактор веде постійну переписку з малими читачами.

Всі читальні й кооперативи в цілім краю, повинні безумовно передплачувати цей одинокий у нас дитячий орґан, щоби в той спосіб допомогти Видавництву до побільшення обему і змісту сього журналика та до загального його поширення.

Річна передплата виносить 12 зол.

Жадайте оказових чисел і катальоґів книжок для дітей.

Замовлення слати на адресу:

Видавництво „СВІТ ДИТИНИ", Львів, Зіморовича 3

Не жаліть грошей на закупно книжок!

які сьогодня є найкращим засобом поширення й поглиблення освіти й знання. Замовляйте книжки в Товаристві

„ПРОСВІТА“

у ЛЬВОВІ, Ринок число 10.

бо купуючи книжки в „Просвіті“, скріплюєте її видавничу діяльність. Замовляйте катальоґи книжок. В кождій бібліотеці новинні бути такі книжки:

Барвінок В.	„Русалка“, оповідання	0·90	зол.
„	„Скошений цвіт“, оповідання	5·40	„
Будзиновський:	„Волю бути козачкою“, істор. оповід.	2·00	„
„	„Кров за кров“, істор. оповід.	2·—	„
„	„Міщанка“, істор. оповід.	3·—	„
„	„Осаул Підкови“, істор. оповід.	2·—	„
Вовчок М.	„Твори“ II. і III. тт.	18·—	„
Гоголь М.	„Тарас Бульба“	2·—	„
Гребінка Е.	„Чайковський“, істор. оповід.	5·—	„
Грінченко Б.	„Оповідання“	2·—	„
„	„Соняшний промінь“, оповід.	3·	„
Кащенко	„Зруйноване гніздо“, істор. оповід.	1·80	„
„	„Славні побратими“, істор. оповід.	1·08	„
Квітка-Основяненко	„Маруся“, оповідання	1·50	„
Кіплінґ	„Брати Моуґлі“	4·32	„
Кобилянська	„Битва“, оповідання	0·90	„
„	„Земля“, оповідання	8·10	„
„	„Царівна“, оповідання	8·10	„
Короленко В.	„Сліпий музика“, оповідання	1·80	„
Костомарів. М.	„Чернигівка“, істор. оповідання	2·—	„
Коцюбинський М.	„Для загального добра“, оповід.	0·90	„
„	„На віру“, оповідання	1·80	„
„	„Тіни забутих предків“, оповідання.	2·50	„
Куліш П.	„Орися“, оповідання	0·50	„
Левицький Нечуй	„Запорожці“, казка	0·70	„
„	„Кайдашева сімя“, повість	5·40	„
„	„Микола Джеря“	2·70	„
„	„Старосвітські батюшки і матушки“	6·30	„
Маковей	„Заліся“, повість	4·50	„
„	„Кроване поле“, нариси	1·—	„
Мирний Панас	„Лихі люде“, оповідання	1·80	„
„	„Хиба ревуть воли“, повість	6·70	„
Возняк М.	„Історія української літератури“ 1/3	23·50	„
Рогова О.	Син Гетьмана, істор. оповідання	5·00	„
Устіянович П.	Мести верховиця, оповідання	0·60	„
„	Страстний четвер, оповідання	1·60	„
Федір І.	Зодотополець Син України, повість	4·60	„
Федькович Ю.	Оповідання	3·60	„
Франко І.	1) Захар Беркут, іст. повість	2·50	„
	2) Панські жарти	2·00	„
Чайковський А.	Віддячився, істор. оповідання	4.00	„
„	За сестрою, „ „	1·50	„
„	Корніенко, іст. повість в 3 частях	9·00	„
Шевченко	Твори в 5 томах.	45·00	„

В КОЖДІМ УКРАЇНСЬКО-КАТОЛИЦЬКІМ ДОМІ ПОВИНЕН НАХОДИТИСЯ НАЙБІЛЬШЕ ПОШИРЕНИЙ І НАЙЦІКАВІЙШИЙ ЧАСОПИС

МІСІОНАР

ВИХОДИТЬ КОЖДОГО МІСЯЦЯ І ПОДАЄ НАУЧНО-ПОПУЛЯРНІ СТАТТІ З ХРИСТІЯНСЬКОЇ НАУКИ ВІРИ Й ОБИЧАЇВ, ЦІКАВІ ОПОВІДАННЯ, ЖИТТЯ СВЯТИХ, НОВИНИ ЗІ СВІТА Й ЦЕРКВИ, ДОПИСИ ПРО РЕЛІҐІЙНЕ ЖИТТЯ НАШОГО НАРОДА В КРАЮ І ЗА МОРЕМ І Т. П.

МІСІОНАР

Є НАЙБІЛЬШИМ ПРИЯТЕЛЕМ КОЖДОЇ РОДИНИ, БО ПРИНОСИТЬ ЇЙ КОЖДОГО МІСЯЦЯ НЕБЕСНЕ СВІТЛО БОЖИХ ПРАВД, ПІДНОСИТЬ ТА КРІПИТЬ РЕЛІҐІЙНЕ ЖИТТЯ ТА ЄДНАЄ БОЖЕ БЛАГОСЛОВЕННЯ

МІСІОНАР

Є НЕОБХІДНИМ ПИСЬМОМ ДЛЯ КОЖДОГО УКРАЇНЦЯ КАТОЛИКА, ЩО ХОЧЕ ЗАХОВАТИ НЕПОХИТНОЮ СВОЮ СВ. ВІРУ ТА ВЕСТИ ЖИТТЯ ПО БОЖОМУ ЗАКОНОВИ

ПРЕСВЯТОГО СЕРЦЯ ХРИСТОВОГО

ТОМУ ВСІ НАШІ ПРЕОСВЯЩЕННІ ВЛАДИКИ ЙОГО ЗАТВЕРДИЛИ І ПОРУЧИЛИ ДО ЧИТАННЯ

ВИХОДИТЬ КОЖДОГО МІСЯЦЯ З ОКЛАДИНКОЮ, В КНИЖКОВІЙ ФОРМІ

ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ НА ЦІЛИЙ РІК ТІЛЬКИ ДВА **(2 ЗОЛОТІ)** РАЗОМ З ПОЧТОЮ

ПОШИРЮЙТЕ ЙОГО МІЖ УСІМИ ЗНАЙОМИМИ І ЄДНАЙТЕ ЙОМУ НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ!

ЗАМОВЛЕННЯ І ГРОШІ СЛАТИ НА АДРЕСУ:

ВИДАВНИЦТВО ОО. ВАСИЛІЯН В ЖОВКВІ

Передплачуйте!

найдешевший ілюстрований двотижневик

„ЖІНОЧА ДОЛЯ“

Ікотрий виходить 4-ий рік в Коломиї і містить вірші, оповідання, дописи про життя в краю, статті на ріжні теми цікаві для кождого читача, богатий огляд жіночого руху взагалі, а головно огляд праці українського жіноцтва в Галичині та на всіх землях замешкалих Українцями.

Цікаві дописи з Хін, Аляски, Мексика, Канади, Кубані, Чех, Відня, Буковини і т. п. — де „Ж. Доля“ має своїх кореспондентів. — Крім того має цікавий американсько-канадійський відділ.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! ЧИТАЙТЕ!

Передплата виносить: на рік 10 зл., піврік 5 зл., чвертьрік 2·50 зл. — Для заграниці 2 доляри річно.

Адреса: **Коломия, вул. Нова ч. 1.**
Kołomyja, East Galizia, Poland, Europa.

Приймається замовлення на

АЛЬМАНАХ „Ж. ДОЛІ“

з календарем на 1930 рік

„ВСЕ ДЛЯ НЕЇ“

15 аркушів друку! Богато ілюстрацій!

Ціна з пересилкою 3·60 зл., без пересилки 3 зл. Для заграниці з пересилкою 60 центів.

Хто пришле гроші до 30-го вересня, не платить почтової оплати. — Кромі сего можна набути в редакції „Ж. Долі“ слідуючі книжочки тогож видавництва: „Як повести працю в жіночих гуртках“ О. Кисілевської; „Туберкульоза“, „Мати й немовлятко“ і „Хороби дитинки“ Др. В. Ганьківського і „Добра хазяйка“ з бібліотеки для господинь ч. 1, 2 і 3.

Приймається передплата на III. рік видання найбільшого і найдешевшого тижневика для українських родин

„НЕДІЛЯ“

який у виїмково короткому часі здобув собі на західно-українських землях многотисячні круги передплатників, читачів і прихильників.

„НЕДІЛЯ“ є одиноким українським безпартійним часописом, у якому добір цікавого для всіх змісту, получений з европейською типографічною формою, при виїмково дешевій ціні передплати

„НЕДІЛЯ“ станувши на широ національній платформі, обіймає своїм заінтересуванням усі українські землі та суспільні верстви в минулому й сучасному, і тому є найбільше приступним інформативно-повчаючим часописом на зах.-укр. землях.

„НЕДІЛЯ“ виходить кождої пятниці в обємі 12 — 16 стор. друку великого формату з богатьома картинами та статтями з ділянки біжучого життя, історії, техніки, природознавства, культури, спорту, літератури та мистецтва й поміщує та друкує осібно

ПОСТІЙНИЙ ПОВІСТЕВИЙ ДОДАТОК

Цілорічні передплатники „НЕДІЛІ“ одержать в 1930 р. безплатно вартісні та добірні книжкові премії.

При НЕДІЛІ“ існує окрема історична краєзнавча книгозбірня

„НАШ РІДНИЙ КРАЙ“

а для вигоди передплатників зорганізований спеціяльний

КНИГАРСЬКИЙ ВІДДІЛ

„НЕДІЛЯ“ є найкращим, найбільшим і найдешевшим ілюстрованим укр. тижневиком, бо друкується **у власній друкарні,** яка виконує теж всякі друкарські замовлення скоро, гарно і дешево.

Редакція і Адміністрація:

ЛЬВІВ, вул. Бляхарська ч. 6. Телефон 67-54.

Друкарня Видавництва:

„НЕДІЛЯ“

ЛЬВІВ, вул. Кордецького 41 а. Телефон 76-24.

Просимо жадати оказових чисел!

Літературно-видавничий Інститут

„ДОБРА КНИЖКА"

ЛЬВІВ, улиця Содова ч. 4.

Видав (до вересня 1929) 110 книжок і брошур — пересічний наклад кождої з них 3000—5000 примірників.

Поручає всякі добрі книжки — бере в комісс чужі наклади й реклямує їх у квартальнику „Добра книжка".

Помагає радою в закладанню бібліотек — матеріяльно у видаванню нових книжок.

Висилає даром й на бажання всякому квартальник „Добра Книжка" присвячений поширенню української книжки

Видає різні роди книжок в серіях. І так: белетристику в серіях п. н. 1) „Бібліотека Слово" — 2) „Бібліотека історичних повістей" — 3) „Цікаві Пригоди" — 4) „Цікаві Оповідання" — 5) „Бібліотека λογος", — Книжки поважного, наукового зм. релігійного змісту виходять у серіях п. н. 6) „Наша Релігія" і 7) „Для Світла". Спис видань тих серій та умовини передплати подаємо низше в оголошенні.

Всі посилки слати на адресу

„ДОБРА КНИЖКА" — Львів — Lwów, почтова скритка ч. 11.

„Пробудити в народі любов до славного минулого це стільки, що дати йому народові силу предків його".

Завдання: будити любов до нашого славного минулого — має видавництво

»БІБЛІОТЕКА ІСТОРИЧНИХ ПОВІСТЕЙ«

»Б. І. П.« виходить що три місяці як товстий том 8° понад 10 арк. друку — Поодинокий том „Б. І. П." коштує 4 зол.; піврічно 2 томи, 7 зол.; річно 4 томи, 12 зол.

Твори »Бібліотеки Історичних Повістей« переважно ілюстровані — писані легко, цікаво, приступно — надаються для старого й молодого. Хто прочитає один том, прочитає всі прочі. Рецензії про них у часописах похвальні.

Твори »Бібліотеки Історичних Повістей« ідейні своїм змістом: у всякому з них представлені будьто боротьба за рідну державність, будьто лицарські подвиги. Книжки того рода не згіршать, а навпаки облагороднюють і підносять на дусі.

У ВИДАВНИЦТВІ »Б. І. П.« ВИЙШЛИ ДОСІ:

1. В. Будзиновський: **»Пригоди запорожських скитальців«, повість з козацьких часів.**
2. А. Лотоцький: **»Кужіль і меч«, повість з кінця XV. і початку XVI стол. Призначена головно для жіноцтва.**
3. Л. Вволлес: **»Бен-Гур«, повість з часів Ісуса Христа (4 ілюстрації).**
4. Б. Монкевич: **»Слідами новітніх запорожців«, спомини з 1918 р. (15 ілюстрацій).**
5. О. Лещук: **»Кроваві сліди«, оповідання з визвольної війни 1918 –1919 р.**
6. М. Ценевич: **»Злощасний самоцвіт«, повість з козацьких часів.**
7. А. Лотоцький: **»Лицар у чорному оксамиті«, повість з часів першого козацького отамана (з ілюстраціями) на вичерпанє.**
8. 9. Б. Оркзай: **»Багряний цвіт«, повість з французької революції — I. том, II. том.**
10. А. Лотоцький: **»За волю Ірляндії«, опов. про славні подвиги геройської нації.**
11. Б. Монкевич: **»Чорні запорожці«, спомини з часів українсько-большевицької війни (13 ілюстрацій).**

ДРУКУЄТЬСЯ:

12. В. Дежеліч: **»Софію вибрав«, повість з часів Византії.**

Нехай не буде української хати, в котрій бракувалоби „Б. І. П.«. Кожда школа, читальня, парохіяльна та громадська бібліотека повинні передплачувати »Б. І. П.«. Читайте і поручайте своїм знакомим »Б. І. П.«. Не відкладайте постанови. Напишіть зараз картку зі замовленням, по адресі:

»ДОБРА КНИЖКА« — Львів, почтова скритка ч. 11.

БІБЛІОТЕКА „СЛОВО"

це періодичне видавництво (покищо квартальник), якого ціллю видавати:

ЦІКАВІ КНИЖКИ (белетристику) для інтелігенції, свідомих селян та дозрілої молоді.

Видавництво старатиметься, щоб видавані ним повісти були: цікаві, мали літературну й моральну вартість, кріпили духа оптимізмом та волею переможців.

Переважно будуть це переклади з чужих мов, хоч і не поминатиметься своїх українських авторів. До видання намічено покищо твори: українців Максима Брилинського і Б. Полянича — й англійців: Д. Е. Делля »Шляхом орла«; Д. Фернола »На дорозі життя«; Р. Г. Бензена »Володар світа«; Р. Біча »В країні зими«, й б. п.

Як перший том Бібліотеки »Слово« вийшов світової слави твір Д. О. Кервуда п. з. »З тавром убийника«. Є це книжка пригод молодого канадийця, повна поезії нових країн та їх сучасної романтики. Хто прочитає цей твір, той напевно зрадіє з видання його нашою новою, тимбільше, що книжка переклядена вже сливе на всі мови цілого культурного світа. Ціна поодинокого тому Бібліотеки »Слово« 4 зол., подвійного 8 зол., У передплаті річно 12 зол.; піврічно 7 зол. Замовляти по адресі:

„ДОБРА КНИЖКА" — ЛЬВІВ, почтова скритка число 11.

ПЕРІОДИЧНЕ ВИДАВНИЦТВО

»ЦІКАВІ ПРИГОДИ«

виходить що два місяці — коштує річно в передплаті 2·50 зол. Поодинокий випуск коштує 50 грошів

Містить цікаві, сензаційні оповідання наших і чужих авторів.

Досі вийшли:

1) Д. К. Честертен: **»Знак зломаного меча«**, оповід. детективні (з англійського)
2) М. Е. деллє Граціє: **»Два вороги«**, оповідання (з німецького).
3) Б. Полянич: **»Перша ніч«**, з пригод тайної орґанізації.
4) В. Матісен: **»Зачарований годинник«**, оповідання з циклю »історії про мерців« (з німецького).
5) Б. Гомзин: **»Прокляті часи«**, оповідання про большевиків.
6) С. Лягерлеф: **»Різдвяні рожі«**, леґенди про давні часи.
7) А. Курдидик: **»Ясні вогні«**, оповідання з часів укр. війни 1918-1919 рр.

Дальші випуски в друку.

Дістанете у книгарнях або у видавництві

»ДОБРА КНИЖКА«
ЛЬВІВ, почтова скритка ч. 11.

„ЦІКАВІ ОПОВІДАННЯ“

виходять гарними книжечками що три місяці.

ДО ВЕРЕСНЯ 1929 ВИЙШЛИ З ДРУКУ:

1, 2, 3, і 6 вичерпані.
4. 5. В печері пустинника (I. і II.)
7. 8. Український Йов (I. і II.)
9. 10 На темних стежках (I. і II.)
11. В підземеллях Риму.
12. В копальнях Сардинії.
13. В огні і крові.
14. Пімста монаха.
15. Бранець морськопо опришка.
16. Мала Нелі.

Кожна книжечка коштує 1·20 зл.

Почта звич. 25 сот. поручена 75 сот.

Хто замовить відразу і пришле гроші на 4 книжечки (від числа 4), той одержить їх по зниженій ціні 5 зол. з почтою, замість 6 золотих.

Замовлення слати на адресу:

„ДОБРА КНИЖКА“
ЛЬВІВ, почтова скритка ч. 11.

Від 1928 р. виходить періодичне видавництво

„НАША РЕЛІҐІЯ“

Його ціллю видавати: 1) богословські підручники; 2) учебники до науки релігії; 3) книжки релігійно-морального характеру для інтелігенції, а деколи й популярні; 4) проповіди.

Поодинокий том цеї бібліотеки (около 10—14 арк. друку) коштує 4 зол. Для пересилаючих піврічну передплату знижуємо ту ціну (8 зол. — за 2 випуски) на 7 зол.; річно (4 випуски) 12 зол.

ДОСІ ВИЙШЛИ: 1) свщ. д-р Яр. Левицький: **»Пастирське богословє«** 4 зол.; 2) проф. д-р А. Шмітт: **»Католицька апольоґетика для школи й дому«**, 4 зол.; 3) Бензен Р. Г.: **„Парадокси католицизму“** 4 золотих.

ДАЛЬШЕ ПІДУТЬ: Бензена: **»Христос у життю Церкви«**; — проповіди кардинала Меннінґа **»Ґріх і його наслідки«** — ітп. Всі книжки мають затвердженя греко-католицької духовної влади

Всі замовлення просимо адресувати:

„ДОБРА КНИЖКА“
ЛЬВІВ, почтова скритка ч. 11.

„ДЛЯ СВІТЛА“

книжечки для всіх станів

ДОСІ ВИЙШЛИ:

1. А. Б.: **»Жінка й дитина на Радянщині«**, про долю жінок і дітей під большевиками 0·50 зол. — (вичерпана).
2. А. Б.: **»Большевики й селянство«**. Про долю селян під большевиками 0·50 зол.
3. А. Б: **»Мученицьке Мехіко«**. Як у XX. віці переслідують за віру 0·50 зол.
4. В. Я.: **»У невидимій сіти«**. (Хто і як хоче запанувати над світом) 0·50 зол.
5. 6. Яценків: **»Нове джерело багатства — шовківництво«** 1 зол.
7. А. Б.: **»Большевики й релігія«** (як відносяться комуністи до віри) 0·50 зол.

Инші книжечки в друку.

Хто замовить усі 6 книжечок, платить у передплаті замість 3 зл. тільки 2 зл.

Адреса для замовлень:

„ДОБРА КНИЖКА“
ЛЬВІВ, почтова скритка 11.

Всі тут оголошені книжки, а також багато инших дістанете в
ЛІТЕРАТУРНО-ВИДАВНИЧІМ ІНСТИТУТІ

„ДОБРА КНИЖКА“

ЛЬВІВ — Lwów, почтова скритка ч. 11.

Затямте добре адресу!

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНА КОРАБЕЛЬНА АҐЕНЦІЯ

заінкорпорована в 1920 р.

СПІЛКА СКЛАДАЄТЬСЯ ТІЛЬКИ З УКРАЇНЦІВ.

Висилаємо гроші на Україну, до Польщі та Ромунії і виплачуємо американськими долярами на послідній почті.

Стараємось о потрібні документи на вїзд до Канади.

Наколи вертаєте домів, удайтесь до нас, а ми Вам постараємось о пашпорт та потрібні віза і вишлемо Вас поспішним кораблем.

Заступаємо Cunard, Canadian Pacific, White Star, Red Star, Holland, Baltic America та North German Loyd лінії.

Заходіть або пишіть до

INTERNATIONAL S. S. T. A. Ltd.
195 Queen St. W. Toronto 2, Ont.

Центральне Бюро Плякатовання Афішів

АНДРІЙ ШИЯН у Львові, вул. Коперника 30.
Телєфон ч. 32-53.

По всіх складах „Народної Торговлі“ і по всіх кооперативах ЖАДАЙТЕ ҐУМИ під обцаси і підошви тільки марки **„БЕРЗОН“**

Заступство фірми „БЕРЗОН“:

ҐОЛЬДБЕРҐ і ВІЛЬДЕР Львів, Марійська Площа 8.

М. ВЕЙНРЕБ І С-КА. Спілка Акційна Смари до возів і машин.
Львів, вул. Костюшки ч. 7. Телєфон 3-46. Терпентина.

ХТО ХОЧЕ БУТИ ҐАРНИМ і задержати молодий вигляд, нехай уживає для щоденого плекання краси Феллєра Ельза мила здоровля і краси (Ельза-ліліового мила або Ельза-бораксового мила) — Феллєра Ельза-помада для лиця чистить скіру від веснянок, фалдів і прищів. Феллєра моцна помада на поріст волося, котра запобігає випаданню волося і від котрої тверде волося стає мягким і гнучким. — Почислюється найтаньші ціни!

Польське місце висилки: **Nr. 311. Ельза - препаратів, Бєльско, аптекар А. Ґутвіньскі, Ринок число 15.**

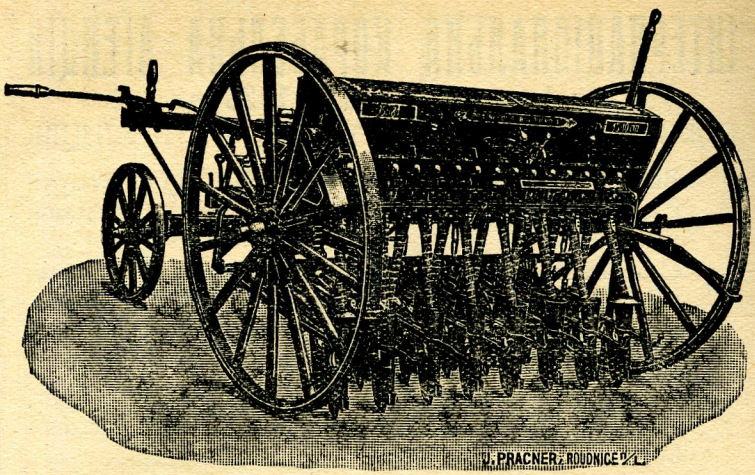

С. ПУТТЕР і Сини

склад машин рільничо-промислових

ЛЬВІВ, вул. Городецька ч. 59.

Ґенеральні представництва:

Wichterle & Kovarik, Prostojew (Ч. С. Р.)
Спеціяльна фабрика моторових молотілок.

Cleyton & Schuttleworth, Ltd. Lincoln (Англія).
Спеціяльна фабрика парових молотілок.

Jan Pracner, Roudnice над Лабою (Ч. С. Р.).
Спеціяльна фабрика сівалок до збіжжа і штучних погноїв.

Браття **Eberhardt, Ulm n/D** (Німеччина).
Спеціяльна фабрика плугів кінних і моторових. Виключна продаж вітраків фабрики „Kühne".

„Hart-Parr Company"
Спеціяльна фабрика тракторів, **Charles City Iowa U. S. A.**

Замовляти через

„ЦЕНТРОСОЮЗ"

ЛЬВІВ, вулиця Зіморовича число 20-22.

АРТУР ҐОЛЬДМАН

ДРУКАРНЯ

ЛЬВІВ,
СИКСТУСЬКА 19.
Ч. ТЕЛЄФОНУ 8—74.

СПЕЦІЯЛЬНІСТЬ:
ВИПУКЛИЙ ДРУК
БЕЗ ШТАНЦИ

СКЛАД І РОБІТНЯ ЗНАРЯДІВ ЦЕРКОВНИХ

ВОЛОДИМИРА УСТЄНСЬКОГО

ЛЬВІВ, вулиця Руська число 5.

Поручає:

свій богато заосмотрений склад дзвонів передвоєнної якости, фелонів, фан, чаш, монстранцій, павуків, лямп перед найсв. Дари, ліхтарів і т. д. по найдешевших цінах за готівку і на сплати.

Запамятайте число дому 5. (над Ставропігією.)

РЕВІЗІЙНИЙ СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ

Центральне Обєднання Зах. - української Кооперації

Видає:

„ГОСПОДАРСЬКО - КООПЕРАТИВНИЙ ЧАСОПИС“

популярно-пропаґандистичний тижневик.

Передплата: для Кооператив 24 зол. річно (2 примірники), для кооператорів 12 зол. річно.

„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА“

суспільно-економічний місячник.

Передплата: річно 16 зол., піврічно 8 зол. у чвертьрічно 4 зол.

ВИДАВ ДОСІ:

71 чисел „Бібліотеки Р. С. У. К.“ — Збірку популярно - научних підручників по кооперації (теорія, орґанізація, практика і пропаґанда).

МАЄ НА СКЛАДІ:

Книжку проф. Туган-Барановського: „Політична економія“ (популярний курс), статистичні річники західно-української кооперації, ділові книги та друки потрібні для ведення всіх видів кооператив.

З замовленнями звертатися на адресу:

Ревізійний Союз Укр. Кооператив

у Львові вул. Словацького 14/III.

Ч. телєфону 40-96.

ПИШІТЬ СЕЙЧАС ПО ОКАЗОВЕ ЧИСЛО ЧАСОПИСУ

„НОВИЙ ЧАС"

Це одинокий у нас ілюстрований, популярний часопис.

Приносить найбільше відомостей з цілого світа.

Виходить що другий день.

Оказові числа висилається безплатно.

„НОВИЙ ЧАС"

Львів, вул. Боїмів ч. 4/I.

Ч. Телєфону 30-13

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“

ВИДАВНИЧА КООПЕРАТИВА
З ОБМЕЖЕНОЮ ПОРУКОЮ У ЛЬВОВІ

зареєстрована в окружнім суді як торговельнім у Львові ч. Фірм. 1376. VII. стов. 210. дня II. X. 1922.

КНИГАРНЯ В ЗОЛОЧЕВІ

в домі „Української Каси“ при вул. Колійовій ч. 1.,
напроти податкового уряду.

В КНИГАРНІ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

на складі найкращі новости:

Повісти	Математика	Ноти
Романи	Поезія	Портрети
Оповідання	Сільське і домашне	Журнали
Драматичні твори	господарство	Часописи
Історія	Подорожі	
Політика	Кооперація	Канцелярійне
Медицина	Торгівля	приладдя
Географія	Книжки для молоді	Шкільні прибори

Читальні „Просвіти“, Луги, Соколи, кооперативи, Уряди громадські і парохіяльні купують тільки в **КНИГАРНІ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“. / КНИГАРНЯ** приймає передплату на всі часописи і журнали краєві і заграничні. / Під зиму буде отворена окрема **ВИПОЗИЧАЛЬНЯ** книжок найзамітніших новостей українських та чужинецьких. При книгарні є **АНТИКВАРІЯТ.** / Книжки, канцелярійне приладдя та шкільні прибори висилаємо за попередним надісланням грошей, або за післяплатою.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“ призначує річно з чистого зиску певну квоту на освітно-культурні цілі і зможе її ще побільшити, коли всі будуть купувати книжки, шкільне і канцелярійне приладдя лише в **ОДИНОКІЙ УКРАЇНСЬКІЙ КНИГАРНІ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“.**

На місячні сплати!

БОГДАНА ЛЕПКОГО

„МАЗЕПА“

ТРИЛЬОҐІЯ

ч. I.	МОТРЯ т. I-II	брош	по 9·90	—	опр.	по . .	13·50
	НЕ ВБИВАЙ	„	9·90	—	„	. . .	13·50
ч. II.	БАТУРИН	„	9·90	—	„	. . .	13·50
ч. III.	ПОЛТАВА т. I.	„	8·—	—	„	в пол. .	11·—
	т. II	„	10·—	—	„	„ .	13·50
Комплєт			57·60		Комплєт . .		78·50

ГОЛОСИ ПРЕСИ:

Нарешті маємо цікаву, літературно написану, передуману, запальну історичну повість — такий є щирий оклик кождого, хто прочитав перші три томи трильоґії „Мазепи“.

Три томи по 300 сторінок прочитає сучасний укр. читач із запертим віддихом і нетерпляче жде на нових два, так, немовби це була остання сензація фільми! Чи треба більшої похвали для автора і більшого виправдання для читача, якого відраза до рідної книжки не є первородним ґріхом а придбаним під впливом середовища?...

М. Рудницький — „Діло“ 2. XI. 1926.

„Нова книжка Б. Лепкого — („Полтава“) — новий цінний дар українській літературі, нова скрижаль для всіх чистих серцем і відданих душею ідеї української майбутности во імя великого минулого“.

„Тризуб“, Париж 13. V. 1928.

„Треба признати, що твір Б Лепкого є в силі спричинити величезний вилім в ідеольоґії галичан, які не сусідуючи з москалями, не відчувають цієї великанської небезпеки, яка від них іде. І ми ту небезпеку в творі відчуваємо. Зруйнований Батурин ятриться як вічна рана, щоб нам все нагадувати, що москалі зробили з Україною“.

Др. В. Безушко — „Діло“, 13. IV. 1929.

„Трильоґія Лепкого належить до найбільше почитних творів серед західно-українського громадянства. Добрий знак часу!

Лепкий своєю повістю відповідає на питання: чому полтавський бій скінчився катастрофою. А пильний читач „Мазепи“ Лепкого найде теж відповідь: чому катастрофою покінчився зрив сучасного покоління“.

„Український Голос“, 27. V. 1928.

Замовлення слати до

КНИГАРНІ НАУК. Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок ч. 10.

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ

ТЕОДОР САВУЛА У ВІДНІ

має на складі усі старокраєві і закордонні видання.

Великий вибір мап, образів, портретів, листівок і українських товариських відзнак.

Великі трикольорові образи: **Богун під Берестечком** - ціна 1.10 $. **Запорожці** - 1.50 $. Портрети славних українських людей: **Т. Шевченка, І. Франка, С. Петлюри** по 0·20 $.

КОЖДОМУ ДАРОМ

Хто закупить у нас за найменшу суму наших видань, даємо даром премію, а то: книжки, портрети, мапи, листівки.

Через нашу книгарню можна замовляти книжки на чужих мовах, так само передплачувати ґазети і журнали. Усі замовлення виконуємо того самого дня. Для догідности наших покупців маємо чекові конта в Польщі, Румунії і Чехословаччині.

Жадайте безплатно
списку нашої книгарні по адресі:

UKRAINISCHE BUCHHANDLUNG
Theodor Sawula
Wien I., Riemerg. 2. (Austria).

ФАРБОЛЬ СТАНИСЛАВІВ
Сапіжинська 2. Тел. 5—18.

ГУРТІВНЯ ФОТОҐРАФІЧНА, радіоапарати і складові части.

ПЕРФУМЕРІЯ. Склад фарб, лякерів, покостів, щіток та пензлів. Знаряддя господарські і хірургічні.

Др. ОСИП МАЛАНЮК
СТАНИСЛАВІВ,
вул. Шидловського ч. 3.
приймає в хоробах внутрішних і хірургічних
ІНСТИТУТ ROENTGENA
вул. Липова 1. Телєфон ч. 197.

МАҐАЗИН БІЛЛЯ, МОДНИХ ТОВАРІВ, ПРИБОРІВ ДО ГАФТУ І КРАВЕЦТВА
ВОЛОДИСЛАВА ЛЄВАКА
СТАНИСЛАВІВ,
САПІЖИНСЬКА 9.
ТЕЛ. 200 і 325.

„МОТОР“
СКЛАД САМОХОДІВ, спілка з обм. пор.
СТАНИСЛАВІВ, вул. Костюшка 4. — Тел. 706.
ЗАСТУПСТВО ФОРД МОТОР КОМПАНІЇ
На складі
самоходи особові, тягарові, автобуси, складові части, акцесорія, опони Tirestone, Goodeyear, Dunlop, **Фордзони** рільничі і промислові.
Найдогіднійші услівя купна і сплати.
Всілякі інформації безплатно.

ФІРМА Д. РАЙС ГЕНЕРАЛЬНЕ ЗАСТУПНИЦТВО НА ПОЛЬЩУ

ЛЬВІВ, ГОРОДЕЦЬКА 45. / ТЕЛ. 18-84.

ПОРУЧАЄ:

МОЛОТІЛКИ, керати, січкарні і млинки марки »Тшебіня«. — **КІННІ КЕРАТИ І МОЛОТІЛКИ;** молотілки до чищення і моторові, сівалки, праси до соломи, сіна і овочів з фабрики Ph. Mayfarth & Co Відень. — **МОТОРИ** марки »Original Slavia« спеціяльної фабрики моторів Bratři Pařikove, Napajedla — Чехословаччина.

Замовляти через:

„Повітсоюзи", „Центросоюз"

Львів, вул. Зіморовича ч. 20.

УКРАЇНСЬКА

КНИГАРНЯ ПРОСВІТА

НАЙБІЛЬША КНИГАРНЯ НА СХОДІ КАНАДИ.

Маємо на складі книжки ріжного змісту, всякі прибори до писання, гарні друковані листи прикрашені цвітами, часописи всіх Видавництв.

Маємо великий склад українських рекордів та ґрамофонів.

Просимо писати або заходити до

Knyharnia Proswita 195 QUCEN ST. W. TORONTO 2, ONT.

CANADA

Жадайте по всіх кооперативах і складах „Народної Торговлі“

Czekolada

ANGLAS

Kakao

The Anglo-Asiatic Company Ltd. London
Філія: **Danzig, Ketterhargegasse 3.**

Основана 1883 року. / Відзначена 10 золотими медалями на світових виставах / 8 власних домів.

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

КРАЄВИЙ СОЮЗ СПОЖИВЧИЙ
КООПЕРАТИВА З ВІДПОВІД. УДІЛАМИ

ДОСТАВЛЯЄ із своїх магазинів у Львові, на основі порозуміння і договору з ЦЕНТРОСОЮЗОМ

КООПЕРАТИВАМ через Повітові Союзи Кооперативів, а в місцевостях, де таких Союзів нема, через свої склади:

ТОВАРІ споживчі, кольоніяльні і інші сільського запотребування.

СКЛАДИ „Народної Торговлі“: у Львові (власний дім), Станиславові 2 склади, Перемишлі, Тернополі (власний дім), Дрогобичі, Коломиї, Стрию (вл. дім), Снятині (вл. дім), Самборі (власний дім) 2 склади, Рогатині, Бродах, Сяноці (власний дім), Городенці, Борщеві, Золочеві, Збаражі, Косові, Мостисках (вл. дім), Сокалі (вл. дім), Турці н/Стр. і в Луцьку на Волині,

ОБСЛУГУЮТЬ фізичних членів в подр. продажі

ТОВАРАМИ споживчими, кольоніяльними, делікатесами, напитками безалькогольними і всіми родами алькогольних з найкращих жерел, з осібна

ВИНАМИ богослужебними, хемічною аналізою провіреними, впрост від продуцентів спроваджуваними.

Від готівкових закупів уділяє членам зворотів товарових після ухвали Загальних Зборів

Скорочена адреса: **„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“, Львів, Ринок 36.** / Банкові звязки у Львові: **Земельний Банк Гіпотечний, Банк Польський, Банк господарства краєвого.** / **Почтова каса ощадности в Варшаві, конто ч. 143-381.** / **Телєфон 4-86.**

ФРАНККА

домішка до кави
в скриночках

ощадна в уживанню,

знаменита в смаку і ароматі

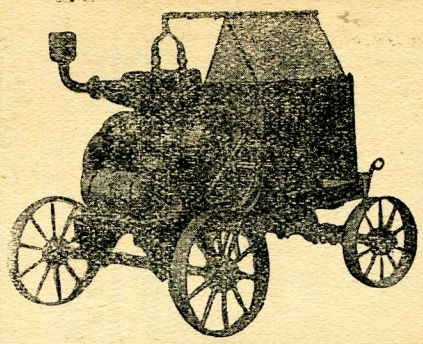

МОТОРИ
бензинові, нафтові і т. п.
фабрикати фірми
R. A. LISTER, Co Ltd. Dursley
(Англія)
поручає:
КЛЯҐСБАЛЬД І С-КА
ЛЬВІВ, Вірменська 8. Тел. 6-29.
Виключна продажа фабрикатів фірми R. A. Lister, Co Ltd. Dursley, на цілу Польщу.

По цілому світі розсилається загально поширений, усмиряючий болі, випробуваний від 31 літ плин до натирання
на РЕВМАТИЗМ гостець, крижолом (пострїл), ісхіяс, всілякі болі зовнішні
і ломання як також болі голови і зубів **НЕРВОЛЬ** дра **ФРАНЦОЗА**
Славний той лік признаний багатьома лікарськими свідоцтвами, примінюваний в шпиталях і клініках, нагороджений почесними медалями на виставах в Парижи, Відни і у Львові.

Ціна фляшочки разом з приписом ужиття **3.00 Зл.** За попередним надісланням **3.50 Зл.** висилається франко разом з опакованням.

При замовленню 5 фляшок тільки **15 Зл.** франко з опаков.
„ „ 10 „ числиться тільки за 9 фляшок, є це **27 Зл.** франко з опаков.
„ „ 30 „ числиться тільки за 26 фляшок, є це **78 Зл.** франко з опаков.

Висилається
за післяплатою або попередним надісланням належитости.

Виріб і головний висилковий склад:
АПТЕКА МІКОЛЯША — Львів, вул. Коперника ч. 9.

ВІЛЬГЕЛЬМ ГАВСВАЛЬД

Снанславів, вул. Ґославського. / Ч. тел. 7.

САМОХОДИ ОСОБОВІ, ТЯГАРОВІ, АВТОБУСИ, ТАКСІВКИ.

Складові частини і акцесорія.

В-ВО „РУСАЛКА“
ЛЬВІВ, ВУЛ. КУРКОВА Ч. 10.

поручає:

„ТЕАТРАЛЬНУ БІБЛІОТЕКУ“, що місяця одна книжка. Річна передплата зл. 10. Для заграниці 2 доляри.

Передплатники „Театральної Бібліотеки“ одержують безплатно ріжні премії, а саме:

РІЗДВЯНІ І НОВОРІЧНІ ЛИСТІВКИ — серія (12 шт.) 2 зл.
ВЕЛИКОДНІ ЛИСТІВКИ — серія — 2 зл.
ГОСПОДАРСЬКИЙ КАЛЄНДАР на 1930 р. — зл. 3.
ВЕСЕЛИЙ КАЛЄНДАР на 1930 р. — зл. 3.

Через В-во „Русалка“ можна замовляти:

ОБРАЗИ святих: ХРИСТОС І БОЖА МАТИ по 3 зл.
ОБРАЗИ Тимоненка: „НА ВІЙНУ“ і „З ВІЙНИ“ по 6 зл.
ПОРТРЕТИ ШЕВЧЕНКА І ФРАНКА по 2·50 і 3 зл.
МЕДАЛІОНИ з бюстом ШЕВЧЕНКА І ФРАНКА на різбл. дощинках по 2 зл. 20 сот.

ДРУКАРНЯ І ПЕРЕПЛЕТНЯ ОО. ВАСИЛІЯН У ЖОВКВІ

ЧЕКОВЕ КОНТО ВАРШАВА 343.160 / ЧИСЛО ТЕЛ. 19.

ДРУКУЄ

РЕЛІҐІЙНО-ПРОСВІТНІ КНИЖКИ, БРОШУРИ, ЧАСОПИСИ МУЗИЧНІ НОТИ, МОЛИТВЕНИКИ, КАЛЄНДАРІ І КАЛЄНДАРЦІ, КАТАЛЬОҐИ, ЗВІТИ, ЦІННИКИ, ОБІЖНИКИ, ГРАМОТИ, СВІДОЦТВА, АСИҐНАТИ, ПРОГРАМИ, ШЛЮБНІ ЗАПРОШЕННЯ, ПОСМЕРТНІ КАРТИ, ОГОЛОШЕННЯ, ФОРМУЛЯРІ І ПРОЧІ РІЧИ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО ДРУКАРСТВА В ОДНО- І КІЛЬКОХ КРАСКАХ І З ІЛЮСТРАЦІЯМИ.

ОПРАВЛЯЄ

І БРОШУРУЄ КНИЖКИ ПО БАЖАННЯМ ЗАМОВЛЯЮЧИХ, І ВИГОТОВЛЮЄ ВСЯКІ ИНШІ ПЕРЕПЛЕТНИЧІ РОБОТИ ТАК ЗВИЧАЙНІ ЯК І АРТИСТИЧНІ, ПОСЛУГОВУЮЧИСЬ ПРИ ТІМ МАШИНАМИ НОВІЙШИХ СИСТЕМІВ.

Часть зиску для Рідної Школи і Просвіти!

Куріть і жадайте всюди найдобірнійших паперців до курення з **одинокої** української

фабрики: **„КАЛИНА“**

кооперативи **„БУДУЧНІСТЬ“ в Тернополі в. 3 Мая 10.**

Варстат праці для своїх людий!

Перестерігаємо перед иншими фабрикатами, навіть з українськими етикитами, бо вони не є українським, а тим менше кооперативним виробом.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КООПЕРАТИВНИЙ БАНК

КАЄВИЙ СОЮЗ КРЕДИТОВИЙ

У ЛЬВОВІ Ринок ч. 10.

що акредитує українські кооперативи всіх видів, — приймає вклади ощадности в золотій і чужій валюті і опроцентовує їх з піврічною капіталізацією

Резервові фонди має ульоковані в каменици при вул. 3-го Мая ч. 25. і в реальности при вулиці Кордецького у Львові — Число телефону 433. — Чекове конто П. К. О. Варшава ч. 243.467. — Жирове конто в Польськім Банку. — Адреса для телеґрами: Львів, Центробанк.

ТІ, що приїзджають у Львів, повинні памятати, що

найздоровійша і найдешевша

РЕСТАВРАЦІЯ

Р. ФЛІСЕРОВОЇ

вул. Ягайлонська ч. 11.

ВОДИ МІНЕРАЛЬНІ

столові і лічничі, лімоняди овочеві — як також відсвіжуючу Or-si оранжаду виробляє

фабрика „ЗДРОВЄ“

Львів, вул. Здровє ч. 9.

Телєф. ч. 14-72.

Замовлення з провінції полагоджує відворотно.

Запрошення до передплати на рік 1929-1930.

З 1-го жовтня 1929 р. роспочався третій рік існування одинокого українського популярно-наукового журналу

„ЖИТТЯ і ЗНАННЯ“

На рік вийде 12 чисел. Кожне число по 32 стор. багато ілюстр.

Журнал подає знання з ріжних галузей науки і життя.

ПЕРЕДПЛАТА на рік виносить 18 зол., на 6 місяців 9 зол., на 3 місяці 5 зол., ноодиноке число коштує 2 зол. За кордоном на рік виносить 4 ам. дол., на 6 місяців 2 ам. дол., на 3 міс. 1.20 ам. дол., ноодиноке число коштує 0·45 ам. дол. Для членів Товариства „Просвіта“ за кордоном 3 ам. дол.

Адреса Редакції і Адміністрації:

Львів, Ринок ч. 10, II. пов. Товариство „Просвіта“

Societé „Prosvita“ Leopol, Rynok 10/II. Pologne.

Association „Prosvita“ Lvov, Rynok 10/II. East. Galicia, Poland.

Одинока українська кооператива для церковних річей,
відзначена медалями і крестами заслуги на виставах
у Римі, Карльсбаді, Одессі, Стрию і Коломиї
під фірмою: ДІМ ТОРГОВЕЛ. ПРОМИСЛ.

„ДОСТАВА”

ЛЬВІВ, ВУЛ. ДОМІНІКАНСЬКА Ч. 11/I.

ПОРУЧАЄ СВОЇ СКЛАДИ:

у Львові,	у Перемишлі,	у Тернополі,
вул. Руська ч. 2.	Ринок ч. 23.	вул. Пілсудського ч. 6.

Тільки тут дістанете найкращі
дзвони, фелони, фани, шалі, суконки, обруси, ілітони, плащениці, чаші, монстранції, кадильниці, ліхтарі, павуки, кивоти, ампулки, образи, евангелія, світло, кадило і т. д.

Тільки ДОСТАВА виконує своїми артистами найкращі **іконостаси, престоли, вівтарі, проповідальниці.** Тільки ДОСТАВА найкраще малює церкви своїми **артистами-знатоками нашого стилю.** Всі евентуальні зиски розділює ДОСТАВА на церковні і народні цілі, а членам кромі дивіденди дає що річно товарові звороти від всіх готівкових закупок. Тому нехай не буде у нас ні одної церкви, ні одного церковного Брацтва, якеб не було членом ДОСТАВИ **(уділ Зол. 10·—, внисове Зол 1·—).**

ПЛАХТИ НА ВОЗИ непромакальні, власного виробу 2×3 в ціні 60 золотих (на бажання й инші розміри).

Цемент, бляху цинкову, штучні погної, вуголь горішно-шлеський, плуги, плужки, борони, млинки, січкарні і всякі знаряди господарські

продає

ПОВІТОВЙ СОЮЗ КООПЕРАТИВ в Стрії

УРЯДЖЕННЯ

домові, бюрові, будівельні і всякі роботи столярські в Стрії і на провінції

виконує

УКРАЇНСЬКА СТОЛЯРСЬКА РОБІТНЯ

КРАСІНСЬКИЙ ОСИП

Стрий, вул. Сєнкевича.

РОБІТНЯ СЛЮСАРСЬКА

ВОЛОДИМИРА КУПРАНЦЯ

В СТРИЇ

виконує роботи слюсарські, поручає випробовані плуги, борони, млинки і прочі знаряддя рільничі. Направи виконує скоро, докладно і дешево. Замовлення впрост або через Повітовий Союз кооператив, Стрий.

РІК ЗАЛОЖЕННЯ 1919.

ПЕРШОРЯДНА МЕХАНІЧНА ПЕКАРНЯ

ІВАНА ДЕРЖКА

в Стрії, вул. Зелена ч. 1.

обслуговує

Повітові Союзи Кооператив і союзні кооперативи

в свіже печиво.

Паровий млин

ІВАНЄР і С-ка

в Стрії, вул. Торговиця Тел. 82

доставляє Повіт. Союзам Кооператив ваґоново і детайлічно муку і ґрисіки кукурудз. по цінах конкуренційних.

Замовлення через ПСК Стрий. — Приймає збіжжа на меливо.

„ЦЕНТРОСОЮЗ"

У ЛЬВОВІ, вул. Зіморовича, ч. 20.

Телефон ч. 21-16, 53-63, 94.

доставляє через Повітові Союзи Кооператив штучні навози, рільничі машини і знаряддя, коси з власною охоронною маркою, насіння добірних збіж, товарі споживчі і ґалянтерійні.

купує і посередничить в продажі рільничих продуктів, як збіжжа, фасолі, яєць, і клоча.

ВЛАСНА ФАБРИКА МИЛА З МАРКОЮ

„ЦЕНТРОСОЮЗ"

Найстарша українська книгарня
Ставропігійського Інституту в піднаймі

У. П. Т. — РІДНОЇ ШКОЛИ

Має на складі:

Шкільні підручники, церковні книги, красне письменство, діточі видання, шкільні і парохіяльні друки, стінні карти.

Хто купує в цій книгарні, цей докидає цеголку до будови **„Рідної Школи"**

МУШТАРДУ добірної якости поручає фабрика **ЙОСИФА ЖУРАВСЬКОГО**
Львів, вул. на Блоне ч 12 Телефон 26-44.
через Склади „Народньої Торговлі" і Повітові Союзи Кооператив.

ВСІ ГОСПОДАРСЬКІ МАШИНИ

краєві і заграничні (сівалки, трієри, моторові і кератові молотілки, парники). Правдиві стирийські **КОСИ.** Помічні **ПОГНОЇ** ваґоново і детайлічно. **НАСІННЯ** городовини, трав, буряків, збіжжа. Швайцарські **Сонди** до ратування худоби при здуттю. **ПАШНЕ ВАПНО.** Горішно-шлеський **ВУГОЛЬ** ваґоново

доставляє

С-КА УКРАЇНСЬКИХ АҐРОНОМІВ

Львів, вул Собєского 28. Тел. ч. 37-58.

Найліпші вироби, найнищі ціни, найдогіднійші сплати.

МУШТАРДУ **ФРАНЦУСЬКУ, КРЕМСЬКУ, АНҐЛІЙСЬКУ**
природні соки овочеві, коріння мелене
поручає
»VITELLIO« витвірня споживчих артикулів Спілка з орг. порукою
ЛЬВІВ, ВУЛ. САДІВНИЦЬКА 66.
Всі Повітові Союзи замовляють впрост через Народну Торговлю у ЛЬВОВІ, Ринок 36.

ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА МАЙСТЕРНЯ

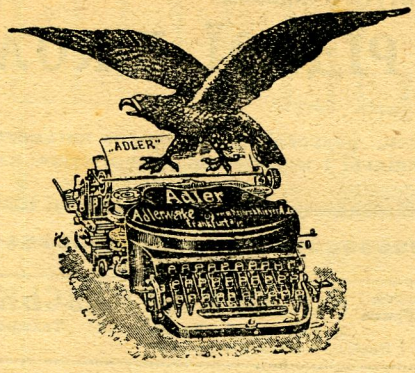

для направи,
чищення
і реконструкції
машин до писання
всіляких систем

СКЛАД МАШИН
ДО ПИСАННЯ
ВСІЛЯКИХ СИСТЕМ
І ПРИБОРІВ ДО НИХ

ЮЛІЯН ЛОМАҐА

Львів, вул. Сенкевича ч. 8.

(ріг пл. Домбровського)

Варстат при вул. Ліндого 2. **Телєфон ч. 28-70.**

ПЕРШОРЯДНА УКРАЇНСЬКА МАСАРСЬКА ТОРГОВЛЯ

ТЕОДОРА ПЯВКИ

Львів, вул. Руська 16. Ч. тел. 59-74.

Продає найвкуснійші вудженини власного виробу, першої якости мясива, смалець, солонину, ковбаси.

Щоденно свіжий товар. *Ціни конкуренційні.*

ПЕРША КРАЄВА ФАБРИКА ХЕМІЧНО-КОСМЕТИЧНА

ІВАН ІГНАТОВИЧ

у Львові, вул. Сикстуська ч. 25.

МИЛА ТОАЛЄТОВІ, МИЛО ОГІРКОВЕ, »КРЕМ ПЕРЛОВИЙ«, ПАСТА ДО ЗУБІВ, ВОДИ КОЛЬОНСЬКІ, ПЕРФУМИ і інші знані вироби.

ВЖИВАЄ ТІЛЬКИ МИЛА

„ОЛЕНЬ-ШИХТ“

ВТОРОПНА ГОСПОДИНЯ

ДЕШЕВЕ ЧЕРЕЗ СВОЮ ВИДАЙНІСТЬ

ОСИП СТЕФАНОВИЧ

ПЕРЕДТИМ РОМАН ЗУБИК

ЛЬВІВ, ВУЛ. ГАЛИЦЬКА 16.

ЧИСЛО ТЕЛЄФОНУ 21-21.

III
Д-28.155
1930

Полотна
і шифони
Полотенця,
цайґи

ПОРУЧАЄ ПО ДЕШЕВИХ ЦІНАХ

Прегарні
матеріяли жіночі
з вовни, шовку
і бавовни

Сукна мужеські
анґлійські
і краєві на
одяги, раґляни,
бунди

Ковдри і коци
Плєди, капи
на ліжка

Сервети, серветки,
обруси, ручники
у великому
виборі

ЦІНА D 28
ЦІНА III 155/1930